

4379

ΙΣΤΟΡΙΑΙ
ΔΙΑ ΤΗΝ ΜΕΣΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΝ
Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ — Α. ΛΑΖΑΡΟΥ

Handwritten scribble

Τάξις 6'.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ - ΡΩΜΑΪΚΗ

μέχρι του 146 π. Χ.

Handwritten vertical text

1934

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Ι. Ν. ΣΙΔΕΡΗ ΑΘΗΝΑΙ
52 — ΣΤΑΔΙΟΥ — 52

ΔΗΜΟΣ ΖΩΓΡΑΦΟΥ
ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ *9327*
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΗ

Έγκριση δια μίαν πενταετίαν 1932 — 1937

ΜΕ ΠΟΛΛΑΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΚΑΙ ΧΑΡΤΑΣ

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΕΚΔΟΣΙΣ Γ'.

Αντίτυπα 4.000

πρωτ. έγκριτ. αποφ.
Πυργιου Παιδειας
3411
3413 17 Αυγουστου 1932

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Ι. Ν. ΣΙΔΕΡΗ
52-ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ-52
1934

Πᾶν γνήσιον ἀντίτυπον φέρει τὴν ὑπογραφήν τοῦ ἐνός
ἐκ τῶν συγγραφέων.

Ανατολίτου

PRINTED IN GREECE—1934

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Α.Ε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄ ΜΗΔΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Η ΕΛΛΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΗΝ ΤΟΥ 5ου ΑΙΩΝΟΣ.

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 5ου αἰῶνος ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ παρουσιάζει ἑξαιρετικὴν δύναμιν καὶ ἀκμαιότητα.

Ἐνῶ ἄλλοτε ἦτο περιωρισμένη εἰς τὴν μικρὰν Ἑλλάδα, τώρα ἔχει ἐξαπλωθῆ εἰς μεγάλας ἐκτάσεις. Ἀπὸ τὸ βάθος τοῦ Εὐξείνου Πόντου μέχρι τῶν Ἡρακλείων στηλῶν ἡ παραλία ἔχει σκεπασθῆ ἀπὸ ἑλληνικὰς ἀποικίας. Πολλὰ ἀπ' αὐτάς, ὅπως αἱ πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ Εὐξείνου εἰς τὴν Ἀνατολήν, τῆς Κυρήνης, τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας, τῆς Γαλατίας εἰς τὴν Δύσιν, εἶναι ἀξιόλογα κέντρα ἐμπορίου καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως. Ἰδίως πυκνὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν ἔχουν ἡ Κάτω Ἰταλία καὶ ἡ Σικελία, αἱ ὁποῖαι ὀνομάζονται διὰ τοῦτο Μεγάλη Ἑλλάς.

Ἡ Ἑλλάς λοιπὸν τὸν 5ον αἰῶνα δὲν εἶναι μία χώρα, ἀλλὰ ὀλόκληρος κόσμος. Δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ὑπολογίσωμεν μὲ ἀκρίβειαν τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Ἀσφαλῶς ὅμως ἀνέρχεται εἰς πολλὰ ἑκατομμύρια.

Ὁ κόσμος αὐτὸς εἶναι γεμᾶτος νεότητι καὶ σφρίγος. Ἡ δραστηριότης καὶ ἡ ἐργατικότης του δὲν γνωρίζουν ὅρια. Οἱ Ἕλληνες εὐρίσκονται εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ὀρμῆς καὶ δημιουργίας. Σοφίζονται διαρκῶς νέας ἐπιχειρήσεις, ἀνοίγουν νέας ἀγορὰς εἰς τὰ προϊόντα τῆς πατρίδας των. Εἰς τὰς μεγάλας αὐτὰς ἐκτάσεις ὀμιλεῖται ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, περνοῦν τὰ ἑλληνικὰ νομίσματα. Εἰς τοὺς μακρινοὺς θαλασσίους δρόμους διασταυρῶνονται τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα. Τὰ ἀκρωτήρια καὶ οἱ βράχοι τῶν ἀγνώστων καὶ ξένων ἄλλοτε χωρῶν ἔχουν στολισθῆ μὲ ναοὺς καὶ μὲ μνημεῖα ἑλληνικὰ, τὰ ὁποῖα οἱ ναυτικοὶ τὰ χαιρετοῦν ὡς γνώριμα καὶ φιλικὰ σημεῖα. Οἱ ξένοι, οἱ βάρβαροι, προσπαθοῦν νὰ μιμηθοῦν τὰς ἑλληνικὰς συνθηκίας, νὰ μάθουν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἀναπτύσσονται μὲ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἑλλήνων.

Εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα οἱ Ἀθηναῖοι ἔκαμαν σημαντικὴν πρό-
οδον. Ἐδημιούργησαν ἀξιόλογον βιομηχανίαν καὶ ναυτικόν,
καθίδρυσαν τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα καὶ ἔθεσαν τὰς βά-
σεις τοῦ μεγαλείου των. Δημοκρατικαὶ ἐπίσης εἶναι αἱ περισ-
σότεραι ἀπὸ τὰς ἀποικίας. Εἰς τὸ βάθος τῆς Πελοποννήσου
ὅμως εὐρίσκεται τὸ ἰσχυρὸν ἀριστοκρατικὸν κράτος τῆς Σπάρ-
της, τὸ ὁποῖον μὲ τοὺς συμμάχους τῆς, μὲ τὴν Πελοποννησι-
ακὴν συμμαχίαν, ὅπως ἔλεγαν, εἶναι ἡ μεγισλυτέρα δύναμις
τῆς ξηρᾶς.

Αὕτῃ ἦτο ἡ θέσις τοῦ ἑλληνισμοῦ τὸν 5ον αἰῶνα, ὅπ-
τε ἐξέσπασεν ἐναντίον του μεγάλη θύελλα, ἡ ὁποία ὀλί-
γον ἔλειψε νὰ τὴν ἐξαφανίσῃ.

ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα, καθὼς γνωρίζομεν, οἱ Πέρσαι ἵδρυ-
σαν ἐκτεταμένον κράτος εἰς τὴν Ἀσίαν, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ
τέλος τοῦ αἰῶνος ἐξηπλώθη εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ ὑπέταξε τὰς
ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας.

Ὁ μέγας βασιλεὺς, ἀπὸ ἑνα ἀττικὸν ἀγ-
γεῖον περὶ τὸ 450 π. Χ. Ρώμη, Βατικανόν

Ἡ ἀπέραντος περ-
σικὴ αὐτοκρατορία
δὲν ἦτο δυνατὸν
νὰ ζήσῃ, ἂν δὲν ἐ-
ξουσίαζε τὴν Μεσό-
γειον θάλασσαν.
Ἀλλὰ κύριοι εἰς τὴν
θάλασσαν ἦσαν οἱ
Ἕλληνες καὶ τὰ
στενὰ τοῦ Ἑλλησ-
πόντου καὶ τοῦ Βο-
σπόρου εὐρίσκοντο

ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τῶν Σκυθῶν, οἱ ὁποῖοι κατεῖχαν τὴν Θρά-
κην καὶ τὰ βόρεια τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Διὰ νὰ εἶναι
ἀσφαλεῖς οἱ βασιλεῖς τῆς Περσίας εἰς τὸ κράτος των, ἔπρεπε
νὰ συντρίψουν τὸ μικρὸν καὶ δραστήριον ἔθνος τῶν Ἑλλή-
νων καὶ νὰ γίνουν κύριοι τῶν στενῶν. Διὰ τοῦτο ἐπεχείρη-
σαν πολλὰς ἐκστρατείας εἰς τὴν Θράκην ἐναντίον τῶν Σκυθῶν
καὶ ἐπροσπάθησαν νὰ καταστρέψουν τοὺς Ἕλληνας.

ΙΩΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

Ἐφορμὴν εἰς τὸν πόλεμον ἔδωκεν ἡ ἐπανάστασις τῶν Ἴωνων εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος ὁ ἰσχυρότατος καὶ μεγαλοπρεπέστατος βασιλεὺς τῶν Περσῶν **Δαρείος ὁ Ὑστάσπους** (521—486) εἶχε συγκεντρώσει ὅλην τοὺς τὴν προσοχὴν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Εἰς τὰς ἰωνικὰς πόλεις διώρισε Ἕλληνας διοικητάς, οἱ ὅποιοι ὠνομάζοντο τύραννοι καὶ ἦσαν πρόθυμοι νὰ κάμουν τὰ θελήματά του. Τὸ 514 π.Χ. ὁ Δαρείος ἔκαμε μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Σκυθῶν. Ὁ περσικὸς στρατὸς ἐπέρασε εἰς τὴν Θράκην καὶ ἐτρομοκράτησεν ὅλας τὰς πέριξ χώρας. Ἡ Θράκη, ἡ Μακεδονία καὶ αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Προποντίδος ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ὁ Δαρείος μὲ τὸν στρατὸν του ἐπροχώρησε βορειότερον, ἐπέρασε τὸν Δούναβιν, διὰ νὰ κτυπήσῃ τοὺς Σκύθας, οἱ ὅποιοι ἔζων εἰς τὴν σημερινὴν Ρουμανίαν. Εἰς τὴν ἐπιχείρησιν αὐτὴν τὸν ἐβοήθησαν πολὺ οἱ τύραννοι τῶν ἰωνικῶν πόλεων καὶ ἰδίως ὁ τύραννος τῆς Μιλήτου **Ἴσ τ ι α ἰ ο ς**, ὁ ὁποῖος ἐκέρδισε τὴν εὐνοίαν τοῦ βασιλέως, ἐνῶ ἀντιθέτως ὁ ἀθηναῖος **Μ ι λ τ ι α ῖ δ η ς**, ὁ ὁποῖος ἦτο τύραννος μιᾶς μικρᾶς πόλεως εἰς τὴν Θρακικὴν χερσόνησον, ἐγένετο ὑπόπτος καὶ ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ἀργότερα ὁ Ἴστιαῖος ἔχασε τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ βασιλέως, ὁ ὁποῖος τὸν προσεκάλεσεν εἰς τὴν πρωτεύουσάν του, εἰς τὰ Σοῦσα, ὅπου τὸν ἐκράτησε μὲ τὴν πρόφασιν ὅτι τὸν ἠθέλη σύμβουλόν του. Τὴν θέσιν του ἔλαβεν ὁ γαμβρὸς του **Ἀ ρ ι σ τ α γ ὁ ρ α ς**, ὁ ὁποῖος εἶδεν ὅτι ἡ κατάστασις τῶν Ἴωνων χειροτερεύει ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν καὶ παρακινηθεὶς ἴσως ἀπὸ τὸν Ἴστιαῖον ἐσκέφθη νὰ ἐπαναστατήσῃ. Ὅταν λοιπὸν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ἰωνικῶν πόλεων συνηθροίσθησαν εἰς τὸ Πανιώνιον, τοὺς ἔπεισε νὰ διώξουν τοὺς τυράννους, οἱ ὅποιοι ἦσαν ὄργανα τοῦ βασιλέως, καὶ νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τοὺς Πέρσας. Ὑστερα ἔκαμε περιοδείαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ ζητήσῃ βοήθειαν. Οἱ Σπαρτιαῖται δὲν ἠθέλησαν νὰ τὸν ἀκούσουν, ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν 20 πλοῖα καὶ οἱ Ἐρετριεῖς τῆς Εὐβοίας 5, διὰ νὰ βοηθήσουν τοὺς ὁμοφύλους των Ἴωνας.

Τὴν ἀνοιξιν τοῦ 499 ἡ Ἴωνία ἐπανεστάτησεν. Εἰς τὴν πρῶ-

την ὀρμήν ὁ ἠνωμένος στρατὸς τῶν Ἴωνων ἐπροχώρησεν εἰς τὰς Σάρδεις, τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἰωνικῆς σατραπείας, καὶ ἔκαυσε τὴν πόλιν, ἐνῶ ὁ στόλος τῶν ἐπαναστατῶν εἶχε συναθροισθῆ εἰς τὴν Ἐφεσον. Ἀλλὰ τὰ πράγματα ἥλλαξαν, ὅταν ἐκινήθη ὁ περσικὸς στρατὸς. Οἱ Ἴωνες ἐνίκηθησαν καὶ ἐσκορπίσθησαν εἰς τὰς πόλεις των, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Ἐρετριεῖς τοὺς ἐγκατέλειψαν καὶ ὁ στόλος των κατεστράφη εἰς τὴν νῆσον Λάδην πλησίον τῆς Μιλήτου (495). Οἱ Πέρσαι ἐκυρίευσαν τὴν Μίλητον καὶ τὴν ἔκαυσαν. Ἡ Ἴωνία ὑπέκυψε καὶ ὑπέστη θλιβεράν καταστροφὴν.

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΠΕΡΣΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ἡ ἐπανάστασις ἔσβησεν, ἀλλ' ὁ μέγας βασιλεὺς ἐνόησεν ὅτι δὲν θὰ εἶχεν ἡσυχίαν, ἐφόσον εἰς τὸ ἄλλο μέρος τῆς θαλάσσης ὑπῆρχαν ἐλεύθεραι ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι. Οἱ δὲ Ἕλληνες φυγάδες, οἱ ὅποιοι ἦσαν εἰς τὴν αὐλήν του, ὅπως π.χ. ὁ Ἴππίας, παρουσίαζαν εἰς τὸν βασιλέα ὅτι ἦτο εὐκόλος ἐπιχείρησις νὰ ὑποδουλώσῃ τοὺς Ἕλληνας. Ἀργότερα διηγήθησαν ὅτι ὁ Δαρεῖος δὲν ἤμποροῦσε νὰ λησμονήσῃ τοὺς Ἕλληνας καὶ προπάντων τοὺς Ἀθηναίους.

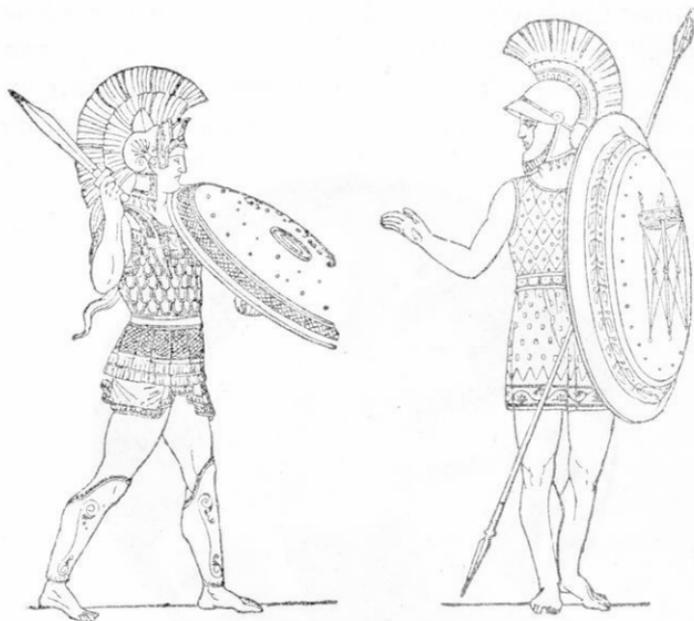
» Ἀφοῦ ἔλαβε τὰς πληροφορίες, τὰς ὁποίας ἠθέλε διὰ τοὺς Ἀθηναίους, λέγει ὁ ἱστορικὸς Ἡρόδοτος, διέταξε νὰ τοῦ φέρουν τὸ τόξον του. Ἐβαλεν εἰς αὐτὸ βέλος, ἐτόξευσε πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνῶ τὸ βέλος ἔσχιζε τὸν ἀέρα, εἶπε: Ζεῦ, ἀξίωσέ με νὰ τιμωρήσω τοὺς Ἀθηναίους». Ὑστερα ὠρίσεν ἕναν ὑπῆρέτην νὰ παρουσιάζεται τὴν ὥρα πού ἔτρωγε καὶ νὰ φωνάζῃ τρεῖς φορές « Ἀφέντη, νὰ μὴ ξεχάσῃς τοὺς Ἀθηναίους».

Ὅπωςδὴποτε ὁ Δαρεῖος ἀπεφάσισε νὰ προσβάλλῃ τὴν Ἑλλάδα καὶ τοιοῦτοτρόπως ἤρχισεν ἡ πάλη μεταξύ τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας καὶ τῶν Ἑλλήνων, ἡ ὁποία διήρκεσε πολλὰ ἔτη. Αὐτοὶ εἶναι οἱ λεγόμενοι Περσικοὶ ἢ Μηδικοὶ πόλεμοι.

Τὴν ἀνοιξιν τοῦ 492 π.Χ. ὁ νεαρὸς γαμβρὸς τοῦ βασιλέως Μαρδόνιος ἐπέρασε μὲ στρατὸν τὸν Ἑλλησποντον καὶ ἐξησφάλισε τὴν περσικὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Θράκην καὶ Μακεδονίαν, δὲν κατώρθωσεν ὅμως νὰ προχωρήσῃ περισσότερον.

Δύο χρόνια ἀργότερα, τὴν ἀνοιξιν τοῦ 490 π. Χ., ὁ Δαρεῖος

συνήθρισε στρατὸν ἀποτελούμενον κυρίως ἀπὸ ἵππεις εἰς τὴν Ἔφεσον. Δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς τὸν ἀριθμὸν τοῦ περσικοῦ στρατοῦ. Ὁ ἱστορικὸς τῶν περσικῶν πολέμων Ἡρόδοτος ἀναβιβάζει αὐτὸν εἰς 100 χιλ., ἀλλ' οἱ ἀριθμοί, τοὺς ὁποίους μᾶς παρέδωσαν οἱ ἀρχαῖοι τόσον διὰ τοὺς Πέρσας ὅσον καὶ διὰ τοὺς

Ὅπλιται τῶν μηδικῶν πολέμων

Οἱ ὀπλίται ἔχουν ἀμυντικὰ ὄπλα: περικεφαλαίαν, θώρακα, ὃ ὁποῖος φθά-
νει ἕως τοὺς μηρούς, κνημίδας καὶ ἀσπίδα στρογγυλὴν. Ἐπιθετικά: τὸ
δόρυ, μήκους 2 μ., καὶ ξίφος κοντόν, τὸ ὁποῖον κρεμοῦν δεξιὰ εἰς τὸ πλευρόν.

Ἕλληνας, εἶναι ὑπερβολικοί. Εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν δὲν ἦτο
δυνατὸν νὰ κινητοποιηθοῦν τόσον μεγάλοι μᾶζαι ἀνθρώπων.

Ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας ὁ Δαρεῖος διώρισε τὸν Δ ἄ τ ι ν
καὶ τὸν Ἀ ρ τ α φ ἔ ρ ν η. Εἰς τὸ περσικὸν ἐπιτελεῖον εὐρίσκετο
καὶ ὁ γέρον Ἴππίας καὶ οἱ Πέρσαι ἐστήριζαν πολλὰς ἐλπίδας
εἰς τοὺς ὄπαδούς του. Ὁ περσικὸς στρατὸς ἐπεβιβάσθη εἰς τὰ
πλοῖα, ἐπέρασεν ἀπὸ τὰς Κυκλάδας χωρὶς νὰ συναντήσῃ ἀντί-
στασιν, ἔφθασεν εἰς τὴν Εὐβοίαν, ὅπου ἐκυρίευσεν καὶ κατέ-
στρεψε τὴν Ἐρέτριαν. Ἀπ' ἐκεῖ ὁ περσικὸς στόλος ἔστρεψε πρὸς
τὴν παραλίαν τῆς Ἀττικῆς καὶ ἀπεβίβασεν στρατὸν ὃ ὁποῖος
ἐπροχώρησεν εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Μαραθῶνος.

Ἡ ΕΝ ΜΑΡΑΘΩΝΙ ΜΑΧΗ (490 π.Χ.)

Ὁ κίνδυνος ἦτο πολὺ μεγάλος διὰ τὰς Ἀθήνας. Εἰς τὴν δύσκολον αὐτὴν στιγμήν οἱ Ἀθηναῖοι ἐζήτησαν βοήθειαν ἀπὸ τὴν Σπάρτην. Οἱ Σπαρτιαῖται ἤρχισαν ἀμέσως νὰ ἐτοιμάζωνται, ἀλλ' ἤργησαν νὰ κινητοποιηθοῦν, ὅπως πάντοτε. Οἱ ἄλλοι Ἕλληνες δὲν ἐκινήθησαν. Μόνον οἱ Πλαταιεῖς ἔστειλαν 1000 ἄνδρας καί, τὸ χειρότερον, εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ κατάστασις δὲν ἦτο διόλου ὁμαλὴ. Οἱ ὄπαδοι τοῦ Ἰππίου ἐκινοῦντο καὶ δὲν ὑπῆρχε ὁμοφωνία μεταξύ δημοκρατικῶν καὶ ἀριστοκρατικῶν.

Ἀθηναῖος ἵππεύς, παράστασις ἐπὶ ἀγγείου
τοῦ 500 π.Χ. περίπου—Μόναχον, Παλαιὰ
Πινακοθήκη

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς στρατηγοὺς ἐπέμεναν νὰ ὀχυρωθοῦν εἰς τὴν πόλιν καὶ νὰ πολεμήσουν ἀπὸ τὰ τείχη. Ἀλλὰ τὴν πόλιν ἔσωσαν ἡ ὄρμη τῆς νεολαίας καὶ ἡ στρατηγικὴ ἱκανότης τοῦ Μιλτιάδου. Εἶχεν ἐκλεγῆ στρατηγὸς μὲ ἄλλους ἑννέα, ἀλλ' ἐπεβλήθη πολὺ γρήγορα εἰς τοὺς ἄλλους, διότι εἶχεν ἰδιοφυῆσαν στρατηγικὴν καὶ ἐγνώριζε καλύτερον τὰς συνηθείας καὶ τὴν πολεμικὴν τέχνην τῶν Περσῶν. Ἐπὶ κεφαλῆς 9 χιλ. Ἀθηναίων ἐβάδισεν εἰς τὸν Μαραθῶνα, διὰ νὰ συναντήσῃ τοὺς Πέρσας. Ἐκεῖ ἤλθαν καὶ οἱ 1000 Πλαταιεῖς, διὰ νὰ ἐνισχύσουν τοὺς Ἀθηναίους.

Όταν ἔφθασαν εἰς τὸν Μαραθῶνα, παρετήρησαν ὅτι ἡ ἀπόβασις ἦτο στρατήγημα. Οἱ Πέρσαι εἶχαν ἀποβιβάσει μέρος τῶν δυνάμεών των διὰ νὰ παρασύρουν τὸν δημοκρατικὸν στρατὸν ἔξω ἀπὸ τὴν πόλιν. Τὸ ὑπόλοιπον, ἰδίως τὸ ἵππι-

κόν, ἐκράτησαν εἰς τὰ πλοῖα καὶ ἦσαν ἔτοιμοι νὰ πλεύσουν κατὰ τῆς πόλεως, τὴν ὁποίαν θὰ παρέδιδαν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ἰππίου. Παράφοροι, μεθυσμένοι ἀπὸ ὄργην καὶ ἐνθουσιασμόν, οἱ Ἀθηναῖοι ἐρρίφθησαν ἐναντίον τῶν Περσῶν, διέσπασαν τὰς τάξεις των καὶ τοὺς κατεδίωξαν ἕως τὰ πλοῖα

των. Δεν κατάρθωσαν όμως οι Ἀθηναῖοι νὰ τοὺς ἐμποδίσουν νὰ ἐπιβιβασθοῦν εἰς τὰ πλοῖα (490).

Ἡ ἐπιτυχία ὀφείλεται πολὺ εἰς τὴν στρατηγικὴν ἰκανότητα τοῦ Μιλτιάδου. Ἐπειδὴ ἐγνώριζε καλὰ τὴν πολεμικὴν τέχνην τῶν Περσῶν, παρέτεξε τὸν στρατὸν μ' ἓνα τρόπον, ποὺ ἀσφάλιζε τὴν νίκην.

Ἐγνώριζεν ὅτι οἱ Πέρσαι τὰς καλύτερας τῶν δυνάμεις τὰς βάζουν εἰς τὸ κέντρον. Ἄν ἔκαμνε καὶ αὐτὸς τὸ ἴδιον, τὸ μέτωπον τῶν θά ἦτο πολὺ μικρότερον ἀπὸ τὸ περσικόν, ἐπειδὴ εἶχε πολὺ ὀλιγωτέρας δυνάμεις. Ἐπροτίμησε λοιπὸν νὰ ἐκτείνῃ τὸ μέτωπον καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὰς πτέρυγας, ἐνῶ τὸ κέντρον τὸ ἄφησεν ἀδύνατον. Τὸ κέντρον τῶν Περσῶν ἀπώθησε τὸ ἀθηναϊκὸν κέντρον, ἀλλ' αἱ δύο πτέρυγες τῶν Ἀθηναίων ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τοὺς ἀπέναντί του ἐχθρούς, ἐγύρισαν κατόπιν ὀπίσω καὶ ἠνωμένοι ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ περσικοῦ κέντρον καὶ τὸ κατεδίωξαν πρὸς τὰ πλοῖα.

Μιλτιάδης

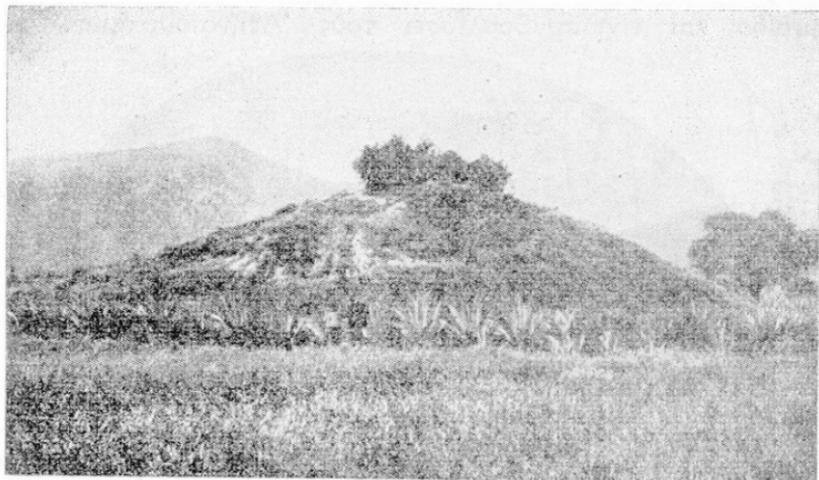
τόπιν ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν Ἀσίαν. Πράγματι τὴν ἐπομένην ὀλόκληρον σπαρτιατικὸν στράτευμα, 2 χιλ. ὀπλίται μὲ τοὺς βοηθοὺς τῶν εἰλωτᾶς καὶ περιοίκους,

Ὁ περσικὸς στόλος ἐκίνησεν ἀμέσως κατὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐνεφανίσθη εἰς τὸ Φάληρον. Ἀλλὰ μετὰ τὸ λαμπρὸν κατόρθωμα τοῦ Μαραθῶνος κανεὶς δὲν ἐτόλμησε νὰ κινηθῆ εἰς τὴν πόλιν. Ἄλλωστε ὁ ἀθηναϊκὸς στρατὸς μὲ τὴν ἰδίαν ὀρμὴν ἔτρεξε πρὸς τὴν πόλιν καὶ παρετάχθη εἰς τὴν φαληρικὴν ἀκτὴν. Οἱ Πέρσαι εὐρέθησαν εἰς δύσκολον θέσιν, διότι συγχρόνως ἔφθασεν ἡ εἶδησις ὅτι αἱ σπαρτιατικαὶ φάλαγγες διέβαιναν τὸν Ἴσθμόν. Ἐσκέφθησαν ὀλίγον καὶ κα-

έστρατοπέδευσαν πλησίον τῶν Ἀθηνῶν. Ἦτο μία μεγάλη στιγμή. Ἡ ἀριστοκρατική Σπάρτη ἔσπευδε νὰ βοηθήσῃ τὴν μικρὰν δημοκρατίαν, ἣ ὁποία ἀπὸ τὴν ἡμέραν ἐκείνην θὰ γίνῃ μεγάλη.

Εἰς τὸν Μαραθῶνα ἐνίκησε τὸ δυνατὸν σῶμα καὶ ἡ νεανική ὁρμή. Ἐνας περίφημος ποιητὴς τῆς ἐποχῆς, ὁ Σιμωνίδης, ἔκαμε τὸ ἔξῃς ἐπίγραμμα διὰ τοὺς ἀνδρείους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν πέσει εἰς τὴν μάχην :

Πολεμοῦντες δι' ὅλην τὴν Ἑλλάδα οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὸν Μαραθῶνα σώρῃασαν τὴν δύναμιν τῶν χρυσοφορτωμένων Μήδων.

Ὁ τάφος τῶν 192 Ἀθηναίων, οἱ ὁποῖοι ἐφρονεύθησαν εἰς τὸν Μαραθῶνα (ὅπως εἶναι σήμερον)

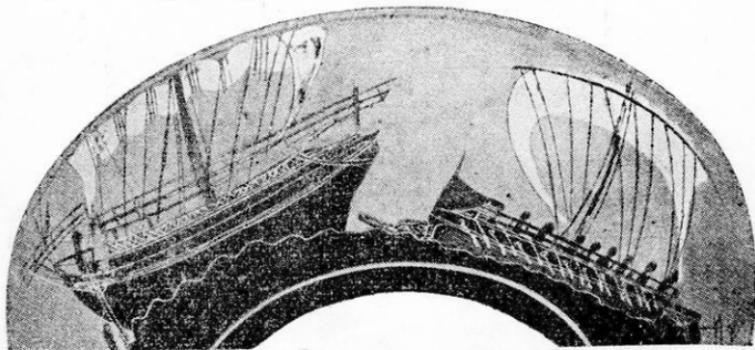
Ἡ νίκη τοῦ Μαραθῶνος εἶχε τεραστίαν σπουδαιότητα. Πρώτην φοράν ἑλληνικὸς στρατὸς εἶχε νικήσει εἰς ἀνοικτὴν πεδιάδα τοὺς Πέρσας, ἐνῶ ἕως τότε τὸ ὄνομα μόνον τῶν Περσῶν ἐνέπνεε τρόμον εἰς τοὺς λαούς. Ἡ λαμπρὰ ἐπιτυχία ἀνύψωσε τὸ φρόνημα τῶν Ἀθηναίων, ἐνέπνευσεν εἰς αὐτοὺς αὐτοπεποίθησιν καὶ ἐδόξασε τὸ ὄνομα τῆς πόλεως εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα.

ΜΕΤΑΖΥ ΔΥΟ ΠΟΛΕΜΩΝ

Οἱ Πέρσαι ἄφησαν τοὺς Ἑλληνας ἡσύχους ἐπὶ δέκα ἔτη (490—480). Εἰς τὸ διάστημα αὐτὸ συνέβησαν μερικά πολὺ σημαντικὰ γεγονότα εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ὁ Μιλτιάδης, ὁ νικητὴς τοῦ Μαραθῶνος, ἀπέθανεν, ἀφοῦ ἔδοκίμασε πολλὰς πικρίας. Εἰς τὴν ἀρχὴν οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ἐτίμησαν πολὺ, ἀλλὰ μίᾳ ἐκστρατείᾳ, τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησε κατὰ τῆς νήσου Πάρου, ἀπέτυχεν. Οἱ ἐχθροὶ του τὸν κατηγόρησαν, κατεδικάσθη εἰς βαρὺ πρόστιμον καὶ ἀπέθανεν ἀπὸ τὴν πληγὴν, τὴν ὁποίαν εἶχε λάβει εἰς τὴν ἐκστρατείαν.

Εἰς τὴν πολιτικὴν σκηνὴν ἀνῆλθαν τότε νέοι ἄνδρες καὶ πρῶτος μεταξὺ αὐτῶν ὁ Θεμιστοκλῆς. Δραστήριος καὶ προβλεπτικός, εἶχε γίνει ἀρχηγὸς τῆς δημοκρατικῆς μερίδος καὶ εἶχε συμβουλεύσει τοὺς Ἀθηναίους ἀμέσως με-

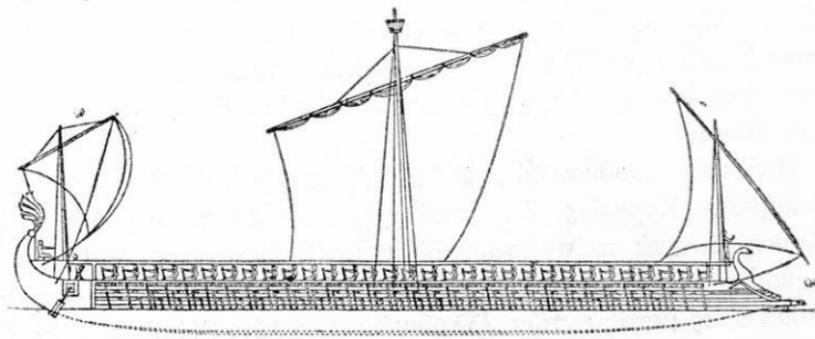
Πολεμικὸν πλοῖον καταδιώκει φορτηγὸν ἰστιοφόρον, ἄττικὸν ἀγγελίον τοῦ τέλους τοῦ βίου αἰῶνος—Λονδίνον, Βρεττανικὸν Μουσεῖον

Δεξιὰ ἡ τριήρης με ἄνοικτο πανί καὶ με γοργὴ κωπηλασίᾳ καταδιώκει τὸ φορτηγόν, τὸ ὁποῖον ἀπειλεῖ ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν νὰ προσβάλλῃ μὲ τὸ ἔμβολόν της.

τὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἰωνικῆς ἐπαναστάσεως νὰ ἐνισχύσου τὸ ναυτικόν. Τὰ γεγονότα τὸν ἐδικαίωσαν καὶ ὅλοι ἐβλεπαίμεν τώρα ὅτι ἡ πόλις θὰ ἦτο διαρκῶς ἐκτεθειμένη, ἐφόσον εἰς τὸ Αἰγαῖον ἐκινεῖτο ἐλευθέρως ὁ περσικὸς στόλος. Ἄλλ' οἱ ἀριστοκρατικοὶ ἦσαν ἐναντίον τοῦ ναυτικοῦ προγράμματος διότι, διὰ νὰ δημιουργηθῇ ἰσχυρὸς στόλος, ἔπρεπε νὰ στρατολογήθουν οἱ ἄνθρωποι τῆς τελευταίας τάξεως, δηλ. οἱ θῆτες, καὶ ἐπομένως ὁ κατώτερος λαός, οἱ ναυτικοί, οἱ ἄνθρωποι

τοῦ λιμένος θὰ ἐκέρδιζαν μεγάλην ἰσχύν, ἐνῶ οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ ἀγρόται θὰ ἔχαναν τὰ τελευταῖα προνομία τῶν. Τὸ πρόβλημα λοιπὸν ἦτο ἂν ἡ Ἀττικὴ θὰ ἔμενε γεωργικὴ καὶ ἀγροτική ἢ θὰ ἐγίνετο ὀριστικῶς ναυτικὴ. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἠγωνίσθη μὲ ὄλας του τὰς δυνάμεις, διὰ νὰ ἐπιβάλλῃ τὸ πρόγραμμά του, καὶ παρασύρων ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατεβίβασε τὴν πόλιν πρὸς τὴν θάλασσαν, ὅπως γράφει ὁ Πλούταρχος. Οἱ ἀριστοκρατικοὶ ὅμως τὸν ἐμίσησαν πολὺ, τὸν ἐσυκοφάντησαν καὶ ἐπροσπάθησαν νὰ τὸν δυσφημίσουν. Ἀλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς εἶναι ὠρισμένως ὁ διορατικώτερος καὶ δημιουργικώτερος ἀπὸ τοὺς πολιτικοὺς τῶν Ἀθηναίων.

Ἀντίπαλον εἶχε τὸν Ἀριστείδην, ὁ ὁποῖος, φύσει συντηρητικὸς καὶ ἀρχηγὸς τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος, δὲν εἶχε τὴν εὐρείαν ἀντίληψιν τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ ἐφοβεῖτο τοὺς

Ἀθηναϊκὴ τριήρης (ἀναπαράστασις)

Αἱ τριήρεις ἦσαν πλοῖα ἐλαφρὰ μήκους 40—50 μ., πλάτους μόλις 5 καὶ ὕψους 3 1)2. Ἐκινούντο κυρίως μὲ κουπιὰ, εἶχαν ὅμως καὶ πανιά. Τὰ κουπιὰ ἦσαν εἰς τρεῖς σειράς, τὸ ὅλον 170. Κάθε τριήρης λοιπὸν εἶχεν 170 κωπηλάτας καὶ ἄλλο πλήρωμα ἕως 30 ἀνθρώπους. Κατῶρθωνε ν' ἀναπτύξῃ ἀρκετὴν ταχύτητα, ἕως 18 χιλιομέτρα. Τὸ κύριον ἐπιθετικὸν ὄπλον τῆς ἦτο τὸ ἐμβολον.

νεωτερισμοὺς. Ἐγίνεν ὅμως πολὺ δημοτικὸς, διότι ἦτο ἄνθρωπος εὐθύς καὶ ἐφημίζετο διὰ τὴν δικαιοσύνην του. Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν δύο πολιτικῶν ἐφθασεν εἰς μεγάλην ὀξύτητα. Τέλος ὁ Θεμιστοκλῆς κατῶρθωσε νὰ τὸν ἐξορίσῃ.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἀμέσως μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην ἐφρόντισαν νὰ καθαρίσουν τὴν πόλιν ἀπὸ τὰ ὑποπτα στοιχεῖα, ἰδίως ἀπὸ τοὺς ὀπαδοὺς τῶν τυράννων, οἱ ὁποῖοι ἀπεδεί-

χθησαν τόσον επικίνδυνοι κατά τήν κρίσιμον στιγμήν. Ἐξώρισαν πολλοὺς τυραννοφίλους καὶ ἄλλα πρόσωπα, ὑποπίπτα διὰ τήν ἀσφάλειαν τῆς πολιτείας. Τοιοῦτοτρόπως καθιερώθη τὸ ἔθιμον τοῦ ἐξοστρακισμοῦ. Τὸν νόμον αὐτὸν ἐπιφελήθη ὁ Θεμιστοκλῆς, διὰ νὰ ἐξορίσῃ τὸν Ἀριστείδην.

Ἀπὸ τότε εἶχεν ἐλευθερίαν δράσεως. Ἄλλ' εἰς τὰς Ἀθήνας δὲν ἐπίστευαν ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ ἐπανέλθουν οἱ Πέρσαι. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπέτυχεν νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ ναυτικὸν τοῦ πρόγραμματος μὲ διάφορα μέσα καὶ τότε ἀκριβῶς κατεσκεύασαν μὲ τὰ εἰσοδήματα τοῦ Λαυρείου τὰ 200 πολεμικὰ πλοῖα, μὲ τὰ ὁποῖα ἐνανυμάχησαν εἰς τὴν Σαλαμίνα.

Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΖΕΡΞΟΥ

Καὶ οἱ Πέρσαι ἐπανῆλθαν, ὅπως εἶχε προβλέψει ὁ Θεμιστοκλῆς. Ὁ Ζέρξης, ὁ ὁποῖος εἶχε διαδεχθῆ τὸν πατέρα του Δαρείου (485), συνεπλήρωσε τὰς προπαρασκευὰς ἐκείνου καὶ ἦτο ἔτοιμος νὰ ἔλθῃ ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος μὲ τεραστίαν δύναμιν.

Πρὸ τοῦ κινδύνου αἱ μεγάλαι πόλεις τῆς Ἑλλάδος Σπάρτη, Ἀθήναι, Κόρινθος, ἐπροσπάθησαν νὰ ἐνώσουν τοὺς Ἕλληνας, διὰ νὰ πολεμήσουν ὅλοι μαζὶ ἐναντίον τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλὰ ἐφάνη τότε καθαρὰ ὅτι δὲν ὑπῆρχε στενὸς σύνδεσμος μεταξύ τῶν ἑλληνικῶν κρατῶν. Ἡ Θεσσαλία, ἡ Βοιωτία καὶ τὸ Ἄργος ἔδειξαν ἀδιαφορίαν καὶ ἦτο φανερόν ὅτι δὲν θὰ ἀντισταθοῦν εἰς τὸν ἐχθρόν. Ἦτο μάλιστα πιθανὸν μερικαὶ πόλεις νὰ συμπράξουν μὲ τοὺς Πέρσας, νὰ μὴ δίσουσον δηλ. ὅπως ἔλεγον. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ἄλλων κρατῶν συνηθροίσθησαν εἰς τὸν Ἴσθμόν, ὠρκίσθησαν νὰ καταπαύσουν τὰς φιλονικίας μεταξύ των καὶ νὰ πολεμήσουν ἐνωμένοι, ἀνεγνώρισαν δὲ ὡς ἀρχηγούς τοὺς Σπαρτιάτας. Εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν οἱ Ἀθηναῖοι ἔδειξαν μεγάλην ἀταπάρνησιν, διότι, ἐνῶ εἶχαν τὸν μεγαλύτερον στόλον τῆς Ἑλλάδος, ἐδέχθησαν νὰ γίνουν ἀρχηγοὶ καὶ τοῦ πολέμου κατὰ θάλασσαν οἱ Σπαρτιάται. Ἔστειλαν ἐπίσης πρεσβείας εἰς διαφόρους πόλεις καθὼς καὶ εἰς τὸν Γέλωνα, τὸν τύραννον τῶν Συρακουσῶν, ὁ ὁποῖος ἔδωσε μόνον ὑποσχέσεις. Οἱ

Ἄθηναῖοι ἔδωσαν γενικὴν ἀμνηστειάν καὶ οἱ ἐξόριστοι ἐπέστρεψαν εἰς τὴν πόλιν καὶ μετὰ αὐτῶν ὁ Ἄριστειδης.

Τὴν ἀνοιξιν τοῦ 480 π.Χ. ὁ Ζέρξης ἐξεκίνησεν ἀπὸ τὰς Σάρδεῖς. Ὁ Ἡρόδοτος ἀναβιβάζει τὸ πεζικὸν του εἰς τὸν μυθώδη ἀριθμὸν 2 1)2 ἑκατομμύρια, τὸν στόλον του εἰς 1200 πολεμικὰ καὶ 3000 μεταγωγικὰ καὶ ἀριθμεῖ καὶ περιγράφει τοὺς λαοὺς μὲ τὰ διάφορα ὀνόματα, οἱ ὅποιοι ἔλαβαν μέρος εἰς τὴν τεραστίαν αὐτὴν ἐπιχείρησιν. Οἱ ποταμοί, λέγει, ἐξηραίνοντο ἀπ' ὅπου ἐπερνοῦσεν ὁ στρατὸς τοῦ Ζέρξου. Οἱ ἀριθμοὶ εἶναι ὑπερβολικοί, εἶναι ὅμως βέβαιοι ὅτι ὁ βασιλεὺς

τῶν Περσῶν ἐκίνητοποίησε πρωτοφανεῖς μάζας ἀνθρώπων, Μήδους, Πέρσας, Ἀσσυρίους, Αἰθίοπας, Ἀραβας, Ἰνδοὺς καὶ ὑπεχρέωσε τοὺς λιμένας τῆς Φοινίκης, τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου νὰ ἐτοιμάσουν ἀνάλογον ναυτικὴν δύναμιν. Ἡ τεραστία στρατιὰ τοῦ Ζέρξου ἐσκόρπισε τὸν τρόπον καὶ κανεὶς βάρβαρος ἢ Ἕλληνας δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀντισταθῆ ἔως ἑσθρατίας.

ΘΕΡΜΟΠΥΛΑΙ (480 π. Χ.)

Πρὸ τοῦ μεγάλου κινδύνου οἱ Ἕλληνας εὐρέθησαν εἰς δύσκολον θέσιν καὶ δὲν ἤξευραν πῶς νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸν ἐχθρόν. Ὁταν ὅμως ὁ χεῖμαρος τοῦ περσικοῦ στρατοῦ ἐπλημμύρησε τὴν Θεσσαλίαν, ἔστειλαν βιαστικὰ τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης

Λεωνίδα με 300 Σπαρτιάτας και άλλους 7 χιλ. Έλληνας εις τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν, διὰ νὰ ἐμποδίση τὴν διάβασιν τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὴν μέσην Ἑλλάδα.

Εὐκολώτερα ἐκινήθη τὸ ναυτικόν. Τὰ 180 πλοῖα τῶν Ἀθηναίων με τὰ πλοῖα τῶν ἄλλων πόλεων ἀπετέλεσαν σημαντικὴν δύναμιν ἀπὸ 400 πολεμικά. Γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ στόλου ἦτο ὁ σπαρτιάτης Εὐρυβιάδης, ναύαρχος τῶν Ἀθηναίων ὁ Θεμιστοκλῆς. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐπλευσεν εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τῆς Εὐβοίας, εἰς τὸ Ἀρτεμίσιον, καὶ ἐπερίμενεν ἐκεῖ τὸν περσικόν, ὁ ὁποῖος περιπλέων τὴν παραλίαν τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Μαγνησίας θὰ ἔφθανεν ἐκεῖ.

Ὅταν ὁ Ζέρξης ἔφθασεν εἰς τὰς Θερμοπύλας, ἔμεινε κατάπληκτος, διότι οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι ἄνθρωποι με τὸν Λεωνίδα εἶχαν ἀπόφασιν νὰ τοῦ κλείσουν τὸν δρόμον.

Ἔστειλε, λέγει ὁ Ἡρόδοτος, κατάσκοπον ἕνα ἱππέα, διὰ νὰ ἴδῃ πόσοι ἦσαν καὶ τί ἔκαμαν.... Ὁ ἱππεὺς ἐπλησίασε πρὸς τὸ στρατόπεδον καὶ ἐξήτασε με προσοχήν. Ἀλλὰ δὲν εἶδε ὄλον τὸν στρατόν, διότι ὅσοι ἦσαν πίσω ἀπὸ τὸ τεῖχος δὲν ἐφαίνοντο. Εἶδε μόνον αὐτοὺς ποὺ ἐφύλατταν καὶ εἶχαν ἀκουμβῆσαι τὰ ὄπλα των εἰς τὸ τεῖχος. Φύλακες ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἔτυχε νὰ εἶναι οἱ Λακεδαιμόνιοι. Βλέπει λοιπὸν ἄλλους νὰ γυμνάζωνται, ἄλλους νὰ κτενίζουσι τὰ μαλλιά των. Αὐτὰ τοῦ ἐφάνησαν παράδοξα. Ἔμεινε μίαν στιγμὴν, τοὺς ἐμέτρησε καὶ ἔφυγε χωρὶς κανεὶς νὰ τὸν πειράξῃ. Μάλιστα δὲν τὸν ἐπρόσεξαν καλὰ καλὰ. Πῆγε καὶ τὰ διηγήθη εἰς τὸν Ζέρξην. Ὁ βασιλεὺς δὲν ἤμποροῦσε νὰ ἐννοήσῃ τί συνέβαινε.. Φωνάζει λοιπὸν τὸν Δημάρατον (ἕνα Σπαρτιάτην ἐξόριστον, ποὺ εἶχεν ἀκολουθήσει τὸν περσικόν στρατόν εἰς τὴν ἐκστρατείαν καὶ ποὺ ὁ Ζέρξης τοῦ εἶχεν ἐκτίμησιν) διὰ νὰ τὸν συμβουλευθῇ.... Ἐκεῖνος τοῦ εἶπε: «... Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἦλθαν νὰ μᾶς ἐμποδίσουν νὰ περάσωμεν τὸ στενὸν καὶ γι' αὐτὸ ἐτοιμάζονται. Ἔχουν τὴν συνήθειαν, ὅταν πρόκειται νὰ κινδυνεύσουν, νὰ στολιζοῦσι τὴν κεφαλὴν των. Μάθε ὅτι, ἂν νικήσῃς αὐτοὺς καθὼς καὶ ἐκείνους ποὺ ἔμειναν εἰς τὴν Σπάρτην, καμμίᾳ ἄλλῃ φυλῇ δὲν θὰ τολμήσῃ νὰ σοῦ ἀντισταθῇ. Τώρα βαδίζεις ἐναντίον τῶν πολιτῶν τοῦ λαμπροτέρου ἑλληνικοῦ κράτους καὶ ἐναντίον ἀνδρῶν γενναιοτάτων». Ὁ Ζέρξης ἐθεώρησεν ἀπίστευτα ὅσα τοῦ εἶπεν ὁ Δημάρατος καὶ τὸν ἠρώτησε πάλιν πῶς οἱ ὀλίγοι αὐτοὶ θὰ τὰ βάλουν με τὸν στρατόν του. «Νὰ με θεωρῆς, τοῦ ἀποκρίθηκε ὁ Δημάρατος, ψεύστην, ἂν αὐτὸ δὲν γίνῃ ὅπως ἀκριβῶς σοῦ τὸ λέγω».

Οἱ Ἕλληνες ἀπέκρουσαν πολλὰς ἐπιθέσεις τῶν Περσῶν καὶ ἔμειναν ἀκλόνητοι εἰς τὰς θέσεις των, ἕως ὅτου ὁ μεγάλος ὄγκος

τοῦ περσικοῦ στρατοῦ ἐπέρασεν ἀπὸ διαφόρους στενοπορίας καὶ ἐκύκλωσε τὰ στενά. Ὁ Λεωνίδας διέταξε τότε τοὺς ἄλλους Ἕλληνας νὰ φύγουν, διὰ νὰ ὑπηρετήσουν ἄλλοῦ τὴν πατρίδα. Ὁ ἴδιος ἔμεινε μὲ τοὺς 300 Σπαρτιάτας του, διότι ὁ νόμος τῆς Σπάρτης δὲν ἐπέτρεπε νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν εἶχαν ἔλθει νὰ φυλάξουν. Μαζί του ἔμειναν καὶ οἱ Θεσπιεῖς, πρόθυμοι νὰ ἀγωνισθοῦν καὶ νὰ ἀποθάνουν μαζί του.

Οἱ Σπαρτιάται ἐτοιμάσθησαν τότε, ὅπως συνήθιζαν νὰ ἐτοιμάζονται διὰ τοὺς ἀγῶνας. Ἐλούσθησαν, ἐκτένισαν τὰ μαλλιά των, ἄλειψαν τὸ σῶμα των μὲ λάδι. Κατόπιν ἤρχισεν ἡ μάχη. Ἡ σύγκρουσις ἐγινε μέσα εἰς τὸ στενὸν καὶ ἀπὸ πολὺ κοντά. Τὸ πλῆθος τῶν Περσῶν ἐκύκλωσε τοὺς Σπαρτιάτας. Ἐπολέμησαν μὲ τὸ δόρυ καὶ μὲ τὸ ξίφος, ὅλοι **480** ἐφονεύθησαν καὶ μαζί ὁ γενναῖος ἀρχηγός των (480).

Ἴδου πῶς περιγράφει τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς μάχης ὁ Ἡρόδοτος :

«Γύρω στὸ σῶμα τοῦ Λεωνίδα ἐγινε τρομερὰ συμπλοκή. Τέσσαρες φορές οἱ Ἕλληνες βρῆκαν τὴν δύναμιν νὰ τρέψουν εἰς φυγὴν τοὺς Πέρσας καὶ νὰ σηκώσουν στὰ χέρια τὸν νεκρὸν. Καὶ ἡ πάλῃ ἐξακολουθοῦσεν, ὁπότε ἐφθασεν ὁ στρατός, τὸν ὁποῖον ὠδηγοῦσεν ὁ Ἐφιάλτης. Τότε ἡ μάχη ἄλλαξε φάσιν. Ὑπεχώρησαν εἰς τὸ στενώτερον μέρος τοῦ δρόμου, εἰσῆλθαν μέσα εἰς τὸ τεῖχος καὶ ἔλαβαν θέσεις ἐπάνω εἰς τὸν λόφον ὅλοι μαζί ἐκτὸς τῶν Θηβαίων. Ὁ λόφος αὐτὸς εἶναι εἰς τὴν εἰσοδὸν τοῦ στενοῦ, ὅπου τώρα στέκεται λίθινος λέων πρὸς τιμὴν τοῦ Λεωνίδα. Ἀπ' ἐκεῖ ἔκαμαν ἀντίστασιν μὲ τὰ μαχαίρια ποὺ τοὺς εἶχαν ἀπομείνει, μὲ τὰ χέρια καὶ μὲ τὰ στόματα. Ἀλλὰ οἱ βάρβαροι τοὺς σκέπασαν μὲ τὰ βέλη των, ἄλλοι ἀφοῦ ἐκρήμνισαν τὸ τεῖχος καὶ ἐπετέθησαν κατὰ μέτωπον, ἄλλοι ἀφοῦ τοὺς περιεκύκλωσαν ἀπ' ὅλα τὰ μέρη... Ὅλοι οἱ Σπαρτιάται ἐπολέμησαν μὲ μεγάλην ἀνδρείαν, ἀλλὰ τὸ μεγαλύτερον θάρρος ἔδειξε, καθὼς λέγουσιν, ὁ Σπαρτιάτης Διηνέκης. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδουν μίαν φάσιν, τὴν ὁποίαν εἶπε προτοῦ ἀρχίσῃ ἡ συμπλοκή. Ἐνας Τραχίνιος εἶχεν εἰπεῖ ὅτι οἱ βάρβαροι μὲ τὰ ἀπειρά τους βέλη σκεπάζουν τὸν ἥλιον. Ὁ σπαρτιάτης τοῦ ἀπήντησε μὲ ἀδιαφορίαν : «Ὁ Τραχίνιος ξένος μᾶς φέρνει καλὰς εἰδήσεις. Ἄν οἱ Μῆδοι σκεπάσουν τὸν ἥλιον, θὰ τοὺς πολεμήσωμεν στὴν σκιά».

Ὁ Λεωνίδας καὶ οἱ 300 ἔγιναν περίφημοι εἰς τὴν ἱστορίαν διὰ τὸν ἥρωισμόν των. Ἀργότερα ἔστησαν μνημεῖον εἰς Θεοδωρίδου—Λαζάρου. Ἱστορία Ἑλληνικὴ καὶ Ρωμαϊκὴ Ἔκδοσ. Γ'. 2

τὸ μέρος, ὅπου ἐθυσιάσθησαν, καὶ ὁ ἴδιος ὁ ποιητής, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὑμνήσει τοὺς μαραθωνομάχους, ἔγραψε τὸ ἐπίγραμμα:

᾿ὦ ξεῖν' ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις ὅτι τῆδε
κείμεθα τοῖς κείνων ρήμασι πειθόμενοι.

Ο ΖΕΡΞΗΣ ΚΥΡΙΑΕΥΕΙ ΤΑΣ ΑΘΗΝΑΣ

᾿Ο ἑλληνικὸς στόλος ἐπολέμησε πολὺ καλὰ εἰς τὸ ᾿Αρτεμίσιον καὶ εἶχεν ἐπιτυχίας. ᾿Αλλ' ἡ καταστροφὴ τοῦ Λεωνίδα ἐτάραξε τοὺς Ἑλληνας. ᾿Ο Εὐρυβιάδης καὶ οἱ Πελοποννήσιοι μόλις ἔφθασεν ἡ εἰδήσις ὅτι ἔπεσαν αἱ Θερμοπύλαι, ἀπεφάσισαν νὰ φύγουν εἰς τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου καὶ ἐκεῖ μὲ τὸν πελοποννησιακὸν στρατὸν νὰ ἐμποδίσουν τὸν Ζέρξην νὰ περάσῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον. ᾿Ο Θεμιστοκλῆς δὲν κατώρθωσε νὰ τοὺς κρατήσῃ. ᾿Ο ἑλληνικὸς στόλος ἔπλευσε πρὸς τὰ κάτω, ἔφθασεν εἰς τὴν παραλίαν τῆς ᾿Αττικῆς καὶ ἐστάθμευσεν εἰς τὸ στενὸν μεταξὺ τῆς ᾿Αττικῆς καὶ τῆς νήσου Σαλαμίως.

᾿Ο δρόμος πρὸς τὰς ᾿Αθήνας ἦτο ἀνοικτός. Οἱ Θηβαῖοι ἐμήδισαν καὶ οἱ ᾿Αθηναῖοι δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἀναχαιτίσουν μόνοι τὴν προέλασιν τοῦ Ζέρξου. ᾿Απεφάσισαν λοιπὸν κατὰ συμβουλήν τοῦ Θεμιστοκλέους νὰ ἀφήσουν τὴν πόλιν. Εἰς τὴν δύσκολον ἐκείνην στιγμήν τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν τοὺς ἔδωσε μίαν καλὴν συμβουλήν: «τὰ ξύλινα τείχη, εἶπε, θὰ σώσουν τὴν πόλιν», καὶ ξύλινα τείχη ἦσαν τὰ πλοῖα. Οἱ γέροντες ἐδίσταζαν, οἱ νεώτεροι ὁμῶς ὤρμησαν πρὸς τὴν θάλασσαν. Πρῶτος ἐκίνησε μὲ τοὺς φίλους του ὁ υἱὸς τοῦ Μιλτιάδου Κίμων, ὁ ὁποῖος ἀργότερα ἐγένεν ἔνδοξος, καὶ τὸν ἠκολούθησαν οἱ ἄλλοι. ᾿Ολη ἡ πόλις κατέβαινε πρὸς τὴν θάλασσαν. Οἱ ἄνθρωποι ἄφιναν τὰς κατοικίας των, τὰ μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα εἶχαν ζήσει ἀπὸ μικροί. Μαζὶ τοὺς ἔτρεχαν τὰ παιδιὰ καὶ τὰ κατοικίδια ζῶα, αἱ ἀγελάδες, τὰ πρόβατα, οἱ σκύλοι. ᾿Ηθελαν καὶ αὐτὰ νὰ φύγουν ἐμπρὸς εἰς τὴν μεγάλην θύελλαν, ἡ ὁποῖα ἐπλησίαζεν.

Οἱ ἄνδρες εἰσῆλθαν εἰς τὰ πλοῖα καὶ ἔστειλαν τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιὰ των εἰς τὰς νήσους καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον. ᾿Ο Ζέρξης, τὸν ὁποῖον τίποτε δὲν ἠμπόδιζε πλέον, ἐπέρασε τὴν Βοιωτίαν, κατέβη εἰς τὴν ᾿Αττικὴν καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὰς ᾿Αθήνας, κατέστρεψε τὴν πόλιν καὶ ἔκαυσε τοὺς ναοὺς καὶ τὰ ἱερά τῆς ἀκροπόλεως.

Η ΕΝ ΣΑΛΑΜΙΝΙ ΝΑΥΜΑΧΙΑ (480 π.Χ.)

Ὁ στόλος τοῦ Ζέρξου ἀκολουθῶν τὰ ἴχνη τοῦ ἑλληνικοῦ ἔφθασεν εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἀττικῆς καὶ ἠγκυροβόλησεν εἰς τὸ Φάληρον. Ἐκεῖ κατέβη ὁ Ζέρξης καὶ συνεκροτήθη πολεμικὸν συμβούλιον, τὸ ὁποῖον ἀπεφάσισε νὰ προσβάλουν τὸν ἑλληνικὸν στόλον.

Εἰς τὴν Σαλαμίνα εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων ἐπεκράτει μεγάλη ταραχή. Ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε πείσει τὸν Εὐρυβιάδην νὰ μείνουν καὶ νὰ ναυμαχήσουν εἰς τὰ στενά, ὅπου τὰ μεγάλα περσικὰ πλοῖα θὰ ἐδυσκολεύοντο νὰ κινήθωσιν. Ἄν ἔφευγαν, ἦτο κίνδυνος νὰ σκορπισθοῦν οἱ Ἕλληνες εἰς τὰς πόλεις των καὶ τότε θὰ ἦτο εὐκόλον εἰς τὸν Ζέρξην νὰ ὑποτάξῃ τὴν Ἑλλάδα. Ὅταν ὅμως εἶδαν τὰς φλόγας ἀπὸ τὴν πόλιν ποῦ ἐκαίετο καὶ τὴν ἄλλην ἡμέ-

ραν ἐφάνη ὁ περσικὸς στόλος καὶ ἐσκέπασε τὴν παραλίαν καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας ἐπροχώρησε πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ παρουσιάσθη μὲ ὄλον τὸν ὄγκον τοῦ στρατοῦ του, οἱ Πελοποννήσιοι ἐδειλίασαν καὶ ἀπεφάσισαν νὰ φύγουν εἰς τὸν Ἴσθμόν. Ἄλλ' αὐτὸ ἀκριβῶς ἤθελε νὰ προλάβῃ ὁ Ζέρξης, διότι ἦτο δυνατὸν οἱ Ἕλληνες νὰ σύρουν τὰ πλοῖα των διὰ τῆς ξηρᾶς εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ ὁ πόλεμος θὰ διαίωνιζετο κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. Ἐνόμισε λοιπὸν ὅτι εἶναι συμφέρον του νὰ καταστρέψῃ τὸν ἑλληνικὸν στόλον ὅπως ἦτο συγκεντρωμένος εἰς τὴν Σαλαμίνα. Διέταξε λοιπὸν ἀμέσως τὴν νύκτα μέρος τοῦ στόλου του νὰ ἀποκλείσῃ τὸ στενόν.

Τὴν αὐγὴν τῆς ἐπομένης, δηλαδὴ τὴν 1 Σεπτεμβρίου τοῦ 480 π.Χ., οἱ Πέρσαι εὐρέθησαν ἐνώπιον στόλου, ὁ ὁποῖος κά-
θε ἄλλο ἦτο παρὰ ταραγμένος καὶ ἕτοιμος νὰ φύγη, ἀλλὰ εἴ-
χε παραταχθῆ καὶ ἐφλέγετο ἀπὸ τὸν πόθον νὰ ἐπιτεθῆ. Οἱ
Ἀθηναῖοι εἶχαν κατορθώσει νὰ διατηρήσουν τὴν ψυχραιμίαν
των καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες τοὺς ἠκολούθησαν. Αὐτοὶ ἔδωσαν
πρῶτοι τὸ σύνθημα καὶ προσέβαλαν τοὺς Φοίνικας καὶ μετ'
ὀλίγον ἀπ' ὅλα τὰ σημεῖα τὰ μικρὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ὤρμη-
σαν ἐναντίον τῶν μεγάλων περσικῶν σκαφῶν.

Ὁ Θεμιστοκλῆς προσέβαλε κυρίως τὰ δύο ἄκρα τοῦ περσικοῦ
στόλου, τὸν ἐπίεσεν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη, τοῦ ἔφερε μεγάλην τα-
ραχὴν καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ συγκεντρωθῆ εἰς τὸ μέσον. Τὰ
480 μεγάλα περσικὰ πλοῖα ἐδυσκολεύοντο τοιοῦτοτρόπως
νὰ κινηθοῦν καὶ συνεκρούοντο ἀναμεταξύ των, ἐνῶ οἱ
Ἕλληνες περιπλέοντες ἔσπαζαν τὰ κουπιά των καὶ τὰ ἐβύθι-
ζαν μὲ τὰ ἔμβολά των. Πρὶν τελειώσῃ ἡ ἡμέρα, ἐκρίθη ἡ
μάχη. Τὸ ἥμισυ τοῦ περσικοῦ στόλου ἐβυθίσθη ἢ ἐτέθη ἐκτὸς
μάχης, τὸ ὑπόλοιπον ἀπεσύρθη εἰς τὸ Φάληρον εἰς κακὴν
κατάστασιν.

Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΠΛΑΤΑΙΩΝ (479 π. Χ.)

Μετὰ τὴν ἦτταν τοῦ στόλου ὁ Ζέρξης δὲν ἦτο δυνατὸν
νὰ μείνῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, διότι οἱ Ἕλληνες ἦσαν κύριοι τῆς
θαλάσσης καὶ εἰς κάθε στιγμὴν ἠμποροῦσαν νὰ διακόψουν
τὴν συγκοινωνίαν του μὲ τὴν Ἀσίαν. Ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ κατα-
στρέψουν τὴν γέφυραν τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ νὰ τὸν ἀποκλεί-
σουν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου θὰ κατεστρέφετό. Διέταξε λοιπὸν
τὸν στόλον του νὰ πλεύσῃ πρὸς τὸν Ἑλλησπόντον καὶ ὁ ἴδιος
μὲ τὸν περσικὸν στρατὸν ἐπέστρεψε διὰ ξηρᾶς εἰς τὴν χώραν
του. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἄφησε τὸν Μαρδόνιον μὲ στρατὸν, ὅχι
τόσον διὰ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον, ὅσον διὰ νὰ
ἐξασφαλίσῃ τὴν ὑποχώρησίν του.

Ὁ Μαρδόνιος ἐπέρασε τὸν χειμῶνα εἰς τὴν Θεσσαλίαν
καὶ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 479 π.Χ. ἐπροσπάθησε νὰ πείσῃ τοὺς
Ἀθηναίους νὰ συμμαχήσουν μαζί του. Μὲ αὐτὸν τὸν σκοπὸν
ἔστειλε τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρον καὶ
ὑπεσχέθη νὰ ἀνοικοδομήσῃ τὴν πόλιν των καὶ τὰ ἱερά

καὶ νὰ τοὺς κάμη ἡγεμόνας τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως ἔδωσαν τὴν περίφημον ἀπάντησιν: «Ἐφόσον ὁ ἥλιος ἀκολουθεῖ τὸν ἴδιον δρόμον, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν θὰ γίνουσι σύμμαχοι τῶν Περσῶν». Ὁ Μαρδόνιος ἐπροχώρησε πάλιν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ κατέστρεψεν ὅ,τι εἶχεν ἀπομείνει ἀπὸ τὴν πρῶτην καταστροφὴν.

Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες εἶχαν προβῆ τῶρα εἰς σοβαρὰς ἐτοιμασίας. Ἰδίως οἱ Σπαρτιᾶται ἐκινήθησαν μὲ προθυμίαν καὶ ὁ ἠνωμένος στρατὸς τῶν Ἑλλήνων ἀπετέλεσεν ἀξιόλογον δύναμιν, 100 χιλιάδας λέγει ὁ Ἡρόδοτος. Γενικὸς ἀρχιστράτηγος ἦτο ὁ σπαρτιάτης Π α υ σ α ν ῖ α ς, στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων ὁ Ἀριστείδης. Ἡ ἀποφασιστικὴ μάχη ἐδόθη εἰς τὴν Βοιωτίαν παρὰ τὰς Πλαταιάς (479). Ἐκεῖ διὰ πρῶτην φορὰν ἡ σπαρτια- **479**
τικὴ φάλαγξ ἀνεκρούσθη μὲ τὸν περσικὸν στρατὸν καὶ ἐφάνη πολὺ ἀνωτέρα. Οἱ ὀπλίται εὐκόλως διέσπασαν τὰς τάξεις τοῦ ἐχθροῦ, ὁ Μαρδόνιος ἐφονεύθη καὶ ὁ στρατὸς του διελύθη, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τοὺς συμμάχους τῶν Περσῶν Θηβαίους. Ἡ νίκη εἰς τὰς Πλαταιάς ἀπήλλαξε τὴν Ἑλλάδα τελειωτικῶς ἀπὸ τὴν περσικὴν ἐπιδρομὴν.

Τὴν ἰδίαν ἡμέραν, ὅπως λέγει ἡ παράδοσις, οἱ Ἕλληνες εἶχαν σημαντικὴν ἐπιτυχίαν εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ ἠνωμένος στόλος ὑπὸ τὸν ἀθηναῖον Ξ ά ν θ ι π π ο ν καὶ τὸν σπαρτιάτην Λ ε ω τ υ χ ῖ δ η ν ἐνίκησε τὸν περσικὸν στόλον εἰς τὴν Μυκάλην, ἀκρωτήριον τῆς Μ. Ἀσίας ἀπέναντι τῆς Σάμου. Κατόπι ἀπεβίβασαν στρατὸν εἰς τὴν ξηρὰν, ὁ ὁποῖος ἐσκόρπισε τὸν συγκεντρωμένον ἐκεῖ περσικὸν στρατὸν.

Ἐνῶ οἱ Ἕλληνες τῆς μητροπόλεως ἠγωνίζοντο τὸν βαρὺν ἀγῶνα κατὰ τῶν Περσῶν, οἱ ἄποικοι τῆς Σικελίας εἶχαν νὰ ἀντιμετωπίσουν ἐπίσης σοβαρὸν κίνδυνον. Οἱ Καρχηδόνιοι ἐπεχείρησαν μεγάλην ἐκστρατεῖαν μὲ τὸν σκοπὸν νὰ γίνουσι κύριοι τῆς νήσου. Συνηνώθησαν ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν Γ έ λ ω ν καὶ τοῦ Ἀκράγαντος Θ ή ρ ω ν καὶ ἐνίκησαν τοὺς Καρχηδονίους εἰς μεγάλην μάχην παρὰ τὴν Ἰ μέ ρ α ν (479).

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΜΗΔΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

Οἱ περσικοὶ πόλεμοι ἔχουν κοσμοϊστορικὴν σημασίαν. Εἰς αὐτοὺς ἐπάλαισαν δύο δυνατοὶ λαοί. Οἱ μετὰγενέστεροι Ἕλ-

ληνες ἐφαντάσθησαν τοὺς Πέρσας ὡς βαρβάρους καὶ ὠμίλησαν δι' αὐτοὺς μὲ περιφρόνησιν. Ὁ στρατὸς των, ἔλεγον, ἦτο ἀσύντακτος ἀγέλη ἀπὸ ἀνθρώπων, «πολλοὶ ἄνθρωποι καὶ ὀλίγοι στρατιῶται», ὅπως λέγει ὁ ἱστορικὸς Ἡρόδοτος. Αὐτὰ εἶναι ὑπερβολικά. Οἱ Πέρσαι εἶχαν μεγάλας ὁμοιότητας μὲ τοὺς Ἕλληνας. Ὑπέταξαν λαοὺς καὶ φυλάς, ἴδρυσαν ἀπέραντον αὐτοκρατορίαν καὶ τὴν διωργάνωσαν καλά. Ἐξεκίνησαν ἀπὸ τὸ Ἰράν, νὰ κτυπήσουν τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν χώραν των.

Ἐνικήθησαν ὅμως ἀπὸ τὸ μικρὸν ἑλληνικὸν ἔθνος, διότι οἱ Ἕλληνες εἶχαν ἀνωτέρας ἀρετάς. Εἰς τὸν Μαραθῶνα καὶ εἰς τὴν Σαλαμίνα ἐπολέμησαν δύο κόσμοι, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος πλήθη χωρὶς πρωτοβουλίαν, συνηθισμένα νὰ κύπτουν εἰς τὸν αὐθέντην, ἀπὸ τὸ ἄλλο πολῖται αὐτεξούσιοι, ὑπερήφανοι διὰ τὴν ἐλευθερίαν των. Ἐκτὸς αὐτοῦ οἱ Ἕλληνες ἦσαν γυμνασμένοι ἀπὸ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν εἰς τὰς παλαιίστρας, εἶχαν ὄπλα τελειότερα καὶ ἦσαν πολὺ ἐπιτηδεϊότεροι ναυτικοί.

Ἡ νίκη τῶν Ἑλλήνων ἔχει μεγάλην σημασίαν, διότι ἐσώθη ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ καὶ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, ὁ ὁποῖος μετὰ τὰ μηδικὰ ἔφθασεν εἰς μεγάλην ἀκμὴν. Ὥρισμένως ἡ ὄψις τοῦ κόσμου θὰ ἦτο διαφορετικὴ, ἂν ἐπεκράτουν οἱ Πέρσαι. ✓

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΑΘΗΝΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ο ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ἡ νίκη ἀνύψωσε τὸ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων καὶ τοὺς ἔκαμε νὰ ἀποκτήσουν πεποιθήσιν εἰς τὸν ἑαυτὸν τους. Ἦτο φυσικὸν λοιπὸν νὰ συνεχίσουν τὸν πόλεμον, ἕως ὅτου διώξουν τοὺς Πέρσας ἀπὸ τὴν θάλασσαν καὶ ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας. Τοιοῦτοτρόπως ὁ πόλεμος εἰσῆλθεν εἰς νέαν φάσιν, ἔγινεν ἐπιθετικὸς καὶ διήρκεσεν ἄλλα 30 ἔτη (478—448).

Τὰ κράτη, τὰ ὁποῖα ἐνίκησαν τοὺς Πέρσας, διετήρησαν τὴν συμμαχίαν των, διὰ νὰ ἐξακολουθήσουν τὸν πόλεμον. Ἀρχηγὸς τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων ἔγινεν ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Παυσανίας, ὁ νικητῆστῶν Πλαταιῶν. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ ἐξεδίωξε τοὺς Πέρσας ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἔλευθέρωσε τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, τὰς ὁποῖας ἐξουσίαζαν οἱ Πέρσαι. Οἱ Ἕλληνες, τοὺς ὁποῖους ἔλευθέρωσαν, Χίοι, Σάμιοι, Μυτιληναῖοι, Μιλήσιοι κτλ. εἰσῆλθαν εἰς τὴν συμμαχίαν καὶ ἔδωσαν χρήματα, πλοῖα καὶ ἀνθρώπους. Κατόπιν ὁ συμμαχικὸς στόλος ἐπλευσεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Προποντίδα καὶ ἐκυρίευσεν τὸ Βυζάντιον.

ΑΝΤΙΖΗΛΙΑ ΣΠΑΡΤΗΣ ΚΑΙ ΑΘΗΝΩΝ

Ἄλλ' ἡ συμφωνία μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων δὲν διήρκεσε πολὺ. Ἰδίως μεταξὺ τῶν δύο μεγαλυτέρων πολιτειῶν, τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν, γεννᾶται ἀντιζήλια, ἡ ὁποία γίνεται ζωηρότερα ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Ἀποτέλεσμα τοῦ περσικοῦ πολέμου ἦτο νὰ δημιουργηθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα νέα μεγάλη δύναμις, αἱ Ἀθηναῖαι, ἡ ὁποία εἶχεν ὅλην τὴν διάθεσιν νὰ διεκδικήσῃ πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας τὴν κυριαρχίαν. Οἱ Σπαρτιάται λοιπὸν εἶχαν λόγους νὰ ἀνησυχοῦν καὶ νὰ προσπαθήσουν νὰ θέσουν φραγμὸν εἰς τὴν πρόοδον τοῦ ἐπικινδύνου ἀντιπάλου.

Κατ' ἀρχὰς ἐπεχείρησαν νὰ ἐμποδίσουν τὴν τείχισιν τῶν

Ἀθηνῶν, ἀλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς ἐματαίωσε τὰ σχέδιά των. Τὸ τεῖχος ἐκτίσθη καὶ ὄπισθεν αὐτοῦ ἡ πόλις ἀνεγεννᾶτο μεγαλύτερα καὶ ὠραιότερα. Συγχρόνως οἱ Ἀθηναῖοι ὠχύρωσαν τὸν Πειραιᾶ καὶ τὸν ἑκαμαν ἀσφαλῆ βᾶσιν τοῦ ἐμπορικοῦ καὶ πολεμικοῦ των στόλου.

Ἀντιθέτως οἱ Ἀθηναῖοι ἐβλεπαν μὲ ἀνησυχίαν τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ Πausανίου εἰς τὸ Βυζάντιον, διότι τὰ στενὰ εἶχαν μεγάλην σπουδαιότητα διὰ τὴν ὑπαρξιν τῶν Ἀθηνῶν, ἐπειδὴ δι' αὐτῶν ἐπρομηθεύοντο σιτηρά.

Εἰς τὰς δύο πόλεις ἐσχηματίσθησαν μερίδες ἀδιαλλάκτων, αἱ ὁποῖαι εἶχαν τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ διαφορὰ ἔπρεπε νὰ λυθῆ διὰ τῶν ὄπλων. Οἱ ἀδιάλλακτοι τῶν Ἀθηνῶν ἦσαν οἱ δημοκρατικοὶ μὲ ἀρχηγὸν τὸν Θεμιστοκλέα, ἐνῶ τῶν φιλοπολέμων τῆς Σπάρτης ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Πausανίας. Φαίνεται ὅτι οἱ φιλοπόλεμοι τῶν δύο πόλεων ἐσκέφθησαν ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ χρησιμοποιοῦσιν τοὺς Πέρσας, διὰ νὰ συντρίψουν τὸν ἀντίπαλον, καὶ οἱ ἀρχηγοὶ των, ὁ Πausανίας καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς, εἶχαν ἀρχίσει μυστικὰς συνεννοήσεις μὲ τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν.

Ἀλλὰ τότε (472) τὴν ἀρχὴν ἔλαβαν εἰς τὰς Ἀθήνας οἱ ἀριστοκρατικοί, τῶν ὁποίων ὁ ἀρχηγὸς Κίμων ἦτο φίλος τῶν Σπαρτιατῶν, φιλολάκων ὅπως ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι, καὶ κατώρθωσε νὰ συνεννοηθῆ μὲ τοὺς φιλειρηνικοὺς τῆς Σπάρτης. Ἀποτέλεσμα τῆς συνεννοήσεως ἦτο ἡ πτώσις τῶν δύο ἀδιαλλάκτων ἀρχηγῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἀσπόνδους ἐχθροὺς εἰς τὴν πατρίδα των. Οἱ ἀριστοκρατικοὶ κατεδίωξαν μὲ πείσμα τὸν Θεμιστοκλέα καὶ κατώρθωσαν νὰ τὸν ὀστρακίσουν (472). Οἱ Σπαρτιᾶται πάλιν ἀνεκάλεσαν ἀπὸ τὸ Βυζάντιον τὸν Πausανίαν, ὁ ὁποῖος εἶχε πολιτευθῆ ἀδεξιῶς καὶ εἶχεν ἐξευτελίσει τὸ ὄνομα τῆς Σπάρτης, καὶ τὸν κατεδίκασαν εἰς θάνατον μὲ τὴν κατηγορίαν ὅτι συνεννοήθη μὲ τοὺς Πέρσας καὶ ἐτοίμαζεν ἐπανάστασιν τῶν εἰλώτων (περὶ τὸ 470).

Ἄλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς δὲν ἦτο ἄνθρωπος νὰ ἡσυχάσῃ. Μετὰ τὴν ἐξορίαν του κατέφυγεν εἰς τὸ Ἄργος καὶ προσεπάθησε νὰ συνενώσῃ ἐναντίον τῆς Σπάρτης τοὺς δημοκρατικούς τῆς Πελοποννήσου, οἱ ὁποῖοι εἶχαν αὐξηθῆ μετὰ τὸν πόλεμον. Οἱ Σπαρτιᾶται ὅμως ἐνίκησαν εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην τοὺς Ἀργεῖους καὶ τοὺς Ἀρκάδας καὶ ἐματαίωσαν τὰ σχέ-

διά του. Τότε τὸν κατήγγειλαν εἰς τὰς Ἀθήνας ὅτι καὶ αὐτὸς ἐνέχεται εἰς προδοτικὰς ἐνεργείας, ὅπως δῆθεν εἶχεν ἀποδειχθῆ ἀπὸ τὴν δίκην τοῦ Πausανίου. Οἱ ἀντιπολιτευόμενοι εἰς τὰς Ἀθήνας κατεδίκασαν ἑρῆμην εἰς θάνατον τὸν ἄνδρα, τὸν ὁποῖον πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὅλη ἡ Ἑλλάς εἶχε χαιρετίσει ὡς σωτήρα. Ἀθηναῖοι καὶ Σπαρτιᾶται ἔστειλαν ἀνθρώπους διὰ νὰ τὸν συλλάβουν. Ὁ Θεμιστοκλῆς μετὰ πολλὰς περιπετείας κατέφυγεν εἰς τὴν Περσίαν, εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἀρταξέρξου, ὁ ὁποῖος εἶχε διαδεχθῆ τὸν Ζέρξην. Ὁ ἔξοχος

Ἵστρακον μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ Θεμιστοκλέους

Ἀθηναῖοι—ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον
Μία ψῆφος ἀπὸ ἄργιλον, ἀπὸ ἐκεῖνας
ποῦ ἐδόθησαν τὸ 472 π.Χ. διὰ τὴν ἐξορίαν τοῦ Θεμιστοκλέους. Φέρει τὸ ὄνομα
του καὶ τοῦ δήμου του (Θεμιστοκλῆς
Φρεάρριος).

πολιτικὸς ἔζησεν ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν συμφορὰν καὶ ἀπέθανεν εἰς τὸ κτῆμα, τὸ ὁποῖον τοῦ εἶχε χαρίσει ὁ βασιλεὺς.

Κατὰ τὴν μεγάλην αὐτὴν ἐποχὴν δὲν ὑπῆρχαν προδοταὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Δυστυχῶς ὅμως ὑπῆρχαν σκοτεινὰ πάθη κομματικὰ καὶ εἶχεν ἀρχίσει νὰ γεννᾶται ἀδιάλλακτον μῖσος μεταξὺ τῶν πολιτειῶν, τὸ ὁποῖον θὰ ὀδηγήσῃ ἀργότερα τὸ ἔθνος εἰς τὴν καταστροφὴν.

Οἱ ΑΘΗΝΑΙΟΙ ΑΡΧΗΓΟΙ ΤΗΣ ΣΥΜΜΑΧΙΑΣ

Ὁ Πausανίας ἐπολιτεύθη πολὺ ἄσχημα ὡς ἀρχηγὸς τῆς συμμαχίας. Ἡ νίκη τὸν εἶχε κάμει ὑπερήφανον, εἶχε καταντῆσει πολὺ ἐγωιστῆς καὶ ἐφέρετο μετὰ τρόπον ἀπότομον καὶ δεσποτικὸν εἰς τοὺς συμμάχους καὶ εἰς τοὺς ἀρχηγούς τῶν μικροτέρων πόλεων καὶ συγχρόνως εἶχε γίνῃ ὑποπτος ὅτι συνεννοεῖται μετὰ τὸν βασιλέα τῆς Περσίας, διὰ νὰ γίνῃ τύραννος τῆς Ἑλλάδος.

Οἱ σύμμαχοι τότε ἐστράφησαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, τῶν ὁποῖων ὁ ναύαρχος Ἀριστείδης εἶχε κερδίσει πολλὰς συμπαθείας μετὰ τοὺς καλοὺς του τρόπους.

Οἱ Σπαρτιᾶται ἀπεσύρθησαν τότε ἐντροπιασμένοι διὰ τὴν συμπεριφορὰν τοῦ Πausανίου καὶ συγχρόνως ἐ-

πειδή δὲν ἦσαν συνηθισμένοι εἰς ταξίδια καὶ εἰς ἐπιχειρήσεις μακρινάς. Τοιοῦτοτρόπως ἐσχηματίσθη ἡ ἀθηναϊκὴ συμμαχία, ἡ ὁποία, ἐπειδὴ εἶχεν ἔδραν τὴν νῆσον Δῆλον, ὠνομάσθη Συμμαχία τῆς Δῆλου (478).

Ἡ συμμαχία ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔτη περιέλαβε τὴν Εὐβοίαν, τὴν Χαλκιδικήν, τὰς ἰωνικὰς Κυκλάδας, τὴν Λέσβον, τὴν Χίον, τὴν Σάμον καὶ τὰς αἰολικὰς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Προποντίδος. Ὁ Ἀριστείδης διωργάνωσε τὴν συμμαχίαν ὀρίσας τὰς ὑποχρεώσεις ἐκάστης πόλεως, δηλαδὴ πόσους ἀνθρώπους, πόσα πλοῖα ἢ καὶ χρήματα ἔπρεπε νὰ δίδῃ, καὶ λέγεται ὅτι ἔκαμεν αὐτὸ μὲ τόσῃν δικαιοσύνην, ὥστε ὅλοι ἦσαν εὐχαριστημένοι καὶ τὸν ὠνόμασαν δίκαιον. Ἡ πρώτη συνεισφορά τῶν συμμάχων ἀνῆλθεν εἰς 460 τάλαντα (2 ἑκ. χρυσᾶς δραχ.).

ΑΙ ΝΙΚΑΙ ΤΟΥ ΚΙΜΩΝΟΣ

Τὴν ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν ἐδόξασεν ἀργότερα ὁ **Κίμων**, ὁ υἱὸς τοῦ Μιλτιάδου, τοῦ νικητοῦ τοῦ Μαραθῶνος. Κάτοχος μεγάλης περιουσίας ἀπέκτησε τὰς συμπαθείας τῶν συμπολιτῶν του μὲ τὸν σοβαρὸν του χαρακτήρα καὶ τὴν γενναιοδωρίαν του εἰς κοινωφελῆ ἔργα. Ἡ οἰκία του ἦτο πάντοτε ἀνοικτὴ διὰ τοὺς πτωχοὺς συνδημότας του. Εἰς τὸν δρόμον οἱ ἀκόλουθοί του ἐμοίραζαν εἰς τοὺς πτωχοὺς ἐνδύματα καὶ τὰ μεγάλα του κτήματα ἦσαν ἐλεύθερα εἰς τὸν λαὸν νὰ παίρνουν τοὺς καρπούς. Διέφερεν ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του Ἀθηναίους, διότι δὲν εἶχε τὸ χάρισμα τοῦ λόγου οὔτε τοῦ ἤρσαν αἱ μακρὰ ἀγορεύσεις. Ἦτο κυρίως στρατιωτικὸς, εἶχε τρόπους ἀπλοῦς καὶ αὐστηροῦς, ὅπως οἱ Σπαρτιάται, καὶ ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀριστοκρατικὴν μερίδα, ἡ ὁποία ἐκυβέρνησε τὰς Ἀθήνας κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦς. Μετὰ τὴν ἐξορίαν τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τὸν θάνατον τοῦ Ἀριστείδου, τὰ ὁποία συνέβησαν σχεδὸν τὸ ἴδιον ἔτος (470), ὁ Κίμων ἐγένετο ὁ κύριος ἀρχηγὸς τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτικῆς καὶ ἐπὶ 15 περίπου ἔτη ἐκυβέρνησε τὴν συμμαχίαν (476—461).

Ὁ Κίμων ἔκαμε πολλὰς ἐκστρατείας καὶ ἐχρειάσθη 15 ἔτη, διὰ νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Πέρσας τελειωτικῶς ἀπὸ τὸ Αἰγαῖον. Τὸ 467 π. Χ. κατέστρεψεν εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην τὸν περσικὸν στόλον ἀποτελούμενον κυρίως ἀπὸ φοινικικὰ πλοῖα πλησίον

τῆς ἐκβολῆς τοῦ Εὐρυμέδοντος ποταμοῦ εἰς τὰ νότια τῆς Μ. Ἀσίας, ἀπεβίβασε στρατὸν εἰς τὴν ξηρὰν καὶ διεσκόρπισε τὸ περσικὸν τῶν Περσῶν. Ἡ νίκη αὐτὴ κατέλυσεν ὀριστικῶς τὴν περσικὴν κυριαρχίαν εἰς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας. Στόλος περσικὸς δὲν ὑπῆρχε πλέον εἰς τὸ Αἰγαῖον.

ΟΙ ΣΥΜΜΑΧΟΙ ΓΙΝΟΝΤΑΙ ΥΠΗΚΟΟΙ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

Ἀφοῦ ἔλειπεν ὁ φόβος τῶν Περσῶν, οἱ νησιῶται καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι ἔδειξαν ὅτι δὲν ἔχουν μεγάλην προθυμίαν νὰ ὑπηρετοῦν εἰς τὸν στρατὸν, διότι οἱ περισσότεροι ἦσαν φιλήσυχοι ἔμποροι καὶ δὲν ἤθελαν ἐκστρατείας καὶ πολέμους. Ἐπροτίμησαν λοιπὸν ἀντὶ πλοίων καὶ στρατιωτῶν νὰ δίδουν μόνον χρήματα, ἓνα εἶδος φόρου εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τὰ χρήματα αὐτὰ ἔκαμαν ἰσχυρὸν στόλον, ἔβαλαν μέσα ἰδικούς των ἀνθρώπους καὶ ναύτας μισθοφόρους. Τοιοῦτοτρόπως ὁ στόλος ἔγινε κατ' οὐσίαν ἀθηναϊκὸς καὶ οἱ σύμμαχοι κατήντησαν ὑπήκοοι φόρου ὑποτελεῖς. Ὅταν δὲ μερικαὶ πόλεις, ὅπως ἡ Νάξος καὶ ἡ Θάσος, ἠθέλησαν νὰ ἀποσχισθοῦν ἀπὸ τὴν συμμαχίαν, ἐτιμωρήθησαν σκληρῶς.

Οἱ Ἀθηναῖοι μετέφεραν τὸ συμμαχικὸν ταμεῖον ἀπὸ τὴν Δῆλον εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὸ ἐγκατέστησαν εἰς τὴν ἀκρόπολιν εἰς τὸν Παρθενῶνα (452). Τοιοῦτοτρόπως ἰδρύθη ⁴⁵² τὸ ναυτικὸν κράτος τῶν Ἀθηναίων, τὸ ὁποῖον περὶ τὰ μέσα τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος περιλαμβάνει ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς τὴν Εὐβοίαν, τὰς Κυκλάδας, τὰς νήσους καὶ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, τὸν Ἑλλησπόντον, τὰ παράλια τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας. Ὑπολογίζουσι ὅτι τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος εἶχε πληθυσμὸν 1 1)2—2 ἑκατομ., ἦτο δηλαδή πολὺ μικρότερον ἀπὸ τὴν σημερινὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ τὸ μικρὸν αὐτὸ κράτος ἔχει μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ἱστορίαν, διότι ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους δύναμιν καὶ πλοῦτον καὶ ὅλα τὰ μέσα, μὲ τὰ ὁποῖα κατώρθωσαν νὰ ἀναπτύξουν τὸν ἑξοχὸν πολιτισμὸν τοῦ 5ου αἰῶνος καὶ νὰ γίνουσι διδάσκαλοι τοῦ κόσμου.

Ο ΑΓΩΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΗΓΕΜΟΝΙΑΝ

Μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀθηναϊκῆς δυνάμεως ἐτέθη καθαρὰ τὸ πρόβλημα ποῖα ἀπὸ τὰς δύο μεγάλας πόλεις θὰ κυριαρ-

χρήση εἰς τὴν Ἑλλάδα, ποία δηλαδή θὰ ἔχη τὴν ἡγεμονίαν ὅπως ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι.

Ἡ εἰρήνη μεταξύ Σπάρτης καὶ Ἀθηνῶν διετηρήθη, ἐφόσον τὴν ἀρχὴν εἰς τὰς Ἀθήνας εἶχαν οἱ ἀριστοκρατικοί. Ἀλλὰ μετὰ τὴν μεγάλην ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, ἡ ὁποία ἔγινε μετὰ τοὺς πολέμους, δὲν ἦτο δυνατόν οἱ ἀριστοκρατικοὶ νὰ κρατήσουν τὴν ἐξουσίαν. Οἱ δημοκρατικοὶ ἐκέρδιζαν διαρκῶς ἔδαφος καὶ εἶχαν δραστηρίους ἀρχηγούς, τὸν τολμηρὸν πολιτευτὴν **Ἐφιάλτην** καὶ τὸν **Περικλέα**, τὸν νεαρὸν υἱὸν τοῦ νικητοῦ τῆς Μυκάλης Ζανθίππου. Τὸ ἀριστοκρατικὸν κόμμα ἀνετράπη καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν Κίμων ἐξωστρακίσθη (461). Οἱ δημοκρατικοὶ ἔλαβαν τὴν ἀρχὴν καὶ ἀνέπτυξαν μεγάλην δραστηριότητα. Ἦθελαν ἐσωτερικῶς νὰ κάμουν ὅσον τὸ δυνατόν δημοκρατικώτερον τὸ πολίτευμα, ἐξωτερικῶς νὰ δημιουργήσουν ὅσον τὸ δυνατόν εὐρύτερον κράτος, διότι ἡ ἀθηναϊκὴ βιομηχανία ἐχρειάζετο διαρκῶς νέας ἀγοράς. Ἡ ἱμπεριαλιστικὴ αὐτὴ πολιτικὴ, ὅπως λέγομεν σήμερον, περιέπλεξε τοὺς Ἀθηναίους εἰς διμέτωπον πόλεμον, μὲ τοὺς Πέρσας ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ μὲ τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τοὺς συμμάχους τῶν ἀπὸ τὸ ἄλλο.

Πρὸς στιγμὴν ἐφάνη ὅτι θὰ ἐπιτύχουν τὰ σχέδιά των. Ἡ Αἴγυπτος εἶχεν ἐπαναστατήσει κατὰ τῶν Περσῶν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἔσπευσαν νὰ βοηθήσουν τοὺς ἐπαναστάτας. Τὰ 200 ἀθηναϊκὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἐστάθμευαν παρὰ τὴν Κύπρον, ἐπλευσαν εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἰσῆλθαν εἰς τὸν Νεῖλον, ἐνίκησαν τὸν περσικὸν στρατὸν καὶ ἐνέκλεισαν αὐτὸν εἰς τὴν Μέμφιν (459). Συγχρόνως ἄλλη μοῖρα τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου ἀπέκλειε τὴν Αἴγιναν, τὴν παλαιὰν ἀντίπαλον τῶν Ἀθηναίων, καὶ τρίτη μοῖρα τοῦ στόλου τῶν εἰσῆλθεν εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ ἠπειλεῖ τὴν Πελοπόννησον. Τοιοῦτοτρόπως οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέκτησαν γόητρον καὶ πολλὰ κράτη τῆς ξηρᾶς, Βοιωτία, Φωκίς καὶ Λοκροί, εἰσῆλθαν εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου προσεχώρησεν ἡ Ἀχαΐα. Μετ' ὀλίγον παρεδόθη ἡ Αἴγινα καὶ ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος περιπλέων τὴν Πελοπόννησον ἔκαυσε τὸ Γύθειον, τὸν ναύσταθμον τῆς Σπάρτης (455).

Δὲν ἤργησαν ὅμως ν' ἀλλάξουν τὰ πράγματα. Οἱ Πέρσαι

απέκλεισαν τὸν ἀθηναϊκὸν στόλον εἰς τὸν Νεῖλον, τὸν κατέστρεψαν καὶ ἔγιναν ἀπειλητικοὶ εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ ἴδιος ὁ Περικλῆς ἐνήργησε τότε ν' ἀνακληθῆ ὁ Κίμων, ὁ ὁποῖος ἔκλεισεν ἀνακωχὴν μὲ τοὺς Σπαρτιάτας καὶ ἐτοίμασε τὴν τελευταίαν τοῦ ἐκστρατείας κατὰ τῶν Περσῶν. Προσέβαλε τὴν Κύπρον καὶ ἀπέθανε κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Κιτίου (449), ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι κατέστρεψαν τὸν φοινικικὸν στόλον.

Ὁ πόλεμος ἐπανελήφθη εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔπαθαν σοβαρὰν ἀποτυχίαν εἰς τὴν Κορώνειαν τῆς Βοιωτίας. Βοιωτοί, Φωκεῖς, Λοκροί, Μεγαρεῖς καὶ Ἀχαιοὶ ἀπεσύρθησαν ἀπὸ τὴν συμμαχίαν των, ἡ Εὐβοία ὑποκινουμένη ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἐπανεστάτησε καὶ σπαρτιατικὸς στρατὸς εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν. Αὐτὰ εἶχαν συνέπειαν νὰ καταρρεύσῃ ἡ ἀθηναϊκὴ κυριαρχία εἰς τὴν ξηράν.

Η' ΕΙΡΗΝΗ

Ὑπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς ὠρίμασεν ἡ ἰδέα τῆς εἰρήνης. Οἱ ἀντίπαλοι εἶχαν κατανοήσει ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ καταστρέψῃ ὁ ἓνας τὸν ἄλλον. Οἱ Σπαρτιάται ἦσαν πάντοτε ἰσχυροὶ εἰς τὴν ξηράν, ἐνῶ συγχρόνως ἀπεδείχθη ὅτι ἦτο ἀκλόνητος ἡ κυριαρχία τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν θάλασσαν.

Εὐθύς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κίμωνος πρεσβεία ἀθηναϊκὴ ὑπὸ τὸν Καλλίαν ἀνέβη εἰς τὰ Σοῦσα καὶ συνῆψεν εἰρήνην μὲ τὸν Ἀρταξέρξην. Ὁ μέγας βασιλεὺς ὑπεχρεώθη νὰ μὴ στέλλῃ πολεμικὰ πλοῖα εἰς τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ὁ περσικὸς στρατὸς νὰ μὴ πλησιάζῃ τὴν θάλασσαν εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ἡμέρας. Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη Κιμωνεῖος εἰρήνη (449).

Ἡ Ἑλλὰς εἰρήνευσεν ὀλίγον ἀργότερα. Τὸ 445 π.Χ. ἀφοῦ οἱ Ἀθηναῖοι ὑπέταξαν πάλιν τὴν Εὐβοίαν, μετ' Εὐβοίας ἄλλωσιν ὅπως λέγει ὁ ἱστορικὸς Θουκυδίδης, Ἀθηναῖοι καὶ Σπαρτιάται κατῶρθωσαν νὰ συνεννοηθοῦν καὶ ἔκλεισαν εἰρήνην διὰ 30 ἔτη, τὰς λεγομένας Τριακοντούτεισ σπονδάς, αἱ ὁποῖαι ὅμως διετηρήθησαν μόνον 14 ἔτη, δηλαδὴ μέχρι τοῦ 431, ὁπότε ἐξερράγη ὁ καταστρεπτικὸς Πελοποννησιακὸς πόλεμος. 445

Υ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Μὲ τὰς τριακοντούτεις σπονδὰς (445) φθάνομεν εἰς τὸ 2ου ἡμισυ τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Οἱ χρόνοι αὐτοὶ εἶναι ἐποχὴ μεγάλης ἀκμῆς διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἀμέσως μετὰ τὰ μηδικὰ ἀρχίζει γενικὴ ἀνθσις. Παντοῦ παρατηρεῖται διάθεσις πρὸς ἐργασίαν καὶ δημιουργίαν, τὰ οἰκονομικὰ προοδεύουν, ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει, αἱ πόλεις μεγαλώνουν. Ἡ πρόοδος εἶναι γενικὴ εἰς ὅλην τὴν χώραν. Ἰδίως ὅμως ἀκμάζουν αἱ Ἀθῆναι, αἱ ὁποῖαι γίνονται τὸ σημαντικώτερον κέντρον τῆς Ἑλλάδος. Ἐπειδὴ κατὰ τοὺς εὐτυχεῖς αὐτοὺς χρόνους τὴν πόλιν ἐκυβέρνησεν ἀνὴρ ἐξαιρετικός, ὁ Περικλῆς, ὁ ὁποῖος μὲ διαφόρους τρόπους συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πατρίδος του, συνηθίζουσι νὰ ὀνομάζουσι τοὺς χρόνους τῆς μεγάλης ἀκμῆς τῶν Ἀθηναίων Αἰῶνα τοῦ Περικλέους.

Θὰ σταματήσωμεν ἐδῶ, διὰ νὰ μελετήσωμεν τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν πολιτισμὸν εἰς τὰς διαφόρους ἐκδηλώσεις του, δηλαδή τὸ πολίτευμα, τὸν ἰδιωτικὸν βίον, τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα, ὅπως ἐμφανίζονται εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ ΤΑΞΕΙΣ

Εἰς τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος ὑπάρχουν τέσσαρες κατηγορίαι ἀνθρώπων, οἱ ἀθηναῖοι πολῖται, οἱ σύμμαχοι, οἱ μέτοικοι καὶ οἱ δοῦλοι.

1. **Ἀθηναῖοι** πολῖται εἶναι οἱ γνήσιοι Ἀθηναῖοι, κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς. Αὐτοὶ κυβερνοῦν τὴν πολιτείαν καὶ τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος. Ὑπολογίζουσι ὅτι ἡ Ἀττικὴ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Περικλέους εἶχε 400 χιλ. κατοίκους. Ἀπ' αὐτοὺς μόνον 100 χιλ. εἶναι ἀθηναῖοι πολῖται. Ἐὰν ἀφαιρέσωμεν τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά, μένουσι τὸ πολὺ 20—25 χιλ. ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι κυβερνοῦν τὸ κράτος ἀπὸ 2 ἑκατ. Οἱ περισσότεροι ἀπ'

αυτούς είναι πλούσιοι ἐργοστασιάρχαι ἢ ἐφοπλισταὶ ἢ ἔχουν κτήματα εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τοὺς ἀγρούς.

2. Οἱ **σύμμαχοι** εἶναι οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων, αἱ ὁποῖαι ὑπακούουν εἰς τοὺς Ἀθηναίους καὶ πληρώνουν φόρον. Εἶναι ἄνθρωποι ἐλεύθεροι, κυβερνοῦν οἱ ἴδιοι τὴν πόλιν των, ἔχουν δηλαδὴ ἐκκλησίαν, βουλὴν καὶ ἄρχοντας, ἀλλὰ δὲν λαμβάνουν μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ ἀθηναϊκοῦ κράτους. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐφρόντισαν νὰ κανονίσουν τὸ πολίτευμα τῶν συμμαχῶν σύμφωνα μὲ τὸ ἰδικόν των.

3. **Μέτοικοι** εἶναι Ἕλληνες ἀπὸ ἄλλας πόλεις, οἱ ὁποῖοι ἤλθαν εἰς Ἀθήνας χάριν ἐμπορίου. Δὲν λαμβάνουν μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους οὔτε ἔχουν δικαίωμα νὰ ἀγοράσουν κτήματα, πληρώνουν φόρον εἰς τοὺς Ἀθηναίους καὶ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ὑπηρετοῦν εἰς τὸν στρατόν. Καταγίνονται εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ εἰς χρηματιστικὰς ἐργασίας καὶ μερικοὶ εἶναι πολὺ εὐκατάστατοι.

4. Οἱ **δοῦλοι** εἶναι αἰχμάλωτοι πολέμου ἢ ἄνθρωποι ἀγορασμένοι μὲ χρῆμα ἢ ἀπόγονοι αὐτῶν. Ἡ ἀθηναϊκὴ βιομηχανία χρησιμοποιεῖ μέγαν ἀριθμὸν δούλων. Μερικοὶ ὑπολογίζουσι ὅτι εἰς ἓνα πολίτην ἀντιστοιχοῦν 10 δοῦλοι. Πολλοὶ Ἀθηναῖοι ἔχουν 50 καὶ 100 δούλους. Ἡ Ἀττικὴ ἐπὶ Περικλέους ἀριθμεῖ τουλάχιστον 150—200 χιλ. δούλους. Οἱ περισσότεροι ἦσαν ἄσιᾶται, ἄνθρωποι μικρόσωμοι καὶ μελαχροinoί, καὶ ἐργάζονται εἰς τὰ ἐργοστάσια, εἰς τοὺς ἀγρούς ἢ εἰς τὰς οἰκίας τῶν κυρίων. Οἱ δοῦλοι εἶναι ὅπως τὰ φορτηγὰ ζῶα σήμερον. Εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ἐργάζονται καὶ δὲν ἔχουν κανὲν ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα. Ἀλλὰ μὲ τὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρωπισμοῦ εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ ζωὴ των ἐγίνεν ὅπωςδὴποτε ὑποφερτὴ. Οἱ Ἀθηναῖοι προσπαθοῦν νὰ εἶναι λεπτοὶ πρὸς τοὺς δούλους, ἀποφεύγουσι τὰς προσβλητικὰς ἐκφράσεις, τοὺς ὀνομάζουσι οἰκέτας, ἀνθρώπους δηλαδὴ τῆς οἰκίας, καὶ προσφωνοῦν αὐτοὺς παῖ! Πολλοὶ δοῦλοι μανθάνουν γράμματα καὶ λογιστικὴν καὶ ἡ πολιτεία χρησιμοποιεῖ κατὰ προτίμησιν δούλους εἰς τὰς γραφικὰς καὶ λογιστικὰς ὑπηρεσίας. Ἀλλὰ τοὺς τιμωρεῖ αὐστηρότατα διὰ τὴν ἐλαχίστην παρεκτροπὴν.

Εἰς τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος λοιπὸν ὑπάρχουν κύριοι καὶ ὑποτελεῖς. Ἡ ἀθηναϊκὴ δημοκρατία κατ' οὐσίαν εἶναι ὀλιγαρχία.

χία μιᾶς τάξεως, τῶν ἀθηναίων πολιτῶν. Ὅχι μόνον οἱ δοῦλοι καὶ οἱ μέτοικοι, ἀλλὰ καὶ οἱ σύμμαχοι, οἱ κάτοικοι π.χ. τῆς Χίου ἢ τῆς Μιλήτου, Ἕλληνες καὶ ὁμόφυλοι τῶν Ἀθηναίων, δὲν λαμβάνουν μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν. Αὐτὸ εἶναι μεγάλο ἐλάττωμα καὶ ἀδυναμία εἰς τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος.γ

Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Συνηθίζουσι ὁμως νὰ θεωροῦν τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηναίων ὡς ὑπόδειγμα δημοκρατίας, διότι μεταξὺ τῶν ἀθηναίων πολιτῶν ὑπάρχει ἀπόλυτος ἰσότης δικαιωμάτων καὶ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου. Κυρίαρχος εἶναι ὁλόκληρος ὁ ἀθηναϊκὸς λαός, αὐτὸς κυβερνᾷ τὸ κράτος μὲ τὴν ἐκκλησίαν, τὴν βουλὴν καὶ τοὺς διαφόρους ἄρχοντας καὶ ὁ ἴδιος δικάζει τοὺς πολίτας.

1. **Ἐκκλησία τοῦ δήμου.** Εἶναι ἡ συνάθροισις τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, τὸ κυρίαρχον σῶμα, τὸ ὁποῖον ψηφίζει τοὺς νόμους-ἐκλέγει τοὺς ἄρχοντας, ἀποφασίζει περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης καὶ γενικῶς ἔχει τὴν ἀνωτάτην διοίκησιν τοῦ κράτους. Τρεῖς ἢ τέσσαρας φορές τὸν μῆνα οἱ Ἀθηναῖοι συνέρχονται εἰς ἐκκλησίαν. Ὅσακις παρουσιάζεται ἀνάγκη, ὁ σαλπικτῆς ἀπὸ τὴν ἀκρόπολιν καλεῖ τὸν λαὸν εἰς συμβούλιον. Συναθροίζονται εἰς ἓνα λόφον πλησίον τῆς ἀκροπόλεως, εἰς τὴν Π ν Ὑ κ α, ἢ εἰς τὸ θέατρον τοῦ Διονύσου. Ὅλοι ἔχουν δικαίωμα νὰ εἴπουν τὴν γνώμην των, ὁμιλοῦν ὁμως κατὰ σειρὰν ἡλικίας. Ὁ ρήτωρ ἀναβαίνει εἰς τὸ βῆμα φέρων στέφανον, ἀπὸ μύρτα καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀκούουν ἀπλήστως ἀλλὰ σιωπηλῶς τοὺς καλοὺς ὁμιλητάς, τοὺς πολιτικούς ἀρχηγούς, τοὺς ὁποίους ὀνομάζουσι ρήτορας καὶ δεμαγωγούς.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου λοιπὸν ἔχει περίπου τὴν θέσιν τῆς σημερινῆς βουλῆς, ἢ μάλλον εἶναι διαρκῆς ἔθνοσυνέλευσις, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος ὁ λαὸς ἀσκεῖ τὰ δικαιώματά του αὐτοπροσώπως καὶ ὄχι δι' ἀντιπροσώπων.

2. **Βουλὴ.** Ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας ὁμως χρειάζεται μία ἀρχή, ἢ ὁποία νὰ παραμένῃ διαρκῶς καὶ νὰ διοικῆ τὰς καθημερινὰς ὑποθέσεις. Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπὸν ἐκλέγουσι μὲ κλήρον 500 βουλευτάς, 50 ἀπὸ κάθε φυλῆν. Ἐπειδὴ ὁμως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συνεδριάξουν οἱ 500 ὅλοι μαζί, οἱ βουλευταὶ ἐκάστης φυλῆς

ἀποτελοῦν ἰδιαιτέραν ομάδα. Ἐπίσης καὶ τὸ ἔτος διαιρεῖται εἰς 10 κυβερνητικὰς περιόδους ἀπὸ 35 ἡμέρας. Οἱ 50 λοιπὸν βουλευταὶ μιᾶς φυλῆς κυβερνοῦν τὸ κράτος 35 ἡμέρας καὶ ὀνομάζονται τότε πρυτάνεις καὶ ἡ φυλὴ πρυτανεύουσα. Κάθε ἡμέραν ὅταν ἀρχίζῃ ἡ συνεδρίασις, ἐκλέγουσιν οἱ πρυτάνεις ἓνα πρόεδρον, τὸν λεγόμενον ἐπιστάτην τῶν πρυτάνεων. Ὁ ἐπιστάτης κρατεῖ τὴν σφραγίδα τῆς πόλεως καὶ τὰ κλειδιά τοῦ δημοσίου θησαυροῦ καὶ προεδρεῖ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, εἶναι δηλαδὴ πρόεδρος τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας ἐπὶ 24 ὥρας.

Κύριον ἔργον τῆς βουλῆς εἶναι νὰ προετοιμάζῃ τὰ θέματα καὶ τοὺς νόμους, τοὺς ὁποίους θὰ συζητήσῃ ἡ ἐκκλησία, τὸ πρ ο β ο υ λ ε ῦ ε ι ν ὅπως ἔλεγον, καὶ νὰ ἐκτελῇ τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐκκλησίας. Ἡ βουλὴ τῶν Ἀθηναίων λοιπὸν ἦτο ὅ,τι εἶναι σήμερον ἡ κυβέρνησις ἢ τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον.

Οἱ ἄρχοντες. Οἱ ἑννέα ἄρχοντες τοῦ παλαιοῦ ἀριστοκρατικοῦ πολιτεύματος ἔχασαν τὴν ἐξουσίαν των καὶ εἶναι τὸ πολὺ πρόεδροι τῶν δικαστηρίων. Οἱ κυριώτεροι ἄρχοντες τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας εἶναι οἱ στρατηγοί. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐκλέγουσιν κατ' ἔτος 10 στρατηγούς, οἱ ὅποιοι εἶναι ἀρχηγοὶ τοῦ κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν στρατοῦ, ἐν καιρῷ εἰρήνης ἔχουσιν τὰ καθήκοντα τῶν σημερινῶν ὑπουργῶν τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῆς συγκοινωνίας. Φροντίζουν διὰ τὴν συντήρησιν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων, τῶν λιμένων, τῶν φρουρίων καὶ τῶν ὁδῶν, διὰ τὴν προμήθειαν σίτου, δέχονται τοὺς ξένους ἀπεσταλμένους καὶ διευθύνουσιν τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν. Στρατηγοὶ ἐκλέγονται συνήθως οἱ ἐξέχοντες πολιτικοὶ ἀρχηγοί.

Στρατηγοί, βουλευταὶ καὶ οἱ ἄλλοι ἄρχοντες διορίζονται δι' ἓν ἔτος. Ἐκτὸς τῶν στρατηγῶν, οἱ ὅποιοι πρέπει νὰ ἔχουσιν εἰδικὰς γνώσεις, οἱ ἄλλοι ἐκλέγονται διὰ κλήρου (κυ α μ ε υ τ ο ῖ), διὰ νὰ λάβουσιν μέρος εἰς τὴν διοίκησιν ὅλοι καὶ νὰ μὴ παραγκωνίζωνται οἱ ἄγνωστοι καὶ ἀδύνατοι ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς κομματάρχας. Διὰ νὰ κατορθώσῃ οἱ πτωχότεροι νὰ λαμβάνουσιν μέρος εἰς τὰς συνεδριάσεις τῆς ἐκκλησίας, δίδει ἡ πολιτεία εἰς αὐτοὺς χρηματικὴν ἀποζημίωσιν (μ ι σ θ ο φ ο ρ ᾶ).

δικασταί, ἀλλὰ πολῖται δικάζοντες πολίτας, ὥστε πρὸ 2 1)2 χιλ. ἐτῶν οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν δικαστήρια ἐνόρκων, τὰ ὁποῖα σήμερον θεωροῦν ὡς τὸ τελειότερον εἶδος δικαστηρίου. Γενικῶς ὁμως αἱ ποιναὶ εἶναι αὐστηραί.

ΤΑ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ — ΟΙ ΠΟΡΟΙ

Διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ὑπακοὴν τῶν συμμάχων καὶ διὰ νὰ ὑπηρετήσουν τὰς μεγάλας φιλοδοξίας των, οἱ Ἀθηναῖοι διέτηρουν ἀξιόλογον πεζικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν.

Οὐδέποτε πόλις ἀπέκτησε ναυτικόν, ὅσον αἱ Ἀθῆναι κατὰ τοὺς χρόνους αὐτούς. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐτελειοποίησαν τὴν κατασκευὴν πολεμικῶν πλοίων καὶ τὴν ναυτικὴν τέχνην, ὁ Πειραιεὺς ἔγινε μέγας πολεμικὸς λιμὴν μὲ ν α υ π η γ ε ῖ α καὶ ν ε ω σ ο ῖ κ ο υ ς, δηλαδή τὰ παραπήγματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐφυλάσσοντο αἱ τριήρεις.

Οἱ Ἀθηναῖοι διέθεταν ἐπίσης ἀκμαίαν πεζικὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν ἀπετέλουν πολῖται στρατευόμενοι. Ὁ πεζικός των στρατὸς ἀνήρχετο εἰς 13 χιλ. ὀπλίτας καὶ διέπρεπε πάντοτε διὰ τὴν ἀποφασιστικότητα καὶ ἐπινοητικότητα.

Ἐπειδὴ ὁμως ὁ πεζὸς στρατὸς τῶν Ἀθηναίων δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἀποκρούσῃ ἐπίθεσιν τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας, οἱ Ἀθηναῖοι ἔκτισαν τὰ μ α κ ρ ἄ τ ε ἰ χ η τοῦ Πειραιῶς καὶ τοῦ Φαλήρου. Τοιοῦτοτρόπως ἡ πόλις συνεδέθη μὲ τὸν λιμένα, μετεβλήθη εἰς κολοσσιαῖον φρούριον καὶ ἔγινεν εἶδος νήσου. Διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὰ ἐπίκαιρα σημεῖα καὶ διὰ νὰ ἐπιβλέπουν τοὺς συμμάχους, οἱ Ἀθηναῖοι εἰσήγαγον τὸ σύστημα τῶν κ λ η ρ ο ῦ χ ω ν. Οἱ κληροῦχοι ἦσαν ἄποικοι ἄθηναῖοι, οἱ ὁποῖοι ἐγκαθίσταντο εἰς σημεῖα, τὰ ὁποῖα ἐξέλεγεν ἡ κυβέρνησις. Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἄλλους ἀποίκους οἱ κληροῦχοι διετήρουν τὸν τίτλον καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀθηναίου πολίτου.

Διὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰς μεγάλας δαπάνας τῆς διοικήσεως καὶ τοῦ ἐξοπλισμοῦ, ἡ ἀθηναϊκὴ δημοκρατία διέθετεν ὡς πόρους τὰ εἰσοδήματα τῶν μεταλλείων τοῦ Λαυρείου, τῆς Θάσου καὶ τῆς Θράκης, τὴν φορολογίαν τῶν μετοίκων, τῶν ἐμπορευμάτων κτλ., ἰδίως ὁμως τοὺς φόρους τῶν συμμάχων, οἱ

όποιοι ἀνήρχοντο εἰς 600 τάλαντα. Ἐπίσης ἡ πολιτεία ὑπεχρέωνε πλουσίους πολίτας νὰ ἀναλάβουν τὸν ἐξοπλισμὸν καὶ τὴν συντήρησιν πολεμικῶν πλοίων, τὴν ἐκγύμνασιν καὶ διατροφήν μουσικῶν καὶ δραματικῶν χορῶν. Αἱ ὑποχρεώσεις αὐταὶ ὠνομάζοντο λειτουργίαι, εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν τριηραρχία, εἰς τὴν δευτέραν χορηγία.

VO ΠΕΡΙΚΛΗΣ

ἽΟ Περικλῆς

μαρμαρίνη προτομή-Λονδίνον, Βρετανικὸν Μουσεῖον

Παριστάνεται ὡς στρατηγὸς καὶ φορεῖ τὴν περικεφαλαίαν, τῆς ὁποίας εἶναι ἀνασηκωμένη ἡ δερματίνη προσωπὶς.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ὑπερήφανοι, διότι οἱ ἴδιοι ἐκυβέρνησαν τὰς ὑποθέσεις των καὶ δὲν εἶχαν ἐπὶ κεφαλῆς βασιλέα ἢ ἄλλον ἀνώτερον ἄρχοντα. Ἦκουαν ὅμως προθύμως ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἔδιδαν σοφὰς καὶ ὠφελίμους συμβουλὰς.

Ἐπὶ πολλὰ ἔτη οἱ Ἀθηναῖοι σύμβουλον καὶ ὄδηγόν εἶχαν τὸν Περικλέα, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ τῆς μεγάλης καὶ παλαιᾶς οἰκογένειας τῶν Ἀλκμεωνιδῶν. Ἦτο υἱὸς τοῦ Ξανθίππου, τοῦ νικητοῦ τῆς Μυκάλης, καὶ εἶχε μητέρα ἀνεψιᾶν τοῦ Κλεισθέους. Ὁ Περικλῆς ὅμως ἐπεβλήθη εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὄχι μὲν τὴν καταγωγὴν καὶ τὸν πλοῦτον του, ἀλλὰ μὲν τὰ σπάνια πνευματικὰ χαρίσματα.

Τὸ πρόσωπόν του ἦτο ἐπιβλητικὸν καὶ ἡ ὁμιλία του σοβαρὰ καὶ πειστική. Εἶχε τρόπους ἀρχοντικούς

καὶ ὅλη ἡ συμπεριφορὰ του ἐδείκνυεν ὅτι δὲν καταδέχεται νὰ κολακεύῃ τὸ πλῆθος, ἀλλὰ νὰ τὸ ὀδηγῇ μὲ τὴν λογικὴν. Οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ὠνόμαζαν Ὀλύμπιον, διότι ἦτο σοβαρὸς καὶ ἀτάραχος ὅπως ὁ Ζεὺς. «Ὅταν ὁμιλῇ, ἔλεγαν, ἀσπράττει βροντᾶ καὶ συγκλονίζει τὴν Ἑλλάδα».

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κίμωνος ἔγινεν ἐπὶ 20 ἔτη ὁ ἀδιαφιλονίκητος ἀρχηγὸς τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας. Ὁ Περικλῆς δὲν εἶχεν ἐξαιρετικὸν ἀξίωμα. Μόνον οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ἐξέλε-

γαν κατ' ἔτος στρατηγόν. Ἀλλά μὲ τὴν ἰσχυρὰν προσωπικότητα καὶ τὸ ὑψηλὸν φρόνημά του ἀπέκτησε δύναμιν σχεδὸν βασιλικήν, τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποίησε, διὰ νὰ ὀδηγήσῃ τοὺς συμπολίτας του εἰς ἔργα μεγάλα καὶ ὠραῖα. Ὁ ἱστορικὸς Θουκυδίδης γράφει: Τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηναίων ἦτο «λόγῳ μὲν δημοκρατία, ἔργῳ δὲ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Ο ΒΙΟΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ

Ἡ μεταβολή, ἡ ὁποία εἶχεν ἀρχίσει τὸν 7ον καὶ 6ον αἰῶνα εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν, προχωρεῖ περισσότερον τὸν 5ον αἰῶνα. Ἡ γεωργία παραμελεῖται εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀναπτύσσεται ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον. Ἐπὶ

Χυτήριον ὄρειχθάλκου, παράστασις ἐπὶ ἀττικῷ ἀγγεῖου περὶ τὸ 470 π.Χ.—Βερολῖνον, Κρατικὸν Μουσεῖον

Ἀριστερὰ τὸ καμῖνι, εἰς τὰ δύο ἅκρα οἱ τύποι, εἰς τοὺς ὁποίους χύνουσι τὸν ὄρειχθάλκον. Δεξιὰ ἕνας τεχνίτης ἐπεξεργάζεται ἕνα ἀγαλμα, τὸ ὁποῖον ἐβγαλεν ἀπὸ τὸν τύπον. Εἰς τὸν τοῖχον διάφορα ἐργαλεῖα.

κεφαλῆς τῶν ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν πόλεων εἶναι τῶρα αἱ Ἀθῆναι, ἐνῶ ἡ Σπάρτη μένει γεωργικὴ καὶ περιφρονεῖ τὴν χειρωνακτικὴν ἐργασίαν, τὰς βαναύσους τέχνας ὅπως ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι.

Ὁ Πειραιεὺς κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ 5ου αἰῶνος ἔγινε μεγάλη ἀγορά, εἰς τὴν ὁποίαν συναντῶνται οἱ ἔμποροι τῆς Μεσογείου, τὰ προϊόντα τῆς ἀττικῆς βιομηχανίας κατακτοῦν νέας ἀγορὰς καὶ τὸ ἀττικὸν νόμισμα γίνεται δεκτὸν παν-

Ἐπί τῶν ζωῶν τῶν τεχνιτῶν παραστάσεις ἐπὶ ἀγγείων—Νεάπολις

Ἐπάνω σιδηρουργεῖον. Εἰς τὸ μέσον δοῦλοι ἐργάται, δεξιὰ ὁ καταστηματοάρχης, ὁ ὁποῖος ὀδηγεῖ τὴν ἐργασίαν, εἰς τὸ βάθος ἕνας ἐπισκέπτης πιθανῶς, εἰς τὸν τοῖχον διάφορα ἐργαλεῖα. Κάτω ὑποδηματοποιεῖον. Ὁ τεχνίτης παίρνει τὰ μέτρα τῆς κυρίας, ἡ ὁποία εἶναι ἀνεβασμένη ἔπάνω εἰς ἕνα τραπέζι, ἀντίκρου ὁ βοηθὸς του κόπτει δέρμα, τὸ ὁποῖον θὰ δοκιμασθῇ ὡς πρόσωπον τοῦ ὑποδήματος. Δεξιὰ ὁ καταστηματοάρχης ἢ ὁ συνοδεύων τὴν κυρίαν, εἰς τὸν τοῖχον δέρματα, καλαπόδια καὶ ἐργαλεῖα.

του. Οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἰδίως οἱ μέτοικοι, οἱ ἐγκατεστημένοι εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἰδρῦουν τραπέζας, δίδουν δάνεια καὶ κάμνουν καὶ ἄλλας τραπεζιτικὰς ἐπιχειρήσεις.

Ἡ μεταβολὴ τῶν ὄρων τῆς ζωῆς ἔχει συνέπειαν τὴν αὐξησιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὴν ἀνάγκην εἰσαγωγῆς ξένου σίτου. Ἡ Ἀττικὴ εἰσάγει κατὰ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰῶνος 800 χιλ. μεδύμους σίτου, δηλαδὴ 420.210 ἑκατόλιτρα, ἐνῶ ἡ ἐγγῶριος πα-

Ἔργαστήριον ἄγγείων, παράστασις ἐπὶ ἄγγείου

Εἰς τὴν χαριτωμένην εἰκόνα τέσσαρες τεχνῖται, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ μία γυναῖκα, εἶναι βυθισμένοι εἰς τὴν εἰκονογράφησιν ἄγγείων. Ἡ Ἀθηνᾶ μὲ δύο νίκας στεφανώνει τοὺς δεξιούς καλλιτέχνας.

ραγωγὴ δὲν φθάνει τὸ ἥμισυ τοῦ ποσοῦ αὐτοῦ. Ἡ ἐξαγωγή ὅμως βιομηχανικῶν ἰδίως προϊόντων ὑπερτερεῖ τὴν εἰσαγωγὴν καὶ τοιοῦτοτρόπως ἡ χώρα πλουτίζει. Οἱ ἔμποροι, οἱ ἐφοπλισταί, οἱ βιομήχανοι καὶ οἱ τραπεζίται τῶν Ἀθηνῶν ἐξασφαλίζουν σημαντικὰ κέρδη. Ἀλλὰ τὸν πλοῦτον τῶν Ἀθηνῶν πρέπει νὰ ἐκτιμήσωμεν ἀναλόγως τῆς τότε ζωῆς. Ὁ ἔμπορος Πασίων π.χ. θεωρεῖται ὑπέρπλοτος, διότι ἔχει 50—60 τάλαντα, δηλαδὴ 300 χιλ. χρυσᾶς δραχμᾶς. Ἐπίσης ὅμως γνωρίζομεν ὅτι εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Σωκράτους τετραμελῆς οἰκογένεια δὲν χρειάζεται περισσότερον ἀπὸ 350 χρυσᾶς δραχμᾶς τὸ ἔτος. Τὸ ἐργατικὸν ἡμερομίσθιον εἶναι 2 ὄβολοι, δηλαδὴ 30 χρυσᾶ λεπτά.

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟΝ

Ἡ θέσις τοῦ Πειραιῶς ἦτο ἐπικαιροτάτη διὰ τὸ ἐμπόριον τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἡ ναυτιλία κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἦτο κυρίως ἀκτοπλοΐα. Ὅσα πλοῖα λοιπὸν κατέβαιναν ἀπὸ τὸν Εὐξείνιον ἢ ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ παρέπλεαν διὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν ἦσαν ὑποχρεωμένα νὰ προσεγγίσουν εἰς τὸν Πειραιᾶ.

Οἱ Ἀθηναῖοι εἰσάγουσιν ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸν κυρίως τρόφιμα, σίτον, λαχανικά, παστὰ καὶ πρώτας ὕλας διὰ τὴν βιομηχανίαν των, ξύλα διὰ τὴν ναυπηγίαν, κάνναβιν διὰ τὰ σχοινία, πίσσαν, δέρματα, ἔρια, μέταλλα κτλ. Ἀπέναντι τούτων ἐξάγουσιν τὰ προϊόντα τῆς πλουσίας βιομηχανίας των.

Τὸ ἀθηναϊκὸν ἐμπόριον ἔχει πολλὰς κατευθύνσεις. Ζωηροτάτη εἶναι ἡ κίνησις πρὸς τὰς χώρας τοῦ Εὐξείνου Πόντου, αἱ ὁποῖαι δίδουσι ἐκτὸς τῶν σιτηρῶν ἀφθότους πρώτας ὕλας. Διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὰ συμφέροντά των πρὸς τὴν διεύθυνσιν αὐτὴν, κατέλαβον τὴν Θρακικὴν χερσόνησον ἐγκαταστήσαντες ἐκεῖ κληρούχους καὶ συγχρόνως διατηροῦν πάντοτε καλὰς σχέσεις μὲ τὸν βασιλέα τῶν Σκυθῶν τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, διὰ νὰ ἔχουν ἐλευθέραν τὴν διάβασιν τοῦ Βοσπόρου. Πρὸς ἀνατολὰς τὰ πλοῖα τῶν Ἀθηναίων κατευθύνονται εἰς τοὺς λιμένας τῆς Μ. Ἀσίας, τὴν Ἔφεσον, τὴν Φώκαιαν, τὴν Σμύρνην, τὴν Μίλητον. Ἀπ' ἐκεῖ λαμβάνουσι ἔρια καὶ τάπητας τῆς Μιλήτου καὶ ἐπικοινωνοῦν μὲ τὸ Περσικὸν κράτος. Νοτιώτερον φθάνουσι εἰς τοὺς λιμένας τῆς Φοινίκης, τὴν Τύρον, τὴν Σιδῶνα, τὴν Βύβλον, καὶ φορτώνουσι ξυλείαν τοῦ Λιβάνου καὶ πορφυρᾶ ὑφάσματα. Ἀπὸ τοὺς λιμένας τῆς Αἰγύπτου προμηθεύονται τὰ πλούσια προϊόντα τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου καὶ συγχρόνως προϊόντα τῆς Ἀπωτέρας Ἀνατολῆς, τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῶν νήσων τοῦ Ἰνδικοῦ Ὠκεανοῦ, ἀρώματα, κανέλλαν, γαρύφαλλον, μοσχοκάρυδα, ἐπίσης λιβανωτῶν τῆς Ἀραβίας.

Εἰς τὸ Ἴόνιον πέλαγος καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν συνήντησαν ἰσχυρὸν συναγωνιστὴν τὴν Κόρινθον, ἡ ὁποία εἶχε προηγηθῆ εἰς τὸ ἐμπόριον τῶν μερῶν αὐτῶν, καὶ οἱ ἄποικοι τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας, δωριεῖς οἱ περισσότεροι, εἶχαν συμπαθείας πρὸς τοὺς Κορινθίους. Εἰς τὴν Δυτικὴν Μεσόγειον ἔχουν ἀντι-

μετώπους τούς Καρχηδονίους. Ἐν τούτοις τὰ πλοῖα των φθάνουν μέχρι Μασσαλίας καὶ ἐκμεταλλεύονται τὰς ἀκτὰς τῆς Ἰσπανίας.

Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς εἶναι μεγάλη βιομηχανικὴ πόλις. Τὰ ἐργαστήρια διευθύνουν ἐλεύθεροι πολῖται, ἀλλ' ἡ ἐργασία γίνεται ἀπὸ δούλους. Οἱ τεχνῖται ὁμως διατηροῦν

Ἐνδυμασία γυναικῶν, ἀπὸ ἑνα ἀθηναϊκὸν ἀγγεῖον

Τὰ ἐνδύματα τῶν γυναικῶν ὅπως καὶ τῶν ἀνδρῶν εἶναι δύο, ὁ χιτῶν, τὸ συνηθισμένον ἐνδύμα, λεπτὸν καὶ ἐλαφρὸν, καὶ τὸ ἱμάτιον, τὸ βαρὺ δηλαδὴ ἐνδύμα, τὸ ὁποῖον ἐφόρου ἐπάνω ἀπὸ τὸν χιτῶνα ὅπως σήμερον τὸ ἐπανωφόριον. Ἀπὸ τὰς γυναῖκας αἱ δύο φοροῦν χιτῶνα, ἡ τρίτη δεξιά εἶναι τυλιγμένη εἰς τὸ ἱμάτιον.

τὴν ἐλευθερίαν καὶ πρωτοτυπίαν των καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι τὴν ὥραίαν αὐτὴν ἐποχὴν καὶ ὁ ἀσημότερος τεχνίτης φιλοδοξεῖ νὰ φθάσῃ τὸ τέλειον καὶ χωρὶς πολὺν κόπον, ἀπὸ φυσικῆν προδιάθεσιν, δημιουργεῖ μικρὰ ἀριστουργήματα.

Τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν βιομηχανίαν τῶν Ἀθηνῶν κατέχει ἡ κεραμευτικὴ, μετ' αὐτὴν ἔρχεται ἡ βιομηχανία τῶν μετάλλων, οἰκιακῶν σκευῶν, ὄπλων. Τὰ βυρσοδεφεῖα κατεργάζονται τὰ δέρματα, τὰ ὑποδηματοποιεῖα κατασκευάζουν ὑποδήματα. Αἱ Ἀθῆναι, ὅπως εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους οἱ Παρίσιοι, προμηθεύουν εἶδη πολυτελείας

άρώματα, ένδύματα, βιβλία και γενικῶς ὅσα χρειάζονται διὰ τὸν κομψότερον καὶ λεπτότερον βίον.

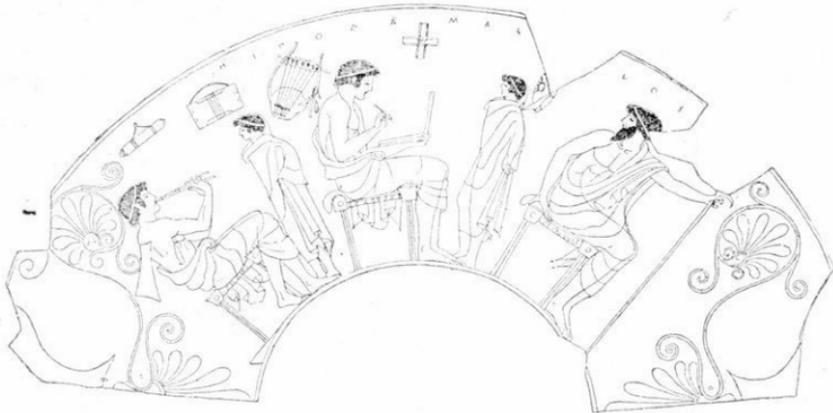
ΚΑΤΟΙΚΙΑ—ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ

Οἱ Ἕλληνες διεκρίθησαν πάντοτε διὰ τὴν λιτότητά των. Ἐπειδὴ ζοῦν εἰς κλίμα θερμόν, δὲν ἔχουν μεγάλας ἀνάγκας. Ἡ κατοικία των ἦτο πολὺ ἀπλῆ, καθὼς καὶ ἡ ένδυμασία καὶ ἡ τροφή των. Μόνον εἰς τὰς βιομηχανικὰς πόλεις καὶ προπύργων εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ βίος ἔγινε πολυτελέστερος καὶ κομψότερος. Εἰς τὸν περίφημον ἐπιτάφιον ὁ Περικλῆς καυχᾶται ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι κατεσκεύασαν κατοικίας, αἱ ὁποῖαι αὐξάνουν τὴν ἀπόλαυσιν τῆς ζωῆς καὶ μετριάζουν τὰς πικρίας της. Ἀλλὰ ἡ ζωὴ τῶν Ἀθηναίων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συγκριθῆ μετὴν ζωὴν τῶν σημερινῶν ἀνεπτυγμένων λαῶν, οἱ ὁποῖοι μετὴν πρόοδον τῆς βιομηχανίας κατασκευάζουν διὰ τοὺς ἀνθρώπους τῆς μεσαιῶς τάξεως κατοικίας, τὰς ὁποίας δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὄνειρευθοῦν οὔτε οἱ βασιλεῖς κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους.

Αἱ Ἀθηναί, ὅπως ὅλαι αἱ πόλεις τῆς ἀρχαιότητος, ὁμοιάζουν τὰς ἐπαρχιακὰς πόλεις τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος. Αἱ κατοικίαι εἶναι μικραὶ, οἱ δρόμοι στενοί, ἀνώμαλοι, ἀκάθαρτοι καὶ σκοτεινοὶ τὴν νύκτα. Αἱ οἰκίαι εἶναι κτισμέναι εἰς τὴν κατωφέρειαν τῆς ἀκροπόλεως χωρὶς τάξιν, διότι ἕκαστος κτίζει ὅπου θέλει. Μετὰ τὴν καταστροφὴν ἀπὸ τοὺς Πέρσας ἡ πόλις ἀνενεώθη, ἔγιναν πολλαὶ νέαι συνοικίαι μετὰ πλατυτέροις δρόμοις, μετὰ οἰκίας μεγαλυτέρας καὶ μετὰ δενδροστοιχίας. Ἀλλὰ αἱ ἰδιωτικαὶ κατοικίαι ἦσαν πάντοτε μικραὶ καὶ πτωχικαὶ.

Οἱ Ἀθηναῖοι διακρίνονται κυρίως διὰ τοὺς λεπτοὺς των τρόπους καὶ τὴν ἐξαίρετον ἀνατροφὴν. Εἰς τὴν ένδυμασίαν, εἰς τὴν στάσιν καὶ τὴν ὁμιλίαν ἔχουν ἰδιαιτέραν χάριν. Καθαροί, εὐθυτενεῖς, ζωηροί, εὐθυμοί, μετὴν ἄφογον ένδυμασίαν των ἦσαν πραγματικῶς κύριοι εἰς τὴν στάσιν, τὸν χαιρετισμὸν καὶ τὴν ὁμιλίαν. Ὅπως ὅλοι οἱ Ἕλληνες, ἀγαποῦν τὴν ζωὴν καὶ τὰς ἀπολαύσεις της. Προσπαθοῦν νὰ τὴν κάμουν εὐχάριστον καὶ γνωρίζουν νὰ τὴν μοιράζουν μετὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς διασκεδάσεως. Αἱ ἑορταὶ των διακρίνονται διὰ τὴν μεγάλην φαιδρότητα καὶ τὰ συμπόσια των ἔχουν ἐξαιρετικὴν λεπτότητα.

Ἡ ἐνδυμασία τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν ἔχει ἀπλότητα καὶ χάριν καὶ ἀποτελεῖται κατ' οὐσίαν ἀπὸ τῶν χιτῶνα καὶ τὸ ἱμάτιον. Ἡ κομψότης συνίσταται εἰς τὸν τρόπον, μὲ τὸν

Σχολεῖον, ἀπὸ ἑνα ὀνομαστὸν ἀγγεῖον τοῦ Δούριδος
Βερολίνον — Μουσεῖον

Παριστάνεται ἓνα ἀθηναϊκὸν σχολεῖον. Εἰς τὸ μέσον, ὁ διδάσκαλος κρατεῖ χειρῶν γραφὸν ποιήμα καὶ ἀκούει τὸν μαθητὴν ν' ἀπαγγέλλῃ. Ἀριστερὰ ὁ διδάσκαλος τῆς μουσικῆς γυμνάζει τὸν μαθητὴν εἰς τὴν κιθάραν. Εἰς τὸ ἄκρον δεξιὰ ὁ παιδαγωγός, ὁ ὁποῖος ἦτο συνήθως δούλος καὶ συνώδευε τὰ παιδιὰ εἰς τὸ σχολεῖον, εἰς τὴν παλαίστραν κλπ. Εἰς τὸν τοῖχον εἶναι κρεμασμένα διάφορα μουσικὰ ὄργανα.

ὅποιον φοροῦν τὸ ἱμάτιον, καὶ εἰς τὰς πτυχώσεις, τὰς ὁποίας φροντίζουν νὰ δώσουν εἰς αὐτό, ὅπως βλέπομεν εἰς τὰ ἀγάλματα καὶ εἰς τὰς εἰκόνας τῶν ἀγγείων.

ΑΝΑΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ

Οἱ Σπαρτιῶται ἤθελαν νὰ κάμουν τὰ τέκνα των ρωμαλέα καὶ τολμηρὰ εἰς τοὺς πολέμους. Ἀντιθέτως οἱ Ἀθηναῖοι ἐφρόντισαν διὰ τὴν ἁρμονικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος. Γενικῶς ὅμως ἡ ἀνατροφή καὶ ἡ μόρφωσις τῶν νέων ἔμεινε πάντοτε ὑπόθεσις ἰδιωτικῆ καὶ ἡ πολιτεία δὲν φροντίζει διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν οὔτε παρέχει τὰ μέσα διὰ τὴν μόρφωσιν τῆς νεολαίας ὅπως εἰς τοὺς χρόνους μας.

Τὴν ἐπομένην τοῦ γάμου, ἀπὸ ἀγγείων τῆς Ἐρετρίας

Αἱ φίλαι τῆς νύμφης ἔφεραν δῶρα ἀγγεῖα, τὰ ὅποια στολίζουν μὲ ἄνθη. Ἡ νύμφη εἶναι δεξιὰ. Ἄξια προσοχῆς ἡ χάρις τοῦ προσώπου καὶ ἡ κομψότης τῶν ἐνδυμασιῶν.

Τὰ παιδιὰ μέχρι τοῦ ἑβδόμου ἔτους μένουν εἰς τὴν οἰκίαν μὲ τὰς γυναῖκας καὶ ἔχουν ὅλην τὴν ἐλευθερίαν νὰ παίζουν ὅπως καὶ ὅσον θέλουν. Εἰς τὰς εἰκόνας, αἱ ὅποιαὶ διετηρήθησαν ἐπάνω εἰς τὰ ἀγγεῖα, βλέπομεν τὰ μικρὰ νὰ παίζουν μὲ τὰ χῶματα, νὰ κατασκευάζουν οἰκίας μὲ λάσπην, νὰ ζεύγουν σκύλους καὶ πάπιες εἰς τὰ ἀμάξια. Ἀπὸ τὸ ἑβδομον ἔτος τὰ στέλλουν εἰς τὸν διδάσκαλον. Οἱ ἀρχαῖοι δὲν εἶχαν δημόσια σχολεῖα ὅπως ἡμεῖς, ἀλλὰ μερικοὶ πτωχοὶ ἄνθρωποι συνήθριζαν τὰ παιδιὰ τῆς συνοικίας εἰς τὴν οἰκίαν των καὶ ἐδίδασκαν ἀνάγνωσιν, γραφὴν, ὀλίγην ἀριθμητικὴν, συγχρόνως ὅμως ποιήματα καὶ μουσικὴν. Οἱ ἀρχαῖοι ἀπὸ μικροὶ μανθάνουν τὰ ἔργα τῶν μεγάλων ποιητῶν καὶ τὰ ἀπαγγέλλουν μὲ συνοδειᾶν λύρας ἢ αὐλοῦ. Δίδουν μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν μουσικὴν, διότι

στεύουν ὅτι αὐτὴ ἀνυψώνει καὶ ἐξευγενίζει τὴν ψυχὴν. Ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου ἔτους ἀρχίζουν τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις. Γυμνάζονται εἰς τὴν πάλην, εἰς τὴν πυγμὴν, μανθάνουν νὰ τρέχουν, νὰ ρίπτουν τὸν δίσκον καὶ τὸ ἀκόντιον. Ἡ πόλις ἔχει δημοσία γυμναστήρια, τὰς παλαίστρας. Τώρα οἱ πατέρες παίρνουν τοὺς υἱοὺς των μαζί, διὰ νὰ συνηθίσουν εἰς τὴν σοβαρὰν ὁμιλίαν καὶ εἰς τοὺς τρόπους τῶν ἀνδρῶν.

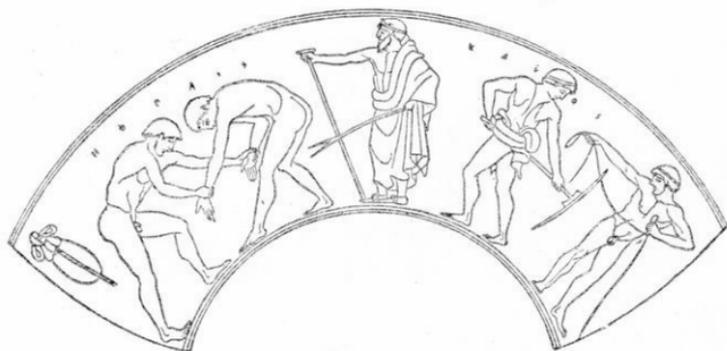

Τὸ δῶρον, ἀττικὸν ἀγγεῖον
τοῦ 450 π.Χ.

Ἀπὸ τοῦ δεκάτου ὀγδόου ἔτους ἐγγράφονται εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἐφήβων, λαμβάνουν ἀπὸ τὴν χεῖρα τοῦ ἀρχοντος τὰ ὄπλα καὶ δίδουν τὸν περίφημον ὄρκον τοῦ ἐφήβου:

Δὲν θὰ ἐντροπιάσω τὰ ἱερὰ ὄπλα καὶ δὲν θὰ ἐγκαταλείψω τὸν σύγγροφόν μου, μὲ ὅποιον καὶ ἂν μὲ τάξουν. Θὰ πολεμήσω δὲ καὶ ὑπὲρ τῶν ἱερῶν καὶ ὁσίων καὶ μόνος καὶ μὲ πολλοὺς. Τὴν πατρίδα δὲν θὰ παραδώσω μικροτέραν ἀλλὰ μεγαλυτέραν καὶ ἐνδοξότεραν ἀπὸ ὅ,τι τὴν παραλαμβάνω. Καὶ θὰ πειθαρχῶ εἰς τοὺς ἐκάστοτε δικάζοντας καὶ θὰ πείθωμαι εἰς τοὺς κειμένους νόμους καὶ εἰς ὅσους ἄλλους ὁ λαὸς θὰ νομοθετήσῃ ὁμοφρόνως. Καὶ ἂν κανεὶς προσπαθῇ νὰ καταστρέψῃ τοὺς νόμους ἢ δὲν πειθεταί, δὲν θὰ τὸ ἐπιτρέψω, ἀλλὰ θὰ τοὺς προστατεύσω καὶ μόνος καὶ μὲ πολλοὺς. Καὶ τὰ πατροπαράδοτα ἱερὰ θὰ τιμῶσω. Μάρτυρες ὅς εἶναι ἡ Ἄγλαυρος, ὁ Ἐννάλιος, ὁ Ζεὺς, ἡ Αὐξώ, ἡ Θαλλῶ καὶ ἡ Ἥγεμόνη.

Κατόπιν ἤρχιζαν τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Παραλλήλως συμπληρώνουν τὴν πνευματικὴν των μόρφωσιν. Οἱ ἀρχαῖοι δὲν εἶχαν ἀνώτερα σχολεῖα, ἀλλ' ἡ πόλις, ἰδίως

Ἡ ζωὴ εἰς τὰς παλαιστρας, παραστάσεις ἀπὸ ἀγγεία

Εἰς τὴν πρώτην εἰκόνα δύο ἔφηβοι γυμνάζονται εἰς τὴν πυγμαχίαν ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ γυμναστοῦ. Δεξιὰ ἄλλος νέος τρέχει κρατῶν ἀλτήρας. Ἀριστερὰ τέταρτος μαζεύει τὸ σχοινί. Εἰς τὴν δευτέραν δύο ἔφηβοι παλαίουν ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν πάλιν τοῦ γυμναστοῦ. Δεξιὰ ἄλλος νέος χαράσσει μίαν γραμμὴν εἰς τὸ ἔδαφος. Εἰς τὴν τρίτην οἱ ἔφηβοι καθαρίζονται μετὰ τὰ γυμνάσια.

αὶ Ἀθηναί, ἦσαν εὐρύτατον ἐκπαιδευτήριον, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ νέος ἀναπτύσσεται συναναστρεφόμενος μὲ τοὺς ἡλικιωμένους καὶ συχνάζων εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ εἰς τὰ θεάτρα. Αἱ Ἀθηναί ἦσαν τότε σπουδαιότατον πνευματικὸν κέντρον, τὸ ὁποῖον δίδει εἰς τὸν νέον ἄφθονα μέσα διὰ τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν. Σοφοὶ καὶ καλλιτέχναι ἀπὸ διάφορα μέρη ἔρχονται εἰς τὰς Ἀθήνας, διὰ νὰ ἐπιδείξουν τὴν γνῶσιν καὶ τὴν τέχνην τῶν. Εἰς τὰς Ἀθήνας εὐρίσκει κανεὶς κάθε εἶδος βιβλίου.

Εἰς τὸν τάφον, ἀπὸ μίαν ἀθηναϊκὴν λήκυθον περὶ τὸ 450 π. Χ.
Ἀθήναι, Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον

Οἱ ἀρχαῖοι εἶχαν μεγάλην εὐλάβειαν πρὸς τοὺς τάφους, τοὺς ἐπεσκέπτοντο συχνά, τοὺς ἐστεφάνωναν μὲ ἄνθη καὶ ταινίας καὶ ἔφεραν διαφόρους προσφοράς.

Τὰ τέκνα τῶν πλουσιωτέρων λαμβάνουν εἰδικωτέραν μόρφωσιν. Διδάσκονται τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν ρητορικὴν ἀπὸ ἰδιαιτέρους διδασκάλους, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται σοφισταὶ καὶ ἔρχονται εἰς τὰς Ἀθήνας κυρίως ἀπὸ τὰς ἀποικίας.

Τὸ ὄνειρον τῶν νέων ἦτο νὰ γίνουσι ὠραῖοι καὶ κομψοί, νὰ θαυματοῦν εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ νὰ γυρίσουν δοξασμένοι εἰς τὴν πατρίδα τῶν, νὰ ἀποκτήσουν δύναμιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὥστε ὁ λαὸς νὰ κρέμαται ἀπὸ τὰ χεῖλη τῶν, ὅταν ὁμιλοῦν, νὰ κερδίσουν τὴν ἐκτίμησιν τοῦ λαοῦ, διὰ νὰ γίνουσι στρατηγοὶ καὶ δημαγωγοί.

Ἡγησώ, ἀπὸ τῶν τάφους τοῦ Κεραμικοῦ—Ἀθήναι

Τὸ περίφημον ἐπιτύμβιον μνημεῖον ἡ νεαρὰ γυναῖκα Ἡγησώ Προξένου ἀποχωρίζεται τὰ ἀγαθὰ τῆς ζωῆς, τὰ ὅποια συμβολίζει τὸ περιδέριον. Τὸ πένθος εἰκονίζεται ἤρεμον καὶ συγκρατημένον. Χαρακτηριστικὰ προσώπου, ἐνδυμασία, κόμμωσις, φανερώνουν εὐγένειαν καὶ χάριν.

Θεοδωρίδου—Λαζάρου. Ἱστορία Ἑλληνικὴ καὶ Ῥωμαϊκὴ Ἔκδοσ. Γ'. 4

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Οί ἀρχαῖοι δὲν μανθάνουν πολλὰ γράμματα εἰς τὰς γυναῖκας. Ἦθελαν τὰ κοράσια νὰ γίνουν προπάντων καλαὶ οἰκοδέσποιαι, νὰ γνωρίζουν τὰς οἰκιακὰς ἐργασίας, νὰ εἶναι σεμναί, νὰ ὁμιλοῦν ὀλίγον καὶ νὰ μὴ γίνεται πολὺς λόγος διὰ τὸ ὄνομά των.

Ἡ ὠραία αὐτὴ ζωὴ ἔχει καὶ τὸ τέλος της. Ὁ ἀρχαῖος Ἕλληνας ἀποχωρίζεται ἀπὸ τὴν ζωὴν ὅπως ἀπὸ συμπόσιον. Αἰσθάνεται μεγάλην θλίψιν, διότι ἀποχαιρετᾷ τὸ γλυκύτερον αὐτὸ πρᾶγμα τοῦ κόσμου, τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἡ λύπη του εἶναι σεμνὴ καὶ μετρημένη. Εἰς τὰ ἐπιτύμβια μνημεῖα καὶ εἰς τὰς εἰκόνας, αἱ ὁποῖαι παριστάνουν θανάτους καὶ κηδεῖας, δὲν βλέπομεν ἀγρίας κινήσεις καὶ φωνάς. Τὸ πένθος των εἶναι κόσμιον, συγκρατημένον καὶ δι' αὐτὸ βαθύτερον καὶ περισσότερον συγκινητικόν. γ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

ΎΛΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Ἡ καλλιτεχνικὴ φύσις τῶν Ἑλλήνων ἐκδηλώνεται κυρίως εἰς τὴν τέχνην. Ἔδωσαν ζωὴν καὶ χάριν εἰς τὸ μάρμαρον, διὰ νὰ πλάσουν ἀνδρικὰ καὶ γυναικεῖα σώματα, κατεσκεύασαν φωτολουσμένους ναοὺς καὶ ἐζωγράφισαν θαυμασίας εἰκόνας.

Ἡ ἑλληνικὴ τέχνη ἀνεπτύχθη σιγὰ σιγὰ καὶ ἐπέρασεν ἀπὸ πολλοὺς σταθμούς. Ἡ δωρική μετανάστευσις, καθὼς γνωρίζομεν, διέκομην ἀποτόμως τὴν ἀθηναίων τῆς κρητομηκοναϊκῆς τέχνης. Ἠκολούθησαν τότε χρόνοι παρακμῆς καὶ ἐχρειάσθη μακρὰ προσπάθεια καὶ ἐπίμονος ἄσκησις, διὰ νὰ φθάσουν οἱ τεχνῖται εἰς τὴν τελειότητα τοῦ 5ου αἰῶνος. Ἀγάλματα, ναοί, ἀγγεῖα τῆς παλαιότερας ἐποχῆς εἶναι ἀκόμη ἄτεχνα καὶ ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ Ἕλληνες παλαῖον μὲ πολλὰς δυσκολίας. Τὴν τέχνην τῆς παλαιότερας αὐτῆς ἐποχῆς μέχρι τῶν μηδικῶν πολέμων ὀνομάζουσι ἀρχαϊκὴν τέχνην.

Εἰς τὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν διακρίνομεν σαφῶς δύο τάσεις, δύο τεχνοτροπίας ὅπως λέγουσι, τὴν ἰωνικὴν καὶ τὴν δωρικὴν. Ἡ ἰωνικὴ τέχνη εἶναι τρυφερὰ καὶ συναισθηματικὴ ὅπως ἡ ἰωνικὴ φυλὴ. Διετήρησε τὴν παράδοσιν τῆς κρητικῆς τέχνης, ἀγαπᾷ τὰς ἀπαλὰς γραμμάς, τὴν πολυχρωμίαν καὶ τὴν ποικιλίαν. Διὰ τοῦτο προτιμᾷ νὰ παριστάνη γυναικεῖα σώματα μὲ λεπτοῦφάντους ἐνδυμασίας καὶ ἀποφεύγει τὸ γυμνόν. Μεταχειρίζεται τὸ μάρμαρον, διότι εἶναι καταλληλότερον διὰ νὰ παραστήσῃ τὴν λεπτὴν καὶ ἀπαλὴν σάρκα. Περιφῆμα εἶναι τὰ ἀγάλματα γυναικῶν μὲ τὸν πολύπτυχον ἰωνικὸν χιτῶνα, αἱ λεγόμεναι κόραι.

Ἀντιθέτως ἡ δωρικὴ τέχνη παριστάνει τὴν ἀνδρικήν ρώμην.

Τὰ κυριώτερα προϊόντα της εἶναι ἀγάλματα ἀθλητῶν μέ ισχυροὺς μῦς ἐντελῶς γυμνά. Διὰ τοῦτο μεταχειρίζεται τὸν ὀρείχαλκον, διότι τὸ βαθὺ χρῶμα του ἀρμόζει περισσότερο διὰ νὰ παραστήσῃ τὸ ἀνδρικὸν σῶμα, τὸ ὁποῖον ἐμαύρισε ὁ ἀὴρ τῆς παλαιστρας. Πρότυπον τοιούτων ἀγαλμάτων εἶναι οἱ κοῦροι, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν ἀντίθεσιν πρὸς τὰς κόρας τῆς Ἰωνίας.

Ἄλλ' αἱ δύο τάσεις ἐπέδρασαν ἢ μία εἰς τὴν ἄλλην καὶ ἀπὸ τὸν ἀρμονικὸν συνδυασμὸν τῆς ἰωνικῆς καὶ τῆς δωρικῆς τέχνης ἐγεννήθη ἡ κλασσικὴ τέχνη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ὁ συνδυασμὸς ἔγινε πρώτην φοράν εἰς τὰς Ἀθήνας.

ΓΛΥΠΤΙΚΗ

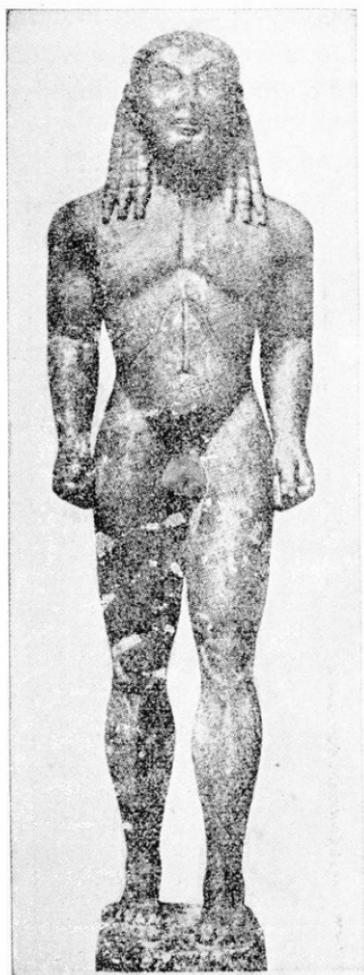
Ἡ γλυπτικὴ εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικὴ τέχνη. Οἱ Ἕλληνες ἐγνώριζαν νὰ κατεργάζωνται τὸ μάρμαρον τόσον τέλεια, ὅσον δὲν κατορθώνουν ἀκόμη σήμερον. Εἰς τὴν ἀρχὴν ὅμως ἡ τέχνη των ἦτο ἀρκετὰ χονδροειδής. Εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν κατεσκεύαζαν κακότεχνα εἶδωλα ἀπὸ κορμούς δένδρων, τὰ λεγόμενα ξόανα. Ἀργότερα ἐδοκίμασαν λίθους μαλακωτέρους καὶ τέλος τὸ μάρμαρον.

Τὸν 7ον αἰῶνα οἱ τεχνῖται τῆς Σάμου ἔμαθαν ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους νὰ χύνουν ἀγάλματα ἀπὸ ὀρείχαλκον. Ἀπὸ τότε τὸ μάρμαρον καὶ ὁ ὀρείχαλκος ἔγιναν τὸ κύριον ὑλικὸν τῆς ἑλληνικῆς γλυπτικῆς. Αἱ μορφαὶ ὅμως, τὰς ὁποίας παριστάνουν, εἶναι ἀρκετὰ ἄτεχνοι, μὲν ἡ χωρίζεται διὰ γραμμῆς ἢ κεφαλῆ καὶ τὰ μέλη ἀπὸ τὸν κορμὸν. Παριστάνονται εἰς στάσιν προσοχῆς, κατὰ μέτωπον ὅπως λέγουν, ἄκαμπτοι καὶ ἀκίνητοι.

Ἀλλὰ μετὰ τὰ μηδικὰ ἡ τέχνη προχωρεῖ ταχέως. Τὸ μάρμαρον καὶ ὁ ὀρείχαλκος λαμβάνουν ζωὴν καὶ κίνησιν καὶ οἱ τεχνῖται ἀμιλλῶνται νὰ δώσουν τολμηρὰς στάσεις εἰς τὰ ἔργα των. Ὁ 5ος π.Χ. αἰὼν εἶναι περίοδος ὀρμῆς καὶ δημιουργίας. Ἡ Ἑλλὰς κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἀνέδειξε πολλοὺς καλλιτέχνας. Οἱ ἐνδοξότεροι ἀπ' αὐτοὺς εἶναι ὁ Πολύκλειτος, ὁ Μύρων καὶ ὁ Φειδίας.

Ὁ Πολύκλειτος εἶναι ὁ σημαντικώτερος ἀντιπρόσωπος τῆς πελοποννησιακῆς τέχνης τὸν 5ον αἰῶνα. Ἐγεννήθη εἰς τὴν Σικυῶνα καὶ εἰργάσθη εἰς τὸ Ἄργος. Ἦτο κυρίως ἐπιδέξιος

χύτης ὀρειχαλκίνων ἀγαλμάτων. Κατεσκεύαζε κατὰ προτίμη-
σιν γυμνοὺς ἀθλητὰς μὲ στιβαρὸν σῶμα. Πρότυπον τοιοῦτου

Ἀρχαῖα ἀγάλματα

Ἐξ ἁριστερὰ μαρμάρινον ἀγαλμα ἀνδρὸς (μουσεῖον Δελφῶν), δεξιὰ ἀγαλ-
μα γυναικὸς ἐπίσης μαρμάρινον (μουσεῖον ἀκροπόλεως). Τὸ πρῶτον εἶναι
δειγμα δωρικῆς τέχνης, παριστάνει πιθανώτατα ἀθλητὴν γυμνὸν εἰς στά-
σιν κατὰ μέτωπον καὶ κατεσκευάσθη πιθανῶς τὸν 7ον π.Χ. αἰῶνα. Τὸ δεύ-
τερον, κατὰ ἑκατὸν ἔτη νεώτερον, εἶναι μία ἀπὸ τὰς κόρας τῆς ἀκροπό-
λεως, δειγμα ἰωνικῆς τέχνης, μία κυρία μὲ λεπτὸν καὶ πολὺπτυχον χιτῶνα.

ἀγάλματος εἶναι ὁ δορυφόρος, ὁ ὅποιος διὰ τὴν μεγά-
λην συμμετρίαν ὠνομάσθη κανὼν. Ἐπίσης ὀνομαστὸς ἦτο
καὶ ὁ διαδοῦμενος τοῦ Πολυκλείτου.

Ὁ Μύρων, ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς μεγάλους καλλιτέχνας τῆς Ἀττικῆς, ἦτο καὶ αὐτὸς χύτης ὀρειχαλκίνων ἀγαλμάτων καὶ εἶχεν ὑποστῆ τὴν ἐπίδρασιν τῆς πελοποννησιακῆς τέχνης. Ἐπροσπάθησε κυρίως νὰ εἰκονίσῃ σώματα εἰς ταχεῖαν κίνησιν καὶ ἔδιδεν εἰς τὰ ἀγάλματά του, τολμηρὰς στάσεις. Οἱ ἀρχαῖοι ἐθαύμασαν τὴν χαλκῆν ἀγελάδα του, τὴν ὁποίαν εἶχε

Ὁ δορυφόρος
μαρμάρινον ἀντίγραφον
τοῦ περιφήμου ἀγάλμα-
τος τοῦ Πολυκλείτου.
Μουσεῖον Νεαπόλεως.

Ὁ δισκοβόλος
ὀρειχάλκινον ἀγάλματιον, ἀντίγραφον
τοῦ δισκοβόλου τοῦ Μύρωνος.
Μόναχον—Ἀρχαιολογ. Μουσεῖον.

στήσει πλησίον τῆς ἀκροπόλεως, καὶ διηγήθησαν μυθώδη διὰ τὴν φυσικότητά της, ὅτι δηλαδὴ μόσχοι ἐπλησίαζαν διὰ νὰ θηλάσουν καὶ ἀλογόμυιγες (οἴστροι), διὰ νὰ τὴν κεντήσουν. Ἀλλὰ τὸ τελειότερον δεῖγμα τῆς τεχνοτροπίας αὐτῆς εἶναι

ὁ δισκοβόλος του, ὁ ὁποῖος σημειώνει τὴν τελειωτικὴν νίκην τῶν δυσκολιῶν, μὲ τὰς ὁποίας ἐπάλαισεν ἡ ἀρχαῖ- κὴ τέχνη.

Ἄλλ' ὁ πολυύμητος καλλιτέχνης τοῦ 5ου αἰῶνος εἶναι ὁ **Φειδί- ας**. Ὀλίγον νεώτερος ἀπὸ τοὺς δύο, ἀναπτύσσει τὴν τέχνην τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ μαρμάρου καὶ μὲ τὴν ἀνωτέραν ἰδιοφυίαν του φθάνει εἰς τελειότητα ἄγνωστον ἕως τότε.

Ὁ Φειδίας δὲν ἀντιγρά- φει τὴν φύσιν, ἀλλὰ πα- ριστάνει τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα ἐξιδαι- νικευμένα, δηλαδὴ ὠραι- ὅτερα καὶ τελειότερα παρ' ὅ,τι εἶναι εἰς τὴν φύσιν, καὶ δίδει εἰς αὐ- τὰ εὐγένειαν καὶ γα- λήνην. Τοιοῦτον ἦτο τὸ ἄγαλμα τοῦ **Διὸς τῆς Ὀλυμπίας**, τὸν ὁποῖον παρέστησε γαλήνιον καὶ μεγαλο- πρεπῆ μὲ αὐστηρὰν μορφήν ἀλλ', ἐκφράζου- σαν φιλοσοργίαν καὶ ἐπιείκειαν. Τὰ χαρακτη- ριστικὰ αὐτὰ ἀνευρί- σκομεν εἰς τὰ σωζόμενα

Ἡ κεφαλὴ τῆς **Λημνίας Ἀθη- νᾶς**, Βολόνια—Ἰταλίας

Ἀντίγραφον τοῦ ὀνομαστοῦ ἀγάλματος, τὸ ὁποῖον ὁ Φειδίας εἶχε κατασκευάσει διὰ τοὺς ἀθηναίους κληροῦχος τῆς Λήμνου. Εἶναι ἀπὸ τὰ νεανικά του ἔργα.

ἀντίγραφα ἄλλων ἔργων του, ὅπως τῆς **Λημνίας Ἀθηναῖς** κτλ. Ἀλλὰ ἡ τελειότερα ἐκδήλωσις τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Φει- δίου εἶναι τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἀκροπόλεως.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Ὅταν οἱ Ἕλληνες ἠθέλησαν νὰ κατασκευάσουν κατοικίας διὰ τοὺς θεοὺς των, ἔλαβαν ὡς ὑπόδειγμα τὰ ἀνάκτορα, τῶν

βασιλέων. Εἰς παλαιότερους χρόνους ἔκτιζαν ἀτέχνους ξυλίνους ναοὺς, ἀργότερα μετεχειρίσθησαν τὸν πῶρινον λίθον καὶ τέλος τὸ μάρμαρον. Γενικῶς οἱ ναοὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἦσαν πολὺ μικροί, διότι δὲν ἐχρησίμευαν ὡς τόπος συναθροίσεως τοῦ λαοῦ ὅπως αἱ σημεριναὶ ἐκκλησίαι, ἀλλ' ὡς κατοικία τοῦ θεοῦ, δηλαδὴ ἔθεταν ἐντὸς αὐτοῦ τὸ ἄγαλμά του. Ἀπετελοῦντο ὅπως τὰ ἀνάκτορα ἀπὸ ἓνα ὀρθογώνιον δωμάτιον, τὸ ὁποῖον εἶχεν εἰς τὴν πρόσοψιν στοὰν μὲ δύο ἢ περισσοτέρους κίονας. Ὁ τοιοῦτος ναὸς ἑκαλεῖτο π ρ ὅ σ τ υ λ ο ς. Ἀργότερα ἐπρόσθεσαν

Ὁ Ζεὺς τῆς Ὀλυμπίας, νόμισμα Ἡλείων

Τὸ περίφημον χρυσελεφάντινον ἄγαλμα κατεστράφη. Ἰδέαν τῆς μορφῆς καὶ τῆς στάσεως τοῦ θεοῦ μᾶς δίδουν νομίσματα τῶν Ἡλείων.

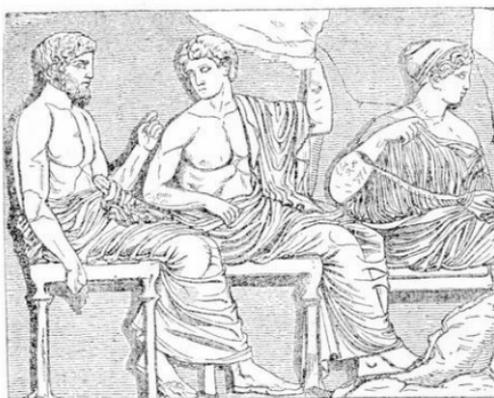
στοὰν καὶ εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν καὶ ὁ ναὸς ἔγινεν ἀμ φ ι π ρ ὅ σ τ υ λ ο ς. Τέλος κατεσκευάσαν στοὰς καὶ κίονας εἰς τὰς τέσσαρας πλευρὰς καὶ τοιουτοτρόπως διεμορφώθη ὁ τελειότερος τύπος τοῦ ἑλληνικοῦ ναοῦ, ὁ π ε ρ ῖ σ τ υ λ ο ς.

Οἱ παλαιότεροι ναοὶ εἶχαν κίονας παχεῖς χωρὶς βάσιν καὶ μὲ μικρὸν κιονόκρανον. Αὐτὸς εἶναι ὁ δ ω ρ ι κ ὸ ς κ ῖ ω ν. Ὅταν ὁμως ἤθελαν νὰ κατασκευάσουν ὑψηλοὺς καὶ λεπτοὺς κίονας, ἔθεταν βάσιν καὶ ὑψηλότερον κιονόκρανον μὲ ἐλικοειδῆ κοσμήματα. Αὐτὸς εἶναι ὁ ἰ ω ν ι κ ὸ ς κ ῖ ω ν.

Ἀργότερα κατεσκευάσαν ἓνα πολυτελέστερον κίονα μὲ βάσιν καὶ περίκοσμον κιονόκρανον εἰς σχῆμα ἀκάνθης, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη κ ο ρ ι ν θ ι α κ ὸ ς. Ὅλοι οἱ ἑλληνικοὶ κίονες ἔχουν ραβδώσεις. Ἐπίσης τὸ οἰκοδόμημα τοῦ ναοῦ τροποποιεῖται ἀνσλό-

γως τοῦ κίονος καὶ τοιοῦτοτρόπως ἔχομεν τοὺς τρεῖς ρυθμοὺς τῆς ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τὸν δωρικόν, τὸν ἰωνικόν καὶ τὸν κορινθιακόν ρυθμόν. Τὰ οἰκοδομήματα τῶν κλασσικῶν χρόνων ἔχουν κυρίως δωρικούς κίονας καὶ ἐνίοτε ἰωνικούς.

Ἡ στέγη τοῦ ναοῦ εἶναι ὑψηλότερα εἰς τὸ μέσον καὶ κλίνει πρὸς τὰς πλαγίας πλευρὰς καὶ σχηματίζονται τοιοῦτοτρόπως δύο τρίγωνα εἰς τὴν ἐμπροσθίαν καὶ ὀπισθίαν ὄψιν, τὰ ὁποῖα λέγονται ἀετώματα. Τὰ ἀετώματα φέρουν ἀναγλύφους παραστάσεις καὶ ἀποτελοῦν ἕνα ἀπὸ τὰ σπουδαιό-

Ποσειδῶν, Ἀπόλλων, Ἄρτεμις

ἀπὸ τὴν ζωφόρον τοῦ Παρθενῶνος (ἀνατολική πλευρά) — Ἀθῆναι, μουσεῖον ἀκροπόλεως

Οἱ θεοὶ ἀόρατοι καὶ εὐχαριστημένοι βλέπουν τὴν πομπὴν τῶν Παναθηναίων. Μὲ ἀπλότητα καὶ δύναμιν παρέστησεν ὁ καλλιτέχνης τὸ ἤρεμον μεγαλεῖον τῶν θεῶν.

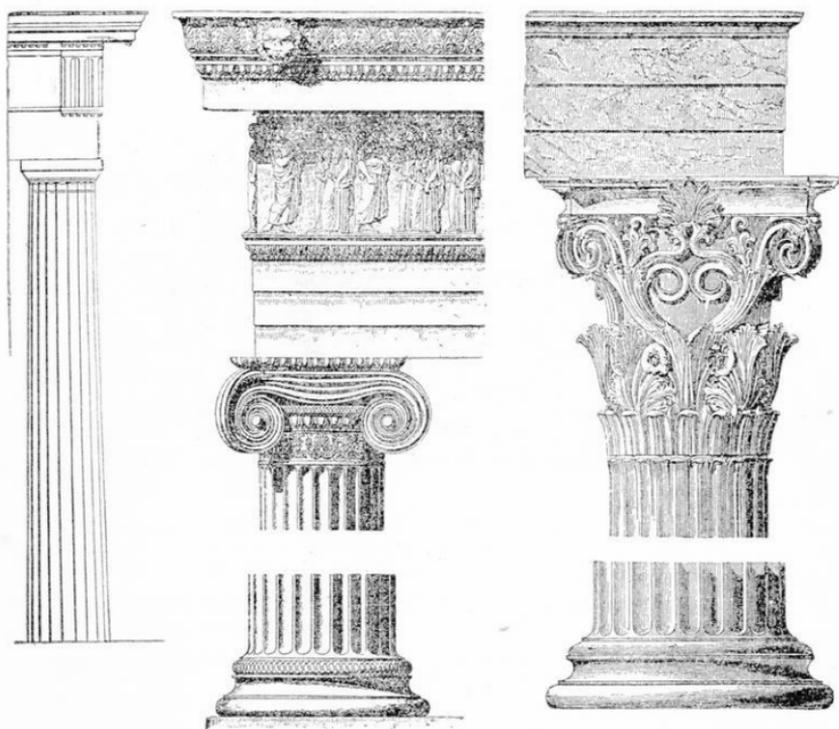
τερα κοσμήματα τοῦ ναοῦ. Ὁ ναὸς ἔχει καὶ ἄλλα γλυπτικά κοσμήματα εἰς διάφορα μέρη καὶ οἱ κίονες ἀκόμη εἶναι ἔργον γλυπτικῆς καὶ αἱ ραβδώσεις δίδουν εἰς αὐτοὺς μεγάλην χάριν. Οἱ ἀρχαῖοι ἐσυνήθιζαν νὰ χρωματίζουσι μὲ ζωηρὰ χρώματα τὰ γλυπτὰ κοσμήματα τοῦ ναοῦ ὅπως καὶ τὰ ἀγάλματα.

Μεταξὺ τῶν κίωνων εἶναι ὁ κυρίως ναὸς ἡ σ η κ ὄ ς, εἰς τὸν ὁποῖον εὐρίσκεται τὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ. Ὁλος ὁ διάκοσμος τοῦ ναοῦ εἶναι εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἐνῶ τὸ ἐσωτερικόν δὲν ἔχει διάκοσμον. Πολλάκις οἱ λίθοι του δὲν εἶναι κὰν κοτειργασμένοι καὶ ὁ σηκὸς δὲν ἔχει παράθυρον, παρὰ μόνον μεγάλην

θύραν εἰς τὴν ἀνατολικὴν πρόσοψιν. Αἱ τελεταὶ γίνονται εἰς τὸ ὑπαίθρον πρὸ τοῦ ναοῦ, ὅπου ἦτο καὶ ὁ βωμὸς, ἐπὶ τοῦ ὁποῦ εἰλοῦντο αἱ θυσίαι.

Η ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὴν νίκην ἐφρόντισαν νὰ ἀνοικοδομήσουν πλουσιωτέρους καὶ λαμπροτέρους τοὺς ναοὺς των. Ὁ Περικλῆς καὶ ὁ φίλος του Φειδίας ἐχρησιμοποίησαν ἐπὶ 25 ἔτη τὰ εἰ-

Κίονες, κατὰ σειράν δωρικός, ἰωνικός, κορινθιακός.

σοδήματα τοῦ ἀθηναϊκοῦ κράτους καὶ τὰ μάρμαρα τῆς Πεντέλης, διὰ νὰ κοσμήσουν τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ ἔργον τῶν ἐξηκολούθησε κατόπιν, ἐκτίσθησαν νέα καλλιτεχνήματα κοντὰ εἰς τὰ παλαιότερα καὶ ἡ ἀκρόπολις ἔγινε τὸ τελειότερον καλλιτεχνικὸν σύμπλεγμα ὄλων τῶν αἰώνων. «Δὲν ὑπάρχει τίποτε ὠραιότερον εἰς τὸν κόσμον ἀπὸ τὴν ἀκρόπολιν», γράφει ἕνας γάλλος σοφός.

Εἰς τὸν καιρὸν τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν ἀνέβαιναν εἰς τὴν ἀκρόπο-

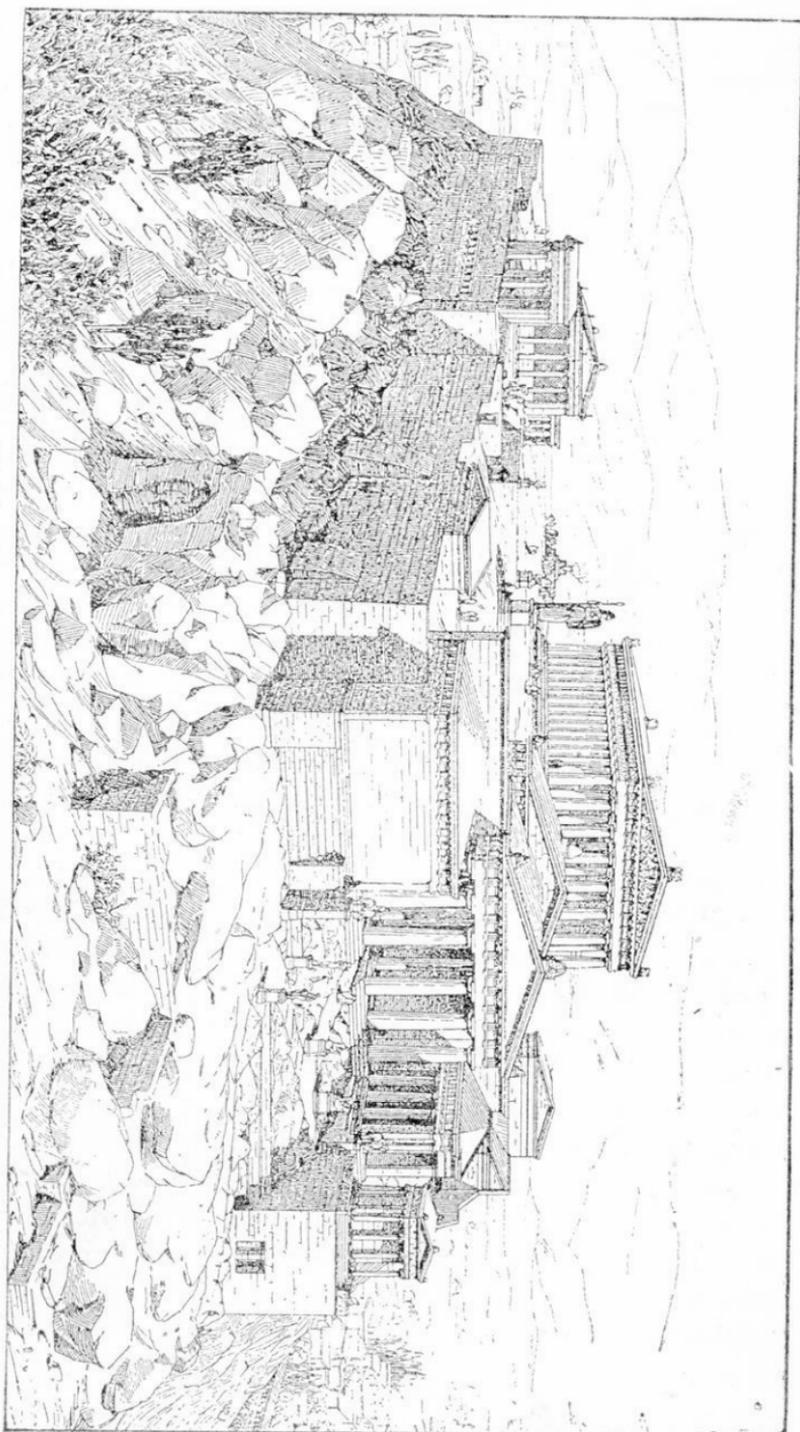
λιν ἀπὸ μίαν μεγαλοπρεπῆ εἴσοδον, τὴν ὁποίαν ὠνόμαζαν προπύλαια. Τὰ προπύλαια ἦσαν ὑψηλὴ μαρμαρίνη στοὰ στηριζομένη ἐπὶ δωρικῶν καὶ ἰωνικῶν κιόνων. Δεξιὰ ἐπὶ τῆς προεκτάσεως ἦτο ὁ μικρὸς ἀμφιπρόστυλος ναὸς τῆς Ἀπτέρου Νίκης, κομψοτέχνημα ἰωνικοῦ ρυθμοῦ, τὸ ὁποῖον ἐκτίσθη συγχρόνως μὲ τὸν Παρθενῶνα. Ὅταν ἐπροχωρεῖ κανεὶς ἀπὸ τὰ προπύλαια, εἶχεν ἀριστερὰ τὸ κολοσσαῖον ὄρειχάλκινον ἄγαλμα τῆς Προμάχου Ἀθηνᾶς, ἔργον τοῦ Φειδίου, τοῦ ὁποίου οἱ περιπλέοντες τὸ Σούνιον ἐβλεπαν τὴν αἰχμὴν τοῦ δόρατος. Δεξιὰ ὑφ’ οὗτο τὸ σεβαστότερον μνημεῖον τῆς ἀρχαιότητος, ὁ Παρθενῶν, καὶ ἀριστερὰ τὸ Ἐρέχθειον, ναὸς ἰωνικοῦ ρυθμοῦ, ὁ ὁποῖος κατεσκευάσθη μετὰ τὸν Παρθενῶνα.

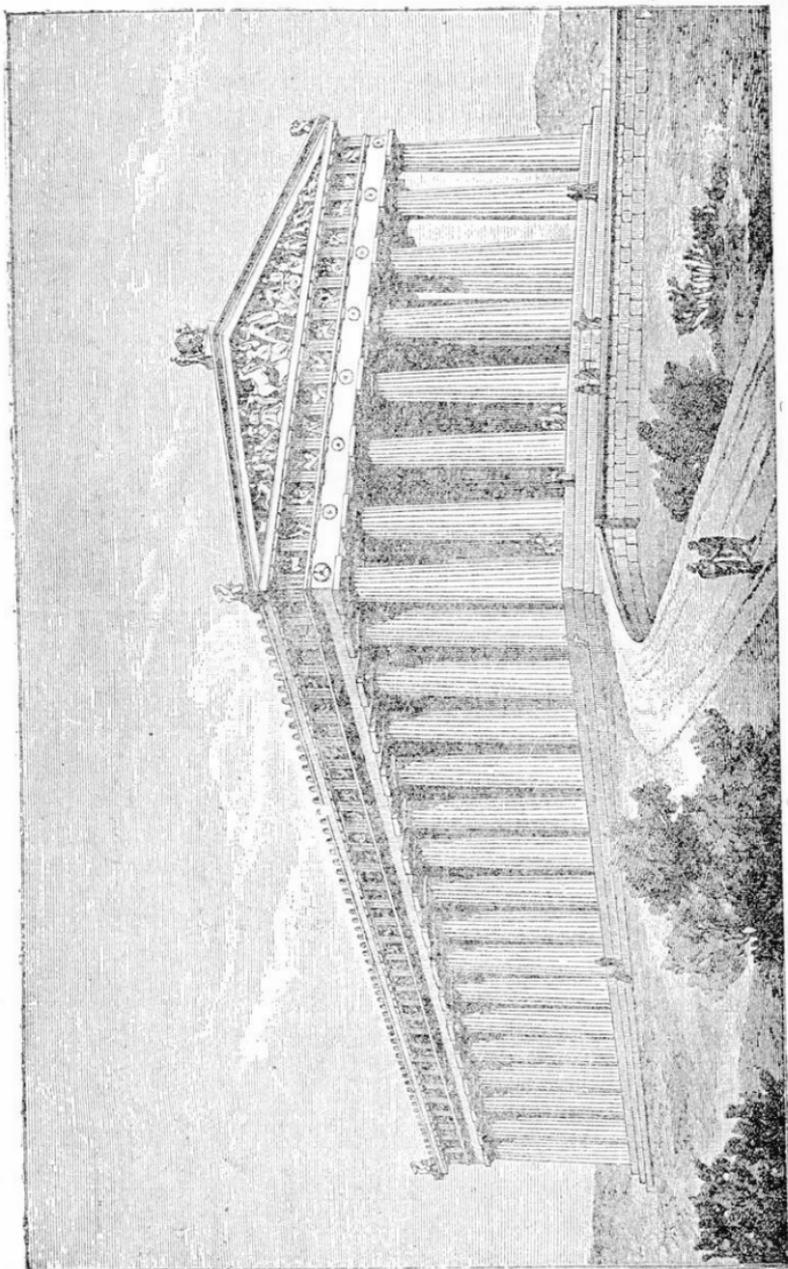
Ὁ Παρθενῶν εἶναι τὸ ὀνομαστότερον μνημεῖον τῆς ἀρχαιότητος, διὰ πολλοὺς τὸ ὠραιότερον ἀπὸ ὅσα κατεσκεύασεν ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς. Τὰ μέρη του εἶναι τόσον καλῶς συνηρμοσμένα, ὥστε νομίζει κανεὶς ὅτι ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα ὄγκον μαρμάρου. Ἔχει μῆκος 66 μ., πλάτος 30 καὶ ὕψος 20 μ., εἶναι δηλαδὴ ἀσυγκρίτως μικρότερος ἀπὸ τοὺς μεγάλους χριστιανικοὺς ναοὺς, μολονότι εἶναι ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἀρχιτέκτων τοῦ ναοῦ ἦτο ὁ Ἴκτινος.

Μὲ ἀνυπέμβλητον τέχνην εἶναι κατασκευασμένα τὰ γλυπτικὰ κοσμήματα τοῦ ναοῦ, τὰ ὁποῖα εἶναι ἔργασια τοῦ Φειδίου ἢ κατεσκευάσθησαν ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν του. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἀέτωμα εἰκονίζεται ἡ γέννησις τῆς Ἀθηνᾶς, εἰς τὸ δυτικὸν ἡ φιλονικία τῆς Ἀθηνᾶς μὲ τὸν Ποσειδῶνα διὰ τὴν ὀνομασίαν τῆς πόλεως. Ὁ Παρθενῶν ἐκτὸς τῶν συνηθισμένων γλυπτικῶν κοσμημάτων τοῦ δωρικοῦ ναοῦ ἔχει τὴν ζωφόρον, δηλαδὴ μίαν ἀνάγλυφον ζώνην, ἡ ὁποία ὡς ταινία περιτρέχει τὰ ἀνώτερα μέρη τῶν τεσσάρων τοίχων τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ ἀποτελεῖ μίαν συνεχῆ παράστασιν. Εἰς αὐτὴν εἰκονίζεται ἡ Πομπὴ τῶν Παναθηναίων. Τὰ ἀνάγλυφα τοῦ Παρθενῶνος εἶναι ἀπὸ τὰ τελειότερα προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς γλυπτικῆς.

Ὁ Παρθενῶν εἶχε συμπληρωθῆ τὸ 438 π. Χ., δηλαδὴ ἑπτὰ ἔτη πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου οἱ Ἀθηναῖοι ἔκτισαν τὸ χαριέστατον καὶ κομψότε-

Ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν (ἀναπαράσταση)

Ὁ Παρθενών (ἀναπαράστασις)

ρον ἀπὸ τὰ οἰκοδομήματα τῆς ἀκροπόλεως, τὸ λεγόμενον Ἐρεχθειον, τὸ ὁποῖον εἶναι ναὸς ἰωνικοῦ ρυθμοῦ.

Ἔχει κομποτάτους ἰωνικοὺς κίονας καὶ εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν προεξοχήν, τῆς ὁποίας τὴν στέγην βαστάζουν ἀντικίωνων κόραι, αἱ λεγόμεναι Καρυάτιδες.

Εἰς αὐτὰ πρέπει νὰ προσθέσωμεν τὰ ἀναρίθμητα ἀφιέρωματα καὶ τὰ πλούσια χρώματα, μὲ τὰ ὁποῖα ἦσαν κοσμημένα τὰ ἀγάλματα καὶ τὰ ἀνάγλυφα, διὰ νὰ σχηματίσωμεν μίαν ἰδέ-

Μελανόμορφος οἰνοχόη
Παρίσιοι—Λοῦβρον

Κορινθιακὴ πυξίς
Μόναχον

Εἰς τὸ πρῶτον διακρίνομεν ἀσιατικὰ σχέδια, ἢ μεγάλα θηρία, τὰ ὁποῖα ἐμιμήθησαν οἱ Ἕλληνες, ὅταν ἐπροόδευσαν εἰς τὴν τέχνην. Καὶ τὸ δεύτερον ἀνήκει εἰς τὸν ἀσιατίζοντα ρυθμὸν καὶ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ κομποτεχνήματα τῆς κορινθιακῆς ἀγγειοπλαστικῆς.

αν τῆς ἀκροπόλεως. Σήμερον ὁ κόσμος αὐτὸς τοῦ ὠραίου εἶναι θλιβερόν ἐρείπιον, ἀλλ' ἡ ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι τὸ ἱερόν προσκύνημα τῶν λαῶν.

ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΙ ΑΓΓΕΙΟΓΡΑΦΙΑ

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχαν ἀνεπτυγμένην ζωγραφικὴν. Ἀλλὰ ἀπὸ τὰ προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς ζωγραφικῆς σχεδὸν τίποτε δὲν σώζεται. Οἱ ὀνομαστοὶ Ἕλληνες ζωγράφοι, **Πολύγνωτος**, **Ζεῦξις**, **Παρράσιος** καὶ **Ἀπελλῆς** εἶναι δι' ἡμᾶς ὀνόματα μόνον, διότι τὰ ἔργα των ἔχουν χαθῆ χωρὶς νὰ ἀφήσουν ἶχνος. Ἰδέαν διὰ τὴν ἑλληνικὴν ζωγραφικὴν σχηματίζομεν ἀπὸ τὰ

άγγεῖα καὶ ἀπὸ ἄλλα μικροτεχνήματα, σφραγίδας, νομίσματα κτλ. Ἐσώθησαν χιλιάδες ἄγγεῖα, τὰ ὁποῖα γεμίζουν τὰ μουσεῖα τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς. Ἐπίσης πολλὰ καὶ ἐξαιρετὰ ἄγγεῖα εὐρίσκονται εἰς τὰ μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος, ἰδίως τῶν Ἀθηνῶν. Τὰ ἄγγεῖα εἶναι κυρίως προϊόντα βιομηχανίας καὶ ὄχι ἔργα τέχνης, ἀλλὰ κατὰ τὴν γόνιμον ἐκείνην ἐποχὴν καὶ ὁ τελευταῖος τεχνίτης ἐφιλοτιμεῖτο νὰ κάμῃ κάτι τέλειον. Διὰ τοῦτο πολλὰ ἀπὸ τὰ ἄγγεῖα εἶναι ἀληθινὰ κομποτεχνήματα.

Τὰ ἄγγεῖα τῶν ἀρχαίων ἔχουν ποικιλώτατα σχήματα καὶ ὀνόματα διάφορα ἀναλόγως τοῦ σχήματος καὶ τοῦ προορισμοῦ. Κοσμοῦνται μὲ παραστάσεις μυθολογικὰς ἢ ἀπὸ τὸν ἰδιωτικὸν καὶ τὸν δημόσιον βίον, αἱ ὁποῖαι εἶναι πλήρεις χάριτος καὶ χρησιμεύουν ὡς ἀνεξάντλητος πηγὴ πληροφοριῶν διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὸν πολιτισμὸν τῶν ἀρχαίων. Εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα ὑπῆρχαν ἐργαστήρια κεραμευτικῆς, ἰδίως ὁμως ἐξέχουν τὰ ἄγγεῖα δύο πόλεων, τῆς Κορίνθου καὶ τῶν

Μελανόμορφος ἀμφορεὺς
Ρώμη, Βατικανόν

Εἶναι ἔργον τοῦ ὀνομαστοῦ ἀθηναίου ἀγγειογράφου Ἐξηκία, ὁ ὁποῖος ἤκμασεν εἰς τὸ μέσον τοῦ βου αἰῶνος καὶ ἐτελειοποίησε τὸν μελανόμορφον ρυθμὸν. Ἔχει μυθολογικὴν παράστασιν. Ὁ Αἴας καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς παίζουσι πεσσοῦς.

Ἀθηνῶν. Διακρίνονται δύο τύποι ἄγγείων τῆς καλῆς ἐποχῆς. Εἰς παλαιότερα χρόνια ἄφιναν ἐρυθρὰν τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀγγείου καὶ ἐζωγράφιζαν μὲ μαῦρον χρῶμα τὰς μορφάς. Ἀργότερα ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ ἀφίνουσι ἐρυθρὰς τὰς μορφὰς καὶ νὰ μαυρίζουσι τὴν ἄλλην ἐπιφάνειαν. Τὰ πρῶτα εἶναι τὰ λεγόμενα μελανόμορφα, τὰ ἄλλα ἐρυθρόμορφα. Τὰ τελειότερα ἀττικὰ ἄγγεῖα εἶναι ἐρυθρόμορφα.

ΑΙ ΜΕΓΑΛΑΙ ΠΑΝΗΓΥΡΕΙΣ

Λαὸς εὐθύμος καὶ καλαισθητικός, ὅπως οἱ Ἕλληνες, ἦτο φυσικὸν νὰ ἀγαπᾷ τὰς ἑορτὰς καὶ τὰς πανηγύρεις. Αἱ πανηγύρεις τῶν ἀρχαίων ἑωρτάζοντο μὲ πολλὴν εὐθυμίαν καὶ χάριν καὶ εἶχαν πολλὰκις βαθὺ νόημα. Φιλέορτοι ἦσαν, ὅπως ὅλοι οἱ Ἕλληνες, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι. Ὅγδοῆκοντα ἡμέραι τουλάχιστον

Ἐρυθρόμορφος στάμνος—Μόναχον

Δεῖγμα ἐρυθρομόρφων ἀγγείων μὲ παράστασιν ἀπὸ τὴν καθημερινὴν ζωὴν. Νεαρός ὀπλίτης φεύγει διὰ τὸν πόλεμον καὶ ἀποχαιρετᾷ τοὺς γονεῖς καὶ τὴν σύζυγόν του. Ἡ περιπάθεια εἰς τὸ βλέμμα τοῦ ἀνδρός, ἡ κοσμιότης καὶ ἡ χάρις τῆς γυναικὸς καὶ ἡ σοβαρὰ στάσις τῶν γονέων μαρτυροῦν τὴν ἐκφραστικὴν ἰκανότητα καὶ τῶν κατωτέρων ἀκόμη τεχνιτῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους. Ὅλη ἡ παράστασις ἐνθυμίζει τὴν τέχνην τοῦ Φειδίου.

τοῦ ἔτους ἦσαν ἀφιερωμένα εἰς τὰς ἑορτὰς. Ἰδίως ὁμως ἡ πόλις ἐλάμβανε πανηγυρικὴν ὄψιν εἰς τὰς μεγάλας ἑορτὰς. Ἐγίνοντο τότε ἀγῶνες, ἐδίδοντο συναυλῖαι καὶ θεατρικαὶ παραστάσεις καὶ ἡ πολιτεία ἐμοίραζε χρήματα εἰς τοὺς πτωχοὺς, διὰ νὰ λάβουν μέρος εἰς τὴν κοινὴν εὐθυμίαν. Αἱ σημαντικώτεραι ἀπὸ τὰς ἑορτὰς τῶν Ἀθηναίων ἦσαν τὰ Παναθηναῖα,

τὰ ὁποῖα ἐτελοῦντο πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς, τὰ Διονύσια πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου καὶ τὰ Ἐλευσίνια πρὸς τιμὴν τῆς Δήμητρος.

Τὰ **Ἰαναθήνια** ἦσαν ἡ ἐθνικὴ ἑορτὴ τῶν Ἀθηναίων. Ἐτελοῦντο κατὰ τετραετίαν καὶ κατὰ μῆνα Ἰούλιον ἐπὶ ἕξ ἡμέρας καὶ ἔδιδαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπιδείξουν τὸν πλοῦτον καὶ τὴν κομψότητά των. Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας ἔκαμναν μουσικούς ἀγῶνας εἰς τὸ Ὠδεῖον, ἀγῶνας ἀθλητῶν εἰς τὸ Στάδιον, ἵπποδρομίας καὶ λεμβοδρομίας εἰς τὸν Πειραιᾶ. Ἐγίνετο ἐπίσης ἀγῶν εὐανδρίας, εἰς τὸν ὁποῖον αἱ φυλαὶ τῶν Ἀθηνῶν ἐπεδείκνυαν τοὺς ἀκμαϊότερους γέροντας. Οἱ ἀγῶνες ἐτελείωναν μετὰ παννυχίδα, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐτελεῖτο ἡ λαμπραδδρομία.

Τὸ κυριώτερον ὅμως μέρος τῆς ἑορτῆς ἦτο ἡ Πομπή. Τὴν τελευταίαν δηλαδὴ ἡμέραν τῆς ἑορτῆς ὅλη ἡ πόλις ἀνέβαινεν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, διὰ νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν θεᾶν τὸν πέπλον, τὸν ὁποῖον εἶχαν κεντήσει κοράσια ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας οἰκογενείας. Ἐπὶ κεφαλῆς ἦσαν οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ ἱερεῖς, ἠκολούθουν κοράσια μετὰ κάνιστρα εἰς τὴν κεφαλὴν, τὰ ὁποῖα περιεῖχαν διάφορα χρειώδη διὰ τὴν θυσίαν, ἦρχοντο κατόπιν οἱ θεωροί, δηλαδὴ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμάχων καὶ τῶν ἀποικιῶν, οἱ γέροντες κρατοῦντες κλάδους ἐλαίας, οἱ μέτοικοι μετὰ τὰς γυναῖκας των, αἱ ὁποῖαι ἔφεραν τὰ ἱερὰ ἀγγεῖα, ἠκολούθουν τὰ πρὸς θυσίαν ζῶα, βόες καὶ πρόβατα, τέλος ἦρχοντο οἱ ἔφηβοι ἔφιπποι προσπαθοῦντες νὰ κρατήσουν τὴν ὄρμην τῶν ἵππων των. Ὁ πέπλος ἦτο κρεμασμένος ὡς ἰστίον εἰς τὴν κεραίαν πλοίου, τὸ ὁποῖον ἐκινεῖτο ἐπὶ τροχῶν. Ζωηρότης, εὐθυμία καὶ χάρις ἦτο χυμένη εἰς τὴν πόλιν.

Τὰ **Διονύσια** ἦσαν εὐθυμότερα, ὅπως γενικῶς ἦτο ἡ λατρεία τοῦ Διονύσου, τοῦ θεοῦ τοῦ οἴνου καὶ τῆς βλαστήσεως. Οἱ νέοι μετημφισμένοι εἰς Σατύρους περιέφεραν τὸ ἀρχαῖον ξόανον τοῦ θεοῦ, διήρχοντο τὴν πόλιν καὶ ἐφθαναν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Διονύσου εἰς τοὺς πρόποδας τῆς ἀκροπόλεως. Ἐκεῖ ὁ χορὸς τῶν μετημφισμένων ἐψαλλεν ᾠσματα σχετικὰ μετὰ τὴν ζωὴν καὶ τὰς περιπετείας τοῦ θεοῦ. Τὸ ᾠσμα αὐτό, τὸ ὁποῖον ἦτο περισσότερον ἀπαγγελία καὶ διήγησις, ὠνομάσθη διθύ-

ραμβος καὶ ἔχει μεγάλην σπουδαιότητα, διότι ἀπ' αὐτὸ ἐγεννήθη τὸ θέατρον καὶ ἡ δραματικὴ ποίησις.

Τὰ **Ἐλευσίνια** ἐτελοῦντο κατ' ἔτος τὸ φθινόπωρον πρὸς τιμὴν τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Περσεφόνης, τῶν θεῶν τῆς ἀνθήσεως καὶ τοῦ μαρασμοῦ. Τὰς πρώτας πέντε ἡμέρας ἐγίνοντο θυσίαι καὶ προσευχαὶ εἰς τὰς Ἀθήνας. Τὴν ἕκτην μεγάλη πομπὴ ἐξεκίνηει διὰ τὴν Ἐλευσίνα, διήρχετο ὅπῃ τὴν ἀγορὰν καὶ τὸν Κεραμεικόν, ἐστάθμευεν εἰς τὴν γέφυραν τοῦ Κηφισοῦ, ὅπου ἐγίνοντο πολλοὶ ἀστεῖσμοι καὶ πειράγματα, καὶ διὰ τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ περὶ τὸ μεσονύκτιον ἔφθανεν εἰς τὸν ναὸν τῆς Δήμητρος εἰς τὴν Ἐλευσίνα.

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟΝ

Αἱ ἑορταὶ τῶν ἀρχαίων ἔδωσαν μεγάλην ὠθησιν εἰς τὴν καλλιτεχνίαν. Οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ μουσικοὶ ἔψαλλαν τὴν χαρὰν καὶ τὴν συγκίνησιν τῶν τελετῶν, οἱ γλύπται καὶ οἱ ζωγράφοι ἔλαβαν πρότυπα ἀπὸ τὰ σώματα τῶν νέων, τοὺς ὁποίους ἐβλεπαν εἰς τοὺς ἀγῶνας. Ὁ Φειδίας ἐσκάλισεν ἐπάνω εἰς τὸν Παρθενῶνα τὴν πομπὴν τῶν Παναθηναίων καὶ τὰ τεμάχια, τὰ ὁποῖα σώζονται, δεικνύουν τὴν λεπτήν του τέχνην καθὼς καὶ τὴν χάριν καὶ τὴν εὐγένειαν τῶν μορφῶν.

Τὸ σημαντικώτερον ὅμως εἶναι ὅτι ἀπὸ τὴν ἑορτὴν τοῦ Διονύσου καὶ ἰδίως ἀπὸ τὸν διθύραμβον ἐγεννήθη τὸ θέατρον εἰς τὰς Ἀθήνας. Εἰς τὴν ἀρχὴν δηλαδὴ ὁ χορὸς τῶν Σατύρων ἔψαλλε καὶ ἔμιμειτο τὰ κατορθώματα καὶ τὰ παθήματα τοῦ Διονύσου. Ἀργότερα ἤρχισαν νὰ παριστάνουν ἐπεισόδια ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ ἄλλων θεῶν καὶ ἡρώων. Ἡ πολιτεία εἶδε τὴν ὠφέλειαν, ἣ ὁποία ἦτο δυνατὸν νὰ προέλθῃ ἀπὸ τὰς τελετὰς αὐτάς, καὶ τὰς ἐπροστάτευσε μὲ ὅλα τὰ μέσα. Οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τὴν μεγάλην νοημοσύνην των ἐτελειοποίησαν τὰς παραστάσεις καὶ τοιουτοτρόπως ἐδημιουργήθη τὸ θέατρον. Ἀργότερα ἔκτισαν εἰς τὰς Ἀθήνας θαυμάσιον θέατρον ἀπὸ μάρμαρον, τὸ θέατρον τοῦ Διονύσου. Ὅμοια θέατρα ἐκτίσθησαν εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ἀρχαῖον θέατρον ἦτο ὑπαίθριον καὶ πολὺ εὐρύχωρον, εἶχε λίθινα καθίσματα καὶ θέσεις διὰ 12—15 χιλ. ἀνθρώπους. Οἱ ἡθοποιοὶ ἦσαν μετρημισμένοι καὶ ἐφόρουσαν προσωπίδας. Τὸ θέατρον ἦτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα

δημοσία έορτή, ή όποία έγίνετο εις ώρισμένας ήμέρας τοῦ έτους. Ἡ κυβέρνησις έδιδε χρήματα εις τοὺς άπορωτέρους, διὰ νά μή χάσουν τὸ θέαμα. Τὸ θέατρον εις τοὺς άρχαίους ήτο άληθινόν σχολεῖον. Ἐπαιζαν δύο ειδῶν έργα, σοβαρὰ καὶ λυπηρά, τὰ όποία έλεγαν τ ρ α γ ω δ ί α ς, καὶ άστεία, τὰ όποία έλεγαν κ ω μ ω δ ί α ς. Μεγάλοι ποιηταὶ έγραψαν τραγωδίας καὶ κωμωδίας καὶ έδόξασαν τὸ θέατρον./

ΟΙ ΠΟΙΗΤΑΙ

Ἵπως αὐτέχνηαι τοιουτοτρόπως καὶ τὰ γράμματα έφθασαν εις μεγάλην τελειότητα τὸν 5ον αἰῶνα, ιδίως εις τὰς Ἀθήνας. Αἱ

Σαπφῶ καὶ Ἀλκαίος

Ἀθηναὶ ἐπὶ Περικλέους εἶχαν μεγάλους ποιητὰς καὶ πεζογράφους. Ἀλλὰ διὰ νά φθάσουν εις τὴν τελειότητα αὐτὴν τὰ γράμματα, έχρειάσθη μεγάλη προσπάθεια καὶ προετοιμασία. Ἡ προετοιμασία έγινε κατὰ τὸν 7ον καὶ 6ον αἰῶνα εις διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ ιδίως εις τὰς πόλεις τῆς Ἰωνίας καὶ εις τὰς άποικίας τῆς Σικελίας καὶ Ἰταλίας.

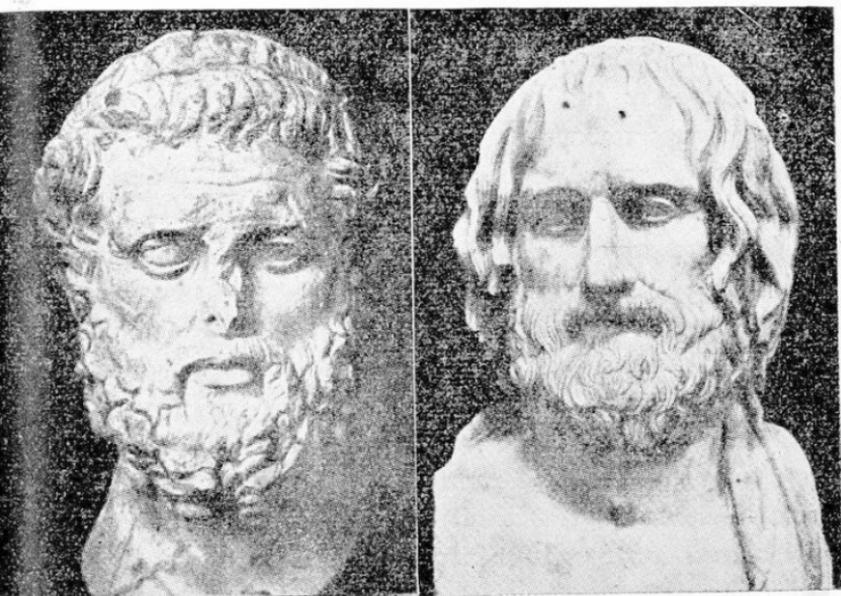
Ἡ άγροτική καὶ άριστοκρατική Μικρὰ Ἀσία εἶχε δημιουργήσει τὰ έξοχα όμηρικά ποιήματα τὸν 9ον ἢ 8ον αἰῶνα. Μετὰ

δύο περίπου αιώνας εις τὴν Βοιωτίαν ἔζησεν ὁ ποιητὴς **Ἡσίοδος**, ὁ ὁποῖος εις τὸ περίφημον ποίημά του "Ἔργα καὶ Ἡμέρα" δὲν ψάλλει τοὺς ἥρωας, ἀλλὰ τὰς ἀσχολίας καὶ τοὺς κόπους τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Διαφορετικὴ εἶναι ἡ κατάστασις εις τὰς ἐμπορικὰς καὶ ναυτικὰς πόλεις. Ὁ ἄνθρωπος ἐνδιαφέρεται ἐκεῖ περισσότερο διὰ τὸν ἑαυτὸν του παρὰ διὰ τοὺς μύθους καὶ τοὺς ἥρωας τοῦ παρελθόντος. Ψάλλει τὰ ἰδικὰ του συναισθήματα, τὴν λύπην, τὴν χαρὰν, τὰς ἐλπίδας καὶ τοὺς θυμούς του καὶ σατιρίζει τοὺς ἐχθροὺς του. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ποίησις γίνεται **Λυρικὴ** καὶ **Σατιρικὴ** ἢ **Ίαμβικὴ** ὅπως ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι. Ἐξοχος λυρικός καὶ ἱαμβικός ποιητὴς ἦτο τὸν 7ον αἰῶνα ὁ **Ἀρχίλοχος** ἀπὸ τὴν νῆσον Πάρον, τὸν ὁποῖον οἱ ἀρχαῖοι ἐτίμησαν πολὺ καὶ θεώρουν ἴσον μὲ τὸν Ὀμηρον. Ὀλίγον μεταγενέστεροι εἶναι οἱ δύο περίφημοι λέσβιοι ποιηταί, ὁ **Ἀλκαῖος** καὶ ἡ **Σαπφώ**, οἱ ὁποῖοι ἔγραψαν ᾠδὰς. Ἀπὸ τὰ ὀλίγα σωζόμενα τεμάρια κρίνομεν πόσον πάθος καὶ χάριν εἶχαν τὰ ἔσματα τῶν.

Εἰς τὰς δωρικὰς κυρίως χώρας ἀνεπτύχθη ἡ **Χορικὴ ποίησις**, ποιήματα δηλαδὴ, τὰ ὁποῖα ψάλλονται ἀπὸ χοροῦς μὲ συνοδείαν μουσικῆς. Εἰς τὸ εἶδος αὐτὸ διεκρίθη ὁ μέγας ποιητὴς τῶν Θηβῶν **Πίνδαρος**, ὁ ὁποῖος ἤκμασε κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 5ου αἰῶνος. Ὁ Πίνδαρος εἶχε γράψει πολλὰ, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ ἔργα του ἐσώθησαν 40 ᾠδαί, τὰς ὁποίας εἶχε κάμει πρὸς τιμὴν τῶν νικητῶν εις τοὺς πανελληνίους ἀγῶνας, οἱ **Ἐπίνικοι** ὅπως λέγουν. Σύγχρονος τοῦ Πινδάρου ἦτο ὁ λεπτός καὶ ἐξαιρετός ποιητὴς, ὁ **Σιμωνίδης**, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ τὴν μικρὰν νῆσον Κέων. Ὁ Σιμωνίδης ἔγραψε τὰ περίφημα ἐπιγράμματα εις τοὺς νικητὰς τῶν μηδικῶν πολέμων, τοὺς μαραθωνομάχους καὶ τὸν Λεωνίδα, καὶ ἄλλα λυρικά ποιήματα. Ἀπὸ τὰ ἔργα του ἐσώθησαν πολὺ ὀλίγα, τὰ ὁποῖα ὅμως δικαιολογοῦν τὴν μεγάλην φήμην του.

Οἱ ἐνδοξότεροι ποιηταί τῶν Ἀθηνῶν εἶναι δραματικοί, ἔγραψαν δηλαδὴ τραγωδίας καὶ κωμωδίας διὰ τὸ θέατρον. Οἱ μεγαλύτεροι τραγικοὶ ποιηταί τῶν Ἀθηνῶν εἶναι τρεῖς. Ὁ ἀρχαιότερος ἀπ' αὐτούς, ὁ **Αἰσχύλος** (525—456), μαραθωνομάχος καὶ σαλαμινομάχος, εἶναι πράγματι μεγάλης δυνάμεως ποιητὴς. Ὁ **Προμηθεὺς Δεσμώτης**, οἱ **Πέρσαι**, ἡ **τρι-**

λογία Ὁρέστεια εἶναι ἀπὸ τὰ δυνατώτερα δημιουργήματά του. Ὁ **Σοφοκλῆς** (495—405) εἶναι λεπτὴ καλλιτεχνικὴ φύσις, ὁ γνησιώτερος ἀντιπρόσωπος τοῦ μέτρου καὶ τοῦ ἀρμονικοῦ, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζουν τοὺς χρόνους τοῦ Περικλέους. Γὰ περίφημα δράματά του, ὁ **Οἰδίπους Τύραννος**, ἡ **Ἀντιγόνη**, ἡ **Ἡλέκτρα** κτλ. εἶναι ἀπὸ τὰ πολυτιμώτερα πράγματα, ποὺ ἐκληρονομήσαμεν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Ὁ **Εὐριπίδης** (480—406), ὁ τρίτος καὶ νεώτερος ἀπὸ τοὺς

Σοφοκλῆς

Εὐριπίδης

τραγικούς, εἶναι φιλόσοφος καὶ γνώστης τοῦ ἀνθρώπου, πνεῦμα ἀνήσυχον, νεωτεριστής, ὀλίγον εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐγραψεν ὀνομαστὰς τραγωδίας, ὅπως τὴν **Μήδεια**ν, τὸν **Ἴππόλυτον**, τὰς **Φοινίσσας**, τὴν **Ἰφιγένεια**ν κτλ.

Ἀπὸ τοὺς κωμικοὺς ποιητὰς μόνον τοῦ **Ἀριστοφάνους** (445—385) ἐσώθησαν ὀλόκληρα ἔργα. Εἰς τὰς κωμωδίας του (**Ἴππεις**, **Νεφέλαι**, **Βάτραχοι**, **Σφηκες**, **Ἐκκλησιάζουσαι** κτλ.) σατιρίζει ἐξέχοντα πρόσωπα τῆς ἐποχῆς του,

τὸν Κλέωνα, τὸν Σωκράτην, τὸν Εὐριπίδην κτλ. Ὁ Ἄριστος φάνης εἶναι ἔξοχος καλλιτέχνης καὶ γράφει θαυμάσια τραγῳδίας. Ἄλλ' αἱ κωμωδίαί του περιέχουν ἐνίοτε μέγιστα ἀκαλαίσθητα καὶ χονδροειδῆ ἀστεία.

ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ

Τὰ πρῶτα λογοτεχνικὰ ἔργα τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ὅλα τῶν λαῶν εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, ἦσαν ποιήματα. Ἀργότερα ὅταν ὠρίμασε περισσότερο ὁ νοῦς των, ἐπεθύμησαν γνώσεσιν ἀκριβεστέρας καὶ γλῶσσαν ἀνάλογον. Τοιοῦτοτρόπως ἐμορφώθη ὁ πεζὸς λόγος, ἡ πεζογραφία. Αὐτὸ ἐγένετο πρῶτην φοράν εἰς τὴν Ἰωνίαν. Πολλοὶ σοφοὶ ἔγραψαν ἐκ τῶν σκέψεις των εἰς πεζὸν λόγον καὶ συγχρόνως ἤρχισαν νὰ καταγράφουν τὰ ἀξιολογώτερα πολιτικὰ γεγονότα. Τοιοῦτοτρόπως ἐμορφώθη ἡ Ἱστοριογραφία.

Οἱ πρῶτοι ἱστορικοὶ ἦσαν Ἴωνες. Ὁ ἀξιολογώτερος ἀπ' αὐτούς εἶναι ὁ **Ἡρόδοτος**, ὁ ὁποῖος ἐξῆσε τὸν 5ον αἰῶνα (484—425). Ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀλικαρνασσὸν καὶ κατὰ τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν εἶδε τὰ μεγάλα γεγονότα τῶν μηδικῶν πολέμων τὰ ὁποῖα ἄφησαν βαθεῖαν ἐντύπωσιν εἰς τὴν φαντασίαν του. Διὰ τοῦτο ἔκαμε σκοπὸν τῆς ζωῆς του νὰ διηγηθῆ τὰ μεγάλα γεγονότα καὶ νὰ γνωρίσῃ εἰς τοὺς Ἕλληνας τοὺς λαούς, οἱ ὁποῖοι ἤλθαν μετὰ τὸν Ζεῆξην ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν περιηγήθη τὴν Αἴγυπτον, τὴν Βαβυλωνίαν καὶ ἄλλα μέρη τοῦ περσικοῦ κράτους, συνέλεξε πολλὰς πληροφορίες περὶ τῶν λαῶν τῆς Ἀσίας καὶ συνέγραψε τὴν περὶ τῆς Ἑλλάδος ἱστορίαν του. Ὁ Ἡρόδοτος ἔγραψε μετὰ ἐνθουσιασμὸν καὶ εἶναι πολὺ εὐχάριστος, ἀλλὰ παρασύρεται εὐκολὰ, ἀγαπᾷ τὰς παρεκβάσεις καὶ διηγεῖται ὡς ἱστορίαν πολλοὺς μύθους.

Ὁ ἐξοχώτερος ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ἱστορικοὺς, ὁ **Θουκυδίδης** (460—395), ἦτο ἀθηναῖος καὶ ἐξῆσε εἰς τὴν λαμπροτέραν ἐποχὴν τῶν Ἀθηναίων, εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Περικλέους. Συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μετὰ μεγάλην ὁξύτητα καὶ ἀσυνήθιστον κριτικὴν ἰκανότητα. Ἡ ἱστορία τοῦ Θουκυδίδου εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ὠριμώτερα ἔργα, παρὰ μᾶς ἄφησαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες.

ΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ

Με την διανοητικήν πρόοδον, ἡ ὁποία ἐγινε τὸν 7ον καὶ 6ον αἰῶνα, πολλοὶ ἄνθρωποι ἔπαυσαν νὰ πιστεύουν τοὺς μύθους καὶ ἐπροσπάθησαν νὰ ἐξηγήσουν μὲ τὸ λογικὸν τὴν ἀρχὴν τοῦ κόσμου, τὸ πῶς ἐγινεν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, τί εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτοὺς ὠνόμασαν φιλοσόφους.

Οἱ παλαιότεροι φιλόσοφοι ἦσαν Ἴωνες, ὁ Θαλῆς, ὁ Ἀναξίμανδρος, ὁ Ἡράκλειτος, ὁ Δημόκριτος, ὁ Πυθαγόρας κτλ.

Σωκράτης

μαρμάρινον ἀγαλμάτιον τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος—Λονδίνον, Βρεττανικὸν Μουσεῖον

Αὐτοὶ ἤθελαν νὰ ἐξηγήσουν ποία εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ κόσμου, ποία εἶναι ἡ οὐσία του κτλ., ἔδειξαν μεγάλην φιλομάθειαν καὶ κάμαν σημαντικὴν πρόοδον εἰς τὴν ἀριθμητικὴν, εἰς τὴν γεωμετρίαν καὶ εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν φυσικῶν φαινομένων. Αὐτοὶ εἶναι οἱ λεγόμενοι φυσικοὶ τῆς Ἰωνίας. Ὅταν αἱ Ἀθῆναι

ἔγιναν κέντρον τῆς Ἑλλάδος, συνέρρευσαν ἐκεῖ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη πολλοὶ σοφοὶ καὶ λόγιοι, οἱ ὅποιοι ἐπροσπάθησαν νὰ διαφωτίσουν τὸν λαὸν καὶ νὰ τὸν ἀπαλλάξουν ἀπὸ τὰς δεισιδαιμονίας διὰ τὰ ἄστρα καὶ τὰ οὐράνια φαινόμενα. Ἀπὸ τὴν Ἴωνίαν ἦλθεν ὁ Ἄναξαγόρας, ὁ φίλος καὶ διδάσκαλος τοῦ Περικλέους, ὁ ὁποῖος ἐδίδασκεν ὅτι ἡ σελήνη εἶναι βράχος καὶ ὁ ἥλιος σφαῖρα πυρακτωμένη ἑπτὰ φοράς μεγαλυτέρα ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον. Αὐτὰ ἐσκανδάλιζαν τὸν λαόν, ὁ ὁποῖος εἶχε συνηθίσει νὰ πιστεῦῃ ὅτι ἡ σελήνη καὶ ὁ ἥλιος εἶναι θεοί.

Τολμηρότεροι ἀκόμη ἦσαν οἱ σοφισταί, οἱ ὅποιοι ἦλθαν ἀπὸ διάφορα μέρη καὶ ἰδίως ἀπὸ τὰς ἀποικίας, ὁ Γοργίας, ὁ Πρόδικος, ὁ Πρωταγόρας κ.ἄ. Αὐτοὶ δὲν ἐξήταζαν τὴν ἀρχὴν τοῦ κόσμου οὔτε τὰ οὐράνια φαινόμενα, ἀλλὰ τὸ πολίτευμα, τοὺς νόμους, τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων μεταξύ των. Εἶχαν μεγάλην ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν ρητορικὴν των ἰκανότητα, ὠμίλουν μὲ περιφρόνησιν διὰ τὰς παλαιὰς συνηθείας καὶ ἐδίδασκαν ὅτι ὁ ἔξυπνος ἄνθρωπος κατορθώνει νὰ παρουσιάσῃ τὸ δίκαιον ὡς ἄδικον καὶ τὸ ἄδικον ὡς δίκαιον. Πολλοὶ ἀθηναῖοι ἀπὸ τὰς ἀριστοκρατικωτέρας οἰκογενείας ἔλαβαν τοὺς σοφιστὰς ὡς διδασκάλους διὰ τοὺς υἱοὺς των.

Κατὰ τῆς διδασκαλίας τῶν σοφιστῶν ἐξηγέρθη ὁ πρῶτος ἀθηναῖος φιλόσοφος, ὁ περίφημος **Σωκράτης** (469—399). Ὁ Σωκράτης ἦτο πρωτότυπος καὶ περίεργος ἄνθρωπος. Ἡ φιλομάθειά του ἦτο τόσο μεγάλη, ὥστε παρημέλησε τὸ μαρμαρογλυφεῖον, τὸ ὅποῖον εἶχε κληρονομήσει ἀπὸ τὸν πατέρα του, καὶ ἐγύριζεν εἰς τὰς παλαιστρας, εἰς τοὺς τόπους τῶν συγκεντρώσεων, εἰς τὰ καταστήματα τῶν τραπεζιτῶν, διὰ νὰ εὕρῃ ἀνθρώπους νὰ συζητήσῃ, νὰ φωτισθῇ ὁ ἴδιος καὶ νὰ φωτίσῃ τοὺς ἄλλους. Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς σοφοὺς τῆς Ἴωνίας ἐδίδασκεν ὅτι εἶναι ματαιοπονία νὰ ἐρευνᾷ κανεὶς τὰ οὐράνια καὶ τὰ ὑπὸ τὴν γῆν, ἐνῶ ἔπρεπεν ὁ ἄνθρωπος πρῶτον νὰ γνωρίσῃ τὸν ἑαυτὸν του. Διὰ τοῦτο εἶχε θέσει ὡς ἀρχὴν τὸ γνῶθι σαυτὸν. Ἀντιθέτως δὲ πρὸς τοὺς σοφιστὰς ἤθελε νὰ δείξῃ ὅτι ὑπάρχει σταθερὰ ἀλήθεια καὶ δίκαιον καὶ ὅτι δὲν ἔχει μεγάλην ἀξίαν νὰ ἐπιτύχῃ κανεὶς εἰς τὴν ζωὴν, ὅσον νὰ γίνῃ τίμιος καὶ καλὸς ἄνθρωπος.

Ἐπειδὴ ὁ Σωκράτης ἐπολέμησε τοὺς φυσικοὺς καὶ τοὺς σοφιστάς, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἄκροι δημοκρατικοί, οἱ ἀριστοκρατικοὶ τῶν Ἀθηναίων παρετήρησαν ὅτι ἡ διδασκαλία του εὐνοεῖ τὴν ὀλιγαρχίαν καὶ πολλοὶ ἠλικιωμένοι καὶ νέοι τῆς ἀριστοκρατίας, ὅπως ὁ Κρίτων, ὁ Πλάτων, ὁ Ξενοφῶν, ὁ Κριτίας κ.ἄ. ἔσπευσαν νὰ τὸν ἀκούσουν καὶ ἔγιναν μαθηταὶ του. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ὁ Σωκράτης ἔγινεν ὑποπτος εἰς τοὺς δημοκρατικούς καὶ μετὰ τὰ δυστυχήματα τῆς πατρίδος του ἐθεωρήθη ὅτι ἦτο ἀπὸ τοὺς αἰτίους τῆς καταστροφῆς, ἀφοῦ μάλιστα μερικοὶ ἀπὸ τοὺς μαθητάς του, ὅπως ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ ὁ Κριτίας, εἶχαν γίνει αἰτίοι πολλῶν κακῶν εἰς τὴν πατρίδα. Τὸ 399 κατηγορήθη ὅτι εἰσάγει νέους θεοὺς καὶ ὅτι διαφθείρει τοὺς νέους καὶ κατεδικάσθη νὰ πῆ τὸ κῶνειον. Ἡ διδασκαλία του ὅμως εἶχε μεγάλην ἐπίδρασιν καὶ ἀπὸ τὸν Σωκράτην ἐπήγαγε σημαντικὸν μέρος τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας τῶν ἐπομένων ἐτῶν.

Βιβλίον

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

ΟΙ ΕΜΦΥΛΙΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Ἡ ἀκμή τῆς Ἑλλάδος δὲν διήρκεσε πολὺ, διότι ὁ ἑλληνικὸς κόσμος κάτω ἀπὸ τὴν λαμπρότητα ἔκρυπτε τὰ σπέρματα τῆς καταστροφῆς. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν κατώρθωσαν νὰ φθάσουν εἰς τὴν ἰδέαν τῆς μεγάλης πατρίδος καὶ ἔμειναν ἕως τὸ τέλος διηρημένοι εἰς μικρὰ κράτη. Τὰ πάθη, τὰ ὁποῖα ἐχώριζαν ἀνέκαθεν τὰς ἑλληνικὰς πολιτείας, ἔγιναν μὲ τὸν καιρὸν ὀξύτερα καὶ δὲν ὑπελείπετο παρὰ νὰ λύσουν τὰς διαφορὰς των μὲ τὰ ὄπλα. Πενήντα χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν, δηλαδὴ τὸ 431 π.Χ. ἀρχίζει μακρὰ περίοδος ἐμφυλίων πολέμων. Ἡ εἰρήνη, τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες ἐλάτρευαν ὡς θεὰν καὶ τὴν ὠνόμασαν μητέρα τοῦ πλοῦτου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἐφυγαδεύθη ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι διήρκεσαν ἕνα περίπου αἰῶνα, ἐξήντησαν τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν καὶ τὴν ὠδήγησαν εἰς τὴν παρακμὴν.

ΑΙΤΙΑ ΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Οἱ Σπαρτιαῖται καὶ οἱ σύμμαχοί των, ἰδίως οἱ Κορίνθιοι, ἔβλεπαν μὲ φθόνον καὶ ἀνησυχίαν τὴν πρόοδον τῶν Ἀθηναίων. Κατὰ τὰ ἔτη τῆς εἰρήνης ἢ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν Ἀθηναίων εἶχε φθάσει εἰς τόσην ἀνάπτυξιν, ὅσην δὲν εἶχαν γνωρίσει ἕως τότε οἱ Ἕλληνες. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν κυριαρχήσει ὀριστικῶς εἰς τὴν ἀνατολικὴν θάλασσαν ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου μέχρι τοῦ Εὐξείνου καὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐζήτουν διαρκῶς νέας ἀγορὰς διὰ τὰ προϊόντα τῆς βιομηχανίας των. Ἦδη ἔστρεφαν τὰ βλέμματα πρὸς τὸ Ἴόνιον πέλαγος καὶ εἰς τὰς πλουσίας ἀποικίας τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας, τὰς ὁποίας ἐξεμεταλλεύοντο

τώρα οἱ Κορίνθιοι. Ὑπῆρχε λοιπὸν κίνδυνος νὰ κυριαρχή-
ουν οἱ Ἀθηναῖοι ὀριστικῶς εἰς τὴν θάλασσαν καὶ νὰ ἀπο-
εἰσούν τὴν Πελοπόννησον.

Ὁ πόλεμος μεταξύ τῶν δύο ἀντιπάλων ἦτο ἀναπόφευκτος.
Ἄλλ' ἡ Σπάρτη κατὰ βάθος δὲν ἦτο φιλοπόλεμος, διότι δὲν
ἔχε τὸν κυριώτερον μοχλὸν τοῦ πολέμου, τὸ χρῆμα. Ἐπί-

δὲν δὲν εἶχε στόλον, ἐνῶ

το φανερόν ὅτι ὁ ἄ-

λὸν μὲ τοὺς Ἀθηναί-

ους θὰ ἐγίνετο κυρίως

εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀλ-

λὰ τοὺς Σπαρτιάτας

ἀρέσσαν εἰς τὸν πό-

λεμον οἱ σύμμαχοι καὶ

κυρίως οἱ Κορίνθιοι, οἱ ὅποιοι ἔβλεπαν ὅτι ἀπειλοῦνται σοβα-

ρῶς τὰ οἰκονομικά των συμφέροντα ἀπὸ τὴν ἐξάπλωσιν τῶν

Ἀθηναίων.

Νόμισμα Ἀθηνῶν

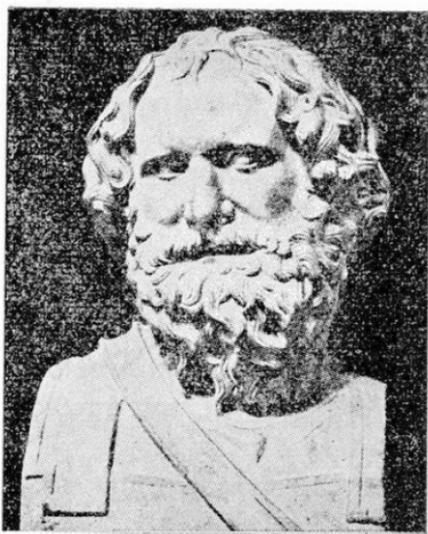
ΑΦΟΡΜΑΙ

Αὕτῃ ἦτο ἡ κατάστασις, ὅτε ἐδόθη εὐκαιρία εἰς τοὺς Ἀθη-
ναίους νὰ ἐπέμβουν ἐνεργότερον εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ Ἴονίου
ἐλάγους.

Οἱ Κορίνθιοι εἶχαν ἀνέκαθεν διαφορὰς πρὸς τοὺς ἀποίκους των
Κερκυραίους, οἱ ὅποιοι εἶχαν ἀποκτήσει δύναμιν, διέθεταν
σημαντικὸν στόλον καὶ συνηγωνίζοντο ἐμπορικῶς τὴν μη-
τρόπολιν. Κορίνθιοι καὶ Κερκυραῖοι περιεπλάκησαν εἰς πόλε-
μον. Εἰς τὴν πρώτην ναυμαχίαν οἱ Κερκυραῖοι ἀπέκρουσαν
τοὺς Κορινθίους, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐφοβοῦντο νέαν ἐπίθεσιν, κατέ-
βησαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἠθέλησαν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν
ναυμαχίαν των. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐγνώριζαν ὅτι, ἂν ἐδέχοντο τοὺς
Κερκυραίους, ἡ πελοποννησιακὴ συμμαχία θὰ ἐθεώρει τοῦτο
εἰς ἐχθρικὴν πράξιν. Δὲν ἤθελαν ὅμως νὰ ἀφήσουν τὴν λαμπρὰν
εὐκαιρίαν νὰ ἀποκτήσουν πόλιν τόσον σημαντικὴν, ἢ ὅποια
ἔχεν ἀξιόλογον στόλον καὶ ἔκειτο εἰς ἐπικαιροτάτην θέσιν. Μία
ἀπόφασις τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Κερκύρας ἠλέκτρισε τὴν ἄθη-
ναϊκὴν ἐκκλησίαν. «Ἡ θέσις τῆς πόλεώς μας, εἶπαν, ἐξουσιάζει
τὴν συγκοινωνίαν μὲ τὴν Σικελίαν καὶ Ἰταλίαν, τ ἦ ς τ ε γ ἄ ρ

Ἰταλίας καὶ Σικελίας καλῶς παράπλου κεί-
ται». Ἄλλως τε οἱ Ἀθηναῖοι ἐγνώριζαν ὅτι ὁ πόλεμος πρὸς
τοὺς Πελοποννησίους ἦτο ἀναπόφευκτος. Ἐδέχθησαν λοιπὸν
τοὺς Κερκυραίους καὶ μοῖρα τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου ἔφθασεν
ἐγκαίρως εἰς τὴν Κέρκυραν καὶ ἔσωσεν αὐτοὺς ἀπὸ τὴν κατα-
στροφὴν (φθινόπωρον τοῦ 433).

Οἱ Κορίνθιοι διὰ νὰ φέρουν ἀντιπερισπασμόν, ἐκίνησαν εἰς
ἐπανάστασιν κατὰ τῶν Ἀθηναίων τὴν ἀποικίαν τῆς Χαλκιδι-

Ἄρχιδάμος

μαρμάρινον ἄγαλμα τοῦ 400 π.Χ. περίπου
Νεάπολις, Ἐθνικὸν Μουσεῖον.

κῆς Π ο τ ε ῖ δ α ι α ν καὶ ἔστειλαν στρατὸν διὰ νὰ ἐνισχύ-
σῃ τοὺς ἐπαναστάτας. Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τὴν συνήθη ταχύ-
τητα ἀπέκλεισαν τὴν πόλιν καὶ τοὺς πελοποννησίους βοηθοὺς.
Ἡ πόλις ἐπολιορκήθη στενῶς καὶ ἦτο κίνδυνος νὰ πέσῃ ἀπὸ
στιγμῆς εἰς στιγμήν.

Οἱ Κορίνθιοι τότε ὑποστηριζόμενοι ἀπὸ τοὺς Μεγαρεῖς καὶ
τοὺς Αἰγινήτας κατῴρθωσαν νὰ παρασύρουν τοὺς Σπαρτιά-
τας καὶ τὴν πελοποννησιακὴν συμμαχίαν εἰς πόλεμον κατὰ

τῶν Ἀθηναίων παρὰ τὴν ἀντίδρασιν τῶν εἰρηνοφίλων, τῶν ὁποίων προΐστατο ὁ βασιλεὺς Ἀρχίδαμος (431).

Ὁ πόλεμος, εἶπεν ὁ Ἀρχίδαμος εἰς τὴν συνάθροισιν τῶν συμμάχων, δὲν πρόκειται νὰ γίνῃ ἐναντίον γειτονικοῦ κράτους. Ἡ χώρα τῶν Ἀθηναίων ἀπέχει πολὺ καὶ οἱ ἴδιοι εἶναι ἐμπειρότατοι εἰς τὰ ναυτικά καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα κάλλιστα ἐτοιμασμένοι. Ἔχουν πλοῦτον ἰδιωτικὸν καὶ δημόσιον, πολεμικά, ἵππικόν, ὀπλίτας καὶ ἄλλους στρατιώτας. Ἐπειτα πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ τοὺς ἀφαιρέσωμεν τὴν δύναμιν ποὺ τοὺς δίνει τὸ πλῆθος τῶν ὑπηκόων; μὲ πλοῖα; ἀλλὰ ἔχομεν πολὺ ὀλιγώτερα ἀπ' αὐτοὺς καὶ μόνον ὕστερα ἀπὸ πολὺν καιρὸν ἡμποροῦμεν νὰ ἐτοιμάσωμεν ἀρκετά. Μὲ τὸ χρῆμα; ἀλλ' εἰς αὐτὸ ἀκριβῶς εἴμεθα πολὺ κατώτεροί τους. Οὔτε δημόσια ἔχομεν οὔτε ἀπ' τὰ ἰδιωτικά μας συνεισφέρομεν εὐχαρίστως. . . . . Ἄν δὲν ὑπερτερήσωμεν εἰς τὸ ναυτικὸν ἢ ἂν δὲν τοὺς ἀφαιρέσωμεν τοὺς πόρους, μὲ τοὺς ποίους τὸ διατηροῦν, εἶναι κίνδυνος νὰ ζημιωθοῦμεν περισσότερα ἡμεῖς. Καὶ τότε δὲν θὰ εἶναι εὐκόλον νὰ καταπαύσωμεν τὸν πόλεμον, ἀφοῦ ἄλλως τε ἡμεῖς θὰ τὸν ἀρχίσωμεν. Ἄς μὴ φανταζώμεθα ὅτι ὁ πόλεμος θὰ τελειώσῃ γρήγορα. . . . Φοβοῦμαι πῆπως τὸν ἀφήσωμεν καὶ στὰ παιδιὰ μας. . . .»

(Θουκυδ., Α', 80-81)

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ

Ὁ πόλεμος διήρесе τοὺς Ἕλληνας εἰς δύο στρατόπεδα. Μὲ τοὺς Σπαρτιάτας ἦσαν ὅλη ἡ Πελοπόννησος ἐκτὸς τῶν Ἀργείων καὶ τῶν Ἀχαιῶν, οἱ Μεγαρεῖς, οἱ Βοιωτοί, οἱ Φωκεῖς, οἱ Λοκροί. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐκτὸς τῶν ὑπηκόων τῶν εἶχαν ὀλίγους συμμάχους, τὴν Κέρκυραν, τὴν Ζάκυνθον, τὴν Ναύπακτον καὶ τοὺς Ἀκαρνᾶνας καὶ Θεσσαλοὺς, οἱ ὅποιοι ὅμως δὲν ἦσαν πολὺ σταθεροί.

Εἰς τὴν ξηρὰν πολὺ ἰσχυρότεροι ἦσαν οἱ Πελοποννήσιοι, ἐνῶ τὴν θάλασσαν ἐξουσίαζαν οἱ Ἀθηναῖοι. Εἶχαν ἑκατοντάδας πολεμικά, ναύτας ἐξησκημένους καὶ μεγάλην πείραν εἰς τὰ ναυτικά. Ἐπίσης εἶχαν χρήματα περισσότερα καὶ ἦσαν ἀνώτεροι κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν. Εἰς ὅλους τοὺς κλάδους διέθεταν πλῆθος ἰκανῶν ἀνθρώπων. Τέλος εἶχαν ἐνότητα ἐνεργείας, διότι ἐκυβερνῶντο ἀπὸ ἓνα ἀνώτερον ἄνθρωπον, τὸν Περικλέα, ἐνῶ οἱ ἀντίπαλοι δὲν κατώρθωναν νὰ συνεννοοῦνται.

Αἱ συμπάθειαι ὅμως ἐστρέφοντο πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, διότι εἶχαν κηρύξει ὅτι ἀγωνίζονται διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐλληνικῶν πόλεων. Οἱ ὑπήκοοι ἐμίσουν τοὺς Ἀθηναίους καὶ οἱ

ἀριστοκρατικοὶ τῶν Ἀθηναίων συνεννοοῦντο μὲ τοὺς ἐχθροὺς τῆς πατρίδος. Ἡ Ἑλλάς λοιπὸν εἰς τὸ μεγαλύτερόν της μέρος ἐστρέφετο κατὰ τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας, κατὰ τοῦ ἀθηναϊκοῦ δήμου, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ κυριώτερος καὶ ὁ ἀξιοθαύματος ἦρωσ τῆς μεγάλης αὐτῆς τραγωδίας.

Ὁ πόλεμος διήρκεσεν 27 ἔτη, ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις, ξένοι δυνάμεις, οἱ Πέρσαι, ἐπενέβησαν εἰς αὐτὸν καὶ τοιουτοτρόπως ἔλαβε παγκόσμιον χαρακτῆρα, ὅπως ὁ τελευταῖος εὐρωπαϊκὸς πόλεμος. Ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος παρουσίασε τρεῖς φάσεις:

1. **Δεκαετής ἢ Ἀρχιδάμειος πόλεμος** (431—421) ὀνομασθεῖς τοιουτοτρόπως ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης Ἀρχίδαμον. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ὁ πόλεμος εἶναι ἀκαθόριστος καὶ μᾶλλον ἐπικρατοῦν οἱ Ἀθηναῖοι.

2. **Ἡ εἰς Σικελίαν ἐκστρατεία** (415—413). Μετὰ βραχεῖαν φαινομενικὴν εἰρήνην οἱ Ἀθηναῖοι ἐπιχειροῦν τὴν καταστρεπτικὴν κατὰ τῆς Σικελίας ἐκστρατείαν.

3. **Δεκελειὸς πόλεμος** (413—404). Οἱ Σπαρτιᾶται τειχίζουσι τὴν Δεκέλειαν εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἐνισχύονται μὲ περσικὸν χρῆμα, κατασκευάζουσι στόλον καὶ συντρίβουσι τὴν ἀθηναϊκὴν δύναμιν.

Ἡ ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (431—421)

Οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν μὲ πολλὴν ὄρεξιν τὸν πόλεμον, διότι εἶχαν ἀκμαίας τὰς δυνάμεις τῶν καὶ δὲν ὑπελόγιζαν τὰς συνεπείας. Οἱ σοβαρώτεροι ὅμως καὶ οἱ πεπειραμένοι ἦσαν πολὺ σκεπτικοί. Ὁ τελευταῖος ἀπεσταλμένος τῆς Σπάρτης ἐνῶ ἄφινε τὸ ἔδαφος τῆς Ἀττικῆς, εἶπεν: ἦ δε ἦ ἦ μέρα τοῖς Ἑλλησι μεγάλων κακῶν ἄρξει.

Ὁ πελοποννησιακὸς στρατὸς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Ἀρχιδάμου εἰσβάλλει εἰς τὴν Ἀττικὴν, καίει τὰ σιτηρὰ, κόπτει τὰ δένδρα καὶ γενικῶς καταστρέφει τὴν χώραν, ἣ ὁποία διὰ μακρᾶς καὶ ἐπιμελοῦς ἐργασίας εἶχε μεταβληθῆ εἰς ἀπέραντον δενδρόκηπον. Οἱ Ἀθηναῖοι φεύγουσι ἀπὸ τὴν ὑπαιθρον καὶ κλείονται εἰς τὰ τεῖχη τῆς πόλεως. Τὸ στρατηγικὸν σχέδιον τοῦ Περικλέους ἦτο νὰ ἀπο-

φύγη τὴν σύγκρουσιν εἰς τὴν ξηράν, διὰ νὰ διατηρήσῃ ἀκέραιον τὸν πεζικὸν στρατὸν, ὁ ὁποῖος τοιοιτοτρόπως θὰ ἦτο εἰς θέσιν νὰ κρατήσῃ εἰς πειθαρχίαν τοὺς ὑπηκόους. Συγχρόνως ὁμοῦς ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος ἀπέκλειε τὴν Πελοπόννησον καὶ ἔβλαπτε τὰ παράλιά της. Τοιοιτοτρόπως ὁ πόλεμος θὰ ἦτο μακρᾶς διαρκείας καὶ θὰ ἔκαμπτε τὴν Σπάρτην.

Εἰς τὴν ἀρχὴν ἐφάνη ὅτι τὰ γεγονότα δικαιολογοῦν τὰς προβλέψεις τῶν ἀθηναίων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν. Ἡ εἰσβολή, μὲ τὴν ὁποίαν οἱ Πελοποννήσιοι ἤθελαν νὰ τρομοκρατήσουν τοὺς Ἀθηναίους, δὲν ἔφερε μεγάλα ἀποτελέσματα, ἐνῶ ὁ ἀποκλεισμὸς καὶ αἱ ἐπιθέσεις τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου ἔβλαπταν πολὺ περισσότερον τοὺς Πελοποννησίους. Διὰ τοῦτο οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν αἰσιόδοξοι καί, ὅταν τὸν χειμῶνα ἔθαψαν δημοσίᾳ τὰ πρῶτα θύματα τοῦ πολέμου, ὁ Περικλῆς ἀπήγγειλε τὸν περίφημον ἐπιτάφιον, ὁ ὁποῖος ἀποπνέει θάρρος καὶ αὐτοπεποίθησιν καὶ ὑπερηφάνειαν ἐθνικὴν.

Μετ' ὀλίγον ὁμοῦς ἐσηκώθησαν μαῦρα σύννεφα. Τὴν ἀνοιξιν τοῦ 430 οἱ Πελοποννήσιοι εἰσέβαλαν πάλιν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ σχεδὸν συγχρόνως ἐνέσκηψεν εἰς τὰς Ἀθήνας καταστρεπτικὴ ἐπιδημία, ὁ λοιμὸς, εἶδος ἐξανθηματικοῦ πυρετοῦ. Ἡ ἀσθένεια ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις, διότι εἰς τὴν πόλιν εἶχαν συσσωρευθῆ οἱ κάτοικοι τῆς ὑπαίθρου καὶ ἔζων ὑπὸ συνθήκας ἀνθυγιείας. Ὁ Θουκυδίδης μᾶς δίδει φρικιαστικὴν περιγραφὴν τῆς νόσου. Ὁ λοιμὸς διήρκεσεν ἓν ἔτος περίπου, ἐπροξένησε μεγάλην καταστροφὴν καὶ ὁ ἴδιος ὁ Περικλῆς ἀπέθανεν, ἀφοῦ εἶδε νὰ πέσουν θύματα οἱ δύο υἱοὶ καὶ ἡ ἀδελφὴ του. Δὲν ἐκλόνισεν ὁμοῦς σοβαρῶς τὸ ἠθικὸν καὶ τὴν μαχητικὴν δύναμιν τῶν Ἀθηναίων.

Ἡ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΕΠΙΘΕΣΙΣ

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους ἐπεκράτησαν οἱ ἄκροὶ δημοκρατικοί, ὅπαδοί τοῦ πολέμου μέχρις ἐσχάτων. Ὁ ἀρχηγὸς των, ὁ περίφημος Κλέων, βυρσοδέψης ἐργοστασιάρχης πλουτήσας εἰς τὸν πόλεμον, ἦτο ἄνθρωπος ὀρμητικὸς καὶ βίαιος, ὁ πρῶτος δημαγωγός, ὁ ὁποῖος δὲν προήρχето ἀπὸ τὰς τάξεις τῶν εὐγενῶν. Ὅταν ὠμίλει εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐφώναζε καὶ συνῶδευε τοὺς λόγους του μὲ μεγάλας χειρόνο-

μίας. Ἐντελῶς ἀντίθετος ἦτο ὁ **Νικίας**, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀγροτικῆς μερίδος καὶ τῶν πλουσίων, οἱ ὅποιοι πιεζόμενοι ἀπὸ τὰ βάρη τοῦ πολέμου ἤθελαν τὴν εἰρήνην. Ὑπέρπλουτος, σοβαρὸς καὶ ὀλιγόλογος, ἱκανὸς στρατηγός, ἦτο ἀγαπητὸς εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τὸν λαὸν διὰ τὰς γενναιοδωρίας καὶ τὴν σεμνότητά του. Ἐπιφυλακτικὸς ὅμως καὶ ἄτολμος δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ὑπερισχύσῃ τοῦ ὀρμητικοῦ ἀντιπάλου του.

Ὁ Κλέων διηύθυνε μὲ θάρρος τὴν ἀθηναϊκὴν πολιτικὴν καὶ ἐφήρμοσε μὲ ἀκρίβειαν τὸ στρατηγικὸν σχέδιον τοῦ Περικλέους. Διωργάνωσε τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐπέχειρησε νὰ ἀποκλείσῃ ὀριστικῶς τὴν Πελοπόννησον. Οἱ ἀθηναῖοι στρατηγοὶ ἀνέπτυξαν τότε μεγάλην δραστηριότητα

Νόμισμα Μυτιλήνης

Εἰς τὴν μίαν ὄψιν ὁ Ἀπόλλων στεφανωμένος μὲ δάφνην,
εἰς τὴν ἄλλην αἰολικὴ λύρα.

καὶ ἰδίως εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ στρατηγοῦ **Δήμοσθένους** εὐρῆκεν ὁ Κλέων τολμηρὸν ἐκτελεστήν τῶν σχεδίων του.

Τὸν χειμῶνα τοῦ 429 ἔπεσεν ἡ Ποτειδαία. Οἱ Σπαρτιαταὶ καὶ οἱ Θηβαῖοι ἐκυρίευσαν τὴν Πλάτεια μετὰ πολιορκίαν δύο ἐτῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν πολιορκούμενοι καὶ πολιορκηταὶ ἐξήντησαν ὅλα τὰ μέσα τῆς τότε πολιορκητικῆς τέχνης (427). Ἡ Μυτιλήνη ὑποκινουμένη ἀπὸ τοὺς Πελοποννησίους ἐστασίασε κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ἐκυριεύθη καὶ ἐτιμωρήθη σκληρῶς. Τὸ 425 ὁ στρατηγὸς Δημοσθένης ὠχύρωσε τὸν λιμένα τῆς Πύλου εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν

παραλίαν τῆς Πελοποννήσου, με σκοπὸν νὰ ἐγκαταστήσῃ ναυτικὴν βάσιν τῶν Ἀθηναίων καὶ νὰ ἀποκλείσῃ τὴν Πελοπόννησον καὶ ἀπὸ τὴν δυτικὴν πλευράν. Τὸ σημεῖον ἦτο ἐπίκαιρον, διότι ὀρμώμενοι ἀπ' αὐτὸ οἱ Ἀθηναῖοι ἠδύναντο νὰ κινήσουν εἰς στάσιν τοὺς εἰλωτας καὶ τοὺς Μεσσηνίους. Οἱ Σπαρτιαῖται κατανοήσαντες τὸν κίνδυνον ἀνεκάλεσαν τὸν στρατὸν ἐκ τῆς Ἀττικῆς, ἔσπευσαν νὰ προσβάλουν ἀπὸ τὴν ξηρὰν καὶ τὴν θάλασσαν τὸ ὀχύρωμα καὶ ἀπεβίβασαν 400 ὀπλίτας εἰς τὴν νῆσον Σφακτηρίαν, ἣ ὁποία κλείει τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἔφθασεν ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος, διεσκόρπισε τὰ πλοῖα τῶν Πελοποννησίων καὶ ἀπέκλεισε τοὺς ὀπλίτας τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τὴν νῆσον. Μεγάλῃ ἀνησυχία ἐπεκράτησε τότε εἰς τὴν Σπάρτην, διότι οἱ ἀποκλεισθέντες εἰς τὴν Σφακτηρίαν ἦσαν ἀπὸ τὰς μεγαλύτερας οἰκογενεῖας. Ἔστειλαν ἀμέσως πρέσβεις εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐζήτησαν ἀνακωχὴν καὶ ἤρχισαν διαπραγματεύσεις εἰρήνης. Ἀλλ' ἡ εἰρήνη ἐματαιώθη, διότι ὁ Κλέων εἶχεν ὑπερβολικὰς ἀπαιτήσεις. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Σπαρτιαῖται εἰς τὴν Σφακτηρίαν ἀντέτασαν ζωηρὰν ἀντίστασιν, ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ ὁ ἴδιος ὁ Κλέων καὶ κατώρθωσε νὰ αἰχμαλωτίσῃ τοὺς ὑπολειπομένους 300 πολεμιστὰς καὶ νὰ τοὺς φέρῃ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐντὸς 20 ἡμερῶν, ὅπως εἶχεν ὑποσχεθῆ.

Τὸ γεγονός ἐπροξένησε τεραστίαν ἐντύπωσιν, διότι πρῶτην φορὰν σπαρτιατικὸς στρατὸς παρεδίδετο εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης. Ἀπὸ τότε οἱ Σπαρτιαῖται δὲν ἐτόλμησαν νὰ εἰσβάλουν εἰς τὴν Ἀττικὴν φοβούμενοι διὰ τὴν ζωὴν τῶν αἰχμαλώτων, ἐνῶ ἡ ἀθηναϊκὴ ἐπίθεσις ἐγίνεν ἐντονωτέρα. Οἱ Ἀθηναῖοι κατέλαβον τὰ Μ έ θ α ν α, τὰ Κ ύ θ η ρ α καὶ τὴν Θ υ ρ έ α ν ἐπὶ τῆς πελοποννησιακῆς ἀκτῆς.

Η ΝΙΚΙΕΙΟΣ ΕΙΡΗΝΗ (421)

Τοιοῦτοτρόπως οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέκλεισαν τὴν Πελοπόννησον. Τὸν ἀποκλεισμόν αὐτὸν ἐπεχείρησε νὰ διασπάσῃ ὁ **Βρασίδης**, ὁ μόνος ἄξιος λόγου ἀνὴρ, τὸν ὁποῖον ἀνέδειξε κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἡ Σπάρτη. Μὲ στρατὸν ἀπὸ εἰλωτας καὶ μισθοφόρους ἐπέρασε τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἔφθασεν εἰς τὰς κτήσεις τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν

Θεοδωρίδου—Λαζάρου. Ἱστορία Ἑλληνικὴ καὶ Ρωμαϊκὴ Ἔκδοσ. Γ'. 6

Χαλκιδικήν. Ἀμέσως προσεχώρησαν πολλάι πόλεις καὶ μετ' ὀλίγον ὁ Βρασίδης κατέλαβε τὴν Ἀμφίπολιν, τὸ κέντρον τῶν ἀθηναϊκῶν κτήσεων εἰς τὸ σημεῖον αὐτό.

Ὁ Κλέων ἐξεστράτευσεν αὐτοπροσώπως, ἀλλὰ εἰς τὴν συμπλοκὴν παρὰ τὴν Ἀμφίπολιν ἐφονεύθησαν καὶ οἱ δύο ἀρχηγοί, ὁ Κλέων καὶ ὁ Βρασίδης. Τοιουτοτρόπως ὁ περίφημος δημαγωγὸς ἔμεινε συνεπὴς εἰς τὸν ἑαυτὸν του καὶ ἔπεσεν εἰς τὸ πεδίον τῆς τιμῆς.

Ἀφοῦ τοιουτοτρόπως ἔλειψαν οἱ ὄπαδοι τοῦ πολέμου μέχρις ἐσχάτων, ὁ Κλέων καὶ ὁ Βρασίδης, τὸ ἔργον τῶν εἰρηνοφίλων ἔγινεν εὐκολώτερον. Ἐμεσολάβησεν ὁ Νικίας καὶ ἔγινεν εἰρήνη διὰ 50 ἔτη ὑπὸ τὸν ὄρον οἱ ἀντίπαλοι νὰ διατηρήσουν τὰς πρὸ τοῦ πολέμου κτήσεις. Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη Νικίειος εἰρήνη (421).

Ο ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ

Δυστυχῶς ἡ εἰρήνη ἦτο μόνον φαινομενικὴ καὶ διήρκεσε πολὺ ὀλίγον. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς συμμάχους τῶν Σπαρτιατῶν δὲν ἦσαν εὐχαριστημένοι καὶ δὲν ἀνεγνώρισαν τὴν εἰρήνην. Εἰς τὰς Ἀθήνας εἶχεν ἀναπτυχθῆ νέα γενεὰ πολιτευομένων, οἱ ὅποιοι ἐθεώρουν τὸν πόλεμον ὡς φυσικὴν κατάστασιν καὶ

Νόμισμα Ἀμφιπόλεως, κεφαλὴ Ἀπόλλωνος καὶ λυχνία

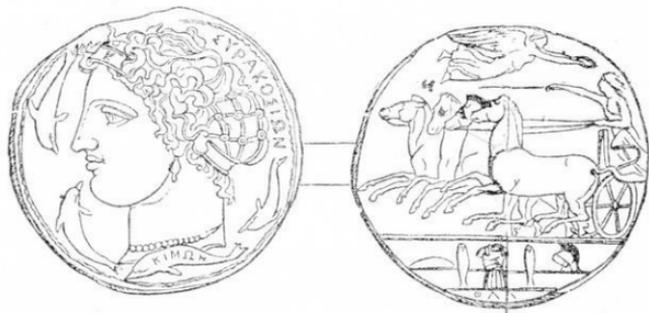
μέσον διὰ νὰ ἀναδειχθοῦν καὶ νὰ ἰκανοποιηθῶν τὰς φιλοδοξίας των. Ὁ σημαντικώτερος ἀπ' αὐτοὺς ἦτο ὁ Ἀλκιβιάδης, νέος ἀπὸ μεγάλης οἰκογένειας, συγγενῆς τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ

Κλεισθένης, πλούσιος, ὠραῖος καὶ κομψός. Εἶχεν ἀκούσει τὴν διδασκαλίαν τῶν σοφιστῶν καὶ τοῦ Σωκράτους καὶ ἔγινε γνωστὸς περισσότερο μὲ τὰς νεανικὰς ζωηρότητας παρὰ μὲ τὰς πραγματικὰς του ὑπηρεσίας εἰς τὴν πατρίδα. Ἐγινε δημοκρατικὸς, διότι ἐπίστευεν ὅτι δι' αὐτοῦ τοῦ μέσου ἦτο δυνατὸν νὰ διακριθῆ εὐκολώτερον καὶ κατῶρθωσεν

πραγματικῶς νὰ ἐκλεγῆ στρατηγὸς τὸ 420 π.Χ. μόλις 30 ἐτῶν.

ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΙΚΕΛΙΑΝ

Ὁ Ἀλκιβιάδης ἐξώθησε τὴν πατρίδα του εἰς τὴν κατὰ τῆς Σικελίας ἐκστρατείαν. Παρουσίασεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὅτι ἦτο εὐκόλον νὰ κυριεύσουν τὰς δωρικὰς πόλεις τῆς Σικελίας, νὰ γίνουν κύριοι τῆς Δυτικῆς Μεσογείου, νὰ ἀποκλείσουν τὴν

Νόμισμα Συρακουσῶν

Πελοπόννησον ἀπὸ δυσμᾶς καὶ νὰ ἀναγκάσουν τὴν Σπάρτην νὰ ὑποκύψῃ. Ματαιῶς ὁ Νικίας ἐπροσπάθησε νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ καὶ ἔδειξε τὰς δυσκολίας καὶ τοὺς κινδύνους τῆς ἐπιχειρήσεως.

«Ἀφίνομεν, εἶπεν ὁ Νικίας, ὀπίσω πολλοὺς ἐχθροὺς καὶ πηγαίνομεν νὰ δημιουργήσωμεν καὶ ἄλλους. Φαντάζεσθε ὅτι ἡ εἰρήνη ποὺ ἐκάμαμεν μὲ τοὺς ἐχθροὺς μας, εἶναι ἀσφαλής; Ἄν καθήσωμεν ἡσυχοί, θὰ διατηρηθῇ κατ' ὄνομα τουλάχιστον, ἂν ὅμως πάθωμεν καμμίαν μεγάλην ἀποτυχίαν, ἀμέσως θὰ μᾶς ἐπιτεθοῦν οἱ ἐχθροί. Ὑπεχρεώθησαν νὰ εἰρηνεύσουν, διότι ἔπαθαν κατὰ τὸν πόλεμον περισσοτέρας συμφορὰς καὶ ἐξευτελισμοὺς ἀπὸ ἡμᾶς. Ἐπειτα καὶ μέσα εἰς τὴν συνθήκην ὑπάρχουν πολλὰ σημεῖα ἀμφισβητούμενα. Διὰ τοῦτο μερικοὶ δὲν τὴν παρεδέχθησαν καὶ ἐξακολουθοῦν ἀκόμη νὰ εἶναι φανεροὶ ἐχθροὶ μας... Ἄν λοιπὸν διχάσωμεν τὰς δυνάμεις μας, δὲν εἶναι διόλου ἀπίθανον νὰ μᾶς ἐπιτεθοῦν μαζὶ μὲ τοὺς Σικελιώτας, τοὺς ὁποίους γνωρίζομεν πολὺ καλὰ πόσον ἐπροσπάθησαν προηγουμένως νὰ κάμουν συμμάχους των. Ὡστε δὲν εἶναι διόλου φρόνιμον νὰ ἐπιθυμοῦμεν ἄλλην ἀρχήν, προτοῦ ἐξασφαλίσωμεν αὐτὴν ποὺ ἔχομεν... Ἐπειτα μὴ λησμονεῖτε ὅτι μόλις πρὸ ὀλίγου ἀπήλλαγήμεν ἀπὸ φοβερὰν ἀσθένειαν καὶ ἀπὸ τὸν πόλεμον καὶ ὅτι μόλις ἤρχισαμεν ν' ἀναλαμβάνωμεν εἰς χρῆμα καὶ εἰς πληθυσμόν. Αὐτὰ

είναι ὀρθότερον νὰ ἐξοδεύσωμεν ἐδῶ καὶ ὄχι χάριν ἀνθρώπων φυγάδων, οἱ ὅποιοι ἔχουν συμφέρον νὰ μᾶς λέγουν πολλὰ ψεύματα... Ἄν δὲ κάποιος ἀπὸ φιλοδοξίαν νὰ γίνῃ ἀρχηγὸς σᾶς παρακινεῖ εἰς τὴν ἐκστρατεῖαν αὐτὴν καὶ ἐπιδιώκει δόξαν καὶ κέρδος μὲ κίνδυνον τῆς πόλεως, θεωρήσατέ τον ἐχθρὸν τῆς πόλεως καὶ σκεφθῆτε ὅτι ἡ ὑπόθεσις εἶναι πολὺ ἀνωτέρα ἀπὸ τὰς νεανικὰς του δυνάμεις καὶ τὴν ὀρημτικότητά του».

(Θουκυδ. ΣΤ, 10-12).

Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἤκουσαν τὴν συμβουλήν του καὶ ἀπεφάσισαν τὴν ἐκστρατεῖαν. Ἐξέλεξαν τὸν Ἀλκιβιάδην, τὸν Νι-

Λατρεία τοῦ Ἑρμοῦ, ἀττικὸν ἀνάγλυφον—Μόναχον, Γλυπτοθήκη.

κίαν καὶ τὸν Λάμαχον στρατηγούς μὲ ἀπόλυτον ἐξουσίαν, αὐτοκράτορας στρατηγούς ὅπως ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι, καὶ ἀμέσως ἤρχισαν τεραστίαν προετοιμασίαν.

Τὸ θέρος τοῦ 415 ἐξέπλευσεν ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ ὁ μεγαλοπρεπὴς στόλος ὕστερα ἀπὸ ἐπίσημον καὶ συγκινητικὴν τε-
415 λετήν. Ἴδου πῶς περιγράφει τὴν τελετὴν αὐτὴν ὁ ἱστορικὸς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου Θουκυδίδης.

Ποτὲ στρατὸς ἑλληνικὸς τόσον πολυτελής καὶ τόσον λαμπρὰ ἐφωδισμένος δὲν ἐξῆλθεν ἀπὸ ἑνα μόνον λιμένα. Οἱ τριήραρχοι εἶχαν στολίσει τὰ πλοῖα των μὲ πλούσια ἐμβλήματα, οἱ στρατιῶται ἐφιλοτιμήθησαν νὰ φορέσουν τὰ καλύτερα ἐνδύματα καὶ τὰ λαμπρότερα ὄπλα..... Ἀφοῦ ἐπεβιβάσθησαν ὄλοι, ἡ σάλπιγξ διέταξε σιωπὴν καὶ ἀπήγγειλαν τὰς εὐχάς, τὰς ὁποίας συνηθίζουν εἰς τὸν ἀπόπλουν, ὄχι

κάθε πλοῖον χωριστά, ἀλλὰ ὅλοι μαζί διὰ τοῦ κήρυκος. Εἰς ὄλον τὸ στράτευμα ἐγέμισαν μὲ οἶνον τοὺς κρατῆρας. Ἄρχηγοὶ καὶ στρατιῶται ἔκαμαν σπονδὰς ἀπὸ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ποτήρια. Τὸ πλῆθος, τὸ ὁποῖον εἶχε συγκεντρωθῆ εἰς τὴν παραλίαν, ἤνωσε τὰς εὐχὰς του μὲ τὰς εὐχὰς τοῦ στρατεύματος καί, ἀφοῦ ἔψαλε τὸν παιᾶνα καὶ ἔτελείωσαν τὰς σπονδὰς, ὁ στόλος ἀπέπλευσεν (Θουκυδ. ΣΤ', 32).

Ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος ἐπέρασεν ἀπὸ τὴν Κέρκυραν καὶ παρέλαβε τοὺς συμμάχους, οἱ ὅποιοι εἶχαν συγκεντρωθῆ ἐκεῖ. Τοιοῦτοτρόπως ἀπετελέσθη τεραστία δύναμις διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, 134 τριήρεις, 30 σιταγωγὰ, 100 φορτηγὰ, 5000 ὀπλίται, ἀπὸ τοὺς ὁποίους 1500 Ἀθηναῖοι, καὶ 1300 ψιλοὶ μισθοφόροι. Ὁ στόλος ἔφθασεν εἰς τὸ Ρήγιον τῆς Ἰταλίας. Ἀλλὰ τότε ἐφάνησαν αἱ μεγάλαὶ δυσκολίαι τῆς ἐπιχειρήσεως. Μ' ὅλα αὐτὰ ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν ἐπιτυχίας. Ὁ Ἀλκιβιάδης ἐπέρασεν εἰς τὴν Σικελίαν καὶ ἐγένεν εὐκόλως κύριος τῆς Κατάνης.

Αἴφνης ὅμως ἐγένε κάτι ἀπρόοπτον. Εἰς τὴν Σικελίαν ἔφθασε τὸ ταχυδρομικὸν Σ α λ α μ ι ν ί α μὲ διαταγὴν τῆς κυβερνήσεως νὰ παραλάβῃ τὸν Ἀλκιβιάδην καὶ μερικοὺς φίλους του, διὰ νὰ δικασθοῦν. Ὀλίγας ἡμέρας δηλαδὴ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ στόλου ἄγνωστοι εἶχαν σπάσει τὴν νύκτα τοὺς Ἑρμᾶς, δηλαδὴ τὰς λιθίνας στήλας μὲ τὴν προτομὴν τοῦ θεοῦ, τὰς ὁποίας εἶχαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐμπρὸς εἰς τὰς θύρας των καὶ εἰς τὰς γωνίας τῶν δρόμων. Ἡ ἀσεβὴς πράξις ἐγέννησε μεγάλην ταραχὴν, διότι πολλοὶ ἐνόμισαν ὅτι πρόκειται περὶ μυστικῆς συνωμοσίας, ἣ ὁποία εἶχε σκοπὸν νὰ καταλύσῃ τὴν δημοκρατίαν. Οἱ ἀντίπαλοι δημαγωγοὶ κατήγγειλαν τότε τὸν Ἀλκιβιάδην ὅτι καὶ αὐτὸς εἶναι ἔνοχος, ἀφοῦ μάλιστα ἦτο γνωστὸν ὅτι μὲ τοὺς φίλους του ἐχλεύαζαν τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια, καὶ κατῴρθωσαν νὰ πείσουν τὴν κυβέρνησιν νὰ τὸν καλέσῃ εἰς ἀπολογίαν. Ὁ Ἀλκιβιάδης ἐπροσποιήθη ὅτι ὑπακούει, εἰσῆλθεν εἰς τὸ πλοῖον του μὲ τοὺς φίλους του, ἠκολούθησε τὴν Σαλαμινίαν ἕνα δίσστημα, κατόπιν ἐλοξοδρόμησε καὶ ἔπλευσεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου ἔσπευσε νὰ γίνῃ σύμβουλος τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος του. Οἱ Ἀθηναῖοι τὸν κατεδίκασαν εἰς θάνατον καὶ ἐδήμευσαν τὴν περιουσίαν του.

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

Οἱ Ἀθηναῖοι ἐνήργησαν δραστηρίως. Προσέβαλαν τὰς Συρακούσας, τὴν μεγαλυτέραν δωρικὴν πόλιν, ἐνίκησαν τὸν πεζικὸν στρατὸν καὶ ἀπέκλεισαν τὴν πόλιν τόσον στενά, ὥστε οἱ Συρακούσιοι ἐσκέπτοντο νὰ παραδοθοῦν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμήν ἐφθασε στρατὸς σπαρτιατικὸς καὶ κορινθιακὸς ὑπὸ τὸν στρατηγὸν **Γύλιππον**, διότι ὁ Ἀλκιβιάδης, ὁ ὁποῖος εἶχε καταφύγει εἰς τὴν Σπάρτην, εἶχε πείσει τοὺς Σπαρτιάτας νὰ μὴ ἀφήσουν εἰς τὴν τύχην των τὰς πόλεις τῆς Σικελίας. Τὰ πράγματα ἤλλαξαν τότε. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐνίκηθησαν ἐπανειλημμένως εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ὁ στόλος των, ὑποχρεωμένος νὰ ναυμαχήσῃ ἐντὸς τοῦ στενοῦ λιμένος, ἔπαθεν ἀποτυχίας. Ὁ Νικίας, ὁ ὁποῖος εἶχε μείνει μόνος στρατηγός, ἀφοῦ εἰς μίαν συμπλοκὴν ἐφονεύθη ὁ Λάμαχος, βλέπων τὴν κατάστασιν ἐζήτησεν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν ἐπιχείρησιν καὶ νὰ ἀνακαλέσουν τὸν στρατὸν. Ἐκεῖνοι ὁμως ἔστειλαν τὸν γνωστὸν στρατηγὸν Δημοσθένην μὲ σημαντικὴν ἐπικουρίαν (75 πλοῖα, 5000 ὀπλίται). Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς δὲν κατώρθωσε νὰ μεταβάλῃ τὴν κατάστασιν. Ὁλητὴς ἡ νῆσος τότε ἠνώθη ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Συρακούσιοι ἐνίκησαν ἐπανειλημμένως τὸν ἀθηναϊκὸν στόλον καὶ τὸν ἐκλείσαν ἐντὸς τοῦ λιμένος, ἀφοῦ ἔφραξαν μὲ πλοῖα τὴν εἰσόδον του. Οἱ Ἀθηναῖοι κατέστρεψαν οἱ ἴδιοι τὰ πλοῖα των καὶ ἐπεχείρησαν νὰ ὑποχωρήσουν διὰ ξηρᾶς. Ἴδου πῶς περιγράφει τὴν ὑποχώρησιν ὁ Θουκυδίδης:

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς στρατιώτας ἐβλεπαν τοὺς ἰδικούς των νεκρούς καὶ ἀτάφους καὶ καταλαμβάνοντο ἀπὸ λύπην ἀνάμικτον μὲ φόβον. Περισσότερον ὁμως σπαραξικάρδιον ἦτο τὸ θέαμα τῶν τραυματιῶν καὶ τῶν ἀσθενῶν, οἱ ὁποῖοι ἐγκατελείποντο εἰς τὴν τύχην. Ἦσαν περισσότερο ἄξιοι λύπης ἀπὸ τοὺς φονευμένους. Ἰκέτευαν τοὺς φεύγοντας μὲ ὀλοφυρμούς, ἐσπάρασσαν κυριολεκτικῶς τὴν καρδίαν μὲ τὰς παρακλήσεις νὰ τοὺς πάρουν μαζὶ καὶ ἐφώναζαν μὲ τὸ ὄνομα τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς γνωστούς των. Ὅταν ἐφευγαν οἱ ὁμόσκηνοί των, ἐκρεμῶντο ἐπάνω τους καὶ τοὺς ἠκολούθουν ὅσον ἤμποροῦσαν, καὶ ὅταν πλέον τοὺς ἐγκατέλειπαν αἱ δυνάμεις, ἐρρίπτοντο εἰς τὸ ἔδαφος μὲ θρήνους καὶ ἐπικλήσεις τῶν θεῶν... Ὅλους κατεῖχε τὸ συναίσθημα τῆς κατηφείας καὶ ταπεινώσεως... Ἐνῶ ἦλθαν διὰ νὰ ὑποτάξουν ἄλλους,

ἔφευγαν μὲ τὸν φόβον μήπως ὑποδουλωθοῦν οἱ ἴδιοι. Ἐνῶ εἶχαν ἐκπλεῦσει ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ μὲ εὐχὰς καὶ παιᾶνας, τῶρα ὑπεχώρουν ὑπὸ τὰς ἀπαισιωτέρας συνθήκας... (Θουκυδ. Γ' 75).

Μετὰ πέντε ἡμερῶν πορείαν ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶν, πρῶτον ὁ Δημοσθένης, ἔπειτα ὁ Νικίας. Ἡ ἐκδίκησις τῶν Συρακουσίων ἦτο τρομερά. Ἐσφαξαν τοὺς δύο στρατηγούς εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ τοὺς αἰχμαλώτους, 7 χιλ. 413 περίπου, ἔρριψαν εἰς τὰ λατομεῖα, ὅπου ὑπέστησαν θλιβερὸν μαρτύριον. Ἀργότερα ἐπώλησαν ὡς δούλους τοὺς ἐπιζήσαντας εἴτε τοὺς ἔκλεισαν εἰς τὰς δημοσίας φυλακάς.

ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (413-404)

Ἡ καταστροφή τῆς Σικελίας εἶναι μία ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας συμφορὰς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Δι' αὐτῆς ἐδέχθη δυνατὸν κτύπημα ἢ μεγαλυτέρα καὶ προοδευτικώτερα πόλις τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰ ἀποτελέσματα δὲν ἤργησαν νὰ φανοῦν.

Οἱ ἐχθροὶ ἔλαβαν θάρρος καὶ κατὰ συμβουλήν τοῦ Ἀλκιβιάδου ἔκαμαν μερικὰς ἐπιχειρήσεις, αἱ ὁποῖαι ἔβλαψαν πολὺ τὰς Ἀθήνας. Οἱ Σπαρτιᾶται ἔκτισαν πρῶτον φρούριον εἰς τὴν Δεκέλειαν τῆς Ἀττικῆς (Τατόϊ), ὅπου ἔμενε διαρκῶς στρατὸς καὶ ἔκαμνεν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Ἀττικὴν. Οἱ κάτοικοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι τῶρα νὰ μένουν ὅλον τὸ ἔτος εἰς τὴν πόλιν, ὅπου ὑπέφεραν πολὺ, καὶ τὸ χειρότερον πολλοὶ δοῦλοι φεύγουν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ παραλύουν τὴν ἀθηναϊκὴν βιομηχανίαν.

Δεύτερον οἱ Σπαρτιᾶται στέλλουν στόλον εἰς τὰς νήσους καὶ εἰς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας. Τὸν στόλον ὀδηγεῖ ὁ ἴδιος ὁ Ἀλκιβιάδης. Οἱ σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων, οἱ ὁποῖοι ἤθελαν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν των, ἐπαναστατοῦν ὁ ἓνας κατόπιν τοῦ ἄλλου.

Οἱ Σπαρτιᾶται συνεννοοῦνται μὲ τοὺς Πέρσας, λαμβάνουν χρήματα ἀπ' αὐτοὺς καὶ κατασκευάζουν δυνατὸν στόλον. Τέλος οἱ ἀριστοκρατικοὶ τῶν Ἀθηνῶν κινοῦνται καὶ εἶναι πρόθυμοι νὰ συνεννοηθοῦν μὲ τὸν ἐχθρόν.

Η ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΑΜΥΝΑ

Ἡ ἐντύπωσις ἀπὸ τὴν καταστροφὴν ἦτο ἀποκαρδιωτικὴ εἰς τὰς Ἀθήνας.

«Όταν ἔφθασεν ἡ εἰδησις εἰς τὰς Ἀθήνας, γράφει ὁ Θουκυδίδης, πολὺν καιρὸν δὲν ἤθελαν νὰ πιστεύσουν ὅτι ἡ καταστροφή ἦτο τὸσόν μεγάλη καὶ ἐνόμιζαν ὅτι λέγουν ὑπερβολὰς ὅσοι εἶχαν διαφύγει ἀπὸ τὴν συμφορὰν καὶ διηγοῦντο μὲ ἀκρίβειαν τὰ γεγονότα. Ὅταν ὁμως ἐγνώρισαν τέλος τὴν ἀλήθειαν, ὠργίζοντο ἐναντίον τῶν πολιτικῶν, οἱ ὅποιοι τοὺς παρεκίνησαν εἰς τὴν ἐκστρατείαν ὡσὰν νὰ μὴν τὴν εἶχαν ἀποφασίσει οἱ ἴδιοι, καὶ τὰ ἔβαζαν καὶ μὲ τοὺς χρησιμολόγους καὶ τοὺς μάντις καὶ τοὺς ἄλλους, οἱ ὅποιοι ἀπὸ θεῖα δῆθεν σημεῖα εἶχαν δώσει εἰς αὐτοὺς ἐλπίδας ὅτι θὰ καταλάβουν τὴν Σικελίαν. Ὅλα τοὺς στενοχωροῦσαν καὶ ὕστερα ἀπὸ τὸ τραγικὸν συμβῆναι τοὺς ἐκυρίευσεν φόβος καὶ ὑπερβολικὴ κατάπληξις. Ἐστενοχωροῦντο καὶ ὡς ἄτομα καὶ ὡς πολῖται διὰ τὴν ἀνεπανόρθωτον καταστροφὴν τῶσων ὀπλιτῶν καὶ ἱππέων καὶ ἀκαμίας ἡλικίας, ὁμοίαν τῆς ὁποίας δὲν εἶχαν ἄλλην. Ἐξ ἄλλου δὲν ἔβλεπαν εἰς τὸν ναῦσταθμον ἀρκετὰ πλοῖα οὔτε χρήματα εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον οὔτε κωπηλάτας διὰ τὸν στόλον καὶ ἦσαν ἀπηλπισμένοι. Ἐνόμιζαν ὅτι καὶ οἱ ἐχθροὶ τῆς Σικελίας θὰ ἤρχοντο ἀμέσως μὲ τὸ ναυτικὸν των νὰ κτυπήσουν τὸν Πειραιᾶ, ἀφοῦ εἶχαν κερδίσει τὸσόν περιφανῆ νίκη. Οἱ ἐχθροὶ, τοὺς ὁποίους εἶχαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἦσαν ἐτοιμασμένοι τώρα πολὺ καλύτερα ἀπ' αὐτοὺς καὶ θὰ τοὺς ἐπετίθεντο καὶ ἀπὸ τὴν ξηρὰν καὶ ἀπὸ τὴν θάλασσαν. Τέλος εἶχαν τὸν φόβον μήπως ἐπαναστατήσουν οἱ σύμμαχοί των. Ἐν τούτοις πῆραν ἀπόφασιν νὰ κάμουν ὅ,τι ἦτο δυνατόν, μὲ τὰ μέσα πού διέθεταν νὰ ἐτοιμάσουν νέον ναυτικὸν καὶ νὰ προμηθευθοῦν ξυλείαν καὶ χρήματα ἀπ' ὅπου ἤμποροῦσαν. Ἐπειτα ἔλαβαν ἀπόφασιν νὰ ἐξασφαλίσουν τοὺς συμμαχοὺς καὶ προπάντων τὴν Εὐβοίαν καὶ τέλος νὰ ἐπιβάλουν αὐστηρὰς οἰκονομίας εἰς τὴν πόλιν. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἐθεώρησαν καλὸν νὰ ἐκλέξουν ἀρχὴν ἀπὸ ἡλικιωμένους καὶ σεβαστοὺς ἄνδρας, οἱ ὅποιοι ἀναλόγως τῶν περιστάσεων νὰ ρυθμίζον τὴν καταστάσιν. Ἀπέναντι τοῦ ἐξαφνικοῦ τρόμου ἦσαν πρόθυμοι, ὅπως συνηθίζει ὁ λαὸς εἰς τὰς περιστάσεις αὐτάς, νὰ πειθαρχήσουν εἰς ὅλα».

(Θουκ. Η', 1).

Συνελθόντες ἀπὸ τὴν πρώτην κατάπληξιν οἱ Ἀθηναῖοι ἐτοιμάζουν τὴν ἄμυναν. Ἐξηντλημένοι, ἐγκαταλελειμμένοι ἀπὸ τοὺς συμμαχοὺς, ἔδειξαν σθένος ψυχικὸν καὶ ἀντοχὴν ἀξιόθαύμαστον. Ἐπάλαισαν ἐπὶ ὀκτῶ ἔτη ἀκόμη ἐναντίον ὀλοκλήρου κόσμου ἐχθρῶν καὶ ἔκαμαν ἀξιόλογα κατορθώματα. Ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτρέψουν τὸ μοιραῖον, ἀφότου μάλιστα τὸ περσικὸν χρῆμα ἐνίσχυσε τὸν ἀντίπαλον.

Ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος ἔχων ὀρμητήριον τὴν Σάμον, ἡ ὁποία ἔμεινε πιστὴ μέχρι τέλους, διεξάγει ἀπεγνωσμένον ἀγῶνα

καὶ εἶχε πολλὰς ἐπιτυχίας. Ἐπωφελοῦμενοι ἀπὸ τὴν ταραχὴν ἐξηγέρθησαν οἱ ἀριστοκρατικοὶ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐγκαθίδρυσαν ὀλιγαρχικὴν κυβέρνησιν, τὴν λεγομένην *κυβέρνησιν τῶν τετρακοσίων* (411). Ἀλλὰ ὁ στόλος ἔμεινε πιστὸς εἰς τὴν δημοκρατίαν καὶ ἀνέτρεψε τὴν ὀλιγαρχίαν. Συγχρόνως ἐλευθερώνει τὰ στενὰ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ ἐξασφαλίζει τὸν ἐπισιτισμὸν τῆς πόλεως.

Ὁ Ἀλκιβιάδης ἦλθεν εἰς ρῆξιν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ ἤτο πρόθυμος νὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Οἱ φίλοι του ἐνεργοῦν καὶ κατορθώνουν νὰ ἀνακληθῆ. Ὁ Ἀλκιβιάδης φθάνει εἰς τὸν Πειραιᾶ μεῖς ἰδιαίτερον πλοῖον (410), γίνεται δεκτὸς μεῖς ἐνθουσιασμὸν ἀπὸ τὸ πολυἀριθμον πληθὸς, τὸ ὁποῖον εἶχε συγκεντρωθῆ ἐκεῖ, καὶ διορίζεται αὐτοκράτωρ στρατηγός. Ἀποτυγχάνει ὅμως εἰς τὰς πρώτας του ἐπιχειρήσεις, γίνεται ὑποπτος, καθαιρεῖται καὶ ἀπὸ τότε ζῆ βίον τυχοδιωκτικὸν χωρὶς ὅμως νὰ παύσῃ τὰς ραδιουργίας, καὶ θὰ ἔχη κακὸν τέλος.

Ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος ἀνασυντάσσεται καὶ νικᾷ εἰς τὰς Ἀργινοῦσας νήσους πλησίον τῆς Λέσβου. Ὁ λακεδαιμόνιος ναύαρχος φονεύεται, μέρος τοῦ σπαρτιατικοῦ στόλου καταστρέφεται (406).

Ο ΛΥΣΑΝΔΡΟΣ ΚΑΙ Η ΠΤΩΣΙΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Οἱ Σπαρτιάται ἐνίσχυσαν σημαντικῶς τὴν στόλον των πάλιν μεῖς περσικὰ χρήματα. Κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν εἶχε καταβῆ εἰς τὴν Ἰωνίαν ὁ νεώτερος υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας Κύρος, διορισθεὶς σατράπης τῆς Λυδίας, ἄνθρωπος φιλόδοξος, ἐχθρὸς τῶν Ἀθηναίων, ὁ ὁποῖος ὑπεστήριξε μεῖς περισσοτέραν προθυμίαν τοὺς Σπαρτιάτας. Ἐκτὸς τούτου ὁ σπαρτιατικὸς στόλος εἶχεν ἱκανώτατον ναύαρχον, τὸν **Λύσανδρον**, ἄνδρα φιλόδοξον καὶ διπλωματικώτατον.

Ὁ Λύσανδρος κατέλαβε τὴν Λάμψακον εἰς τὸν Ἑλλησπόντον, ἐνῶ ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος ἐστάθμευεν ἀπέναντι, εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν παραλίαν, εἰς τὴν θέσιν *Αἰγὸς ποταμοί*, καὶ κατῶρθωσε νὰ τὸν προσβάλλῃ αἰφνιδιαστικῶς, καθ' ἣν στιγμήν τὰ πληρώματα εἶχαν ἀποβιβασθῆ εἰς τὴν ξηράν. Χωρὶς μάχην ἐκυρίευσεν ὁλόκληρον τὸν ἀθηναϊκὸν στόλον, ἠχμαλῶτισε

σχεδόν όλον τὸ πλήρωμα καὶ κατέσφαξε 3 χιλ. ἀθηναίους αἰχμαλώτους. Μόνον ὁ στρατηγὸς Κόνων κατώρθωσε νὰ διαφύγη τὴν καταστροφὴν μὲ ὀκτώ πλοῖα καὶ κατέφυγεν εἰς τὴν Κύπρον.

Μετὰ τὴν μεγάλην καταστροφὴν οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχαν πλέον στόλον. Ὁ Λύσανδρος ἀπέκλεισε τὸν Πειραιᾶ, ἐνῶ συγχρόνως σπαρτιατικὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν βασιλέα Πausανίαν ἀπέκλειε τὴν πόλιν ἀπὸ τὴν ξηράν. Ἡ πολιορκία 404 διήρκεσε πέντε μῆνας. Τέλος οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ δεχθῶν τὸς ὅρους τῶν νικητῶν, δηλαδὴ νὰ παραδώ-

Ἐπιτύμβιον ναύτου

Μαρμαρινὴ στήλη τοῦ 400 π.Χ. περίπου.—Ἀθῆναι, ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον. Ἡ στήλη διακονίζει τὴν ἀνάμνησιν τοῦ πένθους, τὸ ὅποιον εἶχε σκεπάσει τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τὰς καταστροφὰς εἰς τὴν θάλασσαν.

σουν τὸν στόλον ἐκτὸς 12 πλοίων, νὰ κρημίσουν τὰ μακρὰ τείχη καὶ τὰ ὀχυρώματα τοῦ Πειραιῶς, νὰ ἀνακαλέσουν τοὺς ἐξορίστους ὀλιγαρχικοὺς καὶ νὰ γίνουν σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν (404).

Ὁ Λύσανδρος ἀμέσως ἀπεβιβάσθη εἰς τὸν Πειραιᾶ, οἱ ἐξόριστοι ἔτρεξαν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη, ἔβαλαν αὐλητρίδας νὰ παίξουν καὶ ἤρχισαν νὰ κρημίζουν μὲ πολλὴν ὄρεξιν τὰ τείχη ὑπὸ τὸν ἤχον τῶν αὐλῶν, ἐπειδὴ ἐνόμιζαν ὅτι ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἀρχίζει ἡ ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος. (Ξενοφ. Ἑλληνικά).

√ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

‘Ο Πελοποννησιακός πόλεμος ἦτο μεγάλη συμφορά διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ χώρα ἔπαθεν ἀνεπανόρθωτον καταστροφήν. Ἐφονεύθησαν χιλιάδες ἄνθρωποι, πόλεις μεγάλαι καὶ πλούσιαι μετεβλήθησαν εἰς ἑρείπια, τὰ κτήματα ἔμειναν ἀκαλλιέργητα, τὰ δάση ἐκόπησαν, τὰ ζῶα ὀλιγόστευσαν καὶ ὁ πλοῦτος τῆς χώρας γενικῶς ἔπαθε μεγάλην καταστροφήν.

‘Ο μακρὸς καὶ ἄγριος πόλεμος εἶχεν ὀλεθρίαν ἐπίδρασιν εἰς τὸν χαρακτῆρα τῶν Ἑλλήνων. Ἡ περίφημος ἑλληνικὴ φιλανθρωπία ἐξηφανίσθη καὶ οἱ Ἕλληνες ἔκαμαν πολλὰς ἀγριότητας λησμονήσαντες συγγένειαν καὶ παλαιούς δεσμούς. Φονεύουν ἢ πωλοῦν τοὺς αἰχμαλώτους ὡς δούλους, δὲν διακρίνουν ὄπλοφόρους ἀπὸ τοὺς ἀόπλους κατοίκους, παραβιάζουν τὸ ἔδαφος τῶν οὐδετέρων, ἐκριζώνουν τοὺς πληθυσμούς καὶ ἡ εἰσβολὴ των εἰς τὴν ἐχθρικήν χώραν συνοδεύεται ἀπὸ λεηλασίαν καὶ καταστροφήν. Οἱ Σπαρτιᾶται φονεύουν τοὺς 200 Πλαταιεῖς καὶ 25 Ἀθηναίους αἰχμαλώτους καὶ κατασκάπτουν τὰς Πλαταιὰς χωρὶς νὰ λάβουν ὑπ’ ὄψιν τὰς ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας εἶχαν προσφέρει κατὰ τοὺς περσικούς πολέμους. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀφοῦ ἔκυρίευσαν τὴν Μυτιλήνην, ἀποφασίζουν νὰ σφάξουν ὅλους τοὺς ἄνδρας καὶ μόλις μετριάζουν τὴν ἀπόφασιν καὶ φονεύουν τοὺς 1000 πρωταιτίους.

Τὰ κομματικὰ πάθη φθάνουν εἰς πρωτοφανῆ ὀξύτητα. Οἱ δημοκρατικοὶ τῆς Κερκύρας καταπνίγουν τὴν ἐξέγερσιν τῶν ὀλιγαρχικῶν, ἐκτρέπονται ὅμως εἰς πρωτοφανεῖς βιαιοπραγίας. Οἱ ὀλιγαρχικοὶ τῶν Ἀθηνῶν εἶνα! πρόθυμοι νὰ παραδώσουν τὴν πατρίδα των εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, διὰ νὰ ἐξοντώσουν τοὺς δημοκρατικούς.

Μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἀρχίζει ἡ παρακμὴ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς διαλύεται ὀλίγον κατ’ ὀλίγον τὸ ἑλληνικὸν θαῦμα. X

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Η ΕΛΛΑΣ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΝ ΠΟΛΕΜΟΝ

ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

Ἀφοῦ οἱ Σπαρτιᾶται κατέστρεψαν τὴν δύναμιν τῶν Ἀθηναίων, ἔμειναν μόνοι κύριοι εἰς τὴν Ἑλλάδα. Κατέλυσαν τὰς δημοκρατίας, παρέδωσαν τὴν ἐξουσίαν εἰς τοὺς ἀριστοκρατικούς, ἐγκατέστησαν εἰς αὐτὰς φρουρὰν καὶ στρατιωτικὸν διοικητὴν σπαρτιάτην, τὸν λεγόμενον ἄ ρ μ ο σ τ ῆ ν, καὶ τὰς ὑπέχρεωσαν νὰ πληρῶνουν φόρους εἰς τὴν Σπάρτην ὅπως ἄλλοτε εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Σπάρτη ἐκληρονόμησε τὸ ναυτικὸν κράτος τῶν Ἀθηναίων. Ἄλλ' οἱ Σπαρτιᾶται ἐφάνησαν ἀδέξιοι καὶ κακοὶ ἡγεμόνες. Ἐπενέβαιναν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῶν ἄλλων πόλεων, ἐπέβαλλαν ὀλιγαρχικὰς κυβερνήσεις καὶ μετεχειρίζοντο τρομοκρατικὰ μέτρα.

Ἐπεκράτησε τότε μεγάλη ἀκαταστασία εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἰς πολλὰ μέρη ἐγίνοντο ἐπαναστάσεις καὶ οἱ δημοκρατικοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν πατρίδα των καὶ ἐγύριζαν ὡς τυχοδιῶκται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Πολλοὶ ἔφυγαν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἔγιναν μισθοφόροι εἰς τοὺς σατράπας τῆς Περσίας.

ΟΙ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΤΥΡΑΝΝΟΙ

Μεγαλυτέρα ταραχὴ ἔγινεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὁ Λύσανδρος ἀφοῦ ἔγινε κύριος τῶν Ἀθηναίων, παρέδωκε τὴν ἀρχὴν εἰς 30 ἀπὸ τοὺς φανατικώτερους ὀλιγαρχικούς, οἱ ὅποιοι διὰ τὴν κακὴν των καὶ τυραννικὴν διοίκησιν ὠνομάσθησαν τ ρ ι ἄ κ ο ν τ α τ ῦ ρ α ν ν ο ι. Οἱ σημαντικώτεροι ἀπ' αὐτοὺς ἦσαν ὁ **Θηραμένης**, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν πολιορκίαν καὶ τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως εἶχε παίξει αἰσχρὸν πρόσωπον, καὶ ὁ **Κριτίας**, ὁ ὁποῖος εἶχε χρηματίσει ἄλλοτε μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, κατήγετο ἀπὸ παλαιὰν ἀριστοκρατικὴν οἰκογένειαν, εἶχε

μεγάλην μόρφωσιν καὶ εἶχε διακριθῆ ὡς ποιητής, λογοτέχνης καὶ ρήτωρ. Ἄλλ' ἦτο ὕπουλος καὶ ἐμπαθής.

Οἱ τριάκοντα ἀφώπλισαν ὅλους τοὺς πολίτας ἐκτὸς 3 χιλ. ὄπαδῶν των καὶ κατεδίωξαν τοὺς δημοκρατικούς μὲ τρόπον σκληρόν. Εἰς ὀλίγον διάστημα ἐφόνευσαν 1500 ἀπὸ τοὺς εὐπωτέρους πολίτας καὶ ἐδήμευσαν τὴν περιουσίαν των. Οἱ δημοκρατικοὶ δὲν ἦσαν ἀσφαλεῖς εἰς τὰς Ἀθήνας. Διὰ τοῦτο ἔφυγαν ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ διεσκορπίσθησαν εἰς διάφορα μέρη. Οἱ περισσότεροὶ ὅμως εὗρηκαν καταφύγιον εἰς τὰς Θήβας. Ἐκεῖ συνεκέντρώθησαν περὶ τὸν στρατηγὸν **Θρασύβουλον**, ὁ ὅποιος εἶχε διακριθῆ εἰς τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον καὶ εἶχε καλὴν φήμην. Ὁ Θρασύβουλος ἅμα εἶδε τὸ πλῆθος τῶν φυγάδων, ἔλαβε θάρρος καὶ ἤδη τὸν χειμῶνα τοῦ 404 οἱ δημοκρατικοὶ ὑπὸ τὴν ὄδηγίαν του κατέλαβαν τὸ φρούριον τῆς Φυλῆς ἐπὶ τῆς Πάρνηθος. Ὁ ἀριθμὸς των ἑδεκαπλασιάσθη ἀμέσως, ἐπροχώρησαν καὶ κατέλαβαν τὸν Πειραιᾶ.

Οἱ τριάκοντα ἐπροσπάθησαν νὰ τοὺς ἀποκρούσουν, ἀλλ' ἐνίκηθησαν ἐπανεπιλημμένως καὶ κατὰ τὴν συμπλοκὴν ἐφονεύθη ὁ Κριτίας. Τότε ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῆς Σπάρτης. Ἄλλ' εἰς τὴν Σπάρτην δὲν εἶχε πλέον μεγάλην δύναμιν ὁ Λύσανδρος, ὁ ἐχθρὸς τῆς δημοκρατίας καὶ φίλος τῶν τριάκοντα. Οἱ Σπαρτιαῖται λοιπὸν ἀπεφάσισαν νὰ συμφιλιώσουν τοὺς 403 ἀριστοκρατικούς καὶ τοὺς δημοκρατικούς. Ὁ Θρασύβουλος ἔδωκε γενικὴν ἀμνηστείαν καὶ οἱ δημοκρατικοὶ εἰσῆλθαν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐγκαθίδρυσαν πάλιν τὴν δημοκρατίαν (403).

Η ΚΥΡΟΥ ΑΝΑΒΑΣΙΣ

Τρία ἔτη μετὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὁ Κῦρος ὁ νεώτερος, υἱὸς τοῦ βασιλέως Δαρείου Γ', σατράπης τῆς Ἰωνίας καὶ φίλος τῶν Σπαρτιατῶν, ἔκαμε σημαντικὴν προπαρασκευήν, διὰ νὰ ἐκθρονίσῃ τὸν ἀδελφόν του Ἄρταξέρξην. Ἐκτὸς τοῦ βαρβαρικοῦ στρατοῦ ἔλαβεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του 13 χιλ. Ἕλληνας μισθοφόρους, οἱ ὅποιοι διὰ τὴν συντομίαν ὠνομάσθησαν **μύριοι**, δηλ. 10 χιλιάδες.

Ὁ Κῦρος ἐπροχώρησεν ἀπὸ τὰς Σάρδεϊς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Περσίας καὶ διῆλθε τὸν Εὐφράτην. Ἀλλὰ πᾶρά τὰ Κούναξα ὁ στρατηγὸς τοῦ βασιλέως **Τισσαφέρνης**

κατώρθωσε διὰ στρατηγήματος νὰ ἀπομακρύνῃ τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τὸ πεδῖον τῆς μάχης. Τὸ σῶμα δηλαδὴ τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, τὸ ὁποῖον εἶχε παραταχθῆ ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων, ὑπεχώρησεν εἰς τὴν πρώτην ἐπίθεσιν καὶ παρέσυρεν αὐτοὺς μακρὰν ἀπὸ τοὺς συμμάχους των. Οἱ Πέρσαι τοῦ Κύρου ἐνικήθησαν τότε καὶ ὁ Κύρος ἐφονεύθη. Ὁ Τισσαφέρνης ἀργότερον ἐφόνευσεν μὲ δόλον τοὺς στρατηγοὺς τῶν Ἑλλήνων, τὸν Κλέαρχον, τὸν Μένωνα, τὸν Πρόξενον κτλ.

Οἱ Ἕλληνες ἔμειναν τότε μόνοι χωρὶς ὁδηγούς εἰς τὸ βάθος τοῦ περσικοῦ κράτους τριγυρισμένοι ἀπὸ βουνὰ καὶ ἀπὸ ἀδιαβάτους ποταμούς. Ἄλλ' οἱ κατώτεροι ἀξιωματικοὶ καὶ ὁ ἀθηναῖος Ξενοφῶν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀκολουθήσει ἀπὸ περιέργειαν τὴν ἐκστρατείαν, ἔδωσαν θάρρος εἰς τοὺς στρατιώτας καὶ τοὺς ὠδήγησαν μετὰ ἀναριθμήτους περιπετείας διὰ μέσου τῆς Καρδουχίας καὶ Ἀρμενίας εἰς τὴν Τραπεζοῦντα. Ὅταν οἱ Ἕλληνες ἔπειτα ἀπὸ τόσας ταλαιπωρίας ἀντίκρυσαν ἀπὸ ἓνα ὕψωμα μίαν λωρίδα τοῦ Εὐξείνου Πόντου, κατελήφθησαν ἀπὸ μέγαλον ἐνθουσιασμόν καὶ συγκίνησιν καὶ ἐφώναζαν θάλαττα, θάλαττα. Ἄπ' ἐκεῖ μὲ πλοῖα ἐπέρασαν τὸν Εὐξείνου καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ὅπου ὁ Ξενοφῶν παρέδωσε τοὺς ὑπολειπομένους 7 χιλιάδας εἰς τὸν σπαρτιάτην στρατηγόν, ὁ ὁποῖος ἐπολέμει τότε κατὰ τῶν Περσῶν. Αὐτὴ εἶναι ἡ Κύρου ἀνάβασις, τὴν ὁποίαν περιέγραψεν ὁ ἴδιος ὁ Ξενοφῶν. Ἡ ἐκστρατεία αὐτὴ ἔδειξε τὴν ἀδυναμίαν τοῦ περσικοῦ κράτους.

ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΠΕΡΣΩΝ

Οἱ Πέρσαι βλέποντες τὴν ἀκαταστασίαν, ἣ ὁποία ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ἔλαβαν θάρρος, κατέβησαν εἰς τὰ παράλια καὶ ἐζήτησαν νὰ φορολογήσουν τὰς ἑλληνικὰς πόλεις. Τότε μόνον οἱ Ἕλληνες τῆς Μ. Ἀσίας ἐνόησαν τί κακὸν ἔφερεν ἡ καταστροφὴ τοῦ ἀθηναϊκοῦ κράτους, διότι, ἐφόσον ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος ἐξουσίαζε τὴν θάλασσαν, οἱ Πέρσαι δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἀνησυχήσουν τὰς ἑλληνικὰς πόλεις.

Οἱ Ἕλληνες τῆς Μ. Ἀσίας εἶχαν τὴν ἀπαίτησιν ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτας νὰ μὴ τοὺς ἐγκαταλείψουν, ἀφοῦ τώρα αὐτοὶ

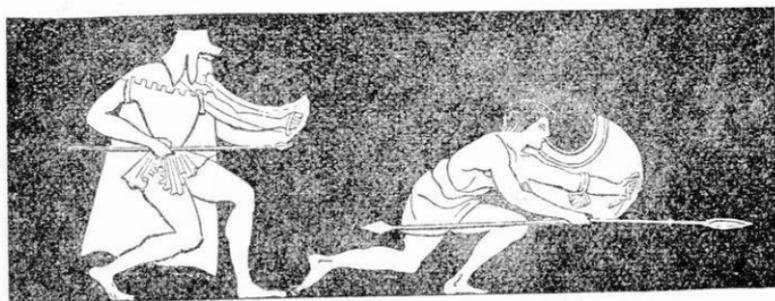
ἦσαν ἡγεμόνες τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Σπαρτιᾶται λοιπὸν ὑπεχρεώθησαν νὰ στείλουν στρατὸν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγούς καὶ τέλος τὸ 396 ἔστειλαν τὸν βασιλέα Ἀγησίλαον. Ὁ Ἀγησίλαος ἦτο χωλὸς καὶ μικρόσωμος, ἀλλ' εἶχε γενναίαν ψυχὴν καὶ τολμηρὰ σχέδια. Διωργάνωσε καλὰ τὸν στρατὸν του, τοῦ ἐνέπνευσε θάρρος καὶ ἐνθουσιασμόν, ἐνίκησεν ἐπανειλημμένως τοὺς Πέρσας καὶ ἔφερεν εἰς δύσκολον θέσιν τοὺς σατράπας τοῦ Ἀρταξέρξου. Ἀλλὰ τὰ σχέδια τοῦ Ἀγησίλαου ἐματαιώσαν οἱ ἄλλοι Ἕλληνες.

Ο ΝΕΟΣ ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Οἱ Πέρσαι εἶχαν διδαχθῆ ἀπὸ τοὺς Σπαρτιᾶτας τὸν τρόπον νὰ πολεμοῦν τοὺς Ἕλληνας. Ὁ βασιλεὺς ἀνέθεσεν εἰς τὸν πρῶ-
 ῆν ἀθηναῖον ναύαρχον Κόνωνα νὰ διοργανώσῃ τὸν περσικὸν
 στόλον καὶ ἐσκόρπισεν ἄφθονον χρῆμα εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἑ-
 λάδος, διὰ νὰ προκαλέσῃ ἐξέγερσιν κατὰ τῆς Σπάρτης. Εἰς τὴν
 Ἑλλάδα ὑπῆρχε γενικὴ ἀγανάκτησις κατὰ τῶν Σπαρτιᾶτων
 καὶ οἱ παλαιοὶ σύμμαχοί των ἦσαν δυσηρεστημένοι. Ἐσχηματί-
 σθη λοιπὸν συνασπισμὸς κατὰ τῆς Σπάρτης, εἰς τὸν ὁποί-
 ον ἔλαβον μέρος αἱ Θῆβαι, ἡ Κόρινθος, τὸ Ἄργος καὶ αἱ 395
 Ἀθηναί, καὶ ἤρχισε νέος ἐμφύλιος πόλεμος εἰς τὴν Ἑλλάδα
 (395). Ὁ Λύσανδρος ἔσπευσεν εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἀλλ' ἀπεκρού-
 σθη καὶ ἐφονεύθη ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Ἀλιάρτου καὶ οἱ σύμμαχοι
 συνήθροιζαν τὰς δυνάμεις των εἰς τὸν Ἴσθμόν. Οἱ Σπαρτιᾶται
 ἐκάλεσαν τότε ἐσπευσμένως τὸν Ἀγησίλαον ἀπὸ τὴν Ἀσίαν,
 ὁ ὁποῖος ἠναγκάσθη νὰ διασχίσῃ τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν
 καὶ τὴν Θεσσαλίαν, διότι ἡ θάλασσα δὲν ἦτο ἀσφαλῆς ἐνε-
 κα τῆς ἐμφανίσεως τοῦ περσικοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Κόνωνα. Ὁ
 Ἀγησίλαος ἠναγκάσθη νὰ δώσῃ μάχην εἰς τὴν Κορώνειαν,
 διὰ νὰ διανοίξῃ τὴν ὁδὸν εἰς τὴν Πελοπόννησον (394). Οὗ-
 τος εἶναι ὁ λεγόμενος Βοιωτικὸς ἢ Κορινθιακὸς
 πόλεμος. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Κόνων ἐνισχύσας τὸν στόλον
 του καὶ ἐπιβιβάσας ἐπ' αὐτοῦ τὸν Φαρνάβαζον κατέστρε-
 ψε τὸν σπαρτιατικὸν στόλον εἰς τὴν Κνίδον (394).

Τότε συνέβησαν παράδοξα πράγματα. Ὁ περσικὸς στόλος
 ὀδηγούμενος ὑπὸ τοῦ Κόνωνος καὶ τοῦ Φαρναβάζου ἐνέφανί-

σθη εἰς τὰ ἑλληνικὰ ὕδατα, ἐλεηλάτησε τὰ παράλια τῆς Λακωνικῆς καὶ κατέλαβε τὰ Κύθηρα. Κατόπιν ἐπλευσεν εἰς τὸν ἰσθμὸν, ὅπου ὁ Φαρνάβαζος συνεννοήθη μὲ τοὺς συμμάχους, οἱ ὅποιοι εἶχαν συνέλθει εἰς συνέδριον ἐκεῖ, καὶ ἔδωσεν εἰς αὐτοὺς πολλὰ χρήματα, διὰ νὰ ἐξακολουθήσουν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν. Μετὰ ταῦτα ἐπέστρεψεν ὁ ἴδιος εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀφοῦ ἔδωσεν εἰς τὸν Κόνωνα τὴν ἄδειαν νὰ οἰκοδομήσῃ τὰ μακρὰ τείχη τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Ἀθη-

Πελασταί, ἀπὸ ἑνα ἀθηναϊκὸν ἀγγεῖον

Πελασταί ἦσαν στρατιῶται ὠπλισμένοι μὲ μικρὰν ἀσπίδα καὶ ἀπετέλουν βοηθητικὰ σώματα. Τὸν 4ον αἰῶνα ἔλαβαν μεγαλυτέραν σπουδαιότητα. Οἱ ἀθηναῖοι στρατηγοὶ κατήρτισαν σώματα πελαστῶν ἀπὸ ξένους μισθοφόρους καὶ ἰδίως θρᾶκας καὶ ἐσημείωσαν σημαντικὰς ἐπιτυχίας.

ναῖοι ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τοῦ πολέμου εἶχαν ἀνοικοδομήσει τὰ ὀχυρώματα τοῦ Πειραιῶς. Τώρα ἐπεσκεύασαν καὶ τὰ μακρὰ τείχη μὲ τὴν βοήθειαν τῶν πληρωμάτων τοῦ στόλου τοῦ Κόνωνος. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔλαβαν θάρρος τότε καὶ ἐπροσπάθησαν
394 νὰ ἀνιδρῦσουν τὸ κράτος των. Πολλοὶ παράλιοι πόλεις καὶ νῆσοι ἔγιναν σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων. Τοιοῦτοτρόπως ἰδρῦθη ἡ λεγομένη Δευτέρα ἀθηναϊκὴ συμμαχία (394).

ΑΝΤΑΛΚΙΔΕΙΟΣ ΕΙΡΗΝΗ (387)

Τὰ γεγονότα αὐτὰ ἀνησύχησαν τόσοσιν τοὺς Σπαρτιάτας, ὅσον καὶ τοὺς Πέρσας. Οἱ Σπαρτιάται ἔστειλαν ἐπανειλημμένως ἀνθρώπους εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Περσίας διὰ νὰ ἐπιτύχουν συνεννόησιν μὲ τὸν βασιλέα. Τέλος ὁ Ἀνταλκίδας ἔφερεν

ἀπὸ τὰ Σοῦσα τὸ κείμενον τῆς εἰρήνης, εἰς τὸ ὅποιον βασιλεὺς τῶν Περσῶν παρουσιάζετο ὡς ὁ ἀνώτερος ρυθμιστὴς τῆς καταστάσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ βασιλεὺς Ἀρταξέρξης θεωρεῖ δίκαιον αἱ πόλεις τῆς Ἀσίας καθὼς καὶ αἱ νῆσοι Κλαζομεναὶ καὶ Κύπρος νὰ περιέλθουν εἰς τὴν ἐξουσίαν του. Αἱ ἄλλαι ὁμως ἑλληνικαὶ πόλεις, μεγάλαι καὶ μικραὶ, νὰ ἀφεθοῦν αὐτόνομοι. Μόνον ἡ Λήμνος, ἡ Ἴμβρος καὶ ἡ Σκύρος νὰ ἀνήκουν, ὅπως ἀνεκάθεν, εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Θὰ πολεμήσω τὰ κράτη, τὰ ὅποια δὲν θὰ παραδεχοῦν τὴν εἰρήνην αὐτὴν μαζί με ἐκείνους, οἱ ὅποιοι τὴν δέχονται, καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν χωρὶς νὰ φεισθῶ οὔτε πλοίων οὔτε χρημάτων (Ζενοφ. Ἑλληνικά βιβλ. Ε').

Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη Ἀνταλκίδειος εἰρήνη. Δι' αὐτῆς οἱ Σπαρτιᾶται παρέδιδαν τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Ἀσίας εἰς τοὺς Πέρσας, διὰ νὰ κυριαρχήσουν οἱ ἴδιοι εἰς τὴν Ἑλλάδα. Διότι ἡ διάταξις νὰ ἀφεθοῦν ἐλεύθεραι αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις ἐσήμαινεν ὅτι ἔπρεπε νὰ διαλυθοῦν ὅλοι οἱ συνασπισμοὶ ἐκτὸς τῆς σπαρτιατικῆς συμμαχίας, ἰδίως ἡ Βοιωτικὴ ὄμοσπονδία καὶ τὸ νεοσύστατον ναυτικὸν κράτος τῶν Ἀθηναίων, τὰ ὅποια ἦσαν ἐπικίνδυνα εἰς τὴν Σπάρτην.

ΠΑΛΗ ΣΠΑΡΤΗΣ ΚΑΙ ΘΗΒΩΝ

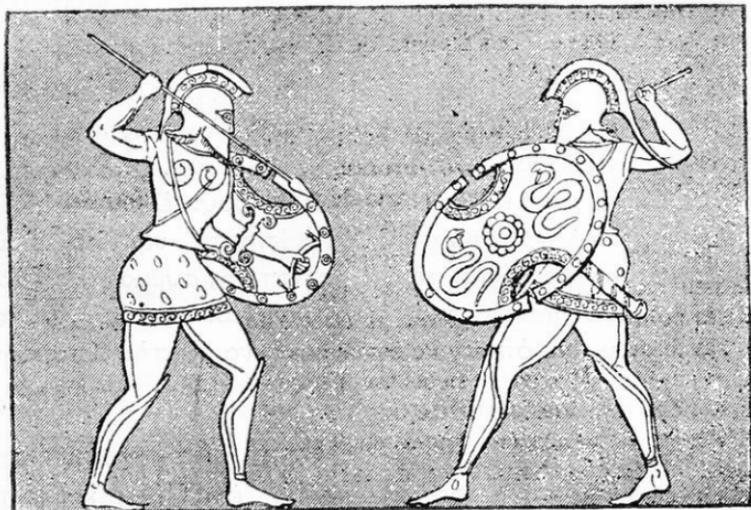
Πρὸς στιγμήν ἡ Σπάρτη ἐφάνη κυρία τῆς καταστάσεως. Ἐπεμβαίνει αὐθαιρέτως εἰς τὰς πόλεις, ἐπιβάλλει κυβερνήσεις ὀλιγαρχικὰς καὶ πιέζει τοὺς δημοκρατικούς. Τὴν αὐθαιρέσιαν τῆς ἐδοκίμασαν καὶ οἱ σύμμαχοί της. Τὰ πράγματα ὁμως ἔλαβαν δυσάρεστον τροπὴν διὰ τοὺς Σπαρτιᾶτας, ὅταν ἠθέλησαν νὰ ἐφαρμόσουν τὴν ἰδίαν πολιτικὴν εἰς τὰς Θήβας.

Τὸ 383 ἐνῶ ἦτο εἰρήνη, ἔστειλε στρατόν, ὁ ὅποιος εἰσῆλθεν αἰφνιδιαστικῶς εἰς τὴν πόλιν, ἐφόνευσε τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν δημοκρατικῶν καὶ ἔβαλε φρουρὰν εἰς τὴν Καδμεΐαν, τὴν ἀκρόπολιν τῶν Θηβῶν. Ἡ ἐπίθεσις κατὰ τῶν Θηβῶν ἐγέννησε γενικὴν ἀγανάκτησιν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ δημοκρατικοὶ τῶν Θηβῶν ἔφυγαν ἀπὸ τὴν πατρίδα των καὶ εὗρηκαν πρόθυμον ὑποδοχὴν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπως οἱ ἀθηναῖοι φυγάδες ἐπὶ τῶν τριάκοντα εἰς τὰς Θήβας. Ἐκεῖ εἶχε καταφύγει καὶ ὁ Πελοπίδας, ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐξοχωτέρους Θηβαίους. Οἱ δημοκρατικοὶ λοιπὸν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Πελοπίδα εἰσῆλθαν Θεοδωρίδου—Λαζάρου. Ἱστορία Ἑλληνικῆ καὶ Ρωμαϊκῆ, Ἔκδοσ. Γ'. 7

εις τὰς Θήβας, ἐφόνευσαν τοὺς ἀρχηγούς τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ βοηθούμενοι ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους ἠνάγκασαν τὴν σπαρτιατικὴν φρουρὰν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν. Οἱ ἐπαναστάται ἐγκαθίδρυσαν τὴν δημοκρατίαν εἰς τὰς Θήβας.

ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΕΙΣ ΤΑ ΛΕΥΚΤΡΑ

Οἱ Σπαρτιᾶται ἠθέλησαν νὰ ἀνακτήσουν τὸ γόητρόν των μὲ ἀποφασιστικὸν κτύπημα. Διέταξαν τὸν βασιλέα των Κλεόμβροτον, ὁ ὁποῖος εὐρίσκετο μὲ στρατὸν εἰς τὴν Φωκίδα,

Βοιωτοὶ ὀπλίται, ἀπὸ ἀγγείων

Πολεμισταὶ τῶν χρόνων τῆς πάλης τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Σπάρτης. Εἰς τὸν ὀπλισμὸν δὲν ἔγινε σημαντικὴ μεταβολή. Ἡ διαφορὰ εἶναι εἰς τὰς δύο τοξοειδεῖς ἐντομάς τῶν ἀσπίδων.

νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὴν Βοιωτίαν. Ἀλλὰ τότε ἐπῆλθε τὸ μοιραῖον.

371 Παρὰ τὰ Λεῦκτρα ὁ βοιωτικὸς στρατὸς συνέτριψε τοὺς Σπαρτιᾶτας, ὁ βασιλεὺς Κλεόμβροτος ἐφονεύθη καὶ 1000 νεκροί, μεταξὺ τῶν ὁποίων 400 γνήσιοι Σπαρτιᾶται, ἐκάλυψαν τὸ πεδίου τῆς μάχης (371).

Τὸν θηβαϊκὸν στρατὸν διωργάνωσαν καὶ ὠδήγησαν εἰς τὴν νίκην ὁ Πελοπίδας καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας, οἱ δύο ἔξοχοι στρατιωτικοὶ καὶ διπλωμάται, τοὺς ὁποίους ἀνέδειξαν αἱ Θῆβαι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν. Εἰς τὴν μάχην αὐτὴν διέπρεψεν ὁ

ἱερός λόχος, τὸν ὅποιον εἶχε διοργανώσει καὶ ᾠδήγει ὁ Πελοπίδας. Ὁ ἱερός λόχος ἦτο σῶμα στρατιωτικὸν ἀπὸ 300 διαλεκτοῦς νέους, οἱ ὅποιοι ἦσαν ὠρκισμένοι νὰ μὴ φύγουν ἀπὸ τὴν μάχην καὶ νὰ μὴ ἐγκαταλείπῃ ὁ ἕνας τὸν ἄλλον.

ΚΑΤΑΛΥΣΙΣ ΤΟΥ ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ἡ καταστροφή εἰς τὰ Λεῦκτρα σημειώνει τὸ τέλος τῆς σπαρτιατικῆς κυριαρχίας εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ κτύπημα ἦτο τόσοσὸν δυνατὸν, ὥστε ἡ Σπάρτη δὲν θὰ συνέλθῃ πλέον. Ἀμέσως μετὰ τὴν ἦτταν ἡ σπαρτιατικὴ συμμαχία ἤρχισε νὰ διαλύεται. Αἱ ὀλιγαρχικαὶ κυβερνήσεις, τὰς ὁποίας ἡ Σπάρτη εἶχεν ἐπιβάλει εἰς τὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου, ἀνετράπησαν καὶ ἡ δημοκρατικὴ κίνησις, τὴν ὁποίαν εἶχε καταπνίξει ἕως τώρα, ἐξεδηλώθη μὲ μεγαλυτέραν ὄρμην καὶ ἐπροκάλεσεν εἰς πολλὰ μέρη αἱματηρὰς συγκρούσεις καὶ ἀνατροπὰς, ἰδίως εἰς τὸ Ἄργος. Οἱ Ἀρκάδες ἔκτισαν πάλιν τὴν Μαντίνειαν, τὴν ὁποίαν εἶχαν καταστρέψει οἱ Σπαρτιᾶται, καὶ ἤρχισαν ζωηρὰν κίνησιν διὰ νὰ ἐνωθοῦν εἰς ὁμοσπονδίαν κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Βοιωτίας.

Τὸν χειμῶνα τοῦ 370 ὁ Ἐπαμεινώνδας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὅλοι οἱ δυσηρεστημένοι κατὰ τῆς Σπάρτης, Ἄργειοι, Ἀρκάδες, Ἡλεῖοι ἠνώθησαν μαζί του. Ὁ ἐχθρὸς ἔφθασεν εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Σπάρτης, ἡ ὁποία διέτρεξε μέγιστον κίνδυνον. Ἡ ἀτείχιστος πόλις πρῶτην φοράν εἶδε τὸν ἐχθρὸν τόσοσὸν πλησίον καὶ αἱ γυναῖκες περιφοβοὶ ἔβλεπαν τὸν καπνὸν τῶν καιομένων χωρίων. Ὁ Ἐπαμεινώνδας δὲν ἐπεχείρησε νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν, ἀλλ' ἡ εἰσβολὴ εἶχε σοβαρωτάτας συνεπείας. Ἡ Μεσσηνία ἀπεσχίσθη καὶ ἀπετέλεσεν ἀνεξάρτητον κράτος μὲ πρωτεύουσαν τὴν Μεσσήνην, ἡ ὁποία ἔκτισθη εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἰθώμης. Τὸ ἐπόμενον ἔτος 369 ὁ Ἐπαμεινώνδας εἰσέβαλε πάλιν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Οἱ Ἀρκάδες ἠνώθησαν τότε εἰς μίαν ὁμοσπονδίαν καὶ ἵδρυσαν διὰ συνοικισμοῦ τὴν Μεγαλόπολιν, ἡ ὁποία ἔγινε τὸ κέντρον τῆς ὁμοσπονδίας των. Τοιοῦτοτρόπως διελύθη ὀριστικῶς ἡ σπαρτιατικὴ συμμαχία καὶ ἡ Σπάρτη περιορίσθη εἰς τὴν Λακωνικὴν. Τὸ σπαρτιατικὸν κράτος κατελύθη καὶ δὲν ἀνιδρῦθη

πλέον. Ἀπὸ τότε ἡ Σπάρτη ἔπαυσε νὰ ἔχη σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν.

ΑΚΜΗ ΤΩΝ ΘΗΒΩΝ

Μετὰ τὴν νίκην εἰς τὰ Λεῦκτρα ἀρχίζει ἡ ἀκμὴ τῶν Θηβῶν. Ἡ Βοιωτία δὲν εἶχε παύσει νὰ προοδεύῃ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Ἡ χώρα ἔπαυσε νὰ εἶναι καθαρῶς

Ειδώλια τῆς Τανάγρας

Τὴν πρόοδον τῆς Βοιωτίας τὸν 4ον αἰῶνα μαρτυροῦν τὰ πολυάριθμα πήλινα εἰδώλια, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν εἰς τοὺς τάφους τῆς Τανάγρας. Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ εἶναι ἀληθινὰ κομψοτεχνήματα. Εἰκονίζουσι συνήθως γυναῖκας καὶ πολὺ συχνὸς εἶναι ὁ τύπος γυναικῶν με ἐνδυμασίαν περιπάτου, με χιτῶνα δηλαδὴ καὶ ἱμάτιον, καὶ σκιάδιον, ὅπως εἰς τὴν εἰκόνα ἀριστερά. Ἄλλοτε πάλιν ἔχομεν κωμικὰς παραστάσεις. Εἰς τὴν εἰκόνα δεξιὰ δούλος παιδαγωγὸς τραβᾷ τὸ αὐτὶ τοῦ παιδιοῦ.

γεωργικὴ, ἀνέπτυξεν ἐμπόριον καὶ βιομηχανίαν καὶ ἀστικὴν τάξιν καὶ ἤρχισε νὰ προοδεύῃ πνευματικῶς. Οἱ Βοιωτοὶ διακρίνονται τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἰς τὰς τέχνας, ὅπως μαρτυροῦν τὰ περίφημα εὐρήματα τῆς Τανάγρας, διὰ τὰ ὁποῖα θὰ ὁμιλήσωμεν εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς τέχνης.

Ὁ θηβαϊκὸς στρατὸς εἶναι ὁ πολυπληθέστερος τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, καλύτερον ὦπλισμένος καὶ ἔχει ἐξόχους ἀρχηγούς. Δύο ἀπ' αὐτούς, ὁ Πελοπίδας καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας, ἀπέκτησαν πανελλήνιον φήμην. Ὁ Ἐπαμεινώνδας εἰσήγαγε σοβαρὰς μεταρρυθμίσεις εἰς τὸν στρατόν. Αὐτὸς ἐφεῦρε τὴν λεγομένην κ α τ ἄ λ ο ξ ἦ ν φ ἄ λ α γ γ α π α ρ ἄ τ α ξ ι ν, ἐνίσχυσε δηλαδὴ μίαν ἀπὸ τὰς πτέρυγας τῆς φάλαγγος καὶ δι' αὐτῆς ἐζήτει νὰ ἀνοίξη ρήγμα εἰς τὸ μέτωπον τοῦ ἐχθροῦ. Εἰς τὴν παράταξιν αὐτὴν λέγεται ὅτι ὀφείλεται ἡ νίκη εἰς τὰ Λεῦκτρα. Ἐκτὸς τούτου ὁ Ἐπαμεινώνδας εἶχε καὶ ἄλλα ἐξαιρέτα προσόντα. Εἶχε μορφωθῆ καλά, ἔζη βίον ἀπλοῦν, ἠγάπα πολὺ τὴν πνευματικὴν ἐνασχόλησιν, ἦτο ρήτωρ ἔξοχος, μέγας στρατηλάτης καὶ ἐπεβάλλετο μὲ τὴν μετριопάθειαν καὶ τὴν τιμιότητα.

Δυστυχῶς ὅμως καὶ οἱ πολιτικοὶ τῶν Θηβῶν ἐμιμήθησαν τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Σπαρτιάτας. Ἐνῶ εἶχαν διακηρύξει ὅτι πολεμοῦν διὰ τὴν αὐτονομίαν τῶν πόλεων, ἐπιμένουν μετὰ τὴν νίκην των νὰ τὰς ὑποτάξουν εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῶν Θηβῶν. Ἐπεμβαίνουν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῶν κρατῶν καὶ δὲν ἀποφεύγουν τὰς τρομοκρατικὰς μεθόδους, διὰ τὰς ὁποίας ἡ Σπάρτη ἔγινε τόσον μισητὴ. Δὲν διστάζουν καὶ αὐτοὶ νὰ χρησιμοποιήσουν περσικὰ χρήματα, διὰ νὰ πολεμήσουν τοὺς ἄλλους Ἕλληνας. Ὁ Πελοπίδας τὸ 367 ἀναβαίνει εἰς τὰ Σοῦσα, διὰ νὰ ἐπαιτήσῃ χρήματα, καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας μὲ περσικὸν χρῆμα κατασκευάζει στόλον καὶ ζητεῖ νὰ ἐξουσιάσῃ τὴν θάλασσαν. Καὶ οἱ πολιτικοὶ λοιπὸν τῶν Θηβῶν δὲν κατορθώνουν νὰ ἀνυψωθοῦν εἰς τὴν ἔννοιαν μιᾶς μεγάλης ἠνωμένης Ἑλλάδος.

Η ΕΝ ΜΑΝΤΙΝΕΙΑ ΜΑΧΗ (362)

Ἄλλ' αἱ δυνάμεις τῶν Θηβῶν δὲν ἐξαρκοῦν διὰ σχέδια τόσον μεγάλα καὶ μετ' ὀλίγον δὲν θὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ συγκρατήσουν τοὺς συμμάχους των. Ὅλη ἡ Ἑλλὰς εἶναι ἀνάστατος. Ἡ Πελοπόννησος ἰδίως ἔχει παραδοθῆ εἰς τὴν ἀναρχίαν καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας ἀναγκάζεται νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον τρίτην καὶ τετάρτην φορὰν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπειδὴ ἀνησυχοῦν διὰ τὴν πρόοδον τῶν Θηβῶν, συμμαχοῦν μὲ τοὺς Σπαρτιάτας. Κατὰ τὴν τετάρτην εἰσβολὴν κινδυνεύει πάλιν ἡ

362 Σπάρτη, ἀλλ' εἰς τὴν μεγάλην παρὰ τὴν Μαντίνειαν μά-
χην ὁ Ἐπαμεινώνδας φονεύεται καὶ ὁ ἀγὼν μένει ἄκρι-
τος (27 Ἰουλίου 362).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου ἀρχηγοῦ καταρρεῖ ἡ θη-
βαϊκὴ ἡγεμονία καὶ δημιουργεῖται χάος εἰς τὴν Ἑλλάδα.
Ἄκρισία δὲ καὶ ταραχὴ ἔτι πλείων μετὰ
τὴν μάχην ἐγένετο ἢ πρόσθεν ἐν Ἑλλάδι,
γράφει ὁ Ξενοφῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

Η ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΙΣ ΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Ἐκείθεν τοῦ Ὀλύμπου ἐκτείνεται ἡ βορειότερα Ἑλλάς, ἡ ἐποία φέρει τὸ ὄνομα **Μακεδονία**.

Ἡ Μακεδονία εἶναι χώρα εὐρύχωρος καὶ ἐκτείνεται μεταξύ τοῦ ποταμοῦ Στρυμόνος καὶ τῆς Ἰλλυρίας. Τὰ βουνά της, γυμνά σήμερον τὰ περισσότερα, ἦσαν σκεπασμένα ἀπὸ δάση εἰς τὴν ἀρχαιότητα. Μεταξὺ τῶν βουνῶν σχηματίζονται μεγάλοι πεδιάδες, ὀνομασται διὰ τὴν εὐφορίαν των, τὰς ὁποίας διατρέχουν μεγάλοι ποταμοί, ὁ **Στρυμών**, ὁ **Ἀξιός**, ὁ **Ἀλιάκμων**. Τὸ κλίμα τῆς Μακεδονίας διαφέρει ἀπὸ τὸ κλίμα τῆς νοτιωτέρας Ἑλλάδος. Ὁ χειμὼν εἶναι ψυχρότερος, οἱ ποταμοὶ κάμνουν ὑγροτέραν τὴν ἀτμόσφαιραν καὶ διατηροῦν λειβάδια καὶ ἀφθονωτέραν χλόην. Ἐπίσης καὶ ὁ βίος τῶν κατοίκων διαφέρει. Οἱ Μακεδόνες εἶναι εὐρωστοὶ χωρικοί, βοσκοὶ ἢ γεωργοί, καὶ ζοῦν εἰς κώμας. Αἱ πόλεις των, ἀκόμη καὶ ἡ πρωτεύουσά των αἱ **Αἶγαί** καὶ ἀργότερα ἡ **Πέλλα**, εἶναι ἀσήμαντοὶ συνοικισμοί.

Τὴν χώραν ἐκυβέρνηα ὁ βασιλεὺς μὲ τοὺς γαιοκτήμονας εὐγενεῖς, οἱ ὁποῖοι ὠνομάζοντο **ἐταῖροι**. Οἱ εὐγενεῖς τῆς Μακεδονίας εἶχαν μεγάλην ἀγάπην εἰς τὴν ἵππασίαν, τὸ κυνήγιον, τὸν πόλεμον καὶ ἦσαν ὀνομαστοὶ διὰ τὴν φιλοποσίαν. Ἐπολέμουν ἔφιπποι καὶ ὁ μακεδονικὸς στρατὸς ἐπὶ μακρὸν ἀπετελεῖτο μόνον ἀπὸ ἵππικόν. Οἱ μεγάλοι γαιοκτήμονες ὑπήκουαν εἰς τὸν βασιλέα, ἰδίως ἡ ὀρεινὴ Μακεδονία ἀνῆκεν εἰς ἰσχυροὺς εὐγενεῖς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι.

Ἡ Μακεδονία δὲν εἶχε διέξοδον εἰς τὴν θάλασσαν, διότι τὰ

παράλιά της κατείχαν έλληνικαί άποικιαί, τὰς ὁποίας ἔξουσίαζαν οἱ Ἄθηναῖοι. Διὰ τοῦτο ἔμενε πολὺν καιρὸν ἀγροτική. Ἄλλὰ μὲ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀποικιῶν καὶ τῶν Ἀθηναίων ἤρχισε νὰ ἀναπτύσσεται. Τὸν 4ον αἰῶνα ἐξῆλθεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπὸ τὸν καθαρῶς ἀγροτικὸν βίον καὶ ἐδημιούργησεν ἐμπόριον καὶ βιομηχανίαν. Οἱ βασιλεῖς εἶδαν τότε τὴν ἀνάγκην νὰ καταβοῦν εἰς τὴν θάλασσαν, ἄφησαν τὴν παλαιὰν πρωτεύουσάν των καὶ ἔκτισαν νέαν, τὴν Πέλλαν (Γιανιτσά), ἡ ὁποία ἔκειτο πλησιέστερον εἰς τὴν θάλασσαν.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὁ βασιλεὺς **Περδίκκας Β'** ἐπεχείρησε νὰ καταλάβῃ τὴν Χαλκιδικήν. Ὁ διάδοχός του **Ἀρχέλαος** (413—399) εἶναι ὁ θεμελιωτὴς τῆς μακεδονικῆς δυνάμεως. Ἔκτισε πόλεις, κατεσκεύασε δρόμους καὶ ἔκαμε μεταρρυθμίσεις εἰς τὸν στρατόν. Αὐτὸς ἐδημιούργησε τὸ πεζικόν, τὸ ὁποῖον ἔγινεν ἀργότερα μεγάλη μαχητικὴ δύναμις εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Φιλίππου. Ἦτο φίλος τῆς προόδου καὶ ἐπροσπάθησε νὰ ἀνοίξῃ τὴν χώραν του εἰς τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν. Εἰς τὴν αὐλήν του ἐφιλοξενήθη ὁ μέγας δραματικὸς Εὐριπίδης.

Ο ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Τὴν ἀνάπτυξιν αὐτὴν συνεχίζει καὶ συμπληρώνει ὁ Φίλιππος. Ὁ Φίλιππος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τὸ 360 μὲν 23

Μακεδῶν ἱππεύς, νόμισμα ὀκτάδραχμον Ἀλεξάνδρου Α', βασιλέως τῆς Μακεδονίας πρὸ τοῦ 450 π. Χ.

ἔτῶν. Εἶχε μείνει τρία ἔτη ὡς ὄμηρος εἰς τὰς Θήβας, ὅπου ἔλαβε τὴν εὐκαιρίαν νὰ μάθῃ τὴν πολιτικὴν ὀργάνωσιν, τὴν στρατιωτικὴν τέχνην, ἀλλὰ καὶ τὴν διαίρεσιν, τὰ πάθη καὶ τὰς ἀδυναμίας τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Διὰ τοῦτο εἶχε μεγάλα σχέδια. Ἦθελε νὰ ἐκτείνῃ τὸ κράτος του καὶ ἐπίστευεν ὅτι δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἔξουσιάσῃ τὴν Ἑλλάδα. Εἶχε δὲ ἐξαιρετα προσόντα, διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὰ σχέδιά του. Ὁ Φίλιππος

ἔλαβε μεγάλην μόρφωσιν κατὰ τὴν νεότητά του καὶ κατορθώνει μὲ τὴν εὐγλωττίαν του, μὲ τὰς γνώσεις καὶ μὲ τοὺς τρό-

πους του νὰ γοητεύη τοὺς Ἕλληνας. Συγχρόνως ὁμως ὡς γνήσιος Μακεδῶν εἶναι βίαιος, ἀγαπᾷ τὸ κυνήγιον καὶ τὸν οἶνον. Παρατηρητικός, κατορθώνει νὰ διακρίνη τὰ προσόντα καὶ τὰς ἀδυναμίας τῶν ἀντιπάλων του, εἶναι ἀποφασιστικός καὶ ταχὺς εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεων, ἀλλὰ γνωρίζει ἐπίσης νὰ κρύπτῃ τὰς σκέψεις του καὶ νὰ περιμένῃ.

Ο ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

Πρῶτη φροντίς τοῦ Φιλίππου ἦτο νὰ κάμῃ ἰσχυρὸν στρατόν. Κυρίως ἐφρόντισε νὰ διοργανώσῃ καλύτερα τὸ πεζικόν καὶ κατήρτισεν ἐκτὸς τοῦ ἵππικοῦ τῶν ἐταίρων πολυάριθμον σῶμα ἀπὸ ὀπλίτας, τοὺς λεγομένους πεζεταίρους, τοὺς ὁποίους ἐστρατολόγησεν ἀπὸ τοὺς εὐρώστους χωρικοὺς τῆς Μακεδονίας. Οἱ ἀξιωματικοὶ ὁμως ἦσαν εὐγενεῖς. Τοιοῦτοτρόπως κατήρτισεν ἀληθῆ μόνιμον ἐθνικὸν στρατόν.

Εἰς τὸ πεζικόν εἰσήγαγε νέαν τακτικὴν. Κατήρτισε δηλαδὴ τὴν λεγομένην μακεδονικὴν φάλαγγα, ἡ ὁποία εἶναι σῶμα στρατιωτικόν ἀπὸ 4096 ἄνδρας παρατεταγμένους εἰς 16 σειράς. Ἐκαστος στρατιώτης ἦτο ὀπλισμένος μὲ δόρυ μακρότατον, 6.30 μ., τὸ ὁποῖον ὠνόμαζαν σάρισσαν, καὶ μὲ ἀσπίδα στρογγυλὴν κρεμασμένην ἀπὸ τὸν λαιμόν. Οἱ ἄνδρες τῶν ἕξ πρώτων σειρῶν κανονίζουν τοιοῦτοτρόπως τὸ μήκος τοῦ δόρατος, ὥστε ἡ αἰχμὴ τοῦ ὄπλου τῆς ἕκτης σειρᾶς προεξείχε κατὰ ἕν μέτρον ἀπὸ τοὺς ὀπλίτας τῆς πρώτης γραμμῆς. Τοιοῦτοτρόπως ἐσχηματίζετο κινητὸν φρούριον, τὸ ὁποῖον ἐπροστάτευεν ὀλόκληρον δάσος ἀπὸ αἰχμᾶς. Τὰ πλευρὰ τῆς φάλαγγος ἀσφαλίζουν σῶματα πελταστῶν καὶ πρὸ αὐτῆς βαδίζει πυκνὴ παράταξις ἀπὸ ψιλοῦς, δηλαδὴ ἀκοντιστάς, τοξότας, σφενδοθήτας κτλ. Ἡ μακεδονικὴ φάλαγγ ἐκυριάρχησεν ἐπὶ δύο περίπου αἰῶνας εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν. Ἀλλὰ καὶ τὸ

Μακεδῶν ὀπλίτης

ἵππικὸν διετήρησε σπουδαιοτάτην θέσιν εἰς τὸν μακεδονικὸν στρατὸν καὶ πολλάκις αὐτὸ ἔκρινε τὴν τύχην τῆς μάχης. Τὸν ἔξοπλισμὸν τοῦ Φιλίππου συμπληρῶνουν πλῆθος μηχανῶν, ἐκ τῶν ὁποίων πολλὰς ὁ ἴδιος ἐφεύρεν.

Ο ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΚΥΡΙΑΡΧΕΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΟΡΕΙΟΝ ΕΛΛΑΔΑ

Τὸ ἔργον τοῦ Φιλίππου δὲν ἦτο εὐκόλον. Ἐπρεπε πρῶτον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν νὰ ἐπιβάλη τὴν πειθαρχίαν εἰς τοὺς εὐγενεῖς γαιοκτῆμονας, δεύτερον νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν χώραν ἀπὸ τοὺς περίξ βαρβάρους, ἰδίως τοὺς Θρᾶκας, οἱ ὅποιοι ἔκαμναν διαρκεῖς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν χώραν του, καὶ τέλος νὰ ζητήσῃ διέξοδον εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ Φίλιππος μὲ ἐπίμονον ἐργασίαν, μὲ πόλεμον ἢ διπλωματίαν, ἐπέτυχεν εἰς ὅλην τὴν γραμμὴν.

Ἀφοῦ ἀπέκρουσε τοὺς βαρβάρους καὶ ἐξησφάλισε τὴν ἐξουσίαν του εἰς τὸ ἐσωτερικόν, κατώρθωσε νὰ προσελκύσῃ μὲ ὑποσχέσεις τὴν Ὀ λ υ ν θ ο ν, τὴν ἰσχυροτέραν ἀπὸ τὰς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς, καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Ἀ μ φ ί π ο λ ι ν καὶ ἄλλας πόλεις τῶν Ἀθηναίων (357). Τοῦτο ἔφερε τὸν Φίλιππον εἰς ρῆξιν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς μακροχρόνιον πόλεμον. Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔδειξαν μεγάλην προθυμίαν καὶ ὁ Φίλιππος κατώρθωσε νὰ λάβῃ μὲ τὸ μέρος του τὰς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς, τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τοῦ Βοσπόρου (357—348), ἔγινε κύριος τῶν χρυσορυχείων τοῦ Παγγαίου καὶ ἤρχισε νὰ ἐμπορεῖται μὲ τὸν Εὐξείνιον. Κατεσκεύασε μάλιστα στόλον, μὲ τὸν ὁποῖον ἐξουσίαζε τὴν πηραλίαν. Τὰ κατορθώματα αὐτὰ ἀνησύχησαν τοὺς Ἀθηναίους, διότι ἔχαναν τὰ συμφέροντά των εἰς τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης καὶ ἔβλεπαν ὅτι ἀπειλοῦνται τὰ στενὰ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τοῦ Βοσπόρου.

ΕΠΕΜΒΑΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑΝ ΚΑΙ ΦΩΚΙΔΑ

Εὐθύς κατόπιν ἐδόθη εὐκαιρία εἰς τὸν Φίλιππον νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὰ πράγματα τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Ἡ Μέση Ἑλλὰς ἦτο ἀνάστατος κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀπὸ τὸν λεγόμενον Ἰ ε ρ ὸ ν π ὅ λ ε μ ο ν. Αἱ πόλεις τῆς Φωκίδος εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἀναπτύσσωνται κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Αὐτὸ ἀνησύ-

χησε τούς γείτονάς των Θηβαίους, οί ὅποιοι ἐζήτησαν νά τās περιορίσουν μέ κάθε τρόπον. Κατήγγειλαν λοιπόν εἰς τὸ Ἄμφικτιονικὸν συνέδριον ὅτι οἱ Φωκεῖς ἐκαλλιέργησαν χώραν ἀνήκουσαν εἰς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν καὶ τὸ συνέδριον τούς κατεδίκασεν εἰς βαρὺ πρόστιμον (500 τάλαντα). Ἐπειδὴ δὲ οἱ Φωκεῖς ἠρνήθησαν νά πληρώσουν, ἐκήρυξε τὸν ἱερὸν πόλεμον ἐναντίον των καὶ ἀνέθεσεν εἰς τούς Θηβαίους, τούς Λοκρούς καὶ τούς Θεσσαλοὺς νά ἐκτελέσουν τὴν ἀπόφασιν. Οἱ Φωκεῖς ἔχοντες πολμηροὺς καὶ ἱκανοὺς ἀρχηγούς, τὸν Φίλιππον, τὸν Ὀνόμαρχον κ.α., ἀντέταξαν ἰσχυρὰν ἀντίστασιν, ἔγιναν κύριοι τοῦ μαντείου καὶ ἐχρησιμοποίησαν τούς θησαυροὺς τοῦ θεοῦ διὰ νά καταρτίσουν ἰσχυρὸν μισθοφορικὸν στρατόν. Ἐνίκησαν τούς ἀντιπάλους καὶ κατέλαβαν μέρος τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Θεσσαλίας.

Οἱ εὐγενεῖς τῆς Θεσσαλίας ἐκάλεσαν τότε τὸν Φίλιππον ἐναντίον τῶν Φωκῶν, ὁ ὅποιος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἐνίκησεν εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην τὸν Ὀνόμαρχον καὶ ἀμέσως ἐβάδισε κατὰ τῶν Θερμοπυλῶν (353). Ἀλλὰ στόλος ἀθηναϊκὸς ἔφθασεν ἐγκαίρως εἰς τὰς Θερμοπύλας καὶ τοῦ ἔφραξε τὸν δρόμον. Ὁ Φίλιππος ὑπεχώρησεν ἀτάραχος ἀναγνωρίζων ὅτι δὲν εἶχε φθάσει ἡ ὥρα. Ἡ Θεσσαλία ὁμως ἔμεινε κτῆσις μακεδονικῆ.

Ἀφοῦ ἀπέτυχεν εἰς τὰς Θερμοπύλας, ὁ Φίλιππος ἐστράφη εἰς τὴν Θράκην καὶ ἐπροχώρησε μέχρι Βυζαντίου. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἤρχισαν νά ἀνησυχοῦν καὶ ἡ Ὀλυνθος, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐξαπατήσει ὁ Φίλιππος, ἐπειδὴ ἔβλεπε τὸν κίνδυνον, ἐζήτησε νά εἰσέλθῃ εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων. Εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν ἠκούσθη πρώτην φοράν εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν ἐκκλησίαν ἡ φωνὴ τοῦ Δημοσθένους, ὁ ὅποιος κατήγγειλε τὰ σχέδια τοῦ Φιλίππου. Ὁ Δημοσθένης ξεφώνησε τότε τὸν πρῶτον κατὰ Φιλίππου λόγον (349).

Ο ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ

Ὁ Δημοσθένης εἶχε γεννηθῆ τὸ 384 ἀπὸ πλουσίους γονεῖς, ἔλαβε καλὴν μόρφωσιν, ἐμελέτησε τούς ῥητορας καὶ πολιτικούς συγγραφεῖς καὶ ἰδίως ἐθαύμαζε τὸν Θούκυδιδην.

Ὅταν ἤρχισε ν' ἀναμιγνύεται εἰς τὴν πολιτικὴν ὁ Δημοσθένης, εἰς

τάς Ἀθήνας μεγάλην ἐπιρροὴν εἶχεν ὁ πολιτικός **Εὐβουλος**, ὁ ὁποῖος διηύθυνε τὴν ἀθηναϊκὴν πολιτικὴν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου. Αἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἦτο δημοκρατία μεγαλεμπόρων, τραπεζιτῶν καὶ ἐφοπλιστῶν. Δὲν εἶχε πλέον στρατὸν ἀπὸ πολίτας, ἀλλὰ ἐχρησιμοποιοῦσε μισθοφόρους. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἀγαποῦσαν τοὺς πολέμους, προπάντων τοὺς μακροὺς πολέμους, οἱ ὁποῖοι ἐβλαπταν τὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις. Σύμφωνα λοιπὸν μετὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς καὶ μετὰ τὰ συμφέροντα τῆς εὐπορούσης τάξεως ὁ Εὐβουλος εἶχεν ὡς πρόγραμμα νὰ μὴ ἀναμειγνύεται εἰς ἐξωτερικὰς ὑποθέσεις καὶ νὰ ἀποφεύγῃ τοὺς πολέμους. Ἐφῆρεν ὁμως μεγάλην τάξιν εἰς τὰ οἰκονομικὰ καὶ διὰ τοῦτο εἶχε μεγάλην δημοτικότητα.

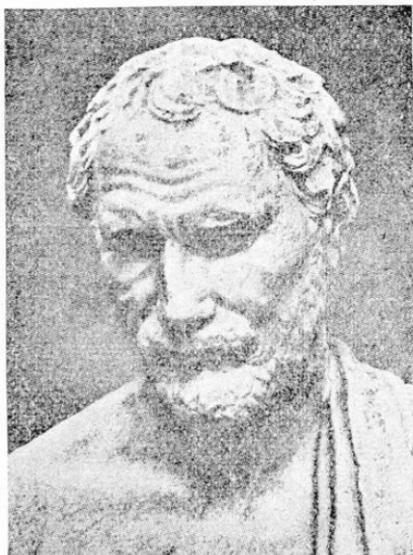
Ἐπὲρ τῆς εἰρήνης ἦσαν ὄχι μόνον ἡ τάξις τῶν πλουτοκρατῶν, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ εἰρηνόφιλοι ἐκ πεποιθήσεως καὶ μερικοὶ ἀπασιόδοξοι, ὅπως ὁ στρατηγὸς **Φωκίων**, οἱ ὁποῖοι ἐφρόνουν ὅτι αἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἦσαν ἱκαναὶ διὰ πολέμους καὶ μεγάλας ἐπιχειρήσεις. Ἐπῆρχαν ὁμως καὶ συμφεροντολόγοι, οἱ ὁποῖοι ἐλάμβαναν χρήματα ἀπὸ τὸν Φίλιππον καὶ προσεπάθουν νὰ κρατοῦν τοὺς Ἀθηναίους εἰς ἀδράνειαν. Τοιοῦτος ἦτο ὁ **Ἀίσχίνης**, ρήτωρ ἰκανώτατος, ἀντάξιος τοῦ Δημοσθένους, καὶ οἱ ἄλλοι **φιλιππίδες**. Εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Φίλιππος εἶχε τοιαῦτα ὄργανα εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' οἱ ὄπαδοί του δὲν ἦσαν ὅλοι προδόται καὶ ἀγορασμένοι. Εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα ὑπῆρχαν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἰδεολόγοι, οἱ ὁποῖοι ἐθεώρουν τὸν Φίλιππον ὡς τὸν μόνον ἰκανὸν νὰ ἐνώσῃ τοὺς Ἕλληνας καὶ νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ εἰς ἔθνικόν πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν, ὅπως ἦτο π.χ. ὁ ἀθηναῖος ρητοροδιδάσκαλος **Ἰσοκράτης**. Ὁ πόθος αὐτὸς εἶχε γίνῃ ζωηρότερος εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, διότι ἡ δύναμις τῆς Περσίας ἐπὶ τοῦ βασιλέως **Ἀρταξέρξου Γ'** τοῦ Ὠχου (359 — 338) ἐφάνη ὅτι ἀναγεννᾶται.

Ἐναντίον ὅλων αὐτῶν ἐξηγέρθη ὁ Δημοσθένης καὶ ἐπροσπάθησε νὰ κινήσῃ τοὺς συμπολίτας του κατὰ τοῦ Φιλίππου. Ἐχθρὸς τῆς Ἑλλάδος δὲν ἦτο κατ' αὐτὸν ὁ Ὠχος, ἀλλ' ὁ Φίλιππος, τὸν ὁποῖον εἰς τὴν ἑξαψίν του ὠνόμαζε βάρβαρον. Ἡ ἀγάπη του πρὸς τὴν πατρίδα, ἡ ἀνάμνησις τοῦ παλαιοῦ μεγαλείου της καὶ ἡ ἀντιπάθεια εἰς τὸν Φίλιππον ἔδωσαν εἰς τοὺς λόγους του πάθος καὶ ὄρμην καὶ

πρωτοφανή εὐφράδειαν. Ἐπὶ μακρὸν ὁμως δὲν κατώρθωσε νὰ εἰσακουσθῆ.

ΕΠΙΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ὁ Φίλιππος ἐθεώρησε κατάλληλον τὴν στιγμήν νὰ προσβάλλῃ τὴν Ὀλυνθον. Τὸ 349 ἐπολιόρκησε τὴν πόλιν, ἣ ὁποία ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων. Οἱ τρεῖς Ὀλυνθιακοὶ λόγοι, τοὺς ὁποίους ἐξεφώνησεν ὁ Δημοσθένης, δὲν κατώρθωσαν νὰ κινήσουν τοὺς Ἀθηναίους εἰς ἀποτελεσματικὴν ἐνέργειαν. Ὁ Φίλιππος ἐκυρίευσεν τὴν πόλιν καὶ τὴν κατέστρεψε παραδειγματικῶς, διὰ νὰ τρομοκρατήσῃ τοὺς ἄλλους. Τὰ ὄργανά του εἰς τὰς Ἀθήνας εἰργάσθησαν διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν εἰρήνην, τὴν ὁποίαν ἐχρειάζετο τὴν στιγμήν ἐκείνην. Μετὰ μακρὰς συνεννοήσεις ὁ Φίλιππος καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἔκλεισαν εἰρήνην, τὴν λεγομένην εἰρήνην τοῦ Φιλοκράτους, διὰ τῆς ὁποίας οἱ ἀντίπαλοι ἐκράτησαν τὰς κτήσεις, τὰς ὁποίας κατεῖχαν (346).

Δημοσθένης (384—322), ἀντίγραφον τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων—Κοπεγχάγη

Ἡ κεφαλὴ ἐνὸς ἀντιγράφου τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Δημοσθένους, τὸν ὁποῖον εἶχε κατασκευάσει τὸ 280 π.Χ. ὁ γλύπτης Πολύευκτος.

Ἀπὸ τὴν εἰρήνην ὁμως εἶχαν ἀποκλεισθῆ σκοπίμως οἱ Φωκεῖς. Ὁ Φίλιππος λοιπὸν ἐπιτίθεται ἐναντίον αὐτῶν, κυριεύει καὶ κατασκάπτει ἀγρίως τὰς φωκικὰς πόλεις καὶ συγχρόνως γίνεται κύριος τῶν Θερμοπυλῶν.

Ἀλλὰ πρὸς στιγμήν στρέφεται πρὸς τὴν Θράκην, κυριεύει τὸ κράτος τῶν Ὀδρυσσῶν Θρακῶν, κτίζει εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Αἴμου τὴν Φιλιππούπολιν καὶ πολιορκεῖ τὸ Βυζάντιον.

Τοιοιτοτρόπως ἀπειλείται αὐτὴ ἡ ὕπαρξις τῶν Ἀθηνῶν, διότι, καθὼς γνωρίζομεν, οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τὸν Εὐξεινον Πόντον ἐπρομηθεύοντο τὸν σῖτον. Ὁ Δημοσθένης ἀνέπτυξε τότε μεγάλην δραστηριότητα καὶ συνήνωσε πολλὰς πόλεις ἐναντίον τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας.

Βλέπων τὴν κίνησιν αὐτὴν ὁ Φίλιππος ἀπεφάσισε νὰ προσβάλλῃ τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὴν χώραν των. Ἐπέρασε τὰς Θερμοπύλας καὶ κατέλαβεν αἰφνιδιαστικῶς τὴν Ἐλλάδιαν, ἡ ὁποία ἐξουσιάζει τὸν δρόμον πρὸς τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Ἀττικὴν.

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΧΑΙΡΩΝΕΙΑΝ (338)

Ἡ εἶδησις ἐδημιούργησε πανικὸν εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ἰδοὺ πῶς περιγράφει τὴν ταραχὴν τῶν Ἀθηναίων ὁ Δημοσθένης εἰς τὸν περὶ στεφάνου λόγον:

Ἦτο ἀργὰ τὸ βράδυ, ὁπότε κάποιος ἔφερε τὴν εἶδησιν εἰς τοὺς πρυτάνεις ὅτι κατελήφθη ἡ Ἐλάτεια. Εὐθύς ἐκεῖνοι διέκοψαν τὸ δεῖπνον... ἔστειλαν νὰ προσκαλέσουν τοὺς στρατηγοὺς καὶ ἐφώνησαν τὸν σαλπικτὴν. Ἡ πόλις ἦτο ἀνάστατος ἀπὸ τὴν ταραχὴν. Τὴν ἄλλην ἡμέραν μόλις ἐξημέρωσεν, οἱ πρυτάνεις προσεκάλεσαν τὴν Βουλὴν εἰς τὸ βουλευτήριον καὶ σεῖς ἐτρέξατε εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Καὶ προτοῦ ἀκόμη συνέλθῃ ἡ βουλή καὶ λάβῃ ἀποφάσεις, ὅλος ὁ λαὸς εἶχε συγκεντρωθῆ εἰς τὴν Πνύκα. Κατόπιν ἦλθαν οἱ πρυτάνεις, ἀνεκοίνωσαν τὰς πληροφορίας καὶ παρουσίασαν τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος εἶχε φέρει τὴν εἶδησιν. Ὁ κῆρυξ τότε ἠρώτησε ποῖος θέλει νὰ ὁμιλήσῃ, ἀλλὰ δὲν παρουσιάζετο κανεὶς, καὶ ἐνῶ ὁ κῆρυξ ἐπανελάμβανε τὴν ἐρώτησιν, κανεὶς δὲν ἐσηκώνετο, μολονότι ἦσαν παρόντες ὅλοι οἱ στρατηγοί, ὅλοι οἱ ῥήτορες καὶ ἡ φωνὴ τῆς πατρίδος ἐκάλεε διὰ τὴν σωτηρίαν της...

Πρὸ τοῦ κινδύνου συνεννοήθησαν αἱ Ἀθηναὶ καὶ αἱ Θῆβαι καὶ ὁ ἠνωμένος στρατὸς τῶν δύο πόλεων ἐπεχείρησε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν προέλασιν τοῦ Φιλίππου. Ἀλλὰ δὲν ἤργησε **338** νὰ ἐπέλθῃ τὸ μοιραῖον. Εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Χαιρωνείας ὁ μακεδονικὸς στρατὸς συνέτριψε τὰς δυνάμεις τῶν δύο πόλεων. Οἱ Θηβαῖοι εἶχαν μεγάλας ἀπωλείας, 1000 Ἀθηναῖοι ἐσκέπασαν τὸ πεδίον τῆς μάχης, 2 χιλ. συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι (2 Αὐγούστου 338).

Ἡ νίκη τῆς Χαιρωνείας ἔκρινε τὴν τύχην τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν. Ὁ συνασπισμὸς διελύθη καὶ αἱ πόλεις ὑπετάχθησαν εἰς τὸν νικητὴν ἐκάστη χωριστά. Αἱ Θῆβαι ἔχασαν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Βοιωτίας, ἡ ὀμοσπονδία τῶν βοιωτικῶν πόλεων διελύθη. Ἐπιεικέστερος ἐφάνη ὁ Φίλιππος πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Ἄφησεν ἐλευθέρους τοὺς αἰχμαλώτους, ἀνεγνώρισεν τὴν αὐτονομίαν των καὶ τὴν κυριαρχίαν των ἐπὶ πολλῶν νήσων. Ὑπεχρέωσεν ὅμως αὐτοὺς νὰ παραχωρήσουν τὴν Θρακικὴν Χερσόνησον καὶ τοιοῦτοτρόπως εἶχεν εἰς χεῖρας του τὴν τύχην τῆς πόλεως. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης αἱ Ἀθηναὶ ἐπαύσαν νὰ παίζου σημαντικὸν πρόσωπον εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς Ἑλλάδος. Παρέμειναν ὅμως πολὺν καιρὸν ἀκόμη

κέντρον τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ ἔστία τῆς τέχνης, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν γραμμάτων. Ἀπὸ τῆς μάχης τῆς Χαιρωνείας ἀρχίζει νέα περίοδος τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας.

Ὁ Φίλιππος ἦτο κατ' οὐσίαν κύριος τῆς Ἑλλάδος. Ἐγκατέστησεν εἰς τὰς Θήβας, εἰς τὴν Χαλκίδα, τὴν Ἀμβρακίαν καὶ τὴν Κόρινθον μακεδονικὰς φρουράς, τὴν Σπάρτην περιώρισεν εἰς τὰ στενὰ σύνορά της καὶ εἰς τὰς πόλεις τὴν ἀρχὴν ἔλαβαν οἱ μακεδονίζοντες.

Ὁ Φίλιππος ἐκάλεσε τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν ἑλληνικῶν πόλεων εἰς τὴν Κόρινθον. Τὸ συνέδριον ἀπεφάσισε διαρκῆ εἰρήνην μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων. Ἐπρεπε κάθε πόλις νὰ σεβασθῆ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἄλλης. Δὲν ἐπετρέπετο νὰ γίνουιν συνασπισμοί. Οἱ παραβαίνοντες τὰς ἀποφάσεις θὰ ἐδικάζοντο ὑπὸ ὀμοσπονδιακοῦ δικαστηρίου. Τὸ δικαστήριον λοιπὸν αὐτὸ ἦτο ἓνα εἶδος κοινωνίας τῶν ἔθνῶν. Ἰδίως ὁμως τὸ συνέδριον ἀπεφάσισε τὴν ἴδρυσιν νέας ἑλληνικῆς συμμαχίας, τῆς ὁποίας ἀρχηγὸς ἀνεγνωρίσθη ὁ Φίλιππος. Ὡς σκοπὸν τῆς συμμαχίας διεκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν. Τοιοῦτοτρόπως τὸ ὄνειρον τοῦ Ἰσοκράτους ἐπραγματοποιεῖτο. Ὁ Φίλιππος ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἠνωμένου στρατοῦ τῶν Ἑλλήνων θὰ ἐβάδιζε κατὰ τῶν βαρβάρων. Ἡδὴ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 336 μακεδονικὸς στρατὸς ὑπὸ τοὺς στρατηγούς Παρμενίωνα, Ἀμύνταν καὶ Ἀτταλον ἐπέρασε τὸν Ἑλλησπόντον, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ στενὰ καὶ νὰ προετοιμάσῃ τὸν δρόμον εἰς τὴν ἑκστρατείαν τοῦ Φιλίππου. Ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ἤρχισεν ἀμέσως προετοιμασίας, ἀλλ' ἐδολοφονήθη ὑπὸ τινος ἀξιωματικοῦ, ἐνῶ ἐτέλει τὸν γάμον τῆς θυγατρὸς του, μόλις 47 ἐτῶν (336).

Ὁ Λέων τῆς Χαιρωνείας

Μνημεῖον στηθὲν ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν Θηβαίων,
οἱ ὅποιοι ἔπεσαν εἰς τὴν μάχην τῆς Χαιρωνείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄

Ο ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΣΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

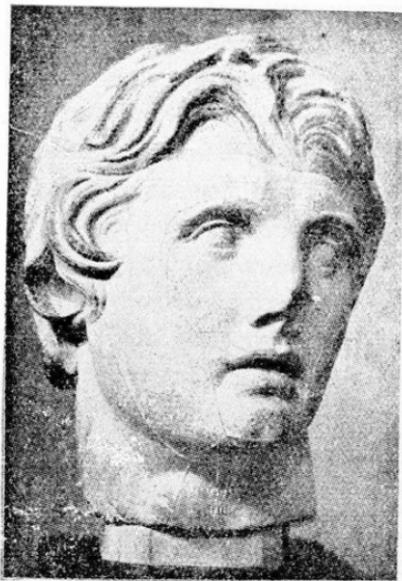
Μετά την νίκην εἰς τὴν Χαιρώνειαν τὸ βασίλειον τῆς Μακεδονίας ἀπέκτησεν ἕκτασιν καὶ δύναμιν ὅσην καμμία ἑλληνικὴ πολιτεία ἕως τότε. Διὰ τὴν ζήσιν ὅμως τὸ μεγάλο αὐτὸ κράτος, ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐξουσιάζη τὰ στενὰ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τοῦ Βοσπόρου, ὅπως τὸ ἴδιον πρᾶγμα πρὸ δύο αἰώνων ἦτο ἐπίσης ζήτημα ζωῆς διὰ τὸ κράτος τοῦ Δαρείου. Ἐπρεπε λοιπὸν ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας νὰ κυριαρχήσῃ εἰς τὴν δυτικὴν Μ. Ἀσίαν. Διὰ τοῦτο ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Περσῶν ἦτο ἀνάγκη διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς Μακεδονίας. Εὐθύς μετὰ τὴν μάχην τῆς Χαιρώνειας ὁ Φίλιππος ἔστειλε, καθὼς εἶδαμεν, με στρατὸν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν μερικὸν ἀπὸ τοῦς καλύτερους στρατηγούς του.

Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Περσῶν ἦτο, καθὼς εἶπαμεν, ἀνάγκη διὰ τὴν Μακεδονίαν. Ἄλλ' ἡ ἐμφάνισις κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Μακεδονίας ἑνὸς ἐξαιρετικοῦ ἀνθρώπου, τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔδωκεν εἰς τὸν ἀγῶνα διαστάσεις καὶ λαμπρότητα πρωτοφανῆ.

Ὁ Ἀλέξανδρος εἶναι ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα πρόσωπα τῆς ἱστορίας. Ἐμφανίζεται εἰς στιγμὴν κατάλληλον διὰ μεγάλα ἔργα, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος εἶναι φαινόμενον ἐξαιρετικόν. Νεανίας ξανθός, ὑψηλός, με πλατεῖς ὤμους, με κόμην βοστρυχώδη ἐπὶ τοῦ μετώπου ὡς χαίτην λέοντος, ἀγαπᾷ τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις καὶ μεθύει ἀπὸ τὴν ἵππασίαν. Αὐτὸς μόνος κατάρθωσε νὰ δαμάσῃ τὸν ἄγριον ἵππον Βουκεφάλαν, ὁ ὁποῖος θὰ τὸν φέρῃ ἕως τὰς Ἰνδίας. Ὅπως ὁ πατήρ του, ἀγαπᾷ με πάθος τὰ στρατιωτικά. Νεώτατος ὠδήγησε στρα-

τεύματα και αὐτὸς ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἵππικοῦ συνετέλεσεν εἰς τὴν νίκην τῆς Χαιρωνείας. Εἰς τὸ στήθος του κατοικεῖ ψυχὴ φλογερὰ καὶ ὀλοκληρὸς ὁ ὀργανισμὸς του εἶναι εὐερέθιστος. Δὲν δύναται νὰ ἀκούσῃ στρατιωτικὴν μουσικὴν χωρὶς νὰ αἰσθανθῇ παραφορὰν. Οἱ πόθοι του, ἡ ἀγάπη καὶ ὁ θυμὸς του ὑπερβαίνουν τὰ συνήθη ὄρια. Ἡ φλογερὰ φαντασία του μεγαλώνει τὰ πράγματα καὶ παρουσιάζει τὸν κόσμον μεγαλύτερον καὶ φωτεινότερον.

Μ. Ἀλέξανδρος

μαρμαρινὴ κεφαλὴ—Μουσεῖον Κωνσταντινουπόλεως

Ἀπὸ τὸ 13ον ἔτος τῆς ἡλικίας του ἔχει διδάσκαλον τὸν ἔξοχον φιλόσοφον Ἀριστοτέλην, ὁ ὁποῖος τὸν εἰσάγει εἰς τὸν πνευματικὸν κόσμον τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀνυψώνει τὸ φρόνημά του μὲ τὴν ποίησιν τοῦ Ὀμήρου. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐγίνε θαυμαστὴς τοῦ Ἀχιλλέως καὶ ὀνειρεύεται ὀμηρικὰς μάχας καὶ δόξαν ἡρώων. Εἰς τὸ βάθος ὁμως μένει γνήσιος Μακεδὼν, ἀγαπᾷ τὸν οἶνον καὶ παραφέρεται εὐκόλως.

Ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ προτίμησιν παρήγγελλε τὰς εἰκόνας του εἰς τὸν διάσημον γλύπτην τῆς ἐποχῆς του Λύσιππον. Ἀπὸ τὰς πολλὰς σωζομένας κεφαλὰς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ ἀνωτέρω πλησιάζει περισσότερο τὴν τέχνην τοῦ Λύσιππου καὶ ἀποδίδει ἀκριβέστερον τὴν μορφήν τοῦ μεγάλου κατακτητοῦ.

Ἡ ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ

Ὁ Ἀλέξανδρος ἀνῆλθε νεώτατος εἰς τὸν θρόνον, μόλις 20 ἐτῶν (336), καὶ εἰς στιγμὰς πολὺ δυσχερεῖς. Ἡ εἶδησις τῆς δολοφονίας τοῦ Φιλίππου ἐγέννησε ζωηρὸν ἀναβρασμὸν εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, οἱ βάρβαροι τῆς Θράκης ἐκινουῦντο καὶ

εἰς τὸ ἐσωτερικὸν εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς τοὺς ἀπαιτητὰς τοῦ θρόνου. Ἄλλ' ὁ νεαρὸς βασιλεὺς δὲν ἤργησε νὰ δείξῃ ὅτι ἔχει στιβαρὸν βραχίονα.

Μὲ τὴν πρόφασιν ὅτι καταδιώκει τοὺς δολοφόνους τοῦ πατρός του ἐξηφάνισε τοὺς ἀντιπάλους του καὶ κατέπνιξε τὴν ἀντίδρασιν τῶν εὐγενῶν. Κατόπιν ἐστράφη ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Ἄλλ' ἐνῶ ἐπολέμει ἐκεῖθεν τοῦ Αἴμου πρὸς τὰς θρακικὰς φυλάς, διεδόθη ἡ ψευδὴς εἶδησις ὅτι ἐφονεύθη. Ἀμέσως τότε ἐπανεστάτησαν αἱ Θῆβαι καὶ τὸ παράδειγμά των ἐφαίνετο ὅτι θὰ ἀκολουθήσουν αἱ Ἀθῆναι. Ὁ Δημοσθένης μὲ τοὺς ὁπαδούς του κατάρθρωσαν νὰ ἐνώσουν πολλὰς πόλεις ἐναντίον τῶν Μακεδόνων. Ὁ Ἀλέξανδρος ὅμως ἐξέπληξεν ὅλους μὲ τὴν κεραυνοβόλον ταχύτητά του. Ἐντὸς 15 ἡμερῶν εὐρέθη εἰς τὴν μέσσην Ἑλλάδα, ἐκυρίευσεν μὲ ὀρμητικὴν ἐπίθεσιν τὰς Θήβας, κατέσκαψεν ἀγρίως τὴν πόλιν καὶ τοὺς κατοίκους ἐπώλησεν ὡς δούλους (335). Εἶχε διατάξῃ ὅμως νὰ μὴ καταστρέψουν τὴν οἰκίαν τοῦ μεγάλου ποιητοῦ τῶν Θηβῶν Πινδάρου. Ἀπὸ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐξαφανίζεται μία ἀπὸ τὰς σημαντικωτέρας πόλεις τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἐφάνη ὑποχωρητικὸς.

Ὁ Ἀλέξανδρος συνεκάλεσε τοὺς Ἕλληνας εἰς κοινὸν συνέδριον εἰς τὴν Κόρινθον ὅπως πρὸ τριῶν ἐτῶν ὁ πατὴρ του, τὸ ὅποῖον ἀνενέωσεν τὴν κοινὴν εἰρήνην καὶ συμμαχίαν πρὸς τοὺς Μακεδόνας καὶ ἐξέλεξε τὸν Ἀλέξανδρον στρατηγὸν αὐτοκράτορα τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν.

ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ Μ. ΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΦΟΙΝΙΚΗΣ

Ὁ Ἀλέξανδρος ἐξεκίνησε τὴν ἀνοιξιν τοῦ 334 μὲ 30 χιλ. πεζοὺς καὶ 5 χιλ. ἵππεις. Τὸ ἵππικὸν ἀπετέλουν μακεδόνες εὐγενεῖς, οἱ ἑταῖροι, τὸ πεζικὸν κατὰ μέγα μέρος ἦσαν ἐπίσης Μακεδόνες, ἀλλ' ὑπῆρχε καὶ ἀξιόλογος ἀριθμὸς ἐλλήνων συμμάχων καὶ μισθοφόρων. Σωματάρχαι καὶ ἀξιωματικοὶ ἦσαν μακεδόνες εὐγενεῖς, ἀνθρωποὶ φιλόδοξοι καὶ πολεμικοί. Μία ἴλη ἵππικοῦ, ἡ λεγομένη ἴλη βασιλική, ἔπὸ τοὺς ἀνωτέρους εὐγενεῖς, ἀπετέλει τὴν φρου-

ρὰν τοῦ βασιλέως καὶ ἑπτὰ ἀνώτεροι ἀξιωματικοί, οἱ ἑπτὰ ἄσωμα τοφύλακες λεγόμενοι, ἀπετέλουν τὸ ἐπιτελεῖον του. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοῦς, ὁ **Παρμενίων**, ὁ υἱὸς τοῦ **Φιλώτας**, ὁ **Κλεῖτος**, ὁ **Κράτερος**, ὁ ἐξαιρετικὸς φίλος καὶ εὐνοούμενός του **Ἡφαιστίων** ἔγιναν ὀνομαστοί. Ἠκολούθησε τὴν θρακικὴν παραλίαν καὶ διέβη τὸν Ἑλλησποντον χωρὶς νὰ ἐμ-

ποδισθῆ ἀπὸ τοὺς Πέρσας. Παρὰ τὸν Γρανικὸν ποταμὸν συνέτριψε τὰς σημαντικὰς δυνάμεις, τὰς ὁποίας οἱ σατράπαι τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν εἶχαν συγκεντρώσει

334
(Μαῖος 334).
Ὁ ἴδιος ἐκινδύνευσεν εἰς τὴν μάχην καὶ μόλις ὁ στρατηγὸς Κλεῖτος ἔσωσεν

αὐτὸν ἀποκόψας τὴν χεῖρα τοῦ Πέρσου, ὁ ὁποῖος ἦτο ἔτοιμος νὰ κτυπήσῃ αὐτὸν ἀπὸ πίσω.

Αἱ συνέπειαι τῆς νίκης ἦσαν σημαντικώταται. Αἱ Σάρδεις καὶ ἡ Ἔφεσος ἤνοιξαν τὰς πύλας. Εἰς τὰς πόλεις, αἱ ὁποῖαι ἐδέχοντο αὐτὸν, ἐγκαθίστα δημοκρατίαν. Οἱ Πέρσαι ὁμως μὲ τὸν στόλον των ἐξουσίαζαν τὴν θάλασσαν.

Τὸν χειμῶνα ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον ἀδιαφορῶν ἂν ὁ περσικὸς στόλος θὰ διέκοπτε τὴν συγκοινωνίαν μὲ τὸ κράτος του, ὑπέταξε τὴν Λυκίαν καὶ Παμφυλίαν καὶ διὰ τῆς Πισιδίας καὶ Φρυγίας ἐπροχώρησεν εἰς τὸ **Γόρδιον**, ὅπου ἔφθασε καὶ ὁ στρατηγὸς Παρμενίων, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὑποτάξει τὴν μεγάλην Φρυγίαν. Ἐκεῖ ἔλυσε τὸν περίφημον Γόρδειον δεσμόν.

Εἰς τὸ Γόρδιον ὑπῆρχε μία ἄμαξα, τῆς ὁποίας ὁ τροχὸς ἦτο δεμένος μὲ τὸν ἄξονα μὲ μεγάλην τέχνην, ὥστε ἦτο πολὺ δύσκολον νὰ λύσῃ κανεὶς τὸν δεσμόν. Ἐπίστευαν ὅτι τὴν ἄμαξαν εἶχε δέσει ἓνας παλαιὸς βασιλεὺς τῆς Φρυγίας, ὁ Γόρδιος, καὶ ἓνας χρῆσμός ἐλεγεν ὅτι ὁποῖος τὸν

ἔλυε θὰ ἐγίνετο βασιλεὺς τῆς Ἀσίας. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀφοῦ ἐκοπί-
ασεν ἀρκετὰ νὰ λύσῃ τὸν δεσμόν, ἔσυρε τὸ ξίφος του καὶ τὸν ἔκοψε. Μ
αὐτὸ ἠθέλησε νὰ δείξῃ ὅτι οἱ δυνατοὶ ἀνθρώποι κόπτουν τὸν δεσμόν,
τὸν ὁποῖον δὲν ἤμποροῦν νὰ λύσουν.

Ὁ ρόδιος **Μέμων**, ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἑλλήνων μισθοφόρων τοῦ
Δαρείου, ἐπεχείρησε νὰ μεταφέρῃ τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἑλλάδα
καὶ νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς Ἕλληνας κατὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀλλ’
ἀπέθανε πολιορκῶν τὴν Μυτιλήνην καὶ τὸ σχέδιόν του ἐγκα-
τελείφθη. Τὴν ἀνοιξιν τοῦ 333 ὁ Ἀλέξανδρος εἰσέβαλεν εἰς
τὴν Καππαδοκίαν καὶ ἀπ’ ἐκεῖ ἐβάδισε πρὸς τὴν Κιλικίαν.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας **Δαρεῖος Γ’** ὁ λεγό-
μενος **Κοδομανός** (336—330) εἶχε συγκεντρώσει τεραστί-
ας δυνάμεις εἰς τὴν Βαβυλῶνα (600 χιλ. γράφει ὁ ἱστορικὸς
Ἄρριανός), μὲ τὰς ὁποίας ἠθέλησε νὰ ἀναχαιτίσῃ τὸν Ἀλέ-
ξανδρον. Οἱ δύο στρατοὶ συνεκρούσθησαν εἰς τὴν ἀμώδη

πεδιάδα τῆς **Ἴσσοῦ**
(Ὀκτώβριος ἢ Νο-
έμβριος 333). Ἀλλ’
ἀμέσως ἐφάνη ἡ ἀ-
σύγκριτος ὑπεροχὴ
τοῦ μακεδονικοῦ
στρατοῦ. Ἀπὸ τῶν
χρόνων τῶν μηδι-
333 κῶν ὁ περσικὸς
στρατὸς δὲν εἶ-
χεν ἀλλάξει οὐσιω-
δῶς. Ἀπετελεῖτο ἀ-
πὸ ἀσυντάκτους μά-
ζας, ἀπὸ πλήθη ποι-
κιλῶνυμα καὶ ποικι-

κιλόγλωσσα. Ἐναντίον τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ὁ Ἀλέξανδρος με-
τεχειρίσθη πάντοτε τὴν ἰδίαν τακτικὴν. Ἡ φάλαγξ διὰ τοῦ
συμπαγοῦς ὄγκου τῆς ἀνοίγε ρῆγμα εἰς τὴν μάζαν τοῦ ἐχθροῦ,
ἐπροχώρει ἐπιμόνως πρὸς τὸ μέρος, ὅπου ἦτο ὁ βασιλεὺς,
ἐνῶ συγχρόνως ὁ Ἀλέξανδρος ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἱπ-
πικοῦ ἐπεχείρει πλευρικὴν ἔφοδον. Τοιοῦτοτρόπως μετέ-
διδε τὴν σύγχυσιν εἰς τὰς μάζας τοῦ ἐχθροῦ, αἱ ὁποῖαι

‘Η μάχη τῆς Ἴσσου, μωσαϊκὸν Πομπηίας – Νεάπολις

Ἀπὸ τὰ ὠραιότερα μωσαϊκὰ τῆς Πομπηίας. Παριστάνει μίαν ἀπὸ τὰς μεγαλύτες μάχας τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Δαρείου, πιθανώτερον τὴν μάχην τῆς Ἴσσου. Ἀριστέρᾳ βλέπομεν τὸν Ἀλεξάνδρον ἔφιππον νὰ προσπαθῇ νὰ φθάσῃ τὸν Δαρεῖον μὲ μίαν ὀρμητικὴν ἐπίθεσιν. Ὁ Δαρεῖος, ὄρθιος ἐπὶ τοῦ πολεμικοῦ ἀρμάτος φαίνεται τρομαγμένος καὶ χεῖρονομεῖ, ἐνῶ ὁ ἡνίοχος τοῦ μωσαγγιώνει τοὺς ἵππους, οἱ ὅποιοι ἀφηνιάζουν.

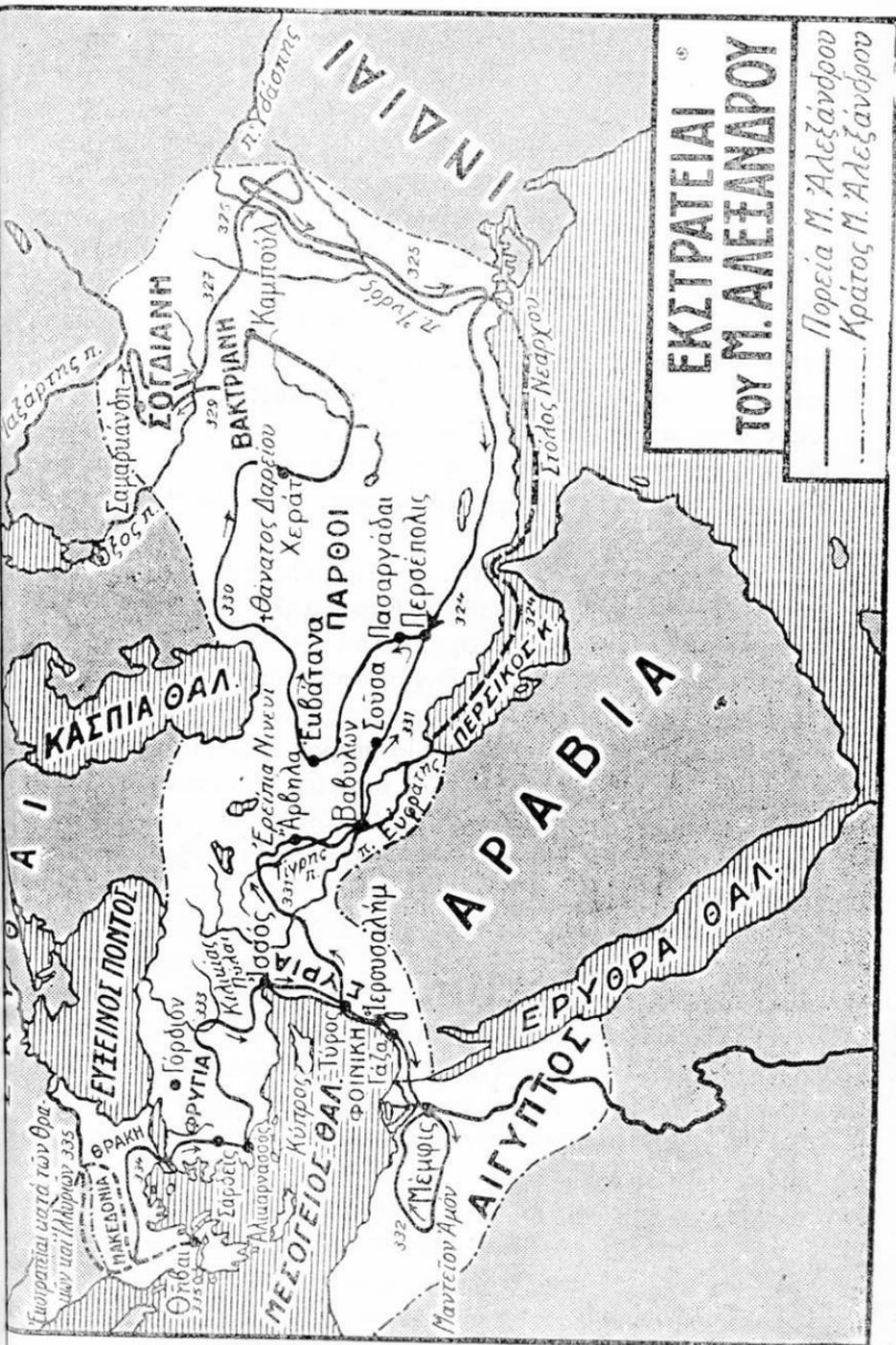
ἔφευγαν καὶ διεσκορπίζοντο. Ὁ Δαρεῖος ἔφυγεν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας τοῦ ἀφίνων εἰς τὰς χεῖρας τοῦ νικητοῦ τὸ στρατόπεδόν του μὲ τὴν μητέρα, τὴν σύζυγόν του καὶ τὰς δύο νεαρὰς θυγατέρας του καὶ ἄπειρα λάφυρα. Ὁ Ἀλέξανδρος ἔδειξεν ἐξαιρετικὴν συμπεριφορὰν εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Δαρείου. Ἀνήγγειλεν εἰς αὐτὴν ὅτι ὁ Δαρεῖος δὲν ἐφονεύθη, ἐπαρηγόρησεν αὐτὴν καὶ ἐπροσπάθησε μὲ κάθε μέσον νὰ ἐλαφρύνῃ τὴν δυστυχίαν των.

Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν κατεδίωξε τὸν Δαρεῖον, ἀλλ' ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Φοινίκην, ἡ ὁποία ἦτο κυρίως ἡ βᾶσις τοῦ ναυτικοῦ τῶν Περσῶν. Αἱ φοινικικαὶ πόλεις παρεδόθησαν χωρὶς ἀντίστασιν, ἀπέσυραν τὰ πλοῖά των καὶ τοιουτοτρόπως ὁ περσικὸς στόλος διελύθη. Τότε ὁ Ἀλέξανδρος κατήρτισε μὲ φοινικικὰ καὶ κυπριακὰ πλοῖα στόλον καὶ ἐξουσίασε τὴν θάλασσαν. Μόνον ἡ Τύρος, ἡ παλαιὰ ἀντίζηλος τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, θεωροῦσα ἑαυτὴν ἀσφαλῆ ἐπὶ τῆς νησίδος τῆς, ἀντέταξε πείσμονα ἀντίστασιν. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐγέμισε τὸν μεταξὺ τῆς νήσου καὶ τῆς παραλίας χῶρον, ἐκυρίευσεν μετὰ ἐπτάμηνον πολιορκίαν τὴν πόλιν καὶ κατέσκαψεν αὐτὴν (θέρος 332).

Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟΝ

Ἀπ' ἐκεῖ ἐπροχώρησε πρὸς τὴν Αἴγυπτον. Ἡ Παλαιστίνη ὑπετάχθη, πλὴν τῆς Γάζας, ἡ ὁποία ἐκυριεύθη μετὰ πολιορκίαν. Οἱ Αἰγύπτιοι μισοῦντες τοὺς Πέρσας ἐδέχθησάν αὐτὸν ὡς ἐλευθερωτὴν καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἔδειξε σεβασμὸν πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὰς παλαιὰς παραδόσεις των. Ἐπὶ τοῦ δέλτα τοῦ Νείλου ἔκτισε τὴν πρώτην ἀπὸ τὰς πόλεις, τὰς ὁποίας θὰ κατασπείρῃ εἰς τὴν διάβασίν του, τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἡ ὁποία ἐγένινεν ἡ σημαντικώτερα ἀπὸ ὅλας καὶ ἔμελλε νὰ δραματίσῃ σπουδαῖον πρόσωπον εἰς τὴν ἱστορίαν.

Ἀπ' ἐκεῖ διέσχισε τὴν ἔρημον, διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ τὸ περίφημον μαντεῖον τοῦ Ἄμὸν ἢ τοῦ Ἄμωνος Διός, ὅπως ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι, εἰς τὴν ὄασιν τῆς Λιβύης. Οἱ ἱερεῖς ἐχαίρετισαν αὐτὸν ὡς υἱὸν τοῦ Ἄμωνος, ἔδωσαν δηλαδὴ εἰς αὐτὸν τὸν τίτλον, τὸν ὁποῖον ἔφεραν ἄλλοτε οἱ Φαραῶ. Ἀπὸ τὴν

στιγμήν ἐκείνην ἢ ἐξουσία του καί αἱ κατακτήσεις του περιεβλήθησαν θρησκευτικὴν αἴγλην.

ΚΑΤΑΛΥΣΙΣ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ἐκείνου τοιοῦτοτρόπως συνεπλήρωσε τὸ πρῶτον μέρος τῆς κατακτήσεως, ἀπεφάσισε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ περσικοῦ κράτους. Ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Φοινίκην ἀκολουθῶν τὴν ἰδίαν ὁδόν, ὕστερον ἔκαμψε πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ διηυθύνθη πρὸς τὸν Εὐφράτην. Τοιοῦτοτρόπως ἤρχισεν ἡ δευτέρα φάσις τῆς ἐκστρατείας (331—330). Ὁ Δαρεῖος εἶχε συναθροίσει εἰς τὴν Βαβυλῶνα σημαντικὰς δυνάμεις ἀποτελεσθεῖσας ἰδίως ἀπὸ στρατεύματα τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν. Ἐπομένως ἡ ποιότης αὐτῶν ἦτο ἀκόμη κατωτέρα, ἐνῶ ὁ στρατὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου διὰ νέων ἐνισχύσεων ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν ἀνῆλθεν εἰς 50 χιλ.

Ὁ Ἀλέξανδρος διέβη τὸν Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγρην καὶ προσέβαλε τὸν ἐχθρὸν παρὰ τὰ **Γαυγάμηλα**, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀναπτύξει ἀνέτως τὰς ἀπειραριθμοὺς μάζας του εἰς τὴν εὐρεῖαν πεδιάδα. Ἡ μάχη διεξήχθη ὅπως καὶ εἰς τὴν Ἴσσον. Ἡ φάλαγξ εἰσεχώρησεν ὡς σφὴν εἰς τὸν ὄγκον τοῦ περσικοῦ στρατοῦ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος διὰ παραφόρου ἐπιθέσεως ἐπὶ **331** κεφαλῆς τοῦ ἵππικοῦ τῶν ἐταίρων συνεπλήρωσε τὴν νίκην (30 Σεπτεμβρίου 331). Ἡ τρίτη αὐτῆ μάχη ἔκρινε τὴν τύχην τοῦ πολέμου. Ὁ περσικὸς στρατὸς ἐξεμηδενίσθη, ἡ ὁδὸς πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κράτους ἦτο ἀνοικτή.

Ἐνῶ ὁ Δαρεῖος ἔφευγε πρὸς τὴν Μηδίαν, ὁ Ἀλέξανδρος ἐβάδισε κατὰ τῆς Βαβυλώνας, ἡ ὁποία παρεδόθη ἐκουσίως. Ἐπίσης τὰ Σοῦσα, ἡ ἔδρα τῶν βασιλέων τῆς Περσίας, ὅπου ἐφυλάττοντο οἱ βασιλικοὶ θησαυροί, ἤνοιξαν τὰς πύλας εἰς τὸν νικητὴν. Ὑστερον ὁ μακεδονικὸς στρατὸς εἰσέβαλεν εἰς τὴν Περσίαν, αἱ στενοπορίαι, αἱ λεγόμεναι πύλαι τῆς Περσίας, ἐκυριεύθησαν ἐξ ἐφόδου, ἡ Περσέπολις καὶ αἱ Πασαργάδαι κατελήφθησαν. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐπυρπόλησε τὰ ἀνάκτορα τῆς Περσεπόλεως ὡς ἀντεκδίκησιν διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Ζέρξου, κυρίως ὁμως διὰ νὰ δείξῃ ὅτι ἔληξεν ἡ κυριαρχία τῶν Ἀχαιμενιδῶν, δηλαδὴ τῆς δυναστείας τῶν βασιλέων τῆς Περσίας. Τοὺς χει-

μερινούς μήνας ὁ Ἀλέξανδρος διέκοψε τὴν πορείαν, διὰ νὰ ἀναπαυθῆ τὸ στράτευμα.

Τὴν ἀνοιξιν τοῦ 330 ἐρρίφθη πρὸς καταδίωξιν τοῦ Δαρείου, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Μηδίαν, κατέλαβε τὰ Ἐκβάτανα καὶ διὰ ταχείας πορείας ἐπλησίαζεν αὐτόν, ὅτε ἐπληροφορήθη ὅτι ὁ Βῆσσος, σατράπης τῆς Βακτριανῆς καὶ συγγενῆς τῶν Ἀχαιμενιδῶν, ἔδολοφόνησε τὸν βασιλέα. Ὁ Ἀλέξανδρος διέταξε νὰ θάψουν τὸν νεκρὸν μὲ βασιλικὰς τιμὰς καὶ ἐκήρυξεν ἑαυτὸν διάδοχον τοῦ Δαρείου.

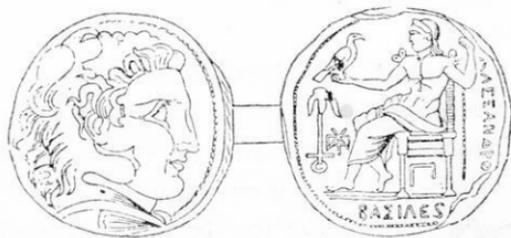
Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΔΙΑΔΟΧΟΣ ΤΩΝ ΑΧΑΙΜΕΝΙΔΩΝ

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ περσικοῦ στρατοῦ καὶ τὸν θάνατον τοῦ Δαρείου ἔληξεν ὁ ἔθνικὸς πόλεμος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν. Ἀπὸ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὁ Ἀλέξανδρος ἔπαυσε νὰ θεωρῆ τὸν ἑαυτὸν του ὡς στρατηγὸν τῆς Ἑλλάδος, ἀπέπεμψε τὸν συμμαχικὸν στρατὸν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰς πατρίδας των καὶ ἔθεσε νέους σκοποὺς εἰς τὰς πράξεις του. Ἀπὸ τότε θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸν του διάδοχον τῶν Ἀχαιμενιδῶν καὶ συνεχιστὴν τῆς περσικῆς βασιλείας, ὀνειρεύεται μεγάλας κατακτήσεις καὶ κοσμοκρατορίαν. Ὡς διάδοχος τῶν Ἀχαιμενιδῶν θεωρεῖ καθῆκον του νὰ τιμωρήσῃ τοὺς δολοφόνους τοῦ Δαρείου. Ἐπίσης ἀπὸ τὴν στιγμὴν ἐκείνην παρατηρεῖται σοβαρὰ μεταστροφή εἰς τὰς σκέψεις καὶ τὴν συμπεριφορὰν του. Προσπαθεῖ νὰ προσελκύσῃ τοὺς ἠττημένους, νὰ συμφιλιώσῃ τὸν ἑλληνικὸν καὶ τὸν ἀνατολικὸν κόσμον. Ἀλλὰ συγχρόνως λαμβάνει τρόπους αὐταρχικούς, συμπεριφέρεται ὡς ἀπόλυτος μονάρχης καὶ μιμεῖται τὰς συνηθείας τῶν ἀρχόντων τῆς Ἀνατολῆς. Τοῦτο ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς δυσαρεσκείας καὶ θλιβεράς παρεξηγήσεις.

ΥΠΟΤΑΓΗ ΤΗΣ ΑΝΩ ΑΣΙΑΣ

Ἐξακολουθῶν τὴν καταδίωξιν τοῦ Βῆσσου διαβαίνει τὰς Κασπίας πύλας, φθάνει τὴν παραλίαν τῆς Κασπίας θαλάσσης καί, ἀφοῦ ἐπροχώρησεν ἀρκετὸν διάστημα πρὸς ἀνατολάς, καταβαίνει πρὸς νότον εἰς τὴν Ἀρίαν, ὅπου ἰδρύει τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐν Ἀρίοις (σήμε. Χερὰτ), καὶ προχωρεῖ μέχρι τῆς Ἀραχωσίας. Ἀπ' ἐκεῖ ἀνέρχεται

πρὸς βορρᾶν καὶ προσεγγίζει τοὺς πρόποδας τοῦ Παροπαμίσου, τῆς ὀγκώδους ὄροσειρᾶς τῆς κεντρικῆς Ἀσίας, ἣ ὅποια σήμερον λέγεται Ἰνδοκούκ, ὅπου διεχέιμασε. Τὴν ἀνοιξιν τοῦ 329 οἱ Μακεδόνες μὲ πολλοὺς κόπους ἀναρριχῶνται τὰς χιονοσκεπεῖς διαβάσεις καὶ καταβαίνουν εἰς τὴν Βακτριανήν. Ὁ Ἀλέξανδρος ὅταν ἔφθασεν εἰς τὸν Ὠξόν, τὸν σημερινὸν Ἀμούρ—Δάρια, τὸν πρῶτον ἐκ τῶν δύο μεγάλων ποταμῶν, οἱ ὅποιοι διαρρέουν τὴν χώραν καὶ

Ὁ Ἀλέξανδρος ἐπὶ νομίσματος

χύνονται εἰς τὴν Ἀράλην λίμνην, ἐπληροφορήθη ὅτι ὁ Βῆσσος ἔφυγεν εἰς τὴν Σογδιανήν. Ὅθεν διαβαίνει τὸν ποταμὸν καὶ κατορθώνει νὰ συλλάβῃ αὐτόν. Βραδύτερον ὁ Βῆσσος εἰσήχθη εἰς δίκην πρὸ δικαστηρίου ἀπὸ Πέρσας καὶ βασανισθεὶς ἔφονεύθη.

Ὁ Ἀλέξανδρος διέτριψεν εἰς τὰς χώρας αὐτὰς δύο ἔτη (328—327), τὰ βαρύτερα τῆς ἐκστρατείας, διότι εἶχεν ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ καταπνίξῃ ἐξεγέρσεις τῶν φιλοπολέμων ἐγχωρίων, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἀσφαλίσῃ τὰ βόρεια σύνορα τοῦ κράτους τοῦ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν μογγολικῶν φυλῶν. Ἐκ τῆς βασιλικῆς πόλεως τῆς Σογδιανῆς Μαρκάνδας (Σαμαρκάνδη) ὀρμώμενος διέβη τὸν δεύτερον ποταμὸν, τὸν Ἰαξάρτην, τὸν σημερινὸν Σίρ—Δάρια, καὶ ἐπεχείρησεν ἐπιδρομὴν κατὰ τῶν τουρανικῶν φυλῶν (Μογγόλων), αἱ ὅποιαι ἔζων ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ. Εἰς τὸ ἔσχατον τοῦτο σημεῖον τῆς πρὸς βορρᾶν προελάσεώς του ἵδρυσεν τὴν Ἀλεξανδρείαν ἐπὶ Ἰαξάρτου, τὴν ἐσχάτην ὀνομασθεῖσαν (σήμερον Κοτσένδ).

Εἰς τὴν Σογδιανήν εὐρισκόμενος συνεζεύχθη τὴν Ρωξάνην, θυγατέρα πρῶην δυνάστου τῆς χώρας.

ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΕΙΣ ΤΑΣ ΙΝΔΙΑΣ

Τὸ ἀνήσυχον δαιμόνιον ὤθησε τὸν Ἀλέξανδρον πρὸς νέας ἐπιχειρήσεις. Μετὰ τὴν χώραν τῶν Φαραῶ αἱ μυστηριώδεις Ἰνδίαί εἰλκυσαν αὐτὸν μὲ ἀκαταγώνιστον γοητείαν. Τὴν τελευταίαν αὐτὴν ἐκστρατείαν ἐπεχείρησεν ὄχι πλέον ὡς βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, ἀλλ' ὡς ἀνώτατος ἡγεμὼν τῆς Ἀσίας. Πλὴν τῶν 40 χιλ. Μακεδόνων συνώδευσαν αὐτὸν 90 χιλ. Ἀσιᾶται καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἐπίστευσεν ὅτι ἡ μεγάλη αὐτὴ ἐπιχειρήσις θὰ ἦτο εὐκαιρία νὰ γνωρισθοῦν καὶ νὰ συμφιλιωθοῦν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βάρβαροι.

Κατῆλθε τὸ ὑψίπεδον τῆς Ἀσίας πρὸς νότον καὶ τὸ 327 εἰσέβαλεν εἰς τὰς Ἰνδίας, διέβη τὸν Ἰνδὸν καὶ ἐνίκησε μετὰ βαρὺν ἀγῶνα ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ Ἰνδοῦ ἡγεμόνος **Ταξίλου** τοὺς βασιλεῖς τοῦ Πενταποτάμου, οἱ ὅποιοι παρετάχθησαν κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ὑπερηφάνου βασιλέως **Πῶρου**. Ὁ Πῶρος ἔπεσεν αἰχμάλωτος καὶ ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος τὸν ἠρώτησε πῶς θέλει νὰ τὸν μεταχειρισθῆ, ἀπήντησεν «ἡγεμονικῶς». Ἀπ' ἐκεῖ ἐπροχώρησε πρὸς ἀνατολάς, διὰ νὰ φθάσῃ τὴν κοιλάδα τοῦ Γάγγου, ἀλλὰ ἐνῶ ἐτοιμάζετο νὰ διαβῆ τὸν Ὑ φ α σ ι ν, τὸν τρίτον ἐκ τῶν παραποτάμων τοῦ Ἰνδοῦ, οἱ στρατιῶται ἠρνήθησαν νὰ προχωρήσουν. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπεφάσισε τότε παρὰ τὴν θέλησίν του νὰ ἐπιστρέψῃ. Διέταξε νὰ κατασκευάσουν εἰς τὸν Ὑδάσπην στόλον, ὁ ὅποιος φθάνει εἰς τὸν Ἰνδὸν καὶ δι' αὐτοῦ καταβαίνει εἰς τὸν Ἰνδικὸν ὠκεανόν.

Ὁ στρατὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπέστρεψε διηρημένος εἰς τρία. Μέρος αὐτοῦ εἶχεν ἀναχωρήσει ἤδη τὸ θέρος τοῦ 325 ὑπὸ τὸν Κράτερον διὰ τῆς Ἀ ρ α χ ω σ ί α ς (νότιος Περσία). Ὁ στόλος ὑπὸ τὸν κρῆτα ναύαρχον Νέαρχον ἔλαβε τὴν διαταγὴν νὰ ἐξερευνήσῃ τὴν παραλίαν τοῦ Ἰνδικοῦ ὠκεανοῦ καὶ διὰ τοῦ Περσικοῦ κόλπου νὰ πλεύσῃ εἰς τὴν ἐκβολὴν τοῦ Εὐφράτου. Ὁ ἴδιος ἐβάδισε διὰ τῆς Γ ε δ ρ ω σ ί α ς (σῆμ. Βελουτχιστάν). Ἡ πορεία διὰ τῆς ἐρήμου χώρας διήρκεσεν 60 ἡμέρας, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ στρατὸς ἐδοκιμάσθη βαρέως ἀπὸ τὴν δίψαν καὶ τὴν ἔλλειψιν τροφῶν. Εἶναι ὅμως ἀπίστευτον τὸ γραφόμενον ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν ὅτι ἔχασε τὰ 3)4 τοῦ στρατοῦ του. Συνενωθεὶς μὲ τὸν Κράτερον εἰς τὴν Κ α ρ μ α ν ί α ν ἐφθα-

Νέου οὐραίου

σεν εἰς τὰς Πασαργάδας καὶ τὸν Μάρτιον τοῦ 324 ὁ παρά-
τολμος κατακτητῆς εὐρίσκετο εἰς τὰ Σοῦσα, ἀφοῦ εἶχεν ἐκτε-
λέσει τὴν καταπληκτικὴν αὐτὴν διαδρομὴν.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

‘Ο Ἀλέξανδρος δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓνας ὀρμητικὸς πολεμι-
στῆς καὶ κατακτητῆς. Ἡ προσπάθεια νὰ διοργανώσῃ τὸ κράτος
του καὶ τὰ σχέδιά του δεικνύουν ὅτι εἶχεν ἀνώτερον πολιτι-
κὸν νοῦν. Κατ’ ἀρχὰς ἀπεμιμήθη τὴν διοικητικὴν ὀργάνωσιν
τῶν βασιλέων τῆς Περσίας καί, ὅταν ἀπέθανε, τὸ κράτος
του παρουσιάσθη ὡς ἀντιγραφὴ τοῦ περσικοῦ.

‘Ο Ἀλέξανδρος ὅμως εἶχεν εἰς τὸν νοῦν γενναῖα σχέδια,
τὰ ὅποια δὲν ὠρίμασαν ἔνεκα τοῦ προῶρου θανάτου του. Ἀλλ’
ἐκεῖνο, τὸ ὅποῖον θέτει αὐτὸν ὑπεράνω ὄλων τῶν πολιτικῶν
τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ πατρός του, εἶναι ἡ κοσμοπολιτικὴ ἀν-
τίληψις. ‘Ο Ἀλέξανδρος πρῶτος ἀπὸ τοὺς κυβερνήτας τῆς

ἀρχαιότητος συνέλα-
βε τὴν ἔννοιαν τοῦ
εὐρυτέρου κράτους,
τοῦ ὁποῖου οἱ κάτοι-
κοι νὰ εἶναι ἴσοι χω-
ρὶς νὰ ὑπάρχῃ μία
πόλις ἢ μία φυλὴ ἡ-
γεμονεύουσα. Εὐρεθεῖς
ἐν μέσῳ τῶν ἀπεράν-

‘Ο Μ. Ἀλέξανδρος

ἐπὶ νομίσματος τοῦ Λυσιμάχου

των ἐκτάσεων καὶ ἑκατομμυρίων ξένων καὶ ἀλλογλώσσων,
ἀντιλαμβάνεται ὅτι μὲ τὰς ὀλίγας χιλιάδας ἐνόπλων, τοὺς
ὁποίους φέρει μαζί του, ἦτο μὲν δυνατὸν νὰ διαλύῃ τὰς μά-
ζας τῶν πολεμιστῶν τῆς Ἀσίας εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης,
ἀλλ’ ὅτι δὲν θὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ συγκρατήσῃ τοὺς ἠττημέ-
νους ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του. Διὰ τοῦτο αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην
νὰ προσελκύσῃ τοὺς βαρβάρους καὶ ἰδίως τοὺς Πέρσας. Θέλει
νὰ συναδελφώσῃ καὶ νὰ συγχωνεύσῃ Ἕλληνας καὶ βαρβάρους,
ὥστε νὰ λησμονήσουν τὰ παλαιὰ πάθη καὶ τὰς διακρίσεις.

*Ἦδη κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κατακτήσεως εἶχε διορί-
σει Πέρσας ὡς σατράπας εἰς σπουδαίας θέσεις. Σημαντικώτα-
τον βῆμα ἦτο ὁ γάμος του μὲ τὴν Ρωξάνην. Μετὰ τὴν λῆ-

ξιν τοῦ πολέμου ἐφαρμόζει τοῦτο συστηματικώτερον. Ἐπιστρέψας εἰς τὰ Σοῦσα τελεῖ μεγάλας ἐορτάς, ὁ ἴδιος νυμφεύεται δύο ἄλλας γυναῖκας, μίαν θυγατέρα τοῦ Δαρείου καὶ μίαν τοῦ Ὠχου, καὶ 80 ἀπὸ τοὺς ἐξέχοντας ἑταίρους νυμφεύονται Περσίδας. Προσφέρει δῶρα εἰς τοὺς 10 χιλ. Μακεδόνας, οἱ ὅποιοι εἶχαν πράξει τοῦτο προηγουμένως. Ἐπίσης ἐσχεδίασε ριζικὴν μεταρρύθμισιν τοῦ στρατοῦ. Ἐσχημάτισε σῶμα ἀπὸ 30 χιλ. εὐγενεῖς πέρσας, τοὺς ὀνομασθέντας ἐπιγόνους, τοὺς ὁποίους ὦπλισε καὶ ἐγύμνασε κατὰ τὸ μακεδονικὸν σύστημα. Ἀκόμη καὶ εἰς τὸ ἵππικὸν τῶν ἑταίρων καὶ εἰς τὴν φρουρὰν του κατέταξε Πέρσας.

Ἡ διάβασις τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀφίνει ἴχνη ἀνεξάλειπτα εἰς τὸν κόσμον. Ἀπὸ τὸν χρυσόν, τὸν ὁποῖον μὲ φιλαργυρίαν ἔκρυπταν οἱ βασιλεῖς τῆς Περσίας, διέταξε νὰ κόψουν νομίσματα, τὰ ὁποῖα μὲ τὴν κυκλοφορίαν των ἔφεραν ἀσυνήθιστον ἕως τότε ζωηρότητα τοῦ ἐμπορίου. Κατεσκεύασεν ὁδοὺς καὶ ἐφρόντισε διὰ τὴν τελειοποίησιν τῆς συγκοινωνίας. Εἶχε σχέδιον νὰ κατασκευάσῃ μέγαν λιμένα εἰς τὴν Βαβυλῶνα, τὴν ὁποίαν ἤθελε νὰ ἔχη πρωτεύουσάν του, διὰ νὰ καταστήσῃ αὐτὴν μεγίστην ἀποθήκην τοῦ κόσμου καὶ κεντρικὸν σταθμὸν τοῦ ἐμπορίου μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἡ ἐπιτυχὴς ἐκλογή τῶν θέσεων, εἰς τὰς ὁποίας ἔκτισε τὰς πόλεις, καθὼς καὶ ἔργα κοινῆς ὠφελείας, τὰ ὁποῖα ἐξετέλεσεν εἰς τὸν Νεῖλον, εἰς τὸν Ἰνδὸν καὶ τὸν Εὐφράτην, μαρτυροῦν περὶ τῆς διορατικότητός του.

ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΟΣ

Ἐν τούτοις ὁ ἐξαιρετικὸς αὐτὸς ἄνθρωπος εἶχε καὶ μεγάλα ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα ἐξώγκωσαν ἀκόμη περισσότερον αἱ συνεχεῖς ἐπιτυχίαι. Ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο ματαιόδοξος, ἐγωπαθὴς καὶ παράφορος μέχρις ἀγριότητος. Αἱ τεράστια ἐπιτυχίαι του, ἡ δύναμις καὶ ὁ πλοῦτος καθὼς καὶ αἱ κολακείαι τῶν Ἀσιατῶν ἐμέθυσαν αὐτόν. Ἐπίστευσε πράγματι ὅτι εἶναι ὄν ἀνώτερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Μόλις ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν πρὸς τοὺς Ἀσιάτας, ἄφησε τὴν παλαιὰν ἀπλότητα καὶ περιεβλήθη ἀνατολικὴν μεγαλοπρέπειαν. Ἐδέχθη τὰς

συνηθείας και την περί του ἄρχοντος ἀντίληψιν τῶν βασιλέως τῆς Ἀσίας. Εἰσήγαγε τὴν ἐθιμοτυπίαν τῆς περσικῆς αὐλῆς, εἰς τὰς ἐορτὰς ἐνεφανίζετο ἐνδεδυμένος ὅπως ἄλλοτε ὁ μέγας βασιλεὺς φορῶν τὴν τιάραν καὶ πορφύραν. Εἶχε τὴν ἀπαίτησιν νὰ τὸν προσκυνοῦν πίπτοντες εἰς τὴν γῆν καὶ νὰ τὸν λατρεύουν ὡς θεόν.

Οἱ νεωτερισμοὶ αὐτοὶ ἐξήγειραν τοὺς Μακεδόνας, οἱ ὅποιοι εἶχαν συνηθίσει νὰ βλέπουν τὸν βασιλέα των νὰ συναναστρέφεται μὲ αὐτοὺς ὡς σύντροφος, καὶ τοὺς Ἕλληνας, οἱ ὅποιοι εἶχαν διάφορον ἀντίληψιν τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας. Ἰδίως τὸ ζήτημα τῆς προσκυνήσεως ἐδημιούργησε σκάνδαλον. Ἄλλ' ὁ Ἀλέξανδρος ἐπάταξε κάθε ἀντίστασιν. Τὴν σκληρότητά του ἐδοκίμασαν οἱ ἐξοχώτεροι ἀπὸ τοὺς ἐταίρους, ἄνδρες κατέχοντες ἀνωτάτας θέσεις, οἱ ὅποιοι εἶχαν προσφέρει μεγάλας ὑπηρεσίας. Ἐνῶ ἀκόμη εὕρισκετο εἰς τὰς περὶ τὴν Κασπίαν χώρας (330) εἰσήγαγεν εἰς δίκην τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἵππικοῦ Φιλώταν, υἱὸν τοῦ ἀρίστου ἐκ τῶν στρατηγῶν του Παρμενίωνος, ἐπὶ ἀπλή ὑπονοίᾳ καὶ πειθόμενος εἰς τὰς συγκοφαντικὰς εἰσηγήσεις τῶν ἀντιπάλων του ὅτι συνωμοτεῖ κατὰ τῆς ζωῆς του. Ὁ Φιλώτας ἐβασανίσθη διὰ νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἐνοχὴν του καὶ ἐλιθοβολήθη. Εὐθύς κατόπιν διέταξε νὰ φονεύσουν καὶ τὸν Παρμενίωνα, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀφήσει ὡς σατράπην τῆς Μηδίας.

Σχεδὸν ἐν ἔτος ἀργότερα κατὰ τὴν διαμονὴν του εἰς τὴν Σογδιανὴν ἐφόνευσεν εἰς τὸ συμπόσιον, ἰδιοχείρως διατρυπήσας τὸ στῆθος του μὲ δόρυ, τὸν στρατηγὸν Κλεῖτον, τὸν ὁποῖον ἠγάπα περισσότερο ἀπὸ ὅλους μετὰ τὸν Ἡφαιστίωνα. Τὸ 327 κατεδίκασεν εἰς θάνατον τὸν φιλόσοφον Καλλισθένην, ἀνεψιὸν τοῦ Ἀριστοτέλους, τὸν ὁποῖον εἶχε παραλάβει εἰς τὴν ἐκστρατείαν ὡς ἱστοριογράφον τῆς αὐλῆς, διότι εἶχε χλευάσει τὴν ἀνατολικὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν ἀπαίτησίν του νὰ θεωρεῖται ὡς θεός.

ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Τὴν ἀνοιξιν τοῦ 323 ἐφθασε τέλος εἰς τὴν Βαβυλῶνα, ὅπου τὸν ἀνέμεναν πρέσβεις ἀπὸ τὰ τέσσαρα ἄκρα τοῦ κόσμου, ἀπὸ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν, τὴν Καρ-

χρηδόνα, ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν, Γαλατίαν, Σκυθίαν καὶ Αἴθιο-
πίαν. Ἐκόσμησε τὴν Βαβυλῶνα, ἔκτισε χαλδαϊκοὺς ναοὺς καὶ
ἄλλα κοινωφελῆ ἔργα. Ἀνήσυχος ὁμως ὠνειρεύετο φαντασιώ-
δεις ἐκστρατείας καὶ κατακτήσεις. Αἴφνης ἠσθένησεν ἀπὸ
πυρετόν, ὃ ὁποῖος ὑπέσκαψε ταχέως τὴν ζωὴν του καὶ 323
ἐντὸς 12 ἡμερῶν ὃ Ἀλέξανδρος ἀπέθανε μόλις 33 ἐτῶν (13
Ἰουνίου 323).

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΩΣ

Τοιοῦτον ἦτο τὸ ἔργον τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἡ ἱστορία δι-
καιότερον ἴσως ἀπὸ κάθε ἄλλον τοῦ ἔδωσε τὸν τίτλον τοῦ
Μεγάλου. Ἀλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἔχει κοσμοϊστορικὴν ση-
μασίαν, δὲν εἶναι κυρίως οὔτε οἱ πολεμικοὶ θρίαμβοι οὔτε
τὰ ἐκπληκτικὰ κατορθώματα τοῦ βασιλέως τοῦ Μακεδονίας.
Αἱ νῖκαι τοῦ Ἀλεξάνδρου κατέρριψαν τὸν φραγμόν, ὃ ὁποῖος
ἐχώριζεν Ἑλλάδα καὶ Ἀνατολήν, καὶ ὃ πολιτισμὸς τῆς Ἑλ-
λάδος ἐξεχύθη εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς καὶ
ἀφύπνισε τοὺς λαοὺς, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἀποναρκωθῆ ἀπὸ τὴν
περσικὴν δουλείαν.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστῆμη ὠφελήθη πολὺ. Πρὸ τῶν
Ἑλλήνων ἠνοιγετο τὴν ὥρα κόσμος πολὺ εὐρύτερος. Ἡ ἱστο-
ρία, ἡ γεωγραφία, ἡ φυσικὴ ἐπλουτίσθησαν σημαντικώτατα.
Ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε τὴν περιέργειαν τῶν Ἑλλήνων νὰ ἐρευ-
νήσῃ καὶ νὰ μάθῃ. Παρέλαβεν ὀλόκληρον ἐπιτελεῖον ἀπὸ
σοφούς, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἐμελέτησαν τὰς νέας
χώρας. Διὰ τοῦτο ὠνόμασαν ἐπιτυχῶς τὴν ἐκστρατείαν του
ἐνοπλον ἐξερεύνησιν.

Ἀνυπολόγιστος ἦτο προπάντων ἡ ὠφέλεια τῆς Ἀνατολῆς
ἀπὸ τὴν κατάκτησιν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν
τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας οἱ ἀνα-
τολικοὶ λαοὶ ἀρχίζουν νὰ ἐκπολιτίζωνται. Διὰ τῆς κατακτῆ-
σεως τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀλλάζει ἡ ὄψις τοῦ κόσμου. Ἀπὸ τὴν
ἡμέραν ἐκείνην ἀρχίζει νέα περίοδος τῆς ἱστορίας, οἱ λεγόμενοι
ἐ λ λ η ν ι σ τ ι κ οὶ χ ρ ὀ ν ο ι.

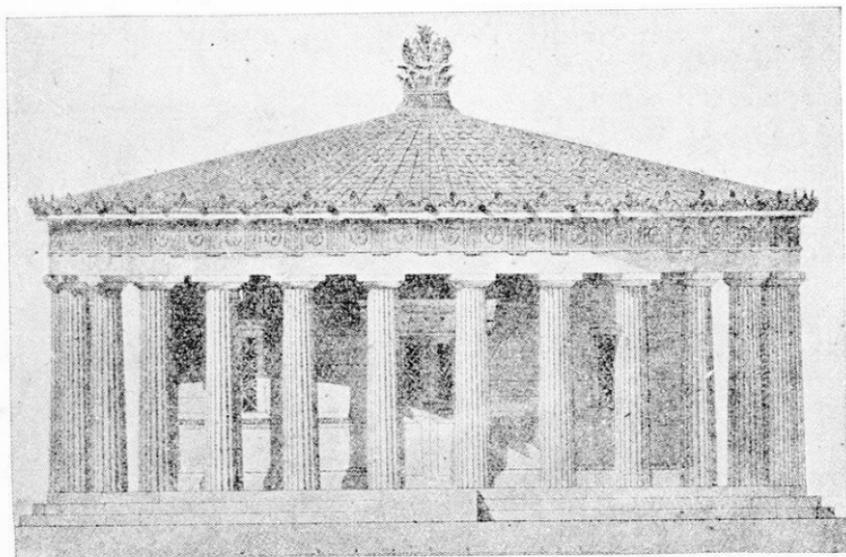

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΙ ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΝ 4ου ΑΙΩΝΑ

Ο ΤΕΤΑΡΤΟΣ ΑΙΩΝ

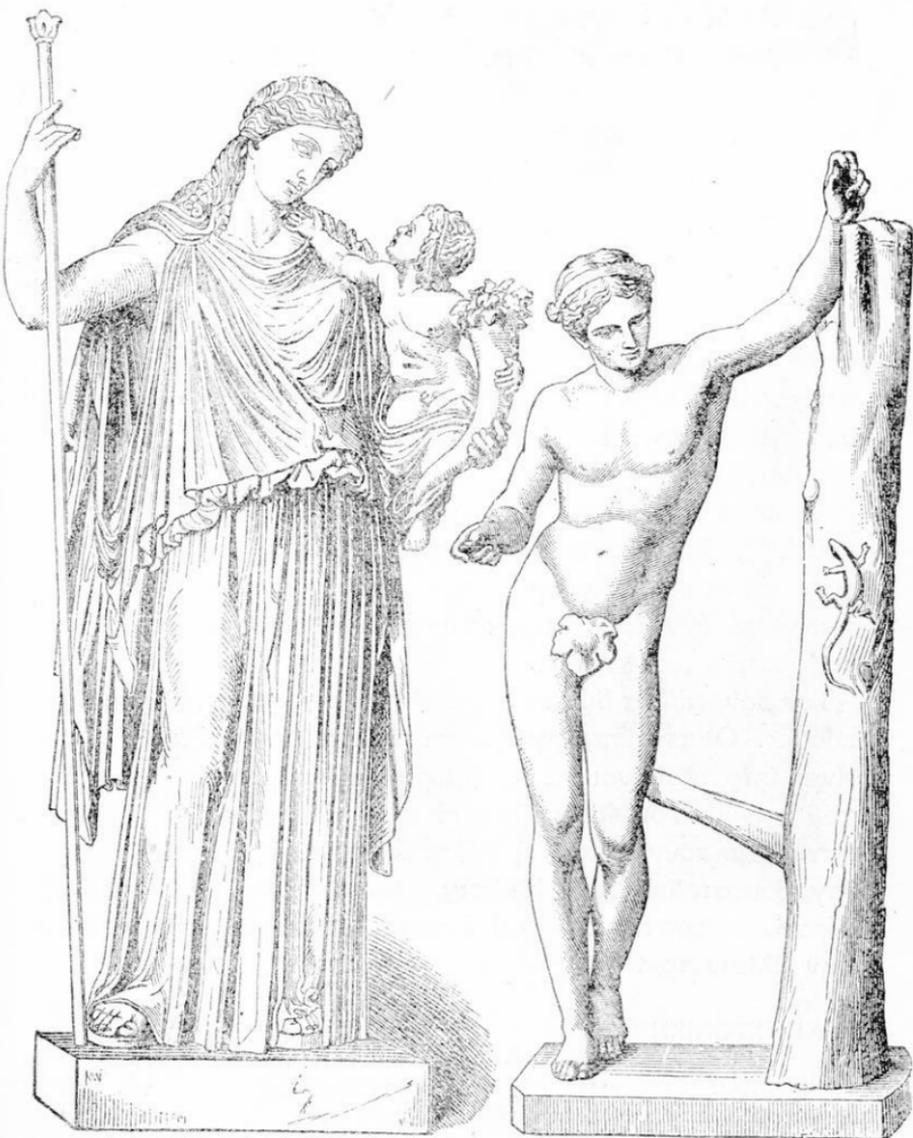
Παρ' ὄλην τὴν ἀναστάτωσησιν καὶ τὰς καταστροφὰς τῶν ἐμφυλίων πολέμων εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπάρχει ζωηροτάτη πνευ-

Ἡ θόλος τῆς Ἐπιδαύρου (ἀναπαράστασις)

Τὸν 4ον αἰῶνα ἔκτισαν πολλὰ κυκλικά οἰκοδομήματα. Τοιοῦτον εἶναι ἡ θόλος τῆς Ἐπιδαύρου, ὅπου τὰ ἀριστουργήματα τῆς πελοποννησιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Τὸ οἰκοδόμημα ἐκτίσθη ἀπὸ τὸ 360—330 π.Χ. Ἡ ἐξωτερικὴ περιφέρεια ἀποτελεῖται ἀπὸ δωρικοὺς κίονας, οἱ ὅποιοι εἶναι κατασκευασμένοι ἀπὸ πῳρινὸν λίθον. Ἐσωτερικῶς εἶχεν ἄλλην κίονοστοιχίαν κορινθιακοῦ ρυθμοῦ ἀπὸ μάρμαρον τῆς Πάρου.

τικὴ κίνησις κατὰ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα. Οἱ καλλιτέχναι καὶ οἱ συγγραφεῖς παράγουσιν ἔργα κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν, τὰ ὁ-

Ειρήνη Κηφισοδότης

ἀντίγραφον ρωμαϊκῶν χρόνων
Ρώμη

Ἀπόλλων Σαυροκτόνος

ἀντίγραφον ρωμαϊκῶν χρόνων
Βατικανόν

Τὸ πρῶτον ἀποτελεῖ μετάβασιν ἀπὸ τὸν 5ον εἰς τὸν 4ον αἰῶνα. Εἰς τὸ δεύτερον βλέπομεν ὄλην τὴν χάριν, τὴν ὅποιαν ὁ Πραξιτέλης ἤξευρε νὰ δίδῃ εἰς τὰ νεαρὰ σώματα. Ὁ νεανίας σχεδὸν κρυμμένος ὀπίσω ἀπὸ τὸν κορμὸν τοῦ δένδρου παραμονεύει τὴν σαύραν ποῦ ἀνεβαίνει γοργά, ἔτοιμος νὰ τὴν καρφώσῃ μὲ τὸ βέλος, τὸ ὅποιον κρατεῖ εἰς τὸ χερί.

ποῖα δὲν ὑπολείπονται ἀπὸ τὰ προϊόντα τοῦ 5ου αἰῶνος καὶ θεωροῦνται κλασσικὰ ὅπως ἐκεῖνα. Ὁ 5ος καὶ ὁ 4ος αἰὼν εἶναι οἱ κυρίως κλασσικοὶ χρόνοι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ ὡς τέλος τῶν καλῶν χρόνων συνήθισαν νὰ θέτουν τὴν μάχην τῆς Χαιρωνείας, δηλαδὴ τὸ ἔτος 338.

Ἐπάρχει ὁμως οὐσιώδης διαφορὰ μεταξὺ τοῦ 5ου καὶ τοῦ 4ου αἰῶνος. Κέντρον τῆς πνευματικῆς ζωῆς εἶναι πάντοτε αἱ Ἀθῆναι καὶ ὁ θαυμάσιος λαὸς τῆς Ἀττικῆς ἐξακολουθεῖ νὰ παράγῃ ἀριστουργήματα. Ἀλλ' ὁ πόλεμος κατέστρεψε τὸ ναυτικὸν κράτος τῶν Ἀθηναίων καὶ μαζί τὸν δημόσιον πλοῦτον. Ἡ γαλήνη ἐταράχθη, οἱ πολῖται ἔχασαν τὸ θάρρος καὶ τὴν αὐτοπεποίθησιν. Γενικῶς οἱ Ἕλληνες ἔγιναν εὐπαθέστεροι καὶ εὐρέθιστοι. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα παριστάνουν οἱ τεχνῖται, δὲν ἔχουν τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν γαλήνην τοῦ Διός, ἀλλ' εἶναι συναισθηματικά, λεπτὰ καὶ εὐπαθῆ. Ἐχουν γραμμὰς λεπτοτέρας καὶ ζωηροτέραν ἔκφρασιν. Τὰ ἔργα εἶναι πολλάκις ἀνυπέβλητα εἰς τὴν κατεργασίαν καὶ ἀνώτερα εἰς κομψότητα καὶ χάριν.

Τὸν 5ον αἰῶνα διὰ τὰ ἔργα τῆς τέχνης φροντίζει κυρίως τὸ κράτος. Οἱ τεχνῖται ἐργάζονται εἰς μεγάλα δημόσια ἔργα καὶ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ κοινοῦ. Τὸν 4ον αἰῶνα τὰ κράτη δὲν ἔχουν τὰ μέσα νὰ κατασκευάσουν ναοὺς ἢ ἄλλα δημόσια ἔργα καὶ οἱ τεχνῖται ἐργάζονται διὰ τοὺς ιδιώτας. Διὰ τοῦτο ἔχουν περισσοτέραν ἀνεξαρτησίαν καὶ ἕκαστος ἀκολουθεῖ περισσότερον τὴν κλίσιν του.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Οἱ ἀρχιτέκτονες ἐξακολουθοῦν νὰ κτίζουν ναοὺς δωρικοὺς καὶ ἰωνικοὺς. Ἀναπτύσσεται ὁμως κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ὁ πολυτελέστερος κορινθιακὸς ρυθμὸς καὶ συνηθίζουν νὰ δίδουν σχῆμα κυκλικὸν εἰς τὰ οἰκοδομήματα. Τὸ πρῶτον ὑπόδειγμα τοιοῦτου κορινθιακοῦ οἰκοδομήματος εἰς τὰς Ἀθήνας εἶναι τὸ μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους, μικρὸν κυκλικὸν κτίριον, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου εἶχε τοποθετηθῆ ὁ χορηγικὸς τρίπους, δηλ. τὸ βραβεῖον, τὸ ὁποῖον ὁ Λυσικράτης εἶχε λάβει ὡς χορηγὸς εἰς δραματικὸν ἀγῶνα. Ὑπέροχον δείγμα κορινθιακοῦ

ρυθμοῦ εἶναι ἡ Θόλος τῆς Ἐπιδαύρου, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐσώθησαν μερικοὶ ἐξαίσιοι κίονες. Κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα κτίζονται ἔξοχα θέατρα εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, τὸ Διονυσιακὸν εἰς τὰς Ἀθήνας, τὸ θέατρον τῆς Ἐπιδαύρου κτλ.

ΓΛΥΠΤΙΚΗ

Τὸν 4ον αἰῶνα ἡ Ἑλλάς ἔχει μεγάλους γλύπτας. Ὁ ἀθηναῖος

Κεφαλή τοῦ Ἑρμοῦ

Ἡ κεφαλή τοῦ περιφήμου ἀγάλματος τῆς Ὀλυμπίας. Ὁ θεοσέικονίζεται με σῶμα εὐρωστον, ἀνθηρὸν καὶ τρυφερόν. Κρατεῖ εἰς τὴν ἀγκάλην του τὸν Διόνυσον διὰ νὰ τὸν παραδώσῃ εἰς τὰς Νύμφας, αἱ ὁποῖαι θὰ τὸν ἀναθρέψουν. Εἰς τὸν δρόμον ἐσταμάτησε διὰ ν' ἀναπαυθῆ καί, διὰ νὰ διασκεδάσῃ τὸ μικρόν, τοῦ προτείνει σταφυλήν.

Κεφαλή Μελεάγρου

μαρμάρινον ἀντίγραφον ρωμαϊκῶν χρόνων
Ρώμη, Βίλλα Μεδίκκων

Ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικώτερα ἔργα τοῦ Σκόπα. Οἱ ὀφθαλμοὶ ἐκφράζουν τὸ βαθύ πάθος, τὸ ὁποῖον εἶναι δυνατόν νὰ ἐκραγῆ εἰς τὴν πρώτην ἀφορμὴν. Τὸ ἀγαλμα ἦτο ὀνομαστόν καὶ ἤρρεσκε πολὺ καὶ δι' αὐτὸ ἐγίναν πολλὰ ἀντίγραφα.

Κηφισόδοτος κατεσκεύασε περίφημον ἀγαλμα τῆς θεᾶς Εἰρήνης με τὸ τέκνον της, τὸν Πλοῦτον, εἰς τὴν ἀγκάλην,

τὸ ὁποῖον οἱ Ἀθηναῖοι ἔστησαν εἰς τὴν νοτίαν ἄκραν τῆς ἀγορᾶς, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ἀρείου Πάγου.

Υἱὸς τοῦ Κηφισοδότου πιθανῶς ἦτο ὁ μέγιστος γλύπτης τοῦ 4ου αἰῶνος **Πραξιτέλης**, τὸν ὁποῖον με θαυμασμόν ἀναφέρουν οἱ ἀρχαῖοι καὶ σήμερον πολλοὶ θεωροῦν ὡς τὸν μέγιστον καλλιτέχνην τοῦ κόσμου. Ἀπὸ τὰ ἔργα του σώζεται τουλάχιστον ἓν πρωτότυπον καὶ ἀρκετὰ ἀντίγραφα, τὰ ὁποῖα μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν τέχνην του. Ὁ Πραξιτέλης ἦτο κυρίως μαρμαρογλύπτης καὶ προήγαγεν εἰς μεγάλην τελειότητα τὴν κατεργασίαν τοῦ μαρμάρου. Εἰς τὰ ἀγάλματά του τὸ μάρμαρον λαμβάνει ἀπαλότητα σαρκὸς καὶ νομίζει κανεὶς ὅτι κάτω ἀπὸ τὴν λευκὴν ἐπιδερμίδα τρέχει θερμὸν αἷμα. Τοῦτο παρατηροῦμεν καὶ ἡμεῖς σήμερον, διότι εὐτυχῶς ἓν ἀπὸ τὰ ἔργα του διεσώθη εἰς τὸ πρωτότυπον. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι ὁ περίφημος Ἑρμῆς τῆς Ὀλυμπίας. Οἱ θεοὶ τοῦ Πραξιτέλους εἶναι περισσότερο ἀνθρωποὶ, ἀλλ' ἀνθρωποὶ με εὐγενέστατα χαρακτηριστικὰ καὶ ἀσύγκριτον χάριν. Ἀπὸ τὰ ἔργα του σώζονται εἰς ἀντίγραφα ὁ Ἑρως τῶν Θεσπιῶν, ὁ ἀναπαυόμενος Σάτυρος, ὁ Ἀπόλλων σαυροκτόνος.

Ἐξοχος καλλιτέχνης ἦτο ἐπίσης ὁ **Σκόπας**, ὁ ὁποῖος ἐγεννήθη εἰς τὴν Πάρον καὶ εἰργάσθη εἰς διάφορα μέρη. Ἦτο κυρίως χύτης ὀρειχαλκίνων ἀγαλμάτων καὶ εἰκονίζει συνήθως ἰσχυρὰ πάθη. Πρῶτοντον τοιοῦτου ἔργου ἦτο ἡ Βακχίς, τοῦ ὁποῖου ἀντίγραφον εὐρίσκεται εἰς τὸ Μόναχον. Ὁ Σκόπας κατὰ τὴν νεότητά του εἰργάσθη εἰς τὸν ναὸν τῆς Τεγέας καὶ ἀργότερα εἰς τὸ περίφημον μνημεῖον τοῦ Μουσώλου (Μαυσωλεῖον) εἰς τὴν Ἀλικαρνασσόν.

Πρὸς τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος ἔζησεν ὁ τρίτος μέγας καλλιτέχνης τῆς περιόδου **Λύσιππος**, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ τὴν Σικυῶνα καὶ ἦτο χαλκοπλάστης, ὅπως οἱ περισσότεροὶ πελοποννήσιοι τεχνῖται. Κατεσκεύασεν ἀναρίθμητα ἔργα βοηθούμενος ἀπὸ τοὺς υἱοὺς καὶ τοὺς μαθητάς του καὶ ἴσως δὲν εἶναι ὑπερβολικοὶ οἱ ἀρχαῖοι, ὅταν λέγουν ὅτι παρήγαγε 1500 ἔργα. Κατεσκεύασεν ἀγάλματα θεῶν, ἀθλητῶν, ζῶων καὶ ἰδίως ἀνδριάντας συγχρόνων ἀνδρῶν. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Μ. Ἀλέξανδρος κατὰ προτίμησιν εἰς τὸν Λύσιππον παρήγγελε

Ἄποξυόμενος

μαρμάρινον ἀντίγραφον—Ρώμη, Βατικανόν

Εἰκονίζει ἀθλητὴν, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν νίκην ξύνει τὸ λάδι καὶ τὴν σκόνην ἀπὸ τοῦ σώματος του μὲ ξύστραν (στλεγγίδα). Ὁ Λύσιππος δίδει νέον τύπον ἀθλητοῦ, ὁ ὁποῖος ἔχει κεφαλὴν σχετικῶς μικράν, σκέλη λεπτά καὶ ὑψηλά καὶ ὅλον τὸ ἔγαλμα κάμνει ἐντύπωσιν δυνάμεως μαζὶ καὶ εὐκινήσιας.

τὰς εἰκόνας του. Κανὲν πρωτότυπον ἔργον του δὲν ἐσώθη. Μεταξὺ τῶν σωζομένων μαρμαρίνων ἀντιγράφων τὴν πρώτην θέσιν κατέχει ὁ ἀποξυρόμενος. Τὸ ἔξοχον ἔργον παριστάνει ἀθλητὴν ὅπως ὁ δορυφόρος τοῦ Πολυκλείτου. Ἄλλ' ὁ Λύσιππος ἔδωσε νέον τύπον ἀθλητοῦ. Ἐπίσης σώζεται εἰς ἀντίγραφον ὁ περίφημος Ἡρακλῆς, ὁ Ἄρης, ὁ Ἁγίας κτλ.

Κεφαλή Νιόβης, μαρμαρίνον ἀντίγραφον—Φλωρεντία

Ἀπὸ τὸ περίφημον σύμπλεγμα τῶν Νιοβιδῶν, τὸ ὁποῖον οἱ Ῥωμαῖοι εἶχαν μεταφέρει εἰς τὴν Ῥώμην ὄγνωστον ἀπὸ ποίαν ἑλληνικὴν πόλιν. Τὸ πρόσωπον τῆς Νιόβης ἐκφράζει βαθύ πένθος. Ὁ καλλιτέχνης τοῦ συμπλέγματος εἶναι ἐπίσης ἄγνωστος, ἀλλ' ἡ τέχνη του ὁμοιάζει πολὺ τὴν τέχνην τοῦ Σκόπα.

Εἰς τὸν 4ον αἰῶνα ἀνήκει τὸ περίφημον σύμπλεγμα τῆς Νιόβης. Ἐπίσης εἰς τὸν αἰῶνα αὐτὸν θέλουσιν νὰ κατὰξουν δύο περίφημα ἀγάλματα, τὸν Ἀπόλλωνα τοῦ Μπελβεντέρε καὶ τὴν Ἄρτεμιν τῶν Βερσαλλίων.

Η ΚΕΡΑΜΕΥΤΙΚΗ

Ἀπὸ τὸν 4ον αἰῶνα σώζονται ἀγγεῖα καὶ ἄλλα ἔργα κεραμευτικῆς, τὰ ὁποῖα κάμνουν ἐντύπωσιν μὲ τὴν λεπτότητα καὶ τὴν χάριν των.

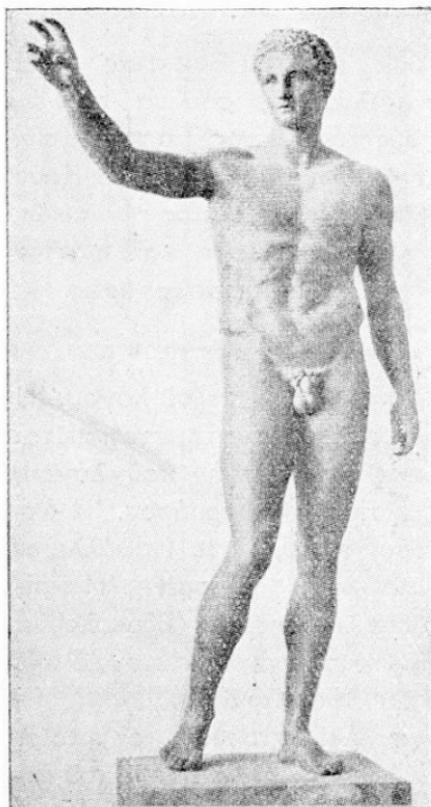
Τὴν πρόοδον τῆς κεραμευτικῆς εἰς τὴν Βοιωτίαν κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα μαρτυροῦν τὰ πολυάριθμα πήλινα εἰδῶλια, τὰ ὁποῖα εὔρεθησαν εἰς τοὺς τάφους τῆς Τανάγρας. Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ εἶναι ἀληθινὰ κομψοτεχνήματα. Εἰκονίζουσαν συνήθως γυναῖκα καὶ πολὺ συχνὸς εἶναι ὁ τύπος γυναικῶν μὲ ἐνδυμασίαν περιπάτου, μὲ χιτῶνα δηλαδὴ καὶ ἱμάτιον καὶ σκιάδιον. Ἄλλοτε πάλιν ἔχομεν κωμικὰς παραστάσεις.

ΙΣΤΟΡΙΑ

Ὁ 4ος αἰὼν εἶναι περίοδος τῆς ἀκμῆς τοῦ πεζοῦ λόγου. Ἡ ἀττικὴ πεζογραφία ἀναπτύσσεται καὶ συστηματοποιεῖται καὶ οἱ συγγραφεῖς περιποιοῦνται τὴν μορφήν τοῦ λόγου, ὅπως οἱ καλλιτέχναι τὴν κατεργασίαν τοῦ μαρμάρου. Ἡ ἀττικὴ διάλεκτος τελειοποιεῖται τόσον πολὺ, ὥστε ἐπιβάλλεται εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ γίνεται ἡ κοινὴ γραφομένη. Ἡ ποιησις ὁμως δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἄξια λόγου ἔργα. Ἐξακολουθεῖ μόνον νὰ ζῆ ἡ κωμῶδία, ἡ ὁποῖα τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἔλαβε νέαν μορφήν καὶ ὀνομάζεται Νέα Κωμῶδία.

Κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ἐζησαν πολλοὶ ἱστορικοὶ, οἱ ὁποῖοι ἐπραγματεύθησαν διαφορώτατα θέματα. Ἄλλὰ μόνον τοῦ Ξενοφῶντος ἐσώθησαν τὰ ἔργα. Ὁ Ξενοφῶν ἦτο Ἀθηναῖος, μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, καὶ ἡ νεότης του συνέπεσε μὲ τὰς ταραχὰς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἐλαβε μέρος εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Κύρου καὶ ὀργότερα ἐζήσεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐπειδὴ ἦτο ἀριστοκρατικῶν φρονημάτων. Ὁ Ξενοφῶν περιέγραψε μὲ ζέσιν νεανικὴν τὴν ἀνάβασιν τοῦ Κύρου. Τὸ κυριώτερον ὁμως ἱστορικὸν ἔργον του εἶναι τὰ Ἑλληνικά, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξιστορεῖ τὰ γεγονότα τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸ 411 π.Χ. μέχρι τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης τὸ 362. Ἡ Κύρου παιδεία εἶναι διδακτικὸν μυθιστόρημα. Ἐκτὸς τούτων ἔγραψε τὰ Ἀπομνημονεύματα, ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωκράτους. Ὁ Ξενοφῶν

ἦτο πολυγραφώτατος, ἔγραφε μὲ μεγάλην εὐκολίαν καὶ τὸ ὕφος του εἶναι ἀπλοῦν καὶ ὑπόδειγμα ἀττικοῦ λόγου.

ἽΟ ἐφηβος τῶν Ἀντικυθήρων
Ἀθήναι, Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον

Τὸ ὄνομαστὸν ἄγαλμα εὐρέθη εἰς τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης πλησίον εἰς τὴν νῆσον Ἀντικύθηρα, εἰς τὴν θέσιν ὅπου εἶχε βυθισθῆ κατὰ τὸν 1ον π.Χ αἰῶνα ἓνα πλοῖον, τὸ ὁποῖον μετέφερον ἔργα τέχνης εἰς τὴν Ἰταλίαν. Εἶναι κομψὸν ἔργον τοῦ 4ου αἰῶνος καὶ παριστάνει πιθανῶς ἔφηβον καὶ ὄχι θεόν.

Η ΡΗΤΟΡΙΚΗ

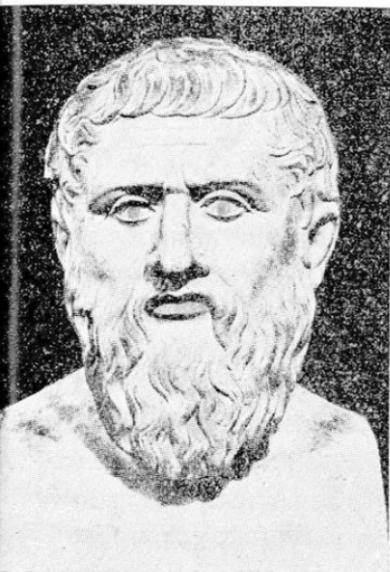
ἽΟ 4ος αἰὼν εἶναι ἰδίως ἐποχὴ τῆς ρητορικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας.

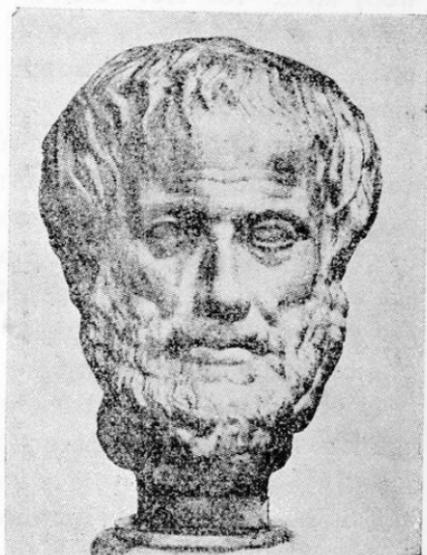
Ἀπόλλων τοῦ Μπελβεντέρ
Ρώμη—Βατικανὸν

Εἰς τὸν 4ον αἰῶνα ἀνήκει τὸ μαστὸν ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνος ὁποῖον ἐθαυμάσθη καὶ ἐξυμνήθη π. Εἶναι ὁ θεός, ὁ ὁποῖος ἀποτρέπτει κακὸν καὶ προστατεύει τοὺς ἀνθρώπους. Προβαίνει ὀρμητικὸς καὶ τὸ ριτωμένον πρόσωπόν του εἶναι μᾶλλον ὑπερηφάνειαν καὶ θάρρος.

Ἡ ρητορική εἰς τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἐγένετο ἐπιστήμη, τὴν ὁποίαν ἐδίδασκαν εἰδικοί διδάσκαλοι, ἰδίως οἱ σοφισταί. Ἀμέσως μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον δημοτικότητα ἀπέκτησεν ὁ **Λυσίας**. Κατήγετο ἀπὸ μίαν μεγάλην εἰκογέ- νειαν μετοίκων καὶ ἔγραψε λόγους, τοὺς ὁποίους οἱ δικαζό- μενοι ἀπήγγελλαν εἰς τὸ δικαστήριον, διότι εἰς τὰς Ἀθήνας δὲν ἐπετρέπετο ἡ μεσολάβησις δικηγόρων. Ὁ ὀνομαστὸς ὁμῶς ρητοροδιδάσκαλος τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ἦτο ὁ **Ἰσοκράτης**, ὁ ὁποῖος ἀπέκτησε πολλοὺς μαθητάς, μολο- νότι ἐλάμβανεν ὑπέρογκα δίδακτρα.

Πλάτων (427—347)
μαρμάρηνη προτομή-Ρώμη, Βατικανόν

Ἀριστοτέλης (384—322)
μαρμάρηνη προτομή-Βιέννη

Ἄλλ' οἱ ἐξοχώτεροι ρήτορες τῶν Ἀθηνῶν ἤκμασαν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Φιλίππου, εἶναι δὲ ὁ **Δημοσθένης** καὶ ὁ ἀντίπαλός του **Ἀισχίνης**. Σῶζονται πολλοὶ λόγοι τοῦ Δημοσθέ- νους. Ἄλλοι ἀπ' αὐτοὺς ἀπηγγέλθησαν εἰς κρίσιμους στιγ- μάς τοῦ πολιτικοῦ βίου τῶν Ἀθηνῶν, ὅπως οἱ **Φιλιππι- κοί**, οἱ **Ὀλυμπιακοί**, καὶ διακρίνονται διὰ τὴν πατριω- τικὴν θέρμην καὶ τὸ πάθος, ἄλλοι εἰς πολιτικὰς δίκας, ὅπως ὁ **περὶ στεφάνου**, ὁ **κατὰ Μειδίου** κτλ., οἱ ὁ-

ποιοι είναι και σημαντικώτεροι. Ἡ ἀρχαιότης ἐθεώρησε τὸν Δημοσθένην ὡς τὸν κορυφαῖον τῆς ρητορικῆς καὶ σήμερον, ὅταν ὁμιλοῦν περὶ ρητόρων, αὐτὸν ἐννοοῦν κατὰ πρῶτον λόγον.

Ἐφ'ὅμιλλός του ἦτο ὁ ἄσπονδος ἀντίπαλός του Αἰσχίνης, ὁ ἀρχηγὸς τῆς φιλομακεδονικῆς μερίδος. Τοῦ Αἰσχίνου ἐσώθησαν ὀλίγοι λόγοι, ἄλλ' ὁ κατὰ Κτησιφῶντος μᾶς δίδει ἐννοίαν τῆς ἐξόχου ρητορικῆς ιδιοφυΐας του.

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Ἡ διδασκαλία τοῦ Σωκράτους ἔδωσε πλουσίους καρπούς κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα. Οἱ πολυπληθεῖς μαθηταὶ του ἐξήγησαν ὁ καθείς μὲ τὸν ἰδικόν του τρόπον τὰ διδάγματα του καὶ ἐσχημάτισαν τὰς λεγομένας Σωκρατικὰς σχολάς.

Ὁ σημαντικώτερος ἀπὸ τοὺς μαθητάς του ἦτο ὁ Πλάτων (427-347), φύσις ἐξαιρετικὴ, πολυμαθὴς σοφὸς καὶ ἐξαιρετος καλλιτέχνης τοῦ λόγου, ὁ ὁποῖος συνεπλήρωσε καὶ ἀνέπτυξε τὴν σωκρατικὴν διδασκαλίαν. Ὁ Πλάτων ἦτο πολυγραφώτατος καὶ μὲ τὴν μεγάλην συγγραφικὴν του ιδιοφυΐαν ἔδωκεν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τὴν μορφήν ἐκείνην, μὲ τὴν ὁποίαν ἔκαμε μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα.

Νέους δρόμους εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἤνοιξεν ὁ μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος Ἄριστοτέλης (384-322). Ἐγενήθη εἰς τὰ Στάγυρα τῆς Μακεδονίας, ἦλθε 17 ἐτῶν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἤκουσε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πλάτωνος. Εἶχε κλίσιν εἰς τὰς πρακτικώτερας ἐπιστήμας καὶ μὲ τὴν μελέτην καὶ τὴν προσωπικὴν ἔρευναν ἐγένεν ὁ πολυμαθέστερος σοφὸς τῆς ἀρχαιότητος. Εἰς τὰ πολυάριθμα συγγράμματά του ἀπεταμίευσε τὰς γνώσεις τῆς ἐποχῆς του καὶ τὰ βιβλία του ἐγίναν εἶδος ἐγκυκλοπαιδικοῦ λεξικοῦ, τὸ ὁποῖον ἐπαιδαγώγησε τὴν ἀνθρωπότητα ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας. Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, οἱ Βυζαντινοὶ καὶ οἱ Ἀραβες, καθὼς καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι εἰς τοὺς μέσους χρόνους εἶχαν ὡς διδάσκαλον καὶ ὁδηγὸν τὸν Ἄριστοτέλην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄

ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟΝ ΤΟΥ Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Ὁ αἰφνίδιος θάνατος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐδημιούργησε μεγάλην ἀναστάτῳσιν εἰς τὸ κράτος του, διότι ὁ περίφημος κατακτητὴς δὲν εἶχε φροντίσει διὰ τὸν διάδοχόν του. Δικαιώματα ἐπὶ τοῦ θρόνου εἶχεν ὁ ἀδελφός του Φίλιππος Ἀρριδαῖος, ἀπὸ ἄλλην μητέρα, ἄνθρωπος κατώτερος πνευματικῶς. Ἀλλ' ἡ δύναμις περιῆλθε κατ' οὐσίαν εἰς τοὺς ἰσχυροὺς Μακεδόνας, οἱ ὅποιοι εἶχαν ἀποκτήσει φήμην καὶ πλοῦτον κατὰ τὴν ἐστρατείαν. Οἱ σημαντικώτεροι ἀπ' αὐτοὺς ἦσαν ὁ **Περδίκκας**, συγγενὴς τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ὁ **Πτολεμαῖος**, ὁ **Λυσίμαχος** καὶ ὁ **Λεοννάτος**, ἀνήκοντες εἰς τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ βασιλέως, ὁ **Ἀντίγονος**, ὁ **Σέλευκος**, ὁ **Εὐμένης**. Μεγάλην ἰσχὺν εἶχεν ἐπίσης ὁ ἀντιβασιλεὺς τῆς Μακεδονίας **Ἀντίπατρος** καὶ ὁ υἱός του **Κάσσανδρος**.

Ὅλοι ἐνεπνέοντο ἀπὸ ἀπεριόριστον φιλοδοξίαν καὶ ἀπὸ τὸν πόθον νὰ ἐπικρατήσουν καὶ νὰ κυριαρχήσουν. Εὐθύς λοιπὸν ἀπὸ τὴν πρώτην ἡμέραν ἦλθαν εἰς φῶς τὰ κακῶς κρυπτόμενα πάθη καὶ αἱ ἀντιζηλῖαι καὶ ἡ σύγκρουσις ἤρχισεν ἤδη πρὸ τοῦ νεκροῦ τοῦ μεγάλου ἀρχηγοῦ. Ἀλλὰ πρὸς στιγμὴν κατώρθωσαν νὰ συνεννοηθοῦν καὶ ἀπεφάσισαν νὰ διατηρήσουν τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους. Ὁ Φίλιππος Ἀρριδαῖος ἀνεκρύχθη βασιλεὺς, ἀλλὰ πλησίον του ἐτέθη ὡς ἐπίτροπος ὁ Περδίκκας μὲ τὸν τίτλον ἐπιμελητῆς αὐτοκράτωρ. Οἱ λοιποὶ στρατηγοὶ ἔλαβαν ἄλλας ἐξουσίας ἢ τὴν διοίκησιν μεγάλων τμημάτων τοῦ κράτους. Τρεῖς μῆνας μετὰ ταῦτα ἡ Ρωξάνη ἐγέννησεν υἱόν.

Ο ΥΠΕΡ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ ΑΓΩΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Παρὰ τὰ ἀτυχήματα καὶ τὴν θλιβερὰν κατάπτωσιν δὲν εἶχε νεκρωθῆ ἔντελῶς τὸ πνεῦμα τῆς ἀνεξαρτησίας εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ εἶδησις τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔδωσε τὸ σύνθημα εἰς τὴν ἐξέγερσιν. Ὁ Δημοσθένης καὶ οἱ φίλοι του ἐτέθησαν εἰς κίνησιν καὶ πολλαὶ πόλεις ἤκουσαν τὴν πρόσκλησίν των. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔλαβαν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν των τὸν ἱκανὸν ἀρχηγὸν μισθοφόρων Λεωσθένην, ὁ ὁποῖος ἔσπευσε νὰ ἀποκλείσῃ τὰς Θερμοπύλας. Ὁ Ἀντίπατρος, ὁ ὁποῖος ἦλθεν εἰς συνάντησίν του μὲ ἀνεπαρκεῖς δυνάμεις, ἀπεκρούσθη καὶ ἐπολιορκήθη εἰς τὴν Λαμίαν, ὅθεν ὁ πόλεμος ὠνομάσθη λαμιακὸς πόλεμος. Σχεδὸν ὅλη ἡ μέση Ἑλλάς καὶ πολλὰι πολιτεῖαι τῆς Πελοποννήσου ἐτάχθησαν μὲ τοὺς Ἀθηναίους.

Ἀλλὰ ἡ ἀπόπειρα αὐτὴ ἔλαβε τραγικὸν τέλος. Οἱ Μακεδόνες στρατηγοὶ Λεονναῖος καὶ Κράτερος ἔσπευσαν ἀπὸ τὴν Ἀσίαν εἰς βοήθειαν τοῦ Ἀντιπάτρου, ἔλυσαν τὴν πολιορκίαν τῆς Λαμίας καὶ αἱ ἠνωμένοι δυνάμεις τῶν Μακεδόνων ἐνίκησαν τοὺς Ἕλληνας παρὰ τὴν Κραννῶνα (Αὔγ. 322). Ὁ Ἀντίπατρος παρουσιάσθη τότε πρὸ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀπήτησε τὴν παράδοσιν τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἀντιμακεδονικῆς μερίδος, τοὺς ὁποῖους ἡ ἐκκλησία κατεδίκασεν εἰς θάνατον. Ὁ Ὑπερείδης, ὁ φίλος τοῦ Δημοσθένους, ῥήτωρ καὶ θερμὸς δημοκρατικὸς, παραδοθεὶς εἰς τὸν Ἀντίπατρον ἐφονεύθη, ὁ Δημοσθένης καταφυγὼν εἰς τὸν ἐν Καλαυρίᾳ (Πόρος) ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ καταδιωκόμενος ὑπὸ ἀπεσταλμένων τοῦ Ἀντιπάτρου ἔπιε δηλητήριον (τέλος τοῦ 322). Μακεδονικὴ φρουρὰ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Μουνιχίαν τοῦ Πειραιῶς, τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα περιωρίσθη σημαντικῶς. Ἀπὸ τὴν στιγμὴν ἐκείνην αἱ Ἀθηναὶ παύουν νὰ εἶναι ἡγεμονεύουσα δύναμις.

ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΗΓΩΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΙΝ

Εἴκοσι περίπου ἔτη οἱ Μακεδόνες ἀρχηγοὶ κατέβαλλον προσπάθειαν νὰ διατηρήσουν τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους. Ἀλλ' ἡ ἐνότης ἦτο κατὰ τύπους μόνον. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ οἱ ἰσχυροὶ ἀρχηγοὶ, οἱ ὁποῖοι εἰς τὴν ἱστορίαν λέγονται **Διάδοχοι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου**, ἐφιλονίκησαν καὶ περιεπλάκησαν εἰς αἱματηροὺς πολέμους. Τοιοῦτοτρόπως οἱ χρόνοι, οἱ ὁποῖοι ἠκολούθησαν τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, εἶναι χρόνοι ἀναστατώσεων, ἀναρχίας καὶ θλιβερῶν καταστροφῶν. Παρι-

στάμεθα ἐπανελημμένως πρὸ τοῦ ἐξῆς φαινομένου. Εἷς ἐκ τῶν ἀρχηγῶν ἀποκτᾶ μεγάλην δύναμιν καὶ προσπαθεῖ νὰ ὑποτάξῃ τοὺς ἄλλους καὶ νὰ γίνῃ μόνος κύριος εἰς τὸ ἀχανές κράτος. Κατ' αὐτοῦ συνασπίζονται οἱ ἄλλοι καὶ συντρίβουν τὴν δύναμίν του. Τοιουτοτρόπως ἐξαφανίζεται ὁ Περδίκκας καὶ ματαιώνεται τὸ σχέδιόν του νὰ γίνῃ μόνος βασιλεύς. Συγχρόνως ὁμως εἰς τοὺς ἀνταγωνισμοὺς αὐτοὺς δολοφονοῦνται ὁ Ἀρριδαῖος καὶ ὁ υἱὸς τῆς Ρωξάνης καὶ σχεδὸν ὅλη ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐξοντώνεται.

Μετὰ πολλὰς τροπὰς τοῦ πολέμου ὁ Ἀντίγονος κατώρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ μεγάλην δύναμιν. Ἐξουσίαζεν ἐκτεταμένας χώρας εἰς τὴν Ἀσίαν, ἦτο ἀρχηγὸς τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ καὶ κύριος τοῦ βασιλικοῦ θησαυροῦ διεκδικῶν νὰ γίνῃ μόνος κύριος. Κατ' αὐτοῦ συνησπίσθησαν τότε οἱ ἄλλοι στρατηγοί, ὁ Κάσσανδρος, ὁ Λυσίμαχος, ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Σέλευκος. Τοιουτοτρόπως ἤρχισεν ἡ τελευταία περίοδος τοῦ πολέμου, ἡ ὁποία διήρκεσε δέκα ἔτη μὲ μικρὰν μόνον διακοπήν.

Δημήτριος ὁ Πολιορκητῆς (336—283) ἐπὶ νομίσματος

Ὁ Ἀντίγονος κατώρθωσε νὰ ἀντισταθῇ ἐπὶ μακρόν, διότι διέθετεν ἀνεξαντλήτους δυνάμεις εἰς ἀνθρώπους καὶ χρῆμα καὶ εἶχεν ἰκανώτατον στρατηγὸν τὸν υἱὸν του **Δημήτριον**, τὸν ὀνομασθέντα Πολιορκητῆν. Τέλος τὸ 301 εἰς τὴν Ἰψὸν τῆς Φρυγίας ἐδόθη ἡ ἀποφασιστικὴ μάχη. Οἱ **301** ἠνωμένοι στρατοὶ τοῦ Λυσιμάχου καὶ τοῦ Σελεύκου, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὀδηγήσει ἀπὸ τὴν Βαβυλῶνα μεγάλας δυνάμεις (μεταξὺ αὐτῶν 300 πολεμικοὺς ἐλέφαντας ἀπὸ τὰς Ἰνδίας), ἐνίκησαν κατὰ κράτος. Ὁ Ἀντίγονος ἐφονεύθη, ὁ Δημήτριος μόλις διεσώθη μὲ τὰ συντρίμματα τοῦ στρατοῦ του.

Ἡ ἐν Ἰψῷ μάχη εἶναι σημαντικὸς σταθμὸς εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν διαδόχων, διότι σημαίνει τὴν τελειωτικὴν ἀποτυχίαν

τῆς προσπαθείας πρὸς διατήρησιν τῆς ἐνότητος τοῦ κράτους. Ἄπο τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὸ κράτος διαμελίζεται ὀριστικῶς καὶ δημιουργοῦνται τὰ ἀνεξάρτητα κράτη τῶν διαδόχων. Τὰ σημαντικώτερα ἀπ' αὐτὰ εἶναι :

1) τὸ βασιλεῖον τῆς Αἰγύπτου, τὸ ὁποῖον ἱδρυσεν ὁ Πτολεμαῖος,

2) τὸ βασιλεῖον τῆς Συρίας ἢ τῶν Σελευκιδῶν, τὸ ὁποῖον ἱδρυσεν ὁ Σέλευκος,

3) τὸ βασιλεῖον τῆς Μακεδονίας καὶ

4) τὸ βασιλεῖον τῆς Περγᾶμου, τὸ ὁποῖον ἱδρύεται ὀλίγον ἄργότερα.

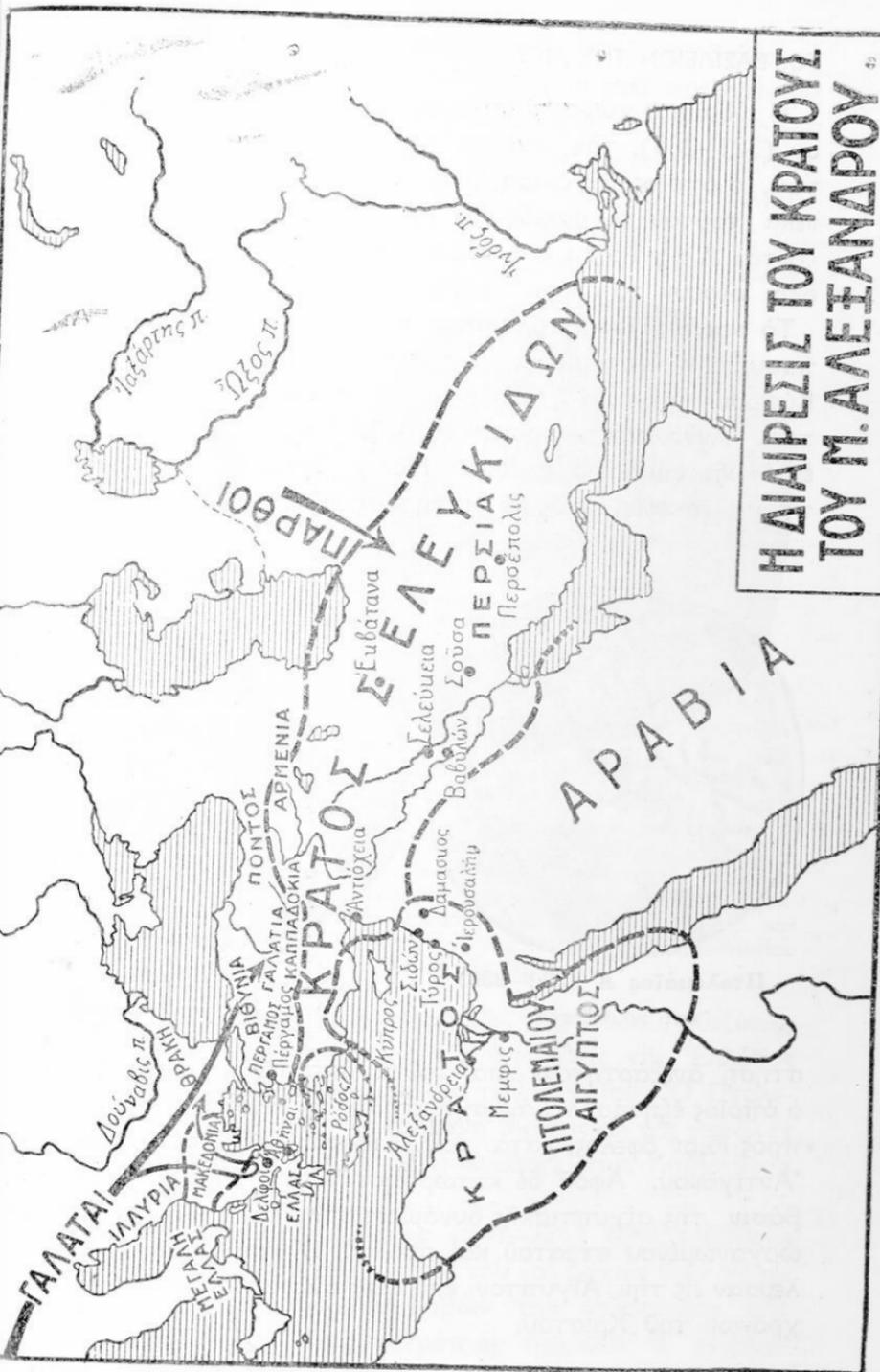
Αὐτὰ εἶναι τὰ κράτη τὰ ἱδρυθέντα ὑπὸ Ἑλλήνων. Πλὴν τούτων δημιουργοῦνται ἐθνικὰ κράτη ὑπὸ ἐγχωρίου ἡγεμόνας, τὰ λεγόμενα βαρβαρικὰ βασίλεια, βασιλεῖον τοῦ Πόντου, τῆς Καππαδοκίας, τῆς Παφλαγονίας κτλ.

ΤΑ ΚΡΑΤΗ ΤΩΝ ΔΙΑΔΟΧΩΝ

Εἰς τὰ κράτη, τὰ ὁποῖα ἱδρύθησαν εἰς ξένας χώρας ὑπὸ τῶν στρατηγῶν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου οἱ Ἕλληνες ἐπεβλήθησαν μὲ τὴν δραστηριότητα, τὴν τόλμην, τὴν ἀνωτέραν εὐφυΐαν των, ἀνέπτυξαν τὰς πηγὰς τοῦ πλούτου καὶ ἐδημιούργησαν τὴν οἰκονομικὴν εὐεξίαν τοῦ τόπου, ὅπως οἱ Ἄγγλοι σήμερον εἰς τὰς ἀποικίας. Ἄλλὰ δὲν ἐπῆλθε στενωτέρα ψυχικὴ ἐπαφή μεταξὺ τῆς κυριάρχου τάξεως καὶ τῶν ὑποτελῶν, μολονότι οἱ Μακεδόνες ἐφάνησαν ἐπιδέξιοι διπλωμάται καὶ περιεποιήθησαν τοὺς ἐγχωρίους σεβασθέντες τὴν θρησκείαν καὶ τὰ ἥθη των.

Ἐν τούτοις διετηρήθησαν περίπου τρεῖς αἰῶνας καὶ κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ τὰ ἑλληνικὰ ἥθη καὶ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία εἰσεχώρησαν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ ἐξελληνισμὸς δηλ. τῆς Ἀνατολῆς ἐξηκολούθησεν ἐντονώτερον κατὰ τοὺς χρόνους αὐτούς. Διὰ τοῦτο ὠνόμασαν τοὺς χρόνους ἀπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου μέχρι τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Ρωμαίων ἑλληνιστικοὺς χρόνους ἢ χρόνους τῶν διαδόχων καὶ τὰ κράτη τῶν διαδόχων ἑλληνιστικὰ κράτη.

Η ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΤΟΥ Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

ΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Ἡ εὐδαίμων χώρα τοῦ Νείλου περιῆλθεν εἰς τὸν **Πτολεμαῖον** (323—285), τὸν συνετὸν καὶ πεπειραμένον υἱὸν τοῦ Λάγου, ὁ ὁποῖος ἀργότερα ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν Σωτήρ. Ἐνεκα τούτου οἱ μακεδόνες βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου ὀνομάζονται **Λαγίδαι**. Ὀνομάζονται ἐπίσης Πτολεμαῖοι, διότι ὅλοι φέρουν τὸ ὄνομα αὐτό.

Τὸ κράτος τῶν Πτολεμαίων περιελάμβανε, πλὴν τῆς Αἰγύπτου, τὴν Κυρηναϊκὴν, τὴν νότιον Συρίαν καὶ τὴν νῆσον Κύπρον, ἡ ὁποία ἦτο στερεὰ βάσις τῆς ναυτικῆς δυνάμεώς των. Ἀνθρωπος μὲ πρακτικὸν νοῦν ὁ πρῶτος Πτολεμαῖος δὲν ἐπεδίωξε χιμαιρικὰ σχέδια. Μόλις ἔγινε κύριος τῆς Αἰγύπτου, ἐσκέφθη πῶς νὰ διατηρήσῃ αὐτὴν καὶ νὰ τὴν κατα-

Πτολεμαῖος Α' (323—285)
ἐπὶ νομίσματος

Ἀρσινόη
σύζυγος Πτολεμαίου

στήσῃ ἀνεξάρτητον. Διὰ τοῦτο ἀντετάχθη κατὰ παντός, ὁ ὁποῖος ἐζήτησε νὰ ἀνασχηματίσῃ τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους πρὸς ἴδιον ὄφελος, κατὰ τοῦ Περδίκκα, τοῦ Εὐμένους καὶ τοῦ Ἀντιγόνου. Ἀφοῦ δὲ κατώρθωσε τοῦτο, ἔθεσε τὴν στερεάν βάσιν τῆς αἰγυπτιακῆς δυνάμεως στηρίξας αὐτὴν ἐπὶ καλῶς ὀργανωμένου στρατοῦ καὶ στόλου. Οἱ ἀπόγονοί του ἐβασίλευσαν εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας, σχεδὸν μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Χριστοῦ.

Πτολεμαῖος Β΄ ὁ Φιλάδελφος (285—247), ὁ διάδοχός του, κατέστησε τὴν Ἀλεξάνδρειαν κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐπωφελοῦμενος ἀπὸ τὴν οικονομικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἀκμὴν, τὴν ὁποῖαν ἐκληρονόμησεν ἀπὸ τὸν πατέρα του, ἐπεδίωξε κατακτήσεις ἐκτὸς τῆς Αἰγύπτου. Διὰ τοῦτο περιεπλάκη εἰς μακροὺς πολέμους πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Συρίας Ἀντίοχον Β΄. Κατέλαβε τὴν Παλαι-

στίνην, Φοινίκην, τὰ νότια παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, τὴν Κιλικίαν, Παμφυλίαν, βραδύτερον τὴν Λυκίαν καὶ Καρίαν, τὴν Ἔφeson καὶ νήσους τοῦ Αἰγαίου. Μετὰ πρόσκαιρον διακοπὴν ὁ πόλεμος ἐπανελήφθη. Τέλος οἱ δύο βασιλεῖς εἰρήνευσαν, ἀφοῦ ὁ Ἀντίοχος Β΄ συνεζεύχθη τὴν θυγατέρα τοῦ Πτολεμαίου Βερενίκην. Ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου διετήρησε μέρος τῶν κατακτήσεών του. Ἡ Αἴγυπτος εἶδε τότε ἡμέρας λαμπράς. Ἡ Ἀλεξάνδρεια κατέλαβε τὴν πρῶ-

Πτολεμαῖος Β΄ καὶ Ἀρσινόη
κειμηλίος λίθος—Βιέννη

Κειμηλίους λίθους ἔλεξαν πολυτίμους λίθους, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐγλυφαν μορφὰς ἐκτύπους κατὰ τοὺς ἑλληνιστικούς χρόνους. Ὁ ἀνωτέρω εἶναι ἀπὸ τὰ ὠραιότερα κομφοτεχνήματα, ἔχει διάμετρον 0,11 μ. καὶ παριστάνει τὰς προτομὰς Πτολεμαίου τοῦ Β΄ καὶ τῆς Ἀρσινόης.

την θέσιν μεταξὺ τῶν ἐμπορικῶν πόλεων τῶν χρόνων αὐτῶν, τῆς Ρόδου, Κυζίκου, Βυζαντίου, καὶ ἀνemeιγνύετο εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς Ἑλλάδος κατέχουσα ναυτικὰ στηρίγματα εἰς τὸ Αἰγαῖον. Ὁ Πτολεμαῖος ἐπεχείρησε μάλιστα νὰ συνάψῃ σχέσεις μετὰ τὰς μεγάλας δυνάμεις τῆς Δύσεως, μετὰ τὰς Συρακούσας, τὴν Καρχηδόνα καὶ ἰδίως τὴν Ρώμην.

Πτολεμαῖος Γ΄ ὁ Εὐεργέτης (247—221) ἐξηκολούθησεν ἐπιτυχῶς τὴν πολιτικὴν τοῦ πατρός του καὶ ἤρχισε νέον πόλεμον εἰς τὴν Ἀσίαν ἀφορμὴν λαβὼν τὴν δολοφονίαν τῆς ἀδελφῆς του Βερενίκης. Τοιοῦτοτρόπως ἤρχισεν ὁ λεγόμε-

νος τρίτος συριακός πόλεμος. Ὁ Πτολεμαῖος ἐπεχείρησε τότε μεγάλην ἐκστρατείαν εἰς τὴν Ἀσίαν, τὴν ὁποίαν ἐφρόντισε νὰ ἀπαθανάτιση μὲ ἐπιγραφὰς πλήρεις κομπορημοσύνης. Τὰ ἀποτελέσματα ὁμως δὲν ἦσαν τόσον σημαντικά. Διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ 240 ἐκράτησε τὴν Παλαιστίνην, τὴν κοίλην Συρίαν, τὴν Κύπρον καὶ ἀξιολόγους θέσεις εἰς τὰ παράλια τῆς Συρίας καὶ Μ. Ἀσίας μέχρι τῆς Θράκης.

Ἐπὶ μακρὸν ἡ Αἴγυπτος διετήρησε τὴν πλεονεκτικὴν αὐτὴν θέσιν. Ἄλλ' ἤδη ὁ **Πτολεμαῖος Δ΄ ὁ Φιλοπάτωρ** (221—205) δὲν κατορθώνει νὰ διατηρήσῃ εἰς τὸ ὕψος τῆς τὴν αἰγυπτιακὴν δύναμιν. Ἐπὶ τοῦ ἀνηλίκου διαδόχου του **Πτολεμαίου Ε΄ τοῦ Ἐπιφανοῦς** (205—181) παρέλυθεν ἡ διοίκησις καὶ ἐπεκράτησαν οἱ αὐλοκόλακες. Ἐπωφελοῦμενοι ἀπὸ τὴν κατάστασιν αὐτὴν συνεμάχησαν ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας Ἀντίοχος Γ' καὶ ὁ Φίλιππος Ε' τῆς Μακεδονίας, διὰ νὰ διαμοιράσων τὸ αἰγυπτιακὸν κράτος. Τὸ 200 ὁ Ἀντίοχος ἐνίκησεν εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην τὸν αἰγυπτιακὸν στρατὸν παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ. Τὰ παράλια τῆς Συρίας, ἡ Ἰουδαία μετὰ τῆς Ἱερουσαλήμ μέχρι τῆς Γάζης περιῆλθον εἰς τὸν Ἀντίοχον, ἐνῶ τὰς μικρασιατικὰς κτήσεις τῶν Πτολεμαίων κατελάμβανεν ὁ Φίλιππος.

Βραδύτερον ἡγεμόνες ἀνίκανοι, σκληροὶ καὶ αἰμοχαρεῖς ἐκάθησαν εἰς τὸν θρόνον τῆς Αἰγύπτου. Ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ἐξησθένησε καὶ φιλονικίαι ἐτάραξαν τὸ κράτος. Ἡ Ἀλεξάνδρεια ἔγινε πολλάκις θέατρον βιαιῶν στάσεων. Τέλος ἡ Ρώμη ὑπέταξε τὴν Αἴγυπτον (31 π.Χ.).

Η ΑΙΓΥΠΤΟΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΠΤΟΛΕΜΑΙΩΝ—ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ

Ὁ πρῶτος Πτολεμαῖος ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς κρατικῆς ὀργανώσεως στηρίζας αὐτὴν ἐπὶ ἰσχυροῦ στρατοῦ καὶ στόλου καὶ ἐπιτυχοῦς φορολογικοῦ συστήματος. Ὁ Πτολεμαῖος καὶ οἱ διάδοχοί του ἐξεμεταλλεύθησαν τὸν πλοῦτον τῆς Αἰγύπτου. Ἡ ἀρχὴ των ἦτο νὰ αὐξάνουν τὰς πηγὰς καὶ ὄχι νὰ τὰς ἐξαντλήσουν. Τὸ ταμεῖον των ἐγέμιζεν ἰδίως ἀπὸ τὴν φορολογίαν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, ἐνῶ ἀπέφευγαν νὰ βαρύνουν πολὺ μὲ φόρους τὸν ἐγχώριον πληθυσμόν, ὁ ὁποῖος ἦτο κυρίως γεωργικός. Διὰ

τοῦτο οἱ Πτολεμαῖοι ὑπεστήριξαν μὲ ὄλα τὰ μέσα τὸ ἐμπόριον. Ἐπ' αὐτῶν ἡ Ἀλεξάνδρεια ἔγινε κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως.

Οἱ Πτολεμαῖοι ἐσεβάσθησαν ἐπίσης τὴν θρησκείαν καὶ τὰ ἔθνη τῆς χώρας. Ἐπεσκεύασαν τοὺς παλαιοὺς αἰγυπτιακοὺς ναοὺς καὶ ἔκτισαν νέους.

Ἡ Ἀλεξάνδρεια ἦτο κατ' ἐξοχὴν ἐμπορικὴ πόλις. Ὁ Ἀλέξανδρος μὲ ἀπαραμίλλον ὄξυδέρκειαν εἶχεν ἐκλέξει τὴν θέσιν της. Προτοῦ παρέλθη αἰὼν ἀπὸ τὸν θάνατόν του, ἡ πόλις ἀπέβαινε ὁ μεγαλύτερος λιμὴν τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου. Ἡ κοιλὰς τοῦ Νείλου ἦτο τὸ σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον συναντῶνται οἱ δρόμοι τῶν τριῶν ἡπείρων τῆς ἀρχαιότητος, Ἀσίης, Ἀφρικῆς καὶ Εὐρώπης. Πολλαὶ μεγάλαι ἐμπορικαὶ οδοὶ κατέληγαν ἐκεῖ. Ἡ Ἀλεξάνδρεια δὲν συνεκέντρωνε μόνον τὰ προϊόντα τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ εἰς αὐτὴν συνέρρεαν, ὅπως καὶ ὅλας τὰς μεγάλας ἀγορὰς τῆς ἀρχαιότητος, προϊόντα μακρινωτάτων χωρῶν, διότι ἐκεῖ εὕρισκαν ἀγοραστὰς. Τὸ ἐμπόριον ἔδωσε κυρίως τὸν πλοῦτον καὶ τὴν λαμπρότητα εἰς τὴν πόλιν καὶ ἦτο ἡ σταθερὰ βάση τῆς μεγάλης πνευματικῆς ἀναπτύξεως, ἡ ὁποία ἐλάμπρυνε τὴν βασιλείαν τῶν Πτολεμαίων.

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΩΝ ΣΕΛΕΥΚΙΔΩΝ

Ὁ κυριώτερος νικητὴς τῆς ἐν Ἰψῷ μάχης **Σέλευκος** (321-281) ἱδρυσεν μετὰ τὴν νίκην τὸ εὐρύτερον κράτος τῶν διαδόχων, τὸ Βασίλειον τῆς Ἀσίας, καθὼς ἔλεγαν κατ' ἀρχάς, ἡ Βασίλειον τῆς Συρίας, ὅπως ὠνομάσθη ἀργότερα, διότι τὸ κέντρον τοῦ κράτους ἦτο ἡ Συρία. Οἱ βασιλεῖς τῆς Συρίας ὠνομάσθησαν Σελευκίδαι ἀπὸ τὸν γενάρχην των καὶ φέρουν συνήθως τὸ ὄνομα Σέλευκοι ἢ Ἀντίοχοι.

Τὸ κράτος τῶν Σελευκιδῶν ἦτο πολὺ ἐκτεταμένον. Ἐξήπλοῦτο ἀπὸ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρι τῆς Μεσογείου καὶ ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου πόντου, τοῦ Καυκάσου καὶ τῶν ἐρήμων τοῦ Τουρκεστάν μέχρι τοῦ Περσικοῦ κόλπου, τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης καὶ τῆς Ἀραβίας. Ἀλλὰ τὸ εὐρύτατον αὐτὸ κράτος δὲν εἶχεν ἐσωτερικὴν συνοχὴν οὔτε πόλιν, ἡ ὁποία νὰ χρησιμεύσῃ

ὡς πρωτεύουσα τῶν ποικιλομόρφων περιφερειῶν. Τὰ πρὸς ἀνατολὰς σύνορα τοῦ κράτους ἔμειναν πάντοτε ἀκαθόριστα. Διὰ τοῦτο πολὺ ἐνωρὶς οἱ Σελευκίδαι ἔχασαν τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας καθὼς καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν.

Διὰ νὰ θεραπεύσουν τὰ μειονεκτήματα αὐτὰ οἱ Σελευκίδαι ἱδρυσαν σειρὰν πόλεων. Ὁ ἱστορικὸς Ἀππιανὸς λέγει ὅτι ὁ Σέλευκος ἔκτισε 16 Ἀντιοχείας, τὰς ὁποίας ὠνόμασεν ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ πατρὸς του, 5 Λαοδικείας, αἱ ὁποῖαι ἔφερον τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς του, 9 Σελευκείας, εἰς τὰς ὁποίας ἔδωκε τὸ ὄνομά του, 3 Ἀπαμείας καὶ 1 Στρατονίκειαν εἰς ἀνάμνησιν τῶν γυναικῶν του. Κατ' ἀρχὰς πρωτεύουσα τοῦ κράτους ἦτο ἡ Σελεύκεια ἐπὶ τοῦ Τίγρητος. Ἄλλ' οἱ Σελευκίδαι ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ πλησιάσουν τὴν Μεσόγειον. Εἰς τὴν Συρίαν ἐπὶ τοῦ Ὀρόντου ποταμοῦ ἰδρύθη ἀμέσως μετὰ τὴν ἐν Ἰψῶ μάχην ἡ Ἀντιόχεια, ἡ ὁποία ἀργότερα ἔγινεν ἡ πρωτεύουσα τοῦ κράτους.

Ἡ πολιτικὴ ἐνότης τοῦ κράτους ἦτο, καθὼς εἶπαμεν, τεχνητὴ καὶ πρόσκαιρος, ἐπὶ τινὰ χρόνον ὅμως ἀπέκτησε μεγάλην σπουδαιότητα διὰ τὰς πλουτοπαραγωγούς πηγὰς του. Πολλοὶ ἀπὸ τὰς χώρας τῶν Σελευκιδῶν ἦσαν πλούσιαι καὶ πολυάνθρωποι ὅσον δὲν δυνάμεθα σήμερον νὰ φαντασθῶμεν. Ἡ γεωργία ἀνεπτύχθη εἰς ἀπίστευτον σημεῖον. Καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς ἐρήμους τοῦ Τουρκεστάν ἡ γῆ ἀπέβη εὐφορωτάτη μὲ τοὺς ὕδατοφράκτας, τὰς διώρυγας καὶ ἄλλα ὕδραυλικά ἔργα, τῶν ὁποίων τὰ λείψανα εὐρέθησαν σήμερον καὶ κινουῦν τὸν θαυμασμόν. Ἐπίσης ἀπὸ τὸ κράτος τῶν Σελευκιδῶν ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του διήρχοντο ὅλοι οἱ μεγάλοι ἐμπορικὸι δρόμοι τῆς ἀνατολῆς, ἐχρησίμευσε δὲ τοῦτο ὡς σύνδεσμος τῆς ἄπω Ἀνατολῆς καὶ τῶν χωρῶν τῆς Μεσογείου.

Ὁ Ἀντιόχος Α' ὁ Σωτὴρ (281—261), ὁ διάδοχος τοῦ Σελεύκου Α', διατηρεῖ ἀκόμη τὴν ἑκτασιν τοῦ κράτους του. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ διαδόχου, τοῦ Ἀντιόχου Β' τοῦ Θεοῦ (261—248), ἰδρύνονται εἰς τὰ ἀνατολικά σύνορα τοῦ βασιλείου ἰσχυρὰ ἀνεξάρτητα κράτη. Ἴδιως ἐπικίνδυνον ἔγινε τὸ νέον περσικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἱδρυσαν μογγόλοι ἵππεις, οἱ Πάρθοι, εἰς τὰς νοτιοανατολικῶς τῆς Κασπίας χώρας κατελ-

θόντες από τὸ Τουρκεστάν. Οἱ ἐπιδρομεῖς ἀφωμοιώθησαν πρὸς τοὺς ἐντοπίους κατοίκους καὶ τοιουτοτρόπως προ-
ῆλθε τὸ νέον περσι-
κὸν ἢ Παρθικὸν
κράτος, τὸ ὁποῖον
θὰ διαδραματίσῃ ση-
μαντικὸν μέρος εἰς
τὴν ρωμοϊκὴν καὶ βυ-
ζαντινὴν ἱστορίαν. Ὁ
Ἄντιόχος Γ' ὁ λε-
γόμενος Μέγας (222
—187) δίδει προσωρι-
νὴν λαμπρότητα εἰς
τὸ κράτος, πολεμεῖ
ἐναντίον τῆς Αἰγύ-
πτου καὶ τῶν Πάρ-
θων, ταπεινώνεται ὁ-
μως ἀπὸ τοὺς Ρω-
μαίους.

Τὸ βασιλεῖον τῶν
Σελευκιδῶν ἐξασθενεῖ
διαρκῶς ὑπὸ τὴν
πίεσιν τῶν Πάρθων
καὶ τοῦ νέου κράτους
τῶν Ἀρμενίων καὶ πε-
ριορίζεται εἰς τὴν
Συρίαν, ἡ ὁποία γίνε-
ται τέλος ρωμοϊκὴ
ἐπαρχία τὸ 63 π.Χ.

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΗΣ ΠΕΡΓΑΜΟΥ

Ὀλίγον ἀργότερα
ἀπὸ τὰ μεγάλα βα-
σίλεια ἰδρύθη τὸ μι-

κρὸν κράτος τῆς Περγάμου εἰς τὴν δυτικὴν Μ. Ἀσίαν, τὸ ὁ-
ποῖον προωρίζετο νὰ λάβῃ ἀξιόλογον θέσιν εἰς τὸν ἑλλη-

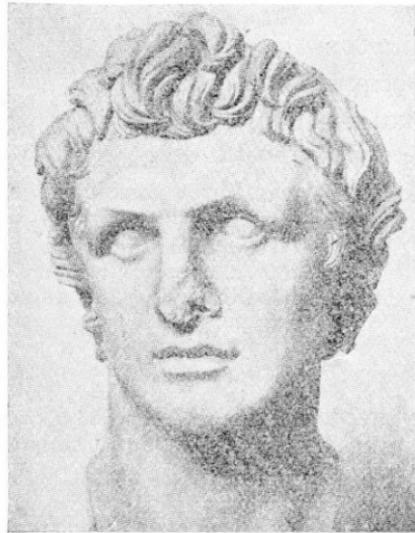
Θεὰ Ἄντιόχεια

μαρμάρινον ἀντίγραφον ἐνὸς ἔργου τοῦ 3ου
αἰῶνος-Ρώμη, Βατικανόν

Τὸ πρωτότυπον ἦτο ἔργον ἐνὸς μαθητοῦ
τοῦ Λυσίππου. Ἡ Ἄντιόχεια παριστάνεται
ὡς νεαρὰ γυνή, ἡ ὁποία κάθεται ἐπάνω εἰς
βράχον, κρατεῖ στάχια εἰς τὴν δεξιάν, διὰ νὰ
δείξῃ τὴν εὐφορίαν τῆς χώρας, φορεῖ εἰς τὴν
κεφαλὴν πυργωτὸν στέμμα, τὸ ὁποῖον συμ-
βολίζει τὰ τείχη της. Κάτω εἰς τὰ πόδια της
προβάλλει ἓνα παιδάκι, τὸ ὁποῖον εἰκονίζει τὸν
Ὀρόντην ποταμόν, πλησίον τοῦ ἑποίου ἔκει-
το ἡ πόλις.

νικόν πολιτισμόν τῶν χρόνων αὐτῶν. Ἰδρυτὴς αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Φιλέταιρος, ἄνθρωπος ταπεινῆς καταγωγῆς, ἄλλοτε ὑπηρέτης τοῦ Λυσιμάχου, ἄρχοντος τῆς Θράκης, ὁ ὁποῖος εἶχε διορίσει αὐτὸν φρούραρχον τῆς ἀκροπόλεως τῆς Περγᾶμου (βορείως τῆς Σμύρνης) καὶ φύλακα τοῦ σημαντικοῦ θησαυροῦ (9000 τάλαντα), τὸν ὁποῖον εἶχε κρύψει ἐκεῖ. Μετὰ τὴν πτώσιν καὶ τὸν θάνατον τοῦ κυρίου του ἔγινεν ἀνεξάρτητος καὶ στηριζόμενος εἰς τὰ χρήματά του ἐξέτεινε τὴν ἐξουσίαν του εἰς τὴν περὶ τὴν πόλιν χώραν ἰδρύσας τοιουτοτρόπως μικρὰν ἡγεμονίαν (281), τὴν ὁποίαν ἐκυβέρνησε μετ' αὐτὸν ὁ **Εὐμένης Α'** (263—241). Ἄλλ' ὁ κυρίως ἰδρυτὴς τοῦ περγαμικοῦ κράτους εἶναι ὁ **Ἄτταλος Α'** (241—197), ὁ ὁποῖος νικήσας τοὺς Γαλάτας ἔστερέωσε τὸ κράτος του καὶ ἀνύψωσεν αὐτὸ εἰς βασιλείον. Ἄπ' αὐτὸν οἱ βασιλεῖς τῆς Περγᾶμου ὀνομάζονται Ἄτταλίδαι καὶ φέρουν τὸ ὄνομα Ἄτταλος ἢ Εὐμένης.

Υἱὸς τοῦ Ἄττάλου ἦτο ὁ **Εὐμένης Β'** (197—159), ὁ πιστὸς σύμμαχος τῶν Ρωμαίων. Μετὰ τὴν βασιλείαν τοῦ **Ἀττάλου Β'** (159—138) ὁ τελευταῖος βασιλεὺς τῆς Περγᾶμου **Ἄτταλος Γ'** ἀφίνει κληρονόμους τοῦ κράτους του τοὺς Ρωμαίους, οἱ ἑποιοὶ γίνονται κύριοι αὐτοῦ μετὰ τὸν θάνατόν του (133).

Ἄτταλος Α' (241—197)

μαρμαρινὴ προτομή, Βερολίνον, Μουσεῖον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄

Η ΕΛΛΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Η ΑΝΑΡΧΙΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Εἰς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον, ὁ ὁποῖος ἔλαβε τεραστίας διαστάσεις μὲ τὴν κατάκτησιν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἢ κυρίως Ἑλλάς ἔχει πάντοτε ἀξιόλογον θέσιν καὶ μεγάλην ἐπιβολήν. Διατηρεῖ ἐπίσης ἀρκετὴν δημιουργικὴν δύναμιν εἰς τὴν λογοτεχνίαν, τὴν ἐπιστήμην καὶ τὰς τέχνας. Ἄλλ' ἐξακολουθεῖ νὰ πάσχη ἀπὸ τὴν παλαιάν πληγὴν, ἀπὸ τὴν ἀντιζηλιαν μεταξὺ τῶν πόλεων καὶ ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν κομμάτων.

Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν κατοίκων εἶναι ὀξυτέρα τώρα, διότι οἱ μακροχρόνιοι πόλεμοι καὶ αἱ ἀναστατώσεις διήρσαν τοὺς κατοίκους εἰς δύο τάξεις, εἰς μίαν μικρὰν μειοψηφίαν ἀπὸ ὑπερπλοῦτους, οἱ ὁποῖοι κατέχουν ὅλας τὰς πηγὰς τοῦ πλούτου, καὶ εἰς τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἀκτημόνων, οἱ ὁποῖοι δὲν κ...
τορθώνουν οὔτε καὶ νὰ ζήσουν, διότι οἱ πλοῦστοι μεταχειρίζονται εἰς τὰς ἐργασίας των δούλους. Διὰ τοῦτο οἱ πτωχοὶ ὄνειρεύονται ἀνατροπὰς καὶ γίνεται διαρκῶς λόγος περὶ νέας διανομῆς τῆς γῆς καὶ περὶ ριζικωτέρας κοινωνικῆς μεταρρυθμίσεως.

Μετὰ τὴν ἐν Ἰψῷ μάχην ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα σύγχυσις καὶ ἀναρχία, ἡ μακεδονικὴ κυριαρχία ἐκλονίσθη καὶ πολλοὶ ἐφαντάσθησαν ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Μακεδόνων. Τοιοῦτοτρόπως ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ Δημοσθένους μέχρι τῆς κατακτήσεως τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, δηλαδὴ ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνας (322—146), ἡ Ἑλλάς ἔκαμε πολλὰς προσπάθειάς διὰ νὰ ἀνακτήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν της. Ἀλλὰ καμμία ἀπ' αὐτὰς δὲν ἐπέτυχε, διότι,

ἐκτὸς ὀλίγων ἰδεολόγων ἀρχηγῶν, ὁ λαὸς ἔμεινεν ἀδιάφορος καὶ αἱ πόλεις δὲν κατώρθωσαν νὰ συνεννοηθοῦν.

Η ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΓΑΛΑΤΩΝ

Τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας εἶχε καταλάβει ὁ υἱὸς τοῦ Πτολεμαίου Α' τῆς Αἰγύπτου **Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνός**. Ἄλλὰ τὴν πολιτικὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος ἥλλαξε ριζικῶς ἡ αἰφνιδία ἐπιδρομὴ τῶν Γαλατῶν. Οἱ Γαλάται ἀνήκον εἰς τὴν μεγάλην κελτικὴν φυλὴν, ἣ ὁποία κατεῖχε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τὴν βορειοδυτικὴν Εὐρώπην, ἰδίως τὴν σημερινὴν Γαλατίαν, καὶ ἦτο διηρημένη εἰς πολλοὺς λαοὺς. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου αἰῶνος ἐγίνε μεγάλη κίνησις γαλατικῶν φυλῶν. Οἱ Γαλάται προσέβαλαν ἐπανειλημμένως τὴν Ἰταλίαν, ἀλλ' ἀποκρουσθέντες ὑπὸ τῶν Ρωμαίων εἶχαν ἐγκατασταθῆ ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως. Ἀπ' ἐκεῖ κατῆλθαν πολυάριθμα στίφη τὸ 280 νοτιώτερον καὶ ἐνέσκηψαν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Αἱ ἀσθενεῖς δυνάμεις τοῦ Κεραυνοῦ συνετρίβησαν, ὁ ἴδιος ἐφονεύθη καὶ οἱ βάρβαροι ἐπλημύρῃσαν τὴν χώραν. Οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν Ἀθηναίων ἐπεχείρησαν νὰ φράξουν τὰς Θερμοπύλας, ἀλλ' ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς διεσκορπίσθη, ὅταν οἱ Γαλάται εἰσέβαλαν εἰς τὴν μέσην Ἑλλάδα διὰ τῶν διαβάσεων τῆς Οἴτης. Ὅταν ὅμως ἀπόσπασμα αὐτῶν ἐπεχείρησε νὰ λαφυραγωγῆσθαι τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, προσεβλήθη ὑπὸ τῶν Φωκέων, Αἰτωλῶν καὶ ἄλλων Ἑλλήνων καὶ ὑπέστη καταστροφὴν. Οἱ Γαλάται ὑποχωροῦντες ἐπροξένησαν μεγάλας ζημίας. Τότε ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς, υἱὸς Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, ἐνίκησεν αὐτοὺς εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην καὶ ἀπῆλλαξε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Μακεδονίαν (277).

Οἱ Γαλάται μετὰ πολλὰς παραπλανήσεις διέβησαν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἐληλάτησαν τὴν χώραν καὶ ἠπείλησαν τὸ κράτος τῆς Περγᾶμου. Ἄλλ' ἀφοῦ ἐνικήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀττάλου, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν περὶ τὴν Ἀγκυραν χώραν, ἣ ὁποία ὠνομάσθη ἀπ' αὐτοὺς Γαλατία. Πρὸς αὐτοὺς ἀπευθύνει τὴν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολὴν τοῦ ὁ ἀπόστολος Παῦλος.

Ο ΠΥΡΡΟΣ

Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἀποκτᾷ σπουδαιότητα τὸ κράτος τῆς Ἡπείρου, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τῆς βασιλείας ἰδίως τοῦ Πύρρου ἐφάνη πρὸς στιγμὴν ὅτι θὰ κυριαρχήσῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ Ἡπειρος ἀπὸ παλαιοτάτους χρόνους εἶχε κατοικηθῆ ἀπὸ πολλὰς ἑλληνικὰς φυλάς, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν μικρὰ κράτη καὶ διετήρησαν τὴν πατρικὴν βασιλείαν. Τὸ ἰσχυρότερον κράτος ἦτο τῶν Μολοσσῶν, τῶν ὁποίων οἱ βασιλεῖς ἀνήγον τὴν καταγωγὴν των εἰς τὸν Ἀχιλλέα. Ἀπὸ τὸ γένος αὐτὸ κατήγετο καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου Ὀλυμπιάς. Οἱ βασιλεῖς τῶν Μολοσσῶν εἶχαν κατορθῶσαι νὰ συνενώσουν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον των ὅλην σχεδὸν τὴν Ἡπειρον. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἡ Ἡπειρος ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Μακεδόνας.

Ὁ Πύρρος (316—272) ἔζησε κατὰ τοὺς ταραχώδεις χρόνους τῆς συγκρούσεως τῶν διαδόχων. Ἐπανειλημμένως ἐξεδιώχθη ἀπὸ τὸ κράτος του καὶ συνέδεσε τὴν τύχην του μὲ τὸν Ἀντίγονον καὶ τὸν υἱὸν του Δημήτριον τὸν Πολιορκητὴν. Εἰς τὴν ἐν Ἰψῷ μάχην ἐπολέμησε παρὰ τὸ πλευρόν των καὶ ἔδειξεν ἐξαίρετα στρατιωτικὰ προσόντα. Μετὰ πολλὰς περιπετείας συνεζεύχθη τὴν θυγατέρα τοῦ Πτολεμαίου Α' καὶ μὲ τὴν ὑποστήριξίν του ἀνέκτησε τὸν θρόνον καὶ τὸ βασίλειόν του. Ἀπὸ τότε ὁ Πύρρος ἀναμειγνύεται ἐνεργῶς εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς Ἑλλάδος, διεξάγει διαρκεῖς πολέμους καὶ ἀποκτᾷ φήμην μεγάλου στρατηγοῦ. Μολονότι τὸ κράτος του δὲν ἔδιδε περισσότερον ἀπὸ 10 χιλ. στρατιώτας, ὁ Πύρρος ὤνειρεύετο νὰ κατακτήσῃ ὅλον τὸν κόσμον.

Ἀφοῦ ἐξέτεινε τὸ κράτος του εἰς τὴν Ἰλλυρίαν καὶ πρὸς νότον εἰς τὴν Αἰτωλίαν, ἐπεχείρησε νὰ κατακτήσῃ τὴν Μακεδονίαν. Προτοῦ ὅμως φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἔργον τοῦτο, δέχεται τὴν πρόσκλησιν τῶν Ταραντίνων καὶ μὲ ἀξιόλογον δύναμιν ἀποβιβάζεται εἰς τὴν Ἰταλίαν (280) ὄνειρευόμενος νὰ ἰδρύσῃ μεγάλην αὐτοκρατορίαν εἰς τὴν Δύσιν, ὅπως ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὴν Ἀνατολήν. Παρ' ὅλας ὅμως τὰς σημαντικὰς ἐπιτυχίας δὲν κατορθώνει νὰ ἐκμηδενίσῃ τὴν Ρώμην. Διακόπτει τὸ ἔργον του καὶ μεταφέρει τὸν στρατὸν του εἰς τὴν

Σικελίαν, ὅπου τὸν εἶχαν προσκαλέσει οἱ Συρακούσιοι κατὰ τῶν Καρχηδονίων. Ἄλλὰ καὶ ἐκεῖ αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ ἦσαν προσωριναὶ καὶ χωρὶς σοβαρὸν ἀποτέλεσμα. Μετ' ὀλίγον ἀναγκάζεται νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου τὸν εἶχαν προσκαλέσει οἱ σύμμαχοι πιεζόμενοι ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους. Τέλος μετὰ περιπέτειαν πέντε ἐτῶν ἀφοῦ ἀπέτυχεν ὀριστικῶς νὰ κάμψῃ τὴν δύναμιν τῆς νεαρᾶς Ρώμης, ἐπιστρέφει εἰς τὴν Ἑπειρον (280—275).

Ἄλλ' ἡ ἀνήσυχος φύσις τοῦ τὸν ρίπτει εἰς νέας περιπετείας. Φαντάζεται ὅτι ἦτο εὐκόλον νὰ ἐξουσιάσῃ τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ ἀποτυγχάνει εἰς τὰς προσπάθειάς του καὶ τέλος εὕρισκει ἄδοξον θάνατον εἰς τὸ Ἄργος (272).

ΑΙΤΩΛΙΚΗ ΚΑΙ ΑΧΑΪΚΗ ΣΥΜΠΟΛΙΤΕΙΑ

Ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς (277—239) μετὰ τὴν νίκην κατὰ τῶν Γαλατῶν ἀνεγνωρίσθη βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας. Τοιοῦτοτρόπως οἱ Ἀντιγονίδαι ἀνῆλθαν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ ἐκυβέρνησαν τὴν χώραν ἐπὶ ἓνα περίπου αἰῶνα, μέχρι τοῦ 168, δηλαδὴ μέχρι τῆς ὑποταγῆς τῆς Μακεδονίας εἰς τοὺς Ρωμαίους.

Ὁ Ἀντίγονος ἦτο σοβαρὸς ἡγεμὼν, ἔφερε τὴν τάξιν εἰς τὴν χώραν του, διωργάνωσε τὸν στρατὸν καὶ ἐπεχείρησε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν μακεδονικὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ προσέκρουσεν εἰς τὴν ἀντίστασιν τῶν δύο πολιτικῶν ὀργανώσεων, αἱ ὁποῖαι εἶχαν σχηματισθῆ κατὰ τοὺς χρόνους αὐτούς, δηλαδὴ τῆς Αἰτωλικῆς καὶ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας.

Ἡ Αἰτωλία καὶ ἡ Ἀχαΐα, καθὼς γνωρίζομεν, εἶχαν μείνει γεωργικαὶ καὶ καθυστερημέναι κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους καὶ δὲν ἔλαβαν σημαντικὸν μέρος εἰς τὸν βίον τοῦ ἔθνους. Ἀλλὰ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 4ου καὶ ἰδίως τὸν 3ου αἰῶνα ἐπροόδευσαν οἰκονομικῶς, ὁ πληθυσμὸς ηὐξήθη, ἐδημιουργήθησαν πόλεις καὶ γενικῶς παρουσιάζουν σημαντικὴν ἀνάπτυξιν. Αἱ πόλεις τῆς Αἰτωλίας καθὼς καὶ τῆς Ἀχαΐας ἠνώθησαν κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 3ου αἰῶνος καὶ ἀπετέλεσαν δύο ὁμοσπονδίας ἢ δύο συμπολιτείας, ὅπως ἔλεγον τότε.

Ἡ αἰτωλικὴ καὶ ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία εἶχαν σχεδὸν τὴν ἰδίαν ὀργάνωσιν.

Τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν ἔχει ἡ γενικὴ συνέλευσις τῶν πόλεων, εἰς τὴν ὁποίαν λαμβάνουν μέρος οἱ πολῖται ὄλων τῶν συμμαχικῶν πόλεων. Ἡ γενικὴ συνέλευσις συνέρχεται μίαν ἢ δύο φορές τὸ ἔτος καὶ ἐκλέγει ἓνα διαρκὲς συμβούλιον ἀπὸ 10 μέλη, ἓνα στρατηγὸν καὶ ἓνα γραμματέα. Τὸ συμβούλιον μετὰ τοῦ στρατηγοῦ κυβερνᾷ τὴν συμπολιτείαν. Μεγάλην ἐξουσίαν ἔχει ἰδίως ὁ στρατηγός, ὁ ὁποῖος εἶναι πρόεδρος τοῦ συμβουλίου καὶ ἀνώτερος ἀρχηγός τῆς συμπολιτείας. Εἰς τὰς συνελεύσεις ἐκάστη πόλις ἔχει μίαν ψῆφον καὶ ὅλαι ἴσα δικαιώματα, δὲν ὑπάρχει δηλαδὴ πόλις ἡγεμονεύουσα, ὅπως ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθηναίαι τὸν παλαιότερον καιρόν. Αἱ πόλεις τῆς συμπολιτείας ἐδέχθησαν τὰ ἴδια μέτρα καὶ σταθμὰ καθὼς καὶ νομίσματα, ἀλλὰ διετήρησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν αὐτοδιοίκησιν εἰς τὰς τοπικὰς ὑποθέσεις. Τοιουτοτρόπως ἡ Ἑλλὰς μόνον πρὸς τὸ τέλος τῶν ἀρχαίων χρόνων ἔφθασεν εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ εὐρυτέρου κράτους καὶ ἀνεκάλυψε πολιτικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον, ἂν ἐφηρμόζετο ἐγκαίρως, θὰ ἦτο ἴσως δυνατὸν νὰ τὴν σώσῃ ἀπὸ τὴν παρακμῆν.

Νόμισμα ἀργυροῦν Αἰτωλικῆς συμπολιτείας

Κατ' ἀρχὰς ἰσχυροτέρα ἦτο ἡ Αἰτωλικὴ συμπολιτεία. Ἐξουσίαζε τὴν κεντρικὴν Ἑλλάδα καὶ μερικὰς πόλεις τῆς Θεσσαλίας, ἦτο κυρία τῶν Δελφῶν καὶ τοῦ ἀμφικτιονικοῦ συνεδρίου καὶ ἡ ἐπιρροή της ἔφθασεν ἕως τὴν Πελοπόννησον. Ἀλλὰ σημαντικώτερον πρόσωπον διεδραμάτισεν ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία, ἡ ὁποία εἶχεν ἀνωτέρους ἀνθρώπους ὡς ἀρχηγούς καὶ ἔφθασεν εἰς μεγαλυτέραν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν. Ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία ἰδρυθεῖσα τὸ 280 π.Χ. περιέλαβε σχεδὸν ὅλην τὴν Πελοπόννησον καὶ ἡ ἐπιρροή της ἔγινεν αἰσθητὴ σχεδὸν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα.

Αί δύο συμπολιτεΐαι εΐχαν ιδρυθῆ κυρίως, διὰ νὰ ἀπαλλάξουν τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Μακεδόνων καὶ ἐπὶ τινὰ καιρὸν κατώρθωσαν νὰ τὸ ἐπιτύχουν. Ἄλλὰ δὲν ἤργησαν νὰ περιέλθουν εἰς ἔριδας καὶ νὰ ἐπικαλεσθοῦν τὴν ἐπέμβασιν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας.

Ο ΑΡΑΤΟΣ ΑΡΧΗΓΟΣ ΤΗΣ ΑΧΑΪΚΗΣ ΣΥΜΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

Ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία ἀπέκτησε μεγάλην ἐπιβολὴν ἰδίᾳ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 3ου αἰῶνος, ὁπότε τὴν διεύθυνσιν αὐτῆς ἔλαβεν ὁ Ἄρατος.

Ὁ Ἄρατος (272—213) κατήγετο ἀπὸ τὴν Σικυῶνα, τὴν παλαιὰν ναυτικὴν πόλιν, ἣ ὁποία εἶχε δώσει ἀξιολόγους καλλιτέχνας εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀφοῦ κατώρθωσε νὰ ἀπαλλάξη τὴν πατρίδα του ἀπὸ τὸν τύραννον, ὁ ὁποῖος τὴν ἐπίεζεν, εἰσήγαγεν αὐτὴν εἰς τὴν συμπολιτείαν, τῆς ὁποίας ἐξελέγη στρατηγὸς (245) καὶ ἔγινεν ἡ ψυχὴ ἐπὶ πολὺν καιρὸν. Ὁ Ἄρατος ἦτο τολμηρὸς, φρόνιμος, πολὺ ἐπιδέξιος εἰς παρασκευαστικὴν πολιτικὴν, ἀλλὰ στρατηγὸς μέτριος, ἐμπαθὴς πολλὰκις καὶ στενῆς ἀντιλήψεως διπλωμάτης. Εἶχεν ἐννοήσει ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν της, ἂν δὲν ἦτο ἠνωμένη. Ἐπροσπάθησε λοιπὸν νὰ υπαγάγῃ ὅλας τὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν. Εἶχε τάσεις ὀλιγαρχικὰς, ὅπως ὅλη ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία, καὶ ἐνόμιζεν ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ ἐνώσῃ τὴν Ἑλλάδα, ἂν κατώρθωνε νὰ ἀνατρέψῃ τὰς δημοκρατίας καὶ τοὺς τυράννους, νὰ ἐκδιώξῃ τὰς μακεδονικὰς φρουρὰς καὶ νὰ ἀνορθώσῃ τὸ ὀλιγαρχικὸν πολίτευμα, τὸ ὁποῖον ἐνόμιζεν ὡς τὸ μόνον σωτήριον διὰ τὰς τότε περιστάσεις.

Ὁ Ἄρατος διηύθυνεν ἐπὶ μακρὸν τὴν συμπολιτείαν, ἐξελέγη 16 φορὰς στρατηγὸς καὶ ἐξέτεινε τὴν ἐπιβολὴν της. Μὲ τολμηρὰς ἐπιχειρήσεις κατώρθωσε νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς τυράννους ἢ τὴν μακεδονικὴν φρουρὰν ἀπὸ πολλὰς πόλεις, ὅπως ἀπὸ τὴν Κόρινθον καὶ βραδύτερον ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ. Ἡ Κόρινθος, τὰ Μέγαρα, ἡ Ἐπίδαυρος, ἡ Μεγαλόπολις, τὸ Ἄργος, ἡ Τροιζὴν εἰσῆλθαν εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν, ἢ ὁποία ἔγινε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πραγματικὴ ὁμοσπονδία τῆς Πελοποννήσου.

ΑΓΙΣ ΚΑΙ ΚΛΕΟΜΕΝΗΣ

Εἰς τοὺς χρόνους αὐτοὺς συμπίπτει ἡ προσπάθεια τῶν δύο βασιλέων, τοῦ Ἁγίδος καὶ τοῦ Κλεομένου, νὰ μεταρρυθμίσουν τὸ πολίτευμα τῆς Σπάρτης.

Ἀπὸ μακροῦ ἡ Σπάρτη εἶχε παύσει νὰ εἶναι σημαίνουσα πόλις. Ἡ παλαιὰ πληγὴ τῆς, ἡ ὀλιγανθρωπία, ἐπροχώρησε βαθύτερον καὶ οἱ μακροὶ πόλεμοι εἶχαν ἐξαντλήσει αὐτὴν τελείως ἀπὸ πάσης ἀπόψεως. Πτωχὴ, μὲ διαρκῶς ἐλαττούμενον πληθυσμόν, ἀποκλεισμένη εἰς τὴν στενὴν κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα, ἐτρέφετο μὲ τὰς ἀναμνήσεις παρελθόντος μεγαλείου.

Πολῖται μὲ πλήρη δικαιώματα ἔμειναν 700 καὶ ἀπ' αὐτοῦ 100 μόνον ἦσαν οἱ ἔχοντες γῆν καὶ περιουσίαν. Εἰς τὰς χεῖρας τῶν ὀλίγων αὐτῶν εἶχαν περιέλθει ὅλα τὰ κτήματα καὶ ὅλη ἡ ἐξουσία, ἐνῶ οἱ λοιποὶ Σπαρτιαῖται ἔζων πτωχοὶ καὶ ταπεινοί, ὄνειρευόμενοι ἀνατροπὰς καὶ πολιτικὴν μεταβολήν. Διότι

Ὑπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς εὐρήκαν εἴσοδον εἰς τὴν Σπάρτην αἱ ἰδέαι περὶ βαθυτέρας κοινωνικῆς μεταρρυθμίσεως, αἱ ὅποια ἐκυκλοφόρουν τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πολλοὶ ἤρχισαν νὰ πιστεύουν ὅτι αἰτία τῆς κακοδαιμονίας ἦτο ἡ ἀνισότης τῆς περιουσίας καὶ ὅτι ἡ Σπάρτη θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐπανεύρῃ τὸ παλαιὸν μεγαλεῖον, ἐὰν ἐγένετο παραγραφή τῶν χρεῶν καὶ νέα δικαιοτέρα κατανομή τῆς γῆς καὶ τῆς περιουσίας.

Ὁ νεαρὸς βασιλεὺς ἜΑγισ (ἀπὸ τοῦ 245 περίπου) ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῆς κινήσεως. Ἐπρότεινε λοιπὸν κατάργησιν χρεῶν καὶ νέαν διανομὴν τῶν γαιῶν καὶ συγχρόνως διὰ νὰ αὐξήσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν Σπαρτιατῶν, ἐπέτρεψε νὰ γίνουιν δεκτοὶ εἰς τοὺς πολίτας οἱ ἀκμαιότεροι ἀπὸ τοὺς περιοίκους. Ὁ ἜΑγισ μὲ ζέσιν νεανικὴν ἐπεδίωξε τὴν ἐφαρμογὴν τῶν σχεδίων του. Ἄλλ' οἱ ἔφοροι συνησπίσθησαν μετὰ τῶν πλουσίων καὶ παρεσκεύασαν τὴν πτώσιν του. Ὁ ἜΑγισ συλληφθεὶς διὰ δόλου ἐφονεύθη.

Μετ' ὀλίγα ἔτη τὸ ἔργον τοῦ Ἄγιδος ἐπανέλαβεν ὁ Κλεομένης. Πολιτικώτερος τοῦ προκατόχου του παρεσκεύασε στρατὸν ἀφωσιωμένον εἰς τὸ πρόσωπόν του καὶ ὠνειρεύετο νὰ ἐπιβάλλῃ τὰς μεταρρυθμίσεις του καὶ νὰ ἀνυψώσῃ τὸ γόητρον τῆς Σπάρτης. Διὰ τοῦτο ἤλθεν εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν Ἄρατον, τὸν ὅποιον εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἀνησυχοῦν τὰ σχέδιά του. Ἄλλ' ὁ Κλεομένης ἐνίκησε τοὺς Ἀχαιοὺς (227), ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Σπάρτην, ἐφόνησε τοὺς ἐφόρους, ἐξώρισε τοὺς ἀντιδραστικούς καὶ ἐπέβαλε τὴν μεταρρύθμισιν, ἡ ὅποια ἐσήμερις πραγματικὴν κοινωνικὴν ἐπανάστασιν. Ἐπανέφερε τοὺς λεγομένους νόμους τοῦ Λυκούργου, τὰ συσσίτια, τὸν αὐστηρὸν στρατιωτικὸν βίον, ἐδέχθη μέγαν ἀριθμὸν περιοίκων εἰς τὴν τάξιν τῶν πολιτῶν καὶ προέβη εἰς νέαν διανομὴν τῆς γῆς. Ἐγένετο τότε κάτι περίεργον. Ἡ παλαιὰ ὀλιγαρχικὴ Σπάρτη ἐφάνη τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὡς ἡ δημοκρατικώτερα πόλις τῆς Ἑλλάδος καὶ πρὸς αὐτὴν ἐστράφησαν αἱ συμπάθειαι τῶν πτωχοτέρων εἰς ὅλας τὰς πόλεις, ἐνῶ οἱ πλουσιώτεροι, περιτρομοὶ ἀπὸ τὴν μεταβολὴν τῆς Σπάρτης, ἐζήτησαν στήριγμα εἰς τὸν Ἄρατον καὶ τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν.

Ἀνήσυχος ἀπὸ τὰς ἐπιτυχίας τοῦ Κλεομένου καὶ ἀνίκανος νὰ ἀντιταχθῇ εἰς αὐτὸν ὁ Ἄρατος ἀπεφάσισε νὰ καλέσῃ

εἰς βοήθειαν τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Ἀντίγονον τὸν Δόσωνα (229—220). Εἰς τὴν παρὰ τὴν Σελλασίαν μάχην (222) παρὰ τὴν εἴσοδον τῆς κοιλάδος τοῦ Εὐρώτα ὁ Κλεομένης ὑπέστη θλιβεράν ἤτταν καὶ ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου ἐφονεύθη μετὰ δύο ἔτη ἐπιχειρήσας νὰ ἐπαναστατήσῃ τὴν Ἀλεξάνδρειαν κατὰ τοῦ Πτολεμαίου. Ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας κατέλαβε τὴν Σπάρτην καὶ ἀποκατέστησε τὴν ὀλιγαρχίαν.

Ἡ νίκη εἰς τὴν Σελλασίαν εἶχεν ὡς συνέπειαν νὰ κυριαρχήσουν πάλιν οἱ Μακεδόνες εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ Κόρινθος κατελήφθη ἀπὸ μακεδονικὴν φρουράν. Ἡ ἀντιζηλία τῶν Ἑλλήνων ἔφερε τὸ ἀποτέλεσμά της. Ὁ Ἄρατος ἀπὸ φθόνον πρὸς τὸν Κλεομένην κατέστρεψεν ἰδιοχείρως τὸ ἔργον του προκαλέσας ὁ ἴδιος τὴν ἐπέμβασιν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ ὁποῖος εἰς ἀμοιβὴν τῶν ὑπηρεσιῶν του ἐφρόντισε νὰ τὸν δηλητηριάσῃ (213). Ὁ Δόσων ἀπέθανεν εὐθύς μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὸν διεδέχθη ὁ ἀνεψιὸς του Φίλιππος Ε' (220—179), ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀρχίζει ἡ ἐνεργὸς ἀνάμειξις τῶν Ρωμαίων εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ο ΦΙΛΟΠΟΙΜΗΝ

Μετὰ τὸν Ἄρατον ὁ ἀξιολογώτερος στρατηγὸς τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας ὑπῆρξεν ὁ Φιλοποίμην ὁ Μεγαλοπολίτης (253—189).

Ἄλλ' εἰς τὸ διάστημα αὐτὸ εἶχε γίνῃ σημαντικὴ μεταβολὴ εἰς τὴν πολιτικὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Ρώμη, ἡ ὁποία ἀνεπτύχθη εἰς μεγάλην δύναμιν, ἤρχισε νὰ ἀναμειγνύεται εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Φιλοποίμην, συνετώτερος, ἐγνώριζε τὴν δύναμιν τῶν Ρωμαίων, ἀπέφυγε νὰ ἔλθῃ εἰς ρῆξιν πρὸς αὐτοὺς καὶ ἐπροσπάθησε μὲ κάθε μέσον νὰ σώσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος. Διωργάνωσε τὰς δυνάμεις τῆς συμπολιτείας καὶ κατῴρθωσε νὰ ἐνώσῃ ὅλας τὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου, ἀκόμη καὶ τὴν Σπάρτην.

Τοιοῦτοτρόπως ὁ Φιλοποίμην ἔδωσε τὴν τελευταίαν λάμπιν εἰς τὴν σημαντικωτέραν δύναμιν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς χρόνους του καὶ ἀπέκτησε τὴν συμπάθειαν καὶ τὸν θαυμαθμοδωρίδου—Λαζάρου. Ἱστορία Ἑλληνικὴ καὶ Ρωμαϊκὴ Ἔκδοσ. Γ'. 11

σμόν τῶν συγχρόνων του. Πραγματικῶς ὁ Φιλοποίμην ἦτο ἐξαίρετικὸς ἄνθρωπος. Εἶχε λάβει ὡς ὑπόδειγμα τὸν Ἐπαμεινώνδαν καὶ προσεπάθησε νὰ τὸν ὁμοιάσῃ εἰς τὴν ἀπλότητα τῆς ζωῆς, εἰς τὴν ἀνιδιοτέλειαν καὶ εἰς τὰς στρατιωτικὰς ἀρετὰς. Διετήρει ζωηρὰν εἰς τὴν ψυχὴν του τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν καὶ εἰργάσθη μὲ ὄλας του τὰς δυνάμεις διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς πατρίδος του. Διὰ τοῦτο οἱ ἀρχαῖοι βιογράφοι τὸν ὠνόμασαν τὸν τελευταῖον Ἑλληνα, ἔσχατον τῶν Ἑλλήνων.

Ἄλλ' οἱ Ρωμαῖοι, οἱ ὁποῖοι ἤθελαν διηρημένην τὴν Ἑλλάδα, ὑπεκίνησαν τοὺς Μεσσηνίους εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας. Προσπαθῶν νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐξέγερσιν ὁ Φιλοποίμην συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ κατεδικάσθη εἰς θάνατον (183). Οἱ Ἀχαιοὶ ἐτίμησαν αὐτόν, τοῦ ἔκαμαν μεγαλοπρεπῆ κηδεῖαν καὶ ἐτιμώρησαν τοὺς Μεσσηνίους. Ἄλλ' ἡ συμπολιτεία δὲν ἐπανέκτησε πλέον τὴν προηγουμένην ἀκμὴν.

Ὁ Πλούταρχος περιγράφει ὡς ἐξῆς τὴν ἐντύπωσιν ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ Φιλοποίμενος.

«Ὅταν ἔφθασεν ἡ εἰδησις τοῦ θανάτου του εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας, ἐπεκράτησε παντοῦ γενικὴ κατῆφεια καὶ πένθος. . . . Ἐξέλεξαν στρατηγὸν τὸν Λυκόρταν, εἰσέβαλαν εἰς τὴν Μεσσηνίαν καὶ ἐβλαπταν τὴν χώραν. . . . Ἀφοῦ ἔκαυσαν τὸ σῶμα του καὶ συνέλεξαν τὰ λείψανα εἰς μίαν ὑδρίαν, ἤρχισαν νὰ προχωροῦν ὄχι ὅπως συνήθως, ὅπως τύχη ὁ καθείς, ἀλλὰ ἀφοῦ ἐσχημάτισαν πομπὴν ἐπινίκειον μαζί καὶ ἐπικήδειον. Καὶ τοὺς ἐβλεπες νὰ φοροῦν στεφάνια καὶ μαζί νὰ δακρύνουν. Τὴν ὑδρίαν, ἡ ὁποία μόλις ἐφαίνετο ἀπὸ τὰς ταινίας καὶ τοὺς στεφάνους, τὴν ἐβάσταζεν ὁ υἱὸς τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀχαιῶν Πολύβιος (ὁ κατόπιν περίφημος ἱστορικός, ὁ ὁποῖος τότε ἦτο μόλις 22 ἐτῶν) καὶ γύρω του ἦσαν οἱ πρῶτοι ἀπὸ τοὺς Ἀχαιοὺς. Οἱ στρατιῶται, ὀπλισμένοι καὶ μὲ στολισμένους ἵππους, ἠκολούθουν οὔτε κατηφεῖς, ὅπως ἔπρεπεν εἰς τόσο μεγάλο πένθος, οὔτε χαρούμενοι, ὅπως ἔπρεπε διὰ τὴν νίκην των. Ἀπὸ τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία, ἀπ' ὅπου διήρχοντο, ἔτρεχαν εἰς προὔπαντησιν ὡσάν νὰ ἐγύριζεν ἀπὸ ἐκστρατείας, ἔψαυαν τὴν ὑδρίαν καὶ τὴν συνώδευαν εἰς τὴν Μεγαλόουπολιν. Ὅταν δὲ ἀνεμίχθησαν μὲ αὐτοὺς οἱ γεροντότεροι, αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά, ἐξεχύθη θρῆνος ἀπὸ ὅλον τὸ στρατόπεδον εἰς τὴν πόλιν, ἡ ὁποία ἐπόθει τὸν ἄνδρα καὶ βαρῶς ἔφερε τὴν στερησίν του, διότι ἐνόμιζεν ὅτι μαζί του ἔχασε καὶ τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὴν Ἀχαιάν.

(Πλούταρχος, Βίος Φιλοποίμενος κεφ.ΚΑ').

Ἡ Ἑλλὰς καὶ μετὰ τὸν Φιλοποίμενα δὲν ἔπαυσε νὰ ἀγωνίζεται μὲ τὰς ἀσθενεῖς τῆς δυνάμεις διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν της. Ἄλλ' ὁ ἀγὼν ἦτο ἄνισος καὶ μετ' ὀλίγας δεκαετίας θὰ ὑποκύψῃ εἰς τοὺς Ρωμαίους.

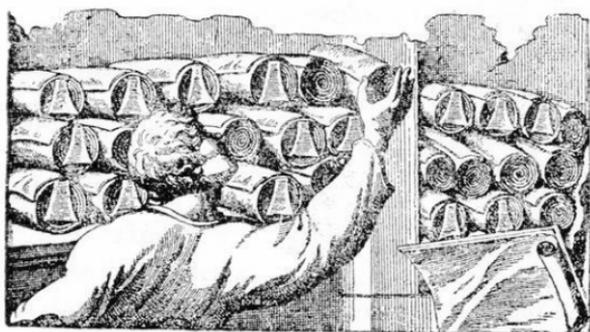
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Τὴν περίοδον τῶν 300 περίπου ἐτῶν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου μέχρι τῆς ὑποταγῆς τῆς Αἰγύπτου εἰς τοὺς Ῥωμαίους (323—31 π. Χ.) ὀνομάζουσι ἑλληνιστικούς ἢ ἀλεξανδρινούς χρόνους.

Ὁ πολιτισμὸς τῶν χρόνων αὐτῶν εἶναι συνέχεια τοῦ

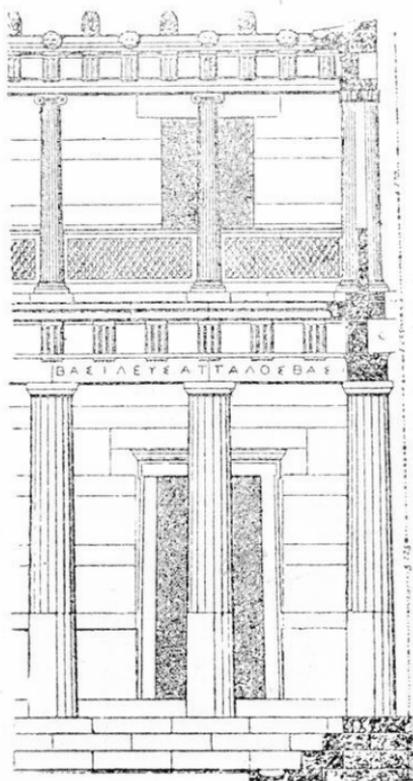

Βιβλιοθήκη

Τὰ βιβλία τῶν ἀρχαίων ἦσαν κύλινδροι ἀπὸ πάπυρον ἢ περγαμηνήν, τοὺς ὁποίους ἐτύλισσαν καὶ ἔθεταν εἰς ἰδιαιτέρας θήκας. Ἀπὸ τὸ ἐν ἄκρον τοῦ κυλίνδρου κρέμεται μία μικρὰ πινακίς, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔγραφαν τὸν τίτλον τοῦ βιβλίου. Εἰς τὴν εἰκόνα ὁ βιβλιοθηκᾶριος τακτοποιεῖ τὰ βιβλία.

ἀρχαίου ἑλληνικοῦ, ἀλλὰ συγχρόνως διαφέρει ἀπ' ἐκεῖνον εἰς πολλά. Διὰ τῆς κατακτήσεως τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἔπεσον ὁ φραγμὸς, ὁ ὁποῖος ἐχώριζε τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τοὺς βαρβάρους, καὶ Μ. Ἀσία, Αἴγυπτος, Συρία, Μεσοποταμία μέχρι τῶν Ἰνδιῶν ἀνοίγονται εἰς τὸν ἑλληνισμόν. Οἱ Ἕλληνες μεταφέρουν εἰς τὰς χώρας αὐτάς τὸν πολιτισμόν των. Οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς ἀφυπνίζονται καὶ ἀρχίζουν νέαν ζωὴν.

Ἄλλὰ συγχρόνως οἱ Ἕλληνες ὑφίστανται μοιραίως τὴν ἐπίδρασιν τῶν λαῶν, τοὺς ὁποίους εἶχαν περιφρονήσει ἕως τότε ὡς βαρβάρους. Αἱ θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις, τὰ ἔθιμα, αἱ περὶ ζωῆς ἀντιλήψεις τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ἀναμειγνύονται μὲ τὰς ἰδέας καὶ τὰς ἀντιλήψεις τῶν Ἑλλήνων. Τοιοῦτοτρόπως ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἐκέρδισεν εἰς ἕκτασιν, ἀλλ' ἔχασεν εἰς γνησιότητα.

Τμήμα ἀπὸ τὴν στοὰν τοῦ Ἀττάλου εἰς Ἀθήνας
(ἀναπαράστασις)

Οἱ βασιλεῖς τῆς Περγάμου ἐκόσμησαν μὲ οἰκοδομήματα καὶ γλυπτικὰ ἔργα τὰς Ἀθήνας. Ὀνομαστὴ ἦτο ἡ στοὰ τοῦ Ἀττάλου, ἡ ὁποία εἶχε μήκος 116 μ. καὶ ἦτο διώροφος, ὅπως πολλαὶ στοαὶ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς.

οδεύουν ἢ κτηνοτροφία καὶ ἡ βιομηχανία.

Προπάντων ἀκμάζει τὸ ἐμπόριον. Ἡ συγκοινωνία εἶναι πολὺ ἀνεπτυγμένη καὶ εἰς τὴν θάλασσαν καὶ εἰς τὴν ξηρὰν. Οἱ κυριώτεροι λιμένες, ἐκτὸς τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῶν λιμένων τῆς Συρίας, εἶναι ἡ Ρόδος, ἡ ὁποία ἐκληρονόμησε τὸν Πειραιᾶ. Οἱ λιμένες τῆς κυρίως Ἑλλάδος παρήκμασαν καὶ μόνον ἡ Κόρινθος διατηρεῖ ἀξιόλογον κίνη-

οικονομικὴ ζῶν

Κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους ἀκμάζουν ὅλοι οἱ κλάδοι τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς καὶ ἡ Μεσόγειος ἀποτελεῖ μίαν οἰκονομικὴν ἐνότητα, ἡ ὁποία διευκολύνει τὴν συναλλαγὴν.

Εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ Ἀσίαν ἀκμάζει πολὺ ἡ γεωργία. Ἡ γῆ καλλιεργεῖται μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν, μεταχειρίζονται ἀρδευτικὰ ἔργα καὶ λιπάσματα καὶ παράγουν ἀφθονα δημητριακά. Ἐπίσης εὐδοκιμοῦν ἡ ἄμπελος καὶ ἡ ἔλαια. Ἐκ παραλλήλου προ-

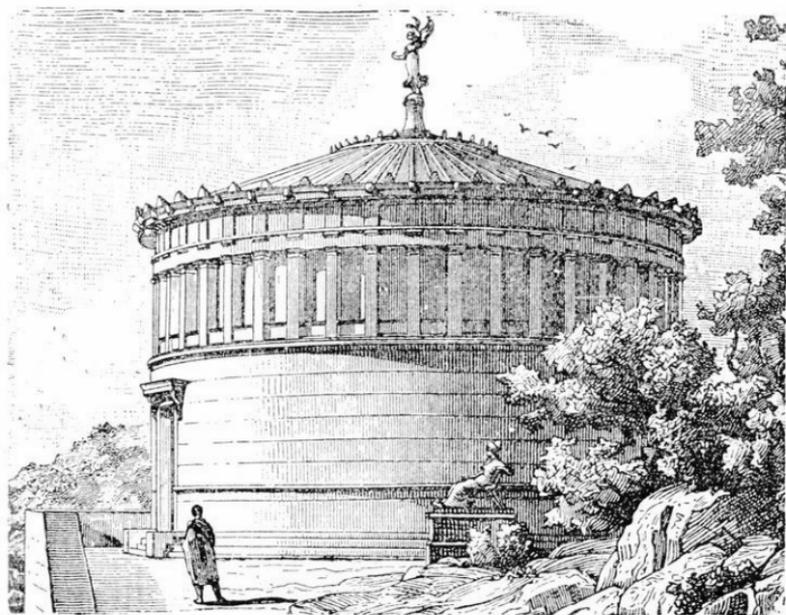
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΖΩΗ

οικονομικὴ ζῶν

οικονομικὴ ζῶν

σιν, διότι εύρίσκεται εις τήν διασταύρωσιν τῶν δρόμων. Εἰς τήν ξηράν ἢ Αἴγυπτος καί ἡ Ἀσία ἔχουν πολλοὺς καί καλοὺς δρόμους.

Συνέπεια τῆς οἰκονομικῆς ἀκμῆς εἶναι ἡ δημιουργία μεγαλοπόλεων. Ἀλεξάνδρεια, Ἀντιόχεια, Σελεύκεια ἔχουν περισσότε-

Τὸ Ἀρσινόειον

Ἡ Σαμοθράκη εἰς τοὺς ἑλληνιστικούς χρόνους ἦτο ἀξιόλογον θρησκευτικὸν κέντρον καὶ προσκύνημα. Ὁ βασιλεὺς τῆς Αἴγυπτου Πτολεμαῖος Β' κατεσκεύασεν ἐκεῖ ὀνομαστὸν ναόν καὶ ἡ ἀδελφὴ καὶ σύζυγός του Ἀρσινόη ἔκτισεν ἕνα κυκλικὸν οἰκοδόμημα ὁμοίον μὲ τὰς θόλους τοῦ 4ου αἰῶνος.

ρον ἀπὸ 500 χιλ. κατοίκους. Ἔχουν δρόμους μεγάλους καὶ εὐθεῖς καὶ οἰκίας πολυωρόφους μὲ ὑδραυλικὴν ἐγκατάστασιν, ὑπονόμους καὶ λουτρὰ καὶ εἶναι ἐπιπλωμέναι μὲ πολυτέλειαν ἄγνωστον ἕως τότε. Ὁ κόσμος ἀγαπᾷ πολὺ τὴν ζωὴν καὶ τὴν κίνησιν τῶν πόλεων καὶ δι' αὐτὸ συγκεντρώνεται εἰς αὐτάς. Ἡ ἀστυφιλία, ὅπως λέγουν, ἦτο πολὺ ἀνεπτυγμένη εἰς τοὺς ἀλεξανδρινούς χρόνους καὶ διὰ τοῦτο ἡ ὑπαιθρος χώρα ἐρημώνεται, ἐνῶ γιγαντώνονται αἱ πόλεις.

ΤΑ ΚΕΝΤΡΑ

Αἱ Ἀθηναὶ μένουσιν πάντοτε ἡ πόλις τῶν γραμμάτων καὶ ἡ ἐστία τῆς λεπτοτέρας τέχνης. Ἐπίσης ἄλλα κέντρα τῆς Ἑλλάδος δὲν ἔπαυσαν νὰ ἀναδεικνύουσιν σοφοὺς καὶ καλλιτέχνας

Ἡ νίκη τῆς Σαμοθράκης (ἀναπαράσταση)
μαρμαρινόν ἄγαλμα—Παρίσιον, Λοῦβρον

Ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικώτερα ἔργα τῆς τέχνης τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων. Ἡ θεὰ παρουσιάζεται μετὰ πλουσίαν ἐνδυμασίαν, ἡ ὁποία ἔχει ἀφθόγους καὶ κομψὰς πτυχώσεις, καὶ εἰς στάσιν ἐξαιρετικῶς ἐπιδεικτικῆν. Τὸ περίφημον ἄγαλμα τὸ εἶχε στήσει ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς εἰς τὴν πύμνην ἑνὸς πλοίου, διὰ νὰ διασαλπίσῃ τὴν νίκην του κατὰ τοῦ Πτολεμαίου εἰς ναυμαχίαν παρὰ τὴν Σαλαμίνα τῆς Κύπρου.

καὶ γενικῶς δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι τὸ γνήσιον ἑλληνικὸν πατριδα ἔχει τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Ἀλλ' εἰς τὴν Ἀνατολήν ἔχουσιν δημιουργηθῆ κέντρα, τὰ ὁποῖα ὑπερτεροῦν πολὺ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις εἰς πλοῦτον καὶ λαμπρότητα. Τὰ σημαντικώτερα ἀπ' αὐτὰ εἶναι ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Πέργαμος καὶ ἡ Ἀντιόχεια.

Ἡ πρωτεύουσα τῶν Λαγιδῶν, ἡ **Ἀλεξάνδρεια**, εἶναι ἡ λοιπὴ προτέρα ἑστία τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων. Δύο μεγάλοι λεωφόροι τεμνόμενοι καθέτως τὴν χωρίζουν εἰς 4 συνοικίας. Ἔχει ἓνα πολεμικὸν καὶ ἓνα ἐμπορικὸν λιμένα. Ἐπὶ τῆς νησίδος **Φάρο**, ἡ ὁποία συνδέεται διὰ βραχίονος μετὰ τὴν παραλίαν, ἔκτισαν μαρμάρινον πύργον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου καίει φῶς ὄρατὸν εἰς ἀπόστασιν 60 χιλιομ. Εἰς τὴν συνοικίαν τῶν ἰθαγενῶν ὑφοῦται τὸ **Σεράπειον**, ναὸς ἀφιερωμένος εἰς τὸν Σέραπιν, τὸν θεὸν τῶν νεκρῶν. Εἰς τὴν ἑλληνικὴν συνοικίαν εἶναι τὰ βασιλικά ἀνάκτορα μετὰ τοὺς τεραστίους δημοσίους κήπους, ὁ ἵππόδρομος, τὸ γυμνάσιον καὶ τὸ μουσεῖον.

Τὸ μουσεῖον εἶναι πλατὺ μαρμάρινον οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον οἱ Πτολεμαῖοι ἵδρυσαν διὰ τὴν θεραπείαν τῶν γραμμάτων, τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν. Ἐντὸς αὐτοῦ ἦτο ἡ περίφημος **ἄλεξανδρινὴ βιβλιοθήκη**, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ Πτολεμαῖοι ἐφιλοτιμήθησαν νὰ συγκεντρώσουν τὰ βιβλία ὅλου τοῦ κόσμου, ἑλληνικά καὶ ξένα. Ὁ ἐκ παπύρου χάρτης παρῆχε καλὸν ὕλικόν διὰ τὴν βιομηχανίαν τοῦ βιβλίου, ἡ ὁποία ἀνεπτύχθη πολὺ εἰς τὴν Αἴγυπτον. Τοιοιουτρόπως ἡ Ἀλεξάνδρεια ἀπέκτησε τὴν πρώτην μεγάλην βιβλιοθήκην, ἡ ὁποία περιεῖχε περὶ τὰς 700 χιλ. τόμους. Τὸ μουσεῖον περιλαμβάνει πρὸς τούτοις βοτανικὸν καὶ ζωολογικὸν κῆπον, ἀστεροσκοπεῖον, ἀνατομεῖον καὶ αἰθούσας συγκεντρώσεων καὶ διαλέξεων.

Ἡ **Πέργαμος** ἦτο πρωτεύουσα μικροῦ κράτους, ἀλλὰ ἀπὸ τὰς κομψοτέρας πόλεις τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων. Ἡ πόλις ἦτο κτισμένη ἐπὶ ὠχυρωμένου ὑψώματος καὶ μία κεντρικὴ ὁδὸς ἔφερεν εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ ὑπεράνω αὐτῆς ἐπὶ πλατείας ὑψωνετο ὁ βωμὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀθηνᾶς. Τὸ βασιλικὸν ἀνάκτορον κατεῖχε τὴν κορυφὴν τῆς ἀκροπόλεως. Ἀπομιμούμενοι τοὺς Πτολεμαῖους οἱ Ἀτταλίδαι ἵδρυσαν μεγάλην βιβλιοθήκην, ἡ ὁποία συνηγωνίζετο τὴν ἀλεξανδρινήν, καὶ ἀνεκάλυψαν νέον εἶδος χάρτου, τὴν λεγομένην **περγαμηνήν**, τὴν ὁποίαν κατεσκεύαζαν ἀπὸ λεπτὰ δέρματα προβάτων.

Ἡ Ἀντιόχεια, ἡ μεγαλούπολις τῆς Συρίας, δὲν εἶναι κυρίως τόπος συναντήσεως σοφῶν καὶ καλλιτεχνῶν, ἀλλὰ κέντρον κατ'

Μενέλαος καὶ Πάτροκλος
μαρμάρινον σύμπλεγμα—Φλωρεντία

Παριστάνεται ὁ Μενέλαος σώζων τὸν νεκρὸν τοῦ Πατρόκλου καὶ στρέφων μὲ ἀγωνίαν τὸ βλέμμα εἰς τοὺς ἐχθρούς. Τὸ σύμπλεγμα εἶναι ἀπὸ τὰ ὠραιότερα τῆς ἑλληνιστικῆς τέχνης καὶ προέρχεται πιθανῶς ἀπὸ τὰ ἔργαστήρια τῆς Ρόδου, ἀπὸ τὰ ὁποῖα προέρχονται καὶ ἄλλα ὀνομαστὰ συμπλέγματα, ὅπως ὁ Λαοκόων.

ἔσοχὴν πολυτελείας καὶ διασκεδάσεως. Μὲ τὰς πλατείας λεωφόρους, τὰς δενδροστοιχίας, τὰς σκιεράς στοὰς καὶ τὰ μα-

γευτικά της περίχωρα, είναι τόπος διαμονής περιζήτητος. Ἡ Συρία εἶναι ἀπὸ τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι ἐδέχθησαν βαθύτερον τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ διετήρησαν

αὐτὴν μακρότερον. Οἱ Σύροι μετέφρασαν τὰ ἔργα τῶν Ἑλλήνων σοφῶν εἰς τὴν γλῶσσαν των καὶ βραδύτερον τὰ μετέδωσαν εἰς τοὺς Ἄραβας καὶ εἰς τὸν ἰσλαμικὸν κόσμον.

ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινοὺς χρόνους ἔγινε μεγάλη κίνησις εἰς τὰ γράμματα. Ἀπὸ ἀπόψεως μάλιστα ποσοῦ ἢ παραγωγῆ βιβλίων εἶναι ἀσυγκρίτως μεγαλύτερα ἀπὸ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους, διότι καὶ τὸ ἀναγνωστικὸν κοινὸν εἶναι πολυπληθέστερον καὶ ἡ βιομηχανία τῶν βι-

Γαλάτης φρονεύων τὴν γυναῖκα του
μαρμάρινον σύμπλεγμα—Ρώμη

Ἀντίγραφον χαλκίνου συμπλέγματος, ἀπὸ ἐκεῖνα πού ἐστήσεν ὁ Ἄτταλος Α' εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῆς Περγάμου εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης του κατὰ τῶν Γαλατῶν. Παριστάνεται γαλάτης, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἐφόνευσε τὴν γυναῖκα του διὰ νὰ μὴ πέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἑχθρῶν, κρατεῖ ἀκόμη τὸ σῶμά της εἰς τὴν μίαν χεῖρα, ἐνῶ μὲ τὴν ἄλλην βυθίζει τὸ ξίφος εἰς τὸ στήθος του.

βλίων ἐτελειοποιήθη. Ἄλλ' οἱ συγγραφεῖς τοῦ 3ου καὶ 2ου π.Χ. αἰῶνος δὲν ἔχουν οὔτε τὴν πρωτοτυπίαν οὔτε τὴν λε-

πτὴν χάριν τῶν συγγραφέων τῶν Ἀθηναίων. Ἡ γλῶσσα, εἰς τὴν ὁποίαν γράφουν, εἶναι ἡ ἄττικὴ τροποποιημένη ὀλίγον συμφώνως μὲ τὰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς. Τοιουτοτρόπως δημιουργεῖται ἡ κοινὴ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀπὸ τὴν ὁποίαν προῆλθεν ἡ νεωτέρα ἑλληνικὴ. Εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτὴν γράφουν ὄχι μόνον οἱ Ἕλληνες ἀδιακρίτως φυλῆς καὶ διαλέκτου, ἀλλὰ καὶ οἱ λόγιοι ὄλων τῶν λαῶν ἀπὸ τῆς Σικελίας μέχρι τοῦ Περσικοῦ κόλπου. Αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν ποικιλονύμων λαῶν συντάσσονται εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὰ νομίσματά των

Ἀποθνήσκων Γαλάτης
μαρμάρινον ἄγαλμα - Ρώμη, Μουσεῖον
Καπιτωλίου

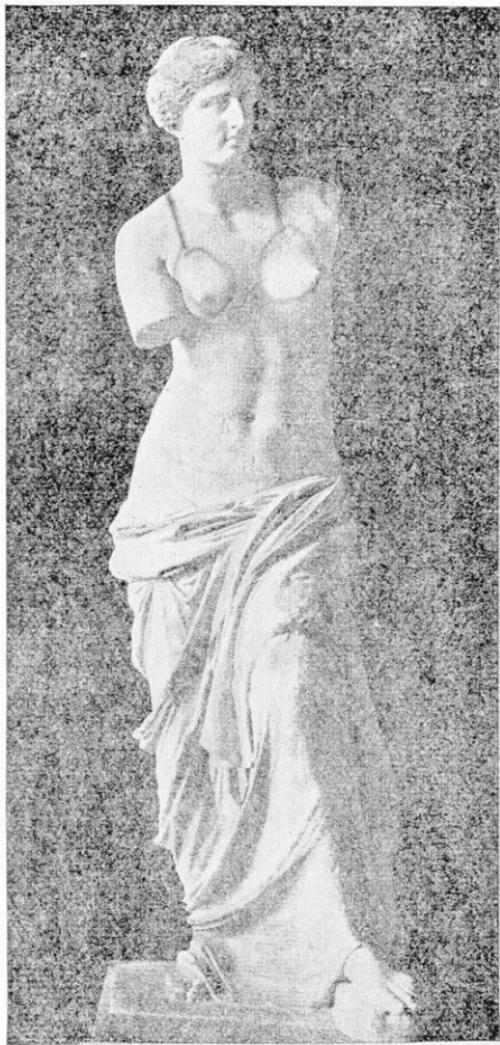
Ἡ ἀποθνήσκων Γαλάτης, τοῦ ὁποίου δίδομεν ἔδῳ τὴν κεφαλὴν, εἶναι ἀπὸ τὰ ἀξιολογώτερα ἔργα τῆς περσικῆς τέχνης. Ὁ Γαλάτης θανάσιμος πληγωμένος ἔπεσεν ἐπάνω εἰς τὴν ἀσπίδα του καὶ μὲ κρεμασμένην κεφαλὴν περιμένει τὸν θάνατον. Ὁ καλλιτέχνης παριστάνει μὲ δύναμιν τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ βαρβάρου πολεμιστοῦ. Ἡ ὄψις του φανερώσει ζωηρὰ τὸν πόνον καὶ τὴν ἀγωνίαν.

μιουργήθη ἡ λεγομένη νέα κωμωδία, ἡ ὁποία ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον εἰς τοὺς νεωτέρους κωμικοὺς ἀπὸ τοῦ Πλάτου μέχρι τοῦ Μολιέρου. Εἰς τὴν Ἀλεξανδρινὴν ἐκαλλιέργηθη ἀπὸ τοὺς ποιητὰς τῆς αὐλῆς εἶδος λογίας ποιήσεως, ἡ ὁποία ἔχει ἀνάγκην σχολίων διὰ νὰ ἐννοηθῇ. Τὴν τάσιν αὐτὴν ὠνόμασαν ἀλεξανδρινισμόν καὶ ὁ

φέρουν ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς. Εἰς τὰς Ἀθήνας οἱ ποιητὰί Μένανδρος (342-292) καὶ Φιλήμων (361-262) εἰς τὰς κωμωδίας των σατιρίζουν ἐλαττώματα καὶ ἀδυναμίας τῶν ἀνθρώπων, τὸν φιλάργυρον πατέρα, τὸν ἄσωτον υἱόν, τὸν πονηρὸν δοῦλον κτλ., διότι δὲν ἔχουν τὴν ἐλευθερίαν νὰ σατιρίζουν πολιτικὰ πρόσωπα. Τοιουτοτρόπως ἐδη-

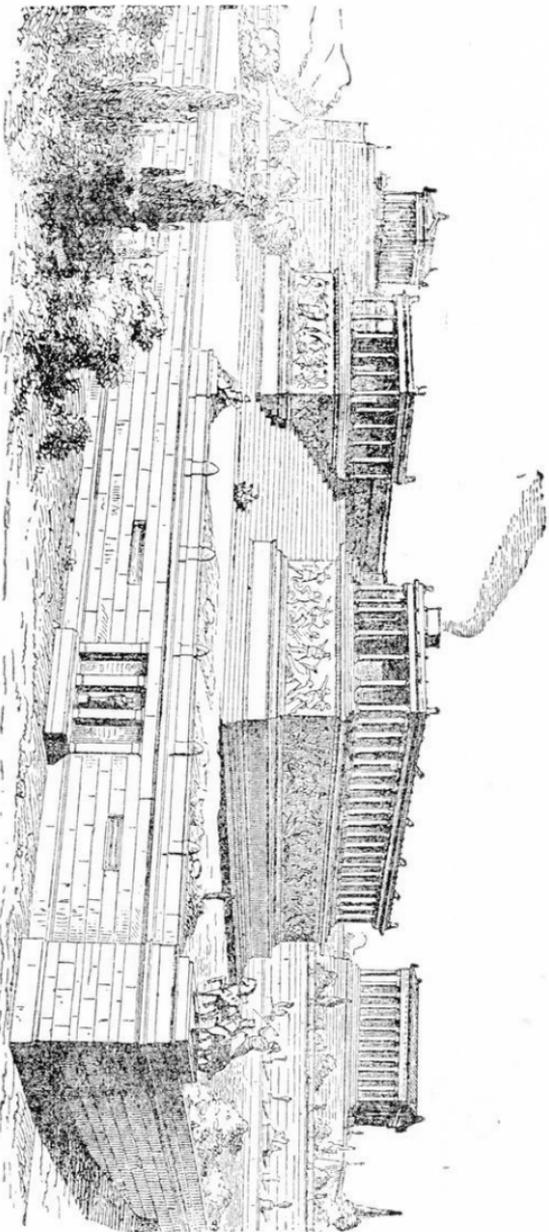
χαρακτηριστικώτερος αντιπρόσωπος αὐτῆς εἶναι ὁ **Καλλίμαχος**, ὁ ποιητὴς τῶν ὕμνων.

Μόνον ἡ νοσταλγία τῆς φύσεως, τὴν ὁποίαν ἠσθάνθη ἡ γενεὰ τῶν χρόνων αὐτῶν ἢ ζῶσα εἰς τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν τύρβην τῶν πόλεων, ἐγέννησε γνησίαν ποιητικὴν συγκίνησιν. Κατὰ τοὺς ἑλληνιστικούς δηλαδή χρόνους ἀνεπτύχθη ἡ λεγομένη **βουκολικὴ ποίησις**, ἡ ὁποία περιγράφει τὸν βίον τῶν ποιμένων καὶ τῶν ἀγροτῶν καὶ ψάλλει τὰς ἀπολαύσεις τῆς ἀπλῆς ζωῆς εἰς τὴν ἐξοχὴν. Ὁ τελειότερος ἀντιπρόσωπος τοῦ εἴδους αὐτοῦ εἶναι ὁ **Θεόκριτος**, γεννηθεὶς περὶ τὸ 300 π.Χ. εἰς τὰς Συρακούσας ἢ εἰς τὴν νῆσον Κῶ, ὁ ὁποῖος εἰς τὰ Εἰδύλλιά του ἔχει πραγματικὴν ἔμπνευσιν

Ἀφροδίτη τῆς Μήλου

μαρμάρινον ἀγαλμα — Παρίσιοι, Λοῦβρον
Ἐυρέθη τὸ 1820 εἰς τὴν νῆσον Μήλον. Ὁ τεχνίτης εἶναι ἀγνωστος. Πολλοὶ παραδέχονται ὅτι εἶναι ἴσως ἔργον τοῦ Σκόπα. Ἄλλοι λέγουσιν ὅτι εἶναι ἀντίγραφον ἔργου τοῦ τέλους τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων. Πῶς παριστάνετο ἡ θεὰ καὶ τί ἐκράτει εἰς τὰς χεῖρας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὀρίσθῃ. Ἡ ἐπεξεργασία τοῦ μαρμάρου εἶναι ἐξαιρετικὴ, τὸ πρόσωπον τῆς θεᾶς ἔχει ἀμίμητον χάριν καὶ συγχρόνως θεϊκὸν μεγαλεῖον.

Ο μέγας Βαυμός του Διός (ἀναπαράστασις)

Τὸν περιφθιμον Βαυμὸν κατασκεύασεν ὁ Εὐμένης Β' περὶ τὸ 180 π.Χ. Ἐκτίσθη ἐπὶ πλῆρωσιν καὶ ἦτο ὄρθου ὤ-
 νιον οἰκοδόμημα ἀνοικτὸν εἰς τὸ μέσον τῆς ἐμπροσθίας πλευρᾶς, ὅπου ἦτο ἡ εἰσοδος. Εἶχε μήκος 36,40 καὶ πλάτος
 34,20 μ. Ἐστῆρίζετο εἰς βάθρον ἢ κρηπίδωμα, τὸ ὅποιον ἐκοσμοῖτο εἰς ὄλας τὰς πλευρὰς ἀπὸ ἀνυγ/ἄνυφοις
 παραστάσεσι, δηλαδὴ ἀπὸ μίαν μακρὰν ζωφόρον. Ἡ ζωφόρος παρίστανε τὴν γλυπτομασίαν. Ἐπάνω ἀπὸ
 τὸ κρηπίδωμα ὑψούτο σταδίων κρηπίδωμα, ἢ ὅποια περιέβαλλεν ἀπὸ τὰς τρεῖς πλευρὰς τὸν Βαυμὸν. Μεγά-
 λη κλίμαξ ἔφερεν εἰς τὸν κυρίως Βαυμὸν.

καὶ ἀνύψωσε τὸ μικρὸν αὐτὸ εἶδος εἰς μεγάλην ποίησιν.

Τὸ λογοτεχνικὸν εἶδος, τὸ ὁποῖον προεξέχει, εἶναι ὁ πεζὸς λόγος. Ἄλλὰ πολλοὶ κλάδοι τοῦ παρακμάζουν, ὅπως π.χ. ἡ ρητορικὴ, ἡ ὁποία δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ζήσῃ, ἀφοῦ ἐξέπνευσεν ἡ δημοκρατικὴ ἐλευθερία. Τουναντίον καλλιιεργεῖται εὐρύτατα ἡ ἱστορία. Τὰ μεγάλα κατορθώματα τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς πλουσίαν ἱστοριογραφίαν. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἀνωτάτους ἀξιωματικούς, ὅπως ὁ Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, ὁ Νέαρχος, διηγήθησαν τὴν ἐκστρατείαν ἢ ἐπεισόδιά της. Ἄλλ' ἀπὸ τὰ ἔργα των, τὰ ὁποία δὲν διεκρίνοντο διὰ τὴν τελειότητα τῆς μορφῆς, ἀποσπάσματα μόνον διεσώθησαν. Διὰ νὰ συναντήσωμεν ἱστοριογράφον δυνάμενον νὰ συγκριθῆ με τοὺς ἱστορικοὺς τοῦ 5ου αἰῶνος, πρέπει νὰ κατέλθωμεν εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας. Αὐτὸς εἶναι ὁ **Πολύβιος** ὁ Μεγαλοπολίτης (205—125), ὁ ὁποῖος ζήσας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς Ρωμαίους, συνέγραψε γενικὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων του, διὰ νὰ ἐξηγήσῃ εἰς τοὺς ὁμογενεῖς του τοὺς λόγους τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Ρωμαίων καὶ διὰ νὰ νουθετήσῃ αὐτοὺς ἐκθέτων τὰ σφάλματα, τὰ ὁποία διέπραξαν.

Ἄλλ' οἱ ἀλεξανδρινοὶ χρόνοι δὲν εἶναι κυρίως περίοδος παραγωγῆς πρωτοτύπων ἔργων, ὅσον περισυλλογῆς ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἐδημιουργήθη εἰς τοὺς καλοὺς χρόνους. Τὰ γράμματα ἀπέθαναν κατ' οὐσίαν καὶ τὴν θέσιν των ἔλαβεν ἡ γραμματικὴ. Οἱ λόγοι δηλαδὴ τῆς ἐποχῆς, οἱ λεγόμενοι **γραμματικοί**, περισυλλέγουν, ἀντιγράφουν, σχολιάζουν τὰ ἔργα τῶν παλαιότερων συγγραφέων. Εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν ἰδίως χάρις εἰς τὴν γενναίαν ὑποστήριξιν τῶν Πτολεμαίων προοδεύει ἡ ἐργασία αὐτή. Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἐζήσαν οἱ ἐξοχώτεροι τῶν Ἑλλήνων σχολιαστῶν καὶ ἐρμηνευτῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ὀνομαστότερος εἶναι ὁ **Ἀρίσταρχος**, καὶ ἔγιναν ἀξιόλογα ἀντίγραφα τῶν κλασσικῶν συγγραφέων. Οἱ σοφοὶ τῆς Περγάμου ἐμελέτησαν ἰδίως τοὺς ρήτορας.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ — ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ

Οἱ χρόνοι μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον σημειώνουν νέαν ἀκμὴν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Προεξέχουν τώρα τὰ προβλήματα

τῆς ζωῆς, δηλαδή τί ἀξίαν ἔχει ἡ ζωὴ καὶ πῶς πρέπει νὰ ζῆ-
ση ὁ ἄνθρωπος, διὰ νὰ εἶναι εὐτυχής. Ἡ φιλοσοφία δηλαδή
γίνεται πρακτικὴ εἴτε ἠθικὴ. Εἰς τὰ ἀνωτέρω ἐρωτήματα ὁ
3ος αἰὼν ἔδωκε δύο ἀπαντήσεις. Ἡ μία ἀπ' αὐτὰς εἶναι, ὅτι ἡ
ζωὴ ἔχει μικρὰν ἀξίαν καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ εἶναι αὐ-

Τὸ παιδί μετὴν χῆνα
μαρμάρινον ἀντίγραφον—Ρώμη, Βατικανόν.

Εἰς τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους συνήθιζαν νὰ
παριστάνουν ἀστεῖα ἐπεισόδια ἀπὸ τὴν καθημε-
ρινὴν ζωὴν. Τὸ ἀνωτέρω παριστάνει μετὰ πολλὴν
χάριν ἓνα παιδάκι ποὺ παλαίει μετὰ μιᾶς χῆνας. Ἡ
κεφαλὴ τοῦ παιδιοῦ ἔχει μεγάλην φυσικότητα καὶ
τὸ σοβαρὸν ὕφος, μετὰ τὸ ὅποιον προσπαθεῖ νὰ
δαμάσῃ τὴν χῆναν, προκαλεῖ τὴν εὐθυμίαν.

Ἡ ἀπλῶς τὰς σωματικὰς ἀπολαύσεις, ὅπως ἐνόμισαν πολ-
λοί, ἀλλὰ τὴν καλλιέργειαν τοῦ πνεύματος, τὴν φιλίαν, τὴν
ἀφοσίωσιν εἰς τὸ καθῆκον. Αὕτη εἶναι ἡ ἐπιχοῦρειος φι-

τάρκης, νὰ ζητή-
ση δηλαδή τὴν
εὐτυχίαν εἰς τὸν
ἑαυτὸν τοῦ μό-
νον καὶ νὰ μὴ
τὴν ἐξαρτήσῃ ἀ-
πὸ ἐπίγεια ἀγα-
θὰ, ἀπὸ πλοῦτον,
δόξαν, ἀπολαύ-
σεις. Ἡ τάσις αὐ-
τὴ διδάσκει αὐ-
στηρὰν ἐγκράτει-
αν. Αὕτη εἶναι ἡ
περίφημος διδα-
σκαλία τοῦ Ζή-
νωνος (270), ἡ
ὁποία ὠνομάσθη
στωικὴ φι-
λοσοφία. Ἀν-
τιθέτως ὁ Ἐ-
πίκουρος (341—
270) ἀποδίδει με-
γάλην ἀξίαν εἰς
τὴν ζωὴν καὶ τὴν
εὐδαιμονίαν εὐρί-
σκει εἰς τὴν ἀπό-
λαυσιν. Ἀλλὰ δὲν
ἐννοεῖ τὰς χυδαί-

λοσοφία, ἡ ὁποία ἔχει ἑλληνικώτερον χαρακτήρα, ἐνῶ ἡ στωική προδίδει ἀνατολικὴν ἐπίδρασιν.

Οἱ χρόνοι τῶν διαδέχων εἶναι ἰδίως χρόνοι τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἐπιστημῶν. Αἱ κατακτήσεις ἐπλάτυναν τὸν γεωγραφικὸν καὶ πνευματικὸν ὀρίζοντα. Αἱ γεωγραφικαὶ γνώ-

Ψηφιδωτὸν με περιστερὰς

Ρώμη, Καπιτώλιον

Ψηφιδωτὰ ἢ μωσαϊκὰ ὀνομάζουσι χρωματιστὰς εἰκόνας, τὰς ὁποίας κατασκεύαζον με μικρὰ χρωματιστὰ πετράδια (ψήφους), τὰ ὁποία ἐκολλοῦσαν εἰς πηκτὸν μείγμα ἀσβέστου καὶ ἄμμου. Ἡ τέχνη αὕτη εἶναι πολὺ παλαιά, ἀλλ' ἐτελειοποιήθη καὶ διεδόθη πολὺ κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους.

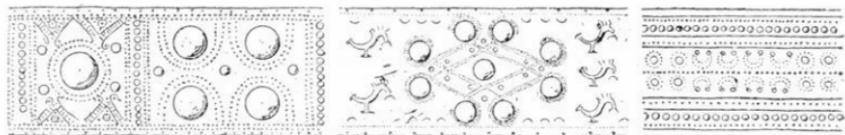
σεις ἐπλουτίσθησαν σημαντικῶς καὶ συγχρόνως ἐπροόδευσαν ἡ ἀστρονομία, ἡ βοτανικὴ, ἡ ζωολογία, τὰ μαθηματικά, ἡ φιλοσοφία κτλ. Τὰ μαθηματικά ἀνέπτυξαν ὁ **Εὐκλείδης** (306—283) καὶ ὁ μαθητὴς του **Ἀρχιμήδης** (287—212). Τὴν ἀστρονομίαν ὁ **Ἰππορχος** καὶ βραδύτερον ὁ **Πτολεμαῖος**. Τὴν γεωγραφίαν ἐκαλλιέργησεν ὁ **Ἐρατοσθένης** (276—196).

Η ΤΕΧΝΗ

Ἡ σημαντικωτέρα ὅμως παραγωγή τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων εἶναι εἰς τὴν τέχνην. Ἡ πρωτοτυπία καὶ ἡ παραγωγικότης τῶν ἑλλήνων καλλιτεχνῶν δὲν ἐξηντλήθη κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς καὶ ἡ ἑλληνιστικὴ τέχνη δὲν εἶναι παρακμὴ οὔτε μίμησις, ἀλλὰ νέα μορφή τῆς ἑλληνικῆς τέχνης. Ἐστία τῆς ἑλληνιστικῆς τέχνης εἶναι πάντοτε ἡ κυρίως Ἑλλάς, ὅπου διατηροῦνται ἀκμαῖα ἐργαστήρια, καὶ οἱ καλλιτέχναι οἱ ἐργασθέντες εἰς τὰς πρωτεύουσας τῶν ἰσχυρῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀνατολῆς προέρχονται γενικῶς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Μόνον εἰς τὴν Ρόδον καὶ τὴν Πέργαμον ἀνεπτύχθη ἰθαγενὴς τέχνη.

Οἱ καλλιτέχναι τοῦ 5ου αἰῶνος εἶχαν παραστήσει τὴν ἡρεμον ἰσχύν καὶ τὴν σεμνὴν αὐτοπεποίθησιν, ὁ Πραξιτέλης τὴν συναισθηματικὴν ἀνησυχίαν, ὁ Σκόπας τὸ πάθος. Οἱ τεχνίται τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων προσπαθοῦν νὰ παραστήσουν ἰσχυρὰς κινήσεις τῆς ψυχῆς, τὸν φυσικὸν πόνον καὶ τὴν ἀγωνίαν καὶ ἀγαποῦν τὴν πολυτέλειαν. Πρότυπον τοιοῦτου ἔργου εἶναι ὁ περίφημος Λαοκόων, ὁ θνήσκων Γαλάτης κτλ. Εἰς τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἀνήκει ἡ νίκη τῆς Σαμοθράκης. Τὴν πρώτην θέσιν ἔχει πάντοτε ἡ γλυπτικὴ, ἀλλὰ κατασκευάζονται καὶ ἔργα ἀρχιτεκτονικῆς μεγάλα καὶ ἐπιβλητικά, ὄχι ὅμως πάντοτε καλαισθητικά, πρὸς στολισμὸν τῆς ἑδρας τῶν βασιλέων. Ἐπίσης ἀναπτύσσεται ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἡ τέχνη τῶν ψηφιδωτῶν.

Μερικὰ ἀπὸ τὰ καλύτερα γλυπτικὰ ἔργα τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων κατεσκευάσθησαν εἰς τὴν Πέργαμον, ὅπου ὁ Ἄτταλος ἴδρυσεν σειρὰν ἀφιερωμάτων εἰς τοὺς θεοὺς μετὰ τὴν νίκην κατὰ τῶν Γαλατῶν. Ἀπ' αὐτὰ ἀνευρέθη ὁ μέγας βωμὸς τοῦ Διός. Τὸ γλυπτικὸν σύμπλεγμα, τὸ ὁποῖον κοσμεῖ τὸν βωμὸν παριστάνει συμβολικῶς τὸν πόλεμον τῶν θεῶν κατὰ τῶν Γιγάντων καὶ εἶναι ἀπὸ τὰ ἐπιβλητικώτερα γλυπτικὰ συμπλέγματα τῆς ἀρχαιότητος. Ἀπαραμίλλος ἐπίσης εἶναι ὁ γλυπτικὸς διάκοσμος τοῦ λεγομένου τῆφου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

Β' ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

ΑΡΧΑΙΑ ΙΤΑΛΙΑ—ΧΩΡΑ ΚΑΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

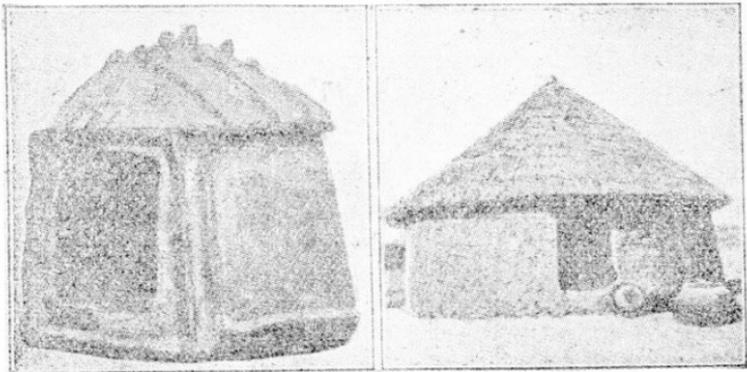
Κατὰ τοὺς ἑλληνιστικούς χρόνους, δηλαδή τὸν 3ον καὶ 2ον π. Χ. αἰῶνα, αἱ πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἦσαν πολὺ ἐξηντλημένα. Ἀλλὰ καὶ τὰ κράτη τῶν Διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου δὲν εἶχαν μεγάλην δύναμιν, διότι ἦσαν ἰδρυμένα εἰς ξένας χώρας. Γενικῶς οἱ Ἕλληνες δὲν ἔχουν τὴν παλαιάν τους ἀκμήν. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀκριβῶς ἐμφανίζονται οἱ Ρωμαῖοι, οἱ ὅποιοι ἀρχίζουν νέαν περίοδον τῆς ἱστορίας. Ἐνῶ εἰς τὴν ἀρχὴν ἦσαν ἕνας μικρὸς λαὸς τῆς Ἰταλίας, κατῶρθωσαν οἱ Ρωμαῖοι νὰ προκόψουν γρήγορα. Ἐνίκησαν τὸ ἕνα ὕστερα ἀπὸ τὸ ἄλλο τὰ κράτη τῶν χρόνων αὐτῶν, ἴδρυσαν μεγάλην αὐτοκρατορίαν, ἐκυβέρνησαν αὐτὴν πολὺ καλὰ, ἔθεσαν σοφοὺς νόμους, ἔλαβαν τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ τὸν ἐξήπλωσαν ἀπὸ τὴν μίαν ἕως τὴν ἄλλην ἄκραν τῆς αὐτοκρατορίας των. Κυρίως ἦτο πολὺ μεγάλη ἡ ἐπίδρασις των εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Γερμανοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἔλαβαν τὸν πρῶτον πολιτισμὸν καὶ γενικῶς οἱ Εὐρωπαῖοι ἐδιδάχθησαν πολλὰ ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους.

Οἱ Ρωμαῖοι εἶναι ὁ δεύτερος μετὰ τοὺς Ἕλληνας μέγας λαὸς τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἔχουν σημαντικωτάτην θέσιν εἰς τὴν ἱστορίαν.

Η ΙΤΑΛΙΑ

Οί Ρωμαῖοι ἔζησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἡ Ἰταλία εἶναι ἡ μεσαία ἀπὸ τὰς τρεῖς μεγάλας χερσονήσους, αἱ ὁποῖαι προβάλλουν ἀπὸ τὸν κορμὸν τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν. Ἡ θέσις τῆς ἦτο ἐξαιρετικῶς εὐνοϊκῆ. Πρὸς βορρᾶν συνώρευε μὲ τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην, μὲ τὸ νοτιώτατον ἄκρον τῆς ἐπλησίαζε πολὺ τὸν Ἀφρικὴν, ἐνῶ τὸ στενὸν τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης τὴν ἔφευρεν εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τὴν ἄλλην Ἀνατολήν. Ἡ Ἰταλία δηλαδὴ εἶχε κεντρικὴν θέσιν εἰς τὸν ἀρχαῖον κόσμον καὶ ἦτο προωρισμένη νὰ παίξῃ σημαντικώτατον μέρος εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς.

Ἡ Ἰταλία εἶναι χώρα ὄρεινὴ ὅπως ἡ Ἑλλάς. Μία μεγάλη ὄ-

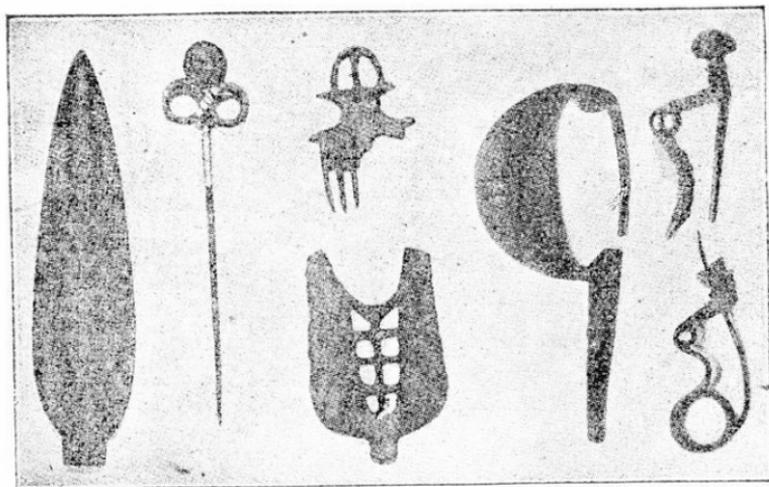
Κατοικία

Ἀριστερὰ μία ὑδρία νεκρικὴ, ἡ ὁποία ἔχει σχῆμα οἰκίας τῶν παλαιωτάτων κατοίκων τῆς Ἰταλίας. Δεξιὰ μιὰ καλύβη τῶν σύμμερινων μαύρων τῆς Ἀφρικῆς. Εἶναι φανερὰ ἡ ὁμοιότης τῆς κατοικίας τῶν Λυγούρων μὲ τὰς καλύβας τῶν μαύρων.

ροσειρὰ, τὰ Ἀπέννινα, ἡ ὁποία διατρέχει τὴν χερσονήσον ἀπὸ βορρᾶ ἕως τὸ νοτιώτατον ἄκρον, τὴν χωρίζει εἰς δύο ἄνισα μέρη. Ἡ ἀνατολικὴ παραλία εἶναι πολὺ στενὴ. Ἐκεῖ τὰ ὄρη χαμηλώνουσιν ἀποτόμως καὶ ἀφίνουσιν μόνον στενὰς κοιλάδας κατὰ μῆκος τῶν μικρῶν ὄρητικῶν ποταμῶν, οἱ ὁποῖοι καταβαίνουν ἀπὸ τὰ Ἀπέννινα καὶ χύνονται εἰς τὴν Ἀδριατικὴν. Ἡ μόνη σημαντικὴ πεδιάς εἰς τὴν πλευ-

ράν αὐτὴν εἶναι ἡ πεδιάς τῆς Ἀπουλίας. Ἀντιθέτως ἡ δυτικὴ πλευρὰ παρουσιάζει ἄρκετὰ μεγάλας καὶ εὐφόρους πεδιάδας, ὅπως τῆς Τυρρηνίας, τοῦ Λατίου καὶ τῆς Καμπανίας. Εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν εἶναι ἡ σημαντικώτερα τῶν ἰταλικῶν πεδιάδων, ἡ πεδιάς τοῦ Πάδου. Τὴν χώραν διατρέχουν ἄρκετὰ μεγάλοι ποταμοί, ὁ Τίβερις εἰς τὸ Λάτιον, ὁ Ἄρνος εἰς τὴν Τυρρηνίαν, ἐνῶ ὁ Πάδος μὲ τοὺς παραποτάμους του πλημμυρεῖ κυριολεκτικῶς τὴν ἄνω Ἰταλίαν.

Ὀρειγάλινα ἀντικείμενα

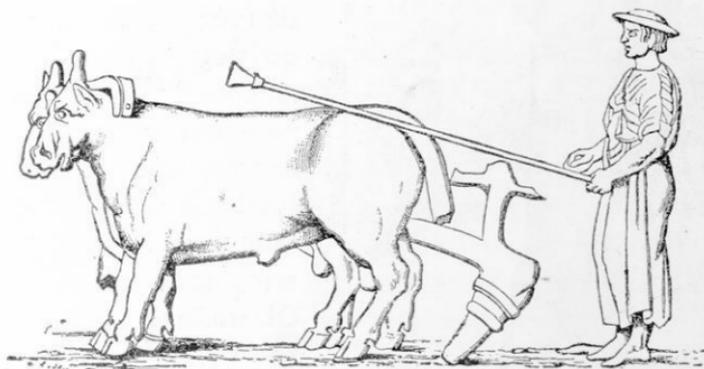
Εὐρέθησαν εἰς τὰ Τεραμάρε. Ἀπὸ τὰ ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιὰ: αἰχμὴ δόρατος, κορφίτσα μαλλίων, κομμάτι ἀπὸ χτένι καὶ ξυράφι, παραμάνες.

Ἐπίσης τὸ κλίμα τῆς Ἰταλίας εἶχε μεγάλην ὁμοιότητα μὲ τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος. Τὸν χειμῶνα ἦτο μᾶλλον γλυκύ, ἐνῶ τὸ θέρος ἦτο ξηρὸν καὶ θερμόν. Ἄλλ' ἡ θερμοκρασία ἐμετριάζετο ἀπὸ τὸν δροσερὸν ἄνεμον τῆς Ἀδριατικῆς καὶ τοῦ Τυρρηνικοῦ πελάγους.

Ἡ Ἰταλία διέφερε πολὺ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν εὐφορίαν τῆς γῆς. Αἱ πεδιάδες τῆς παρῆγον ἄφθονον σίτον, κριθὴν καὶ ἄλλα δημητριακά, εἰς τοὺς λόφους ἤκμαζεν ἡ ἀμπελος καὶ εἰς τὰς ὑπωρείας τῶν Ἀπεννίνων ἡ ἔλαια. Ἡ Ἰταλία εἶχεν ὄνομαστους οἴνους καὶ ἔλαια. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν καὶ εἰς τὰ ὄρεινὰ διαμερίσματα ἤκμαζεν ἡ κτηνοτροφία.

Ἡ μεγάλη ὁμως διαφορὰ τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα συνίσταται κυρίως εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς παραλίας. Ἡ ἀνατολικὴ ἀκτὴ εἶναι σχεδὸν ἀπρόσιτος εἰς τὰ πλοῖα, διότι τὰ Ἀπέννινα κατέρχονται ἀποτόμως εἰς τὴν θάλασσαν καὶ δὲν σχηματίζουν κόλπους καὶ ὄρμους. Μόνον ἡ νότιος Ἰταλία ἔχει ἓνα μεγάλον κόλπον, τὸν κόλπον τοῦ Τάραντος. Εἰς τὴν δυτικὴν ὁμως ἀκτὴν ὑπῆρχαν λιμένες καὶ ἡ παραλία ἦτο περισσότερο φιλόξενος εἰς τὰ πλοῖα.

Ἐπίσης ἡ Ἰταλία δὲν στεφανώνεται ὅπως ἡ Ἑλλάς ἀπὸ συμπλέγματα νήσων. Μόνον εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν ὑπάρχουν τρεῖς μεγάλοι νῆσοι, ἡ Σικελία, ὀνομαστὴ διὰ τὴν εὐφορίαν της, ἡ Σαρδηνία καὶ ἡ Κορσική. Ἀπὸ τὰς νήσους αὐτὰς ἡ Σικελία εἶχε μεγάλην σημασίαν, διότι ἔκειτο εἰς θέσιν ἐπικαιροτάτην, ἐξουσίαζε τὸ στενόν, τὸ ὁποῖον ἐνώνει τὸ

Τυρρηνὸς γεωργὸς

Τυρρηνικὸν μὲ τὸ Ἴόνιον πέλαγος καὶ μὲ τὴν εὐφορίαν της ἦτο ὁ σιτοβολῶν τῆς Ἰταλίας.

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

Διὰ τοὺς ἀρχαίους Ἰταλία ἦτο κυρίως μόνον ἡ χερσόνησος. Σύννορά της πρὸς βορρᾶν ἦτο ὁ μικρὸς ποταμὸς Ρουβίκων, ὁ ὁποῖος χύνεται εἰς τὴν Ἀδριατικὴν.

Τὴν Ἰταλίαν λοιπὸν αὐτὴν τὴν ἐχώριζαν εἰς τρία μέρη, εἰς τὴν Ἄνω, τὴν Μέσην καὶ τὴν Κάτω Ἰταλίαν.

Εἰς τὴν Ἄνω Ἰταλίαν ἦτο ἡ Τυρρηνία, εἰς τὴν Μέσσην ἢ Ρώμην καὶ εἰς τὴν Κάτω αἰ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι.

Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον σήμερον λέγομεν βόρειον Ἰταλίαν, δηλαδὴ τὴν χώραν μεταξὺ τῶν Ἀπεννίνων καὶ τῶν Ἀλπεων, οἱ ἀρχαῖοι τὴν ὠνόμαζαν Ἐ ν τ ε ὕ θ εν τ ὶ ν Ἄ λ π ε ω ν Γ α λ α τ ῖ α ν, διότι ἐκεῖ κατοικοῦσαν οἱ Γαλάται, ἓνας λαός, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἔλθει ἀπὸ τὴν σημερινὴν Γαλλίαν.

ΟΙ ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

Αἱ ἀνασκαφαί, αἱ ὁποῖαι ἐγίναν εἰς τὰς ἡμέρας μας, ἀπέδειξαν ὅτι εἰς τὴν Ἰταλίαν ὑπῆρχαν ἄνθρωποι κατὰ τὴν λιθίνην

Τυρρηνὸς πολεμιστὴς
ἀγαλμάτιον ἀπὸ δρεῖχαλκον τοῦ 500π.Χ.
περίπου. Λονδῖνον, Βρεττανικὸν Μουσεῖον.

ἐποχῇ. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἀνήκουν εἰς τὴν μεσογειακὴν φυλὴν, ἢ ὁποῖα, καθὼς ἠξεύρομεν, ἔζη εἰς τὰς χώρας τῆς Μεσογείου κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους. Κατασκεύαζαν καλύβας στρογγυλάς ἢ κωνικάς, ἐγνώριζαν τὴν κατεργασίαν τοῦ λίθου καὶ ἔθιπταν τοὺς νεκροὺς των. Οἱ πρῶτοι αὐτοὶ κάτοικοι τῆς Ἰταλίας ὀνομάζονται **Δίγουρες**, ὅπως οἱ παλαιότεροι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος Πελασγοί.

Ἀπὸ τὸ 2000 π.Χ. ἀρχίζει ἡ κάθοδος τῶν Ἰνδοευρωπαίων εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὄταν οἱ πρῶτοι Ἕλληνες, δηλαδὴ οἱ Ἀχαιοί, ἔλαβαν τὸν δρόμον πρὸς τὴν Ἑλλάδα, λαοὶ ἀνήκοντες εἰς τὴν Ἰνδοευρωπαϊκὴν ὁμοφυλίαν, συγγενεῖς τῶν Ἑλλήνων, κατέβη-

σαν από τὰς ἀνατολικὰς καὶ κεντρικὰς ἙΑλπεισ εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Πάδου. Ἦσαν ἀρκετὰ πολιτισμένοι. Εἶχαν ἐξημερώσει τὸν σκύλον, τὸν βοῦν, τὸν χοῖρον, τὸ πρόβατον, τὸν ἵππον καὶ ἄλλα κατοικίδια, ἐκαλλιέργουν τὴν γῆν καὶ ἐγνώριζαν τὴν κατασκευὴν τοῦ ὀρειχάλκου. Οἱ ἐπιδρομεῖς ἐξήπλωσαν τὸν πολιτισμὸν τῶν ἀπὸ τὴν βόρειον Ἰταλίαν μέχρι τοῦ νοτιωτάτου ἄκρου τῆς χερσονήσου, μέχρι τοῦ κόλπου τοῦ Τάραντος.

Ἀργότερα, σχεδὸν συγχρόνως μὲ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Δωριέων εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὸ 1000 π.Χ. περίπου, νέοι ἐπιδρομεῖς, καὶ αὐτοὶ Ἰνδοευρωπαῖοι, κατῆλθαν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Οἱ νέοι λαοὶ ἐγνώριζαν τὴν κατεργασίαν τοῦ σιδήρου, ἦσαν καλύ-

Τυρρηνικὸς βωμὸς

παράστασις ἐπὶ ἀγγείου—Παρίσιοι, Λοῦβρον

Εἰς τὸ μέσον ὁ βωμὸς μὲ τὴν φλόγα, ἀριστερὰ ὁ ἱερεὺς μὲ στέφανον εἰς τὰς χεῖρας, πλησίον ὁ μικρὸς ὑπηρέτης, ὀπίσω τὸ πρὸς θυσίαν ζῶον, δεξιὰ αὐλητῆς.

τερον ὦπλισμένοι καὶ ἴσως ἰσχυρότεροι σωματικῶς. Κατέλαβαν τὴν κοιλάδα τοῦ Πάδου καὶ ἐξηπλώθησαν πρὸς νότον μὲ διάφορα ὀνόματα, Ὀμβροί, Σαμνίται, Λουκανοί, Βρούττιοι κτλ.

Ὅλους αὐτοὺς τοὺς Ἰνδοευρωπαϊκοὺς λαοὺς, οἱ ὅποιοι, εἰς δύο ἐποχὰς ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὀνομάζουσι μὲ κοινὸν ὄνομα Ἰταλιώτας. Ἄλλ' ἢ Ἰταλία ἐδέχθη τὸν πολιτισμὸν ἀπὸ δύο ἄλλους λαοὺς, τοὺς Τυρρηνοὺς καὶ τοὺς Ἑλληνας.

Σικελίαν εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τὸν 8ον π.Χ. αἰῶνα. Αἱ ση-
μαντικώτεροι ἀπὸ τὰς ἑλληνικὰς ἀποικίας τῆς νοτίου Ἰταλίας
ἦσαν ὁ Τάρας, ἡ Σύβαρις καὶ ὁ Κρότων εἰς τὸν
κόλπον τοῦ Τάραντος, τὸ Ρήγιον εἰς τὴν Καλαυρίαν καὶ ἡ
Κύμη εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Καμπανίας. Εἰς τὴν Σικελίαν ἦσαν
αἱ Συρακοῦσαι, ὁ Σελινοῦς, ἡ Κατάνη. Βραδύτε-
ρον ἡ Κύμη ἵδρυσεν τὴν Νεάπολιν καὶ δι' αὐτῆς μετέδωκε
τὸ ἀλφάβητον εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀργότερα αἱ ἀποικίαι ἵδρυσαν
νέας πόλεις καὶ τοιοῦτοτρόπως ὅλη ἡ παραλία τῆς κάτω
Ἰταλίας καὶ Σικελίας ἐσκεπάσθη ἀπὸ ἑλληνικὰς ἀποικίας.

Τυρρηνικὴ σαρκοφάγος
περὶ τὸ 500 π.Χ.—Παρίσιοι, Λουβρον

Σαρκοφάγους ὀνομάζουσιν τάφους ἀπὸ μάρμαρον, πέτραν κτλ., εἰς
τοὺς ὁποίους ἔθεταν τοὺς νεκρούς, ὅταν δὲν ἤθελαν νὰ τοὺς καύσουν.
Ἡ ἀνωτέρω σαρκοφάγος εἶναι ἀπὸ ἄργιλον καὶ ἐπάνω εἰκονίζονται οἱ
δύο σύζυγοι καθήμενοι ἐπὶ τῆς κλίνης των.

Ἡ ἐπίδρασις τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν εἰς τὸν ἐκπολιτι-
σμόν τῶν λαῶν τῆς Ἰταλίας εἶναι μεγάλη. Οἱ Ἕλληνες μετέ-
φεραν ἀπὸ τὴν πατρίδα των τοὺς νόμους, τὰ ἔθιμα, τὴν θρη-
σκείαν, τὰς τέχναις, τὰς ἐορτὰς καὶ πανηγύρεις, τοὺς ἀγῶνας καὶ
ὅλην τὴν εὐθυμὸν ζωὴν, ἡ ὁποία διέκρινε τὴν ἑλληνικὴν φυ-
λὴν. Ἐκεῖ ἐπλούτησαν ἀπὸ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, ἀπὸ τὸ
ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν, καὶ αἱ χῶραι, τὰς ὁποίας εἶ-

χαν κατοικήσει, μετεμορφώθησαν διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Διὰ τοῦτο οἱ ἀρχαῖοι δικαίως ὠνόμαζαν τὴν νότιον Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν **Μεγάλην Ἑλλάδα**.

Ἀπὸ τὸν 5ον αἰῶνα ἀρχίζει ἡ παρακμὴ τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν. Οἱ λόγοι, οἱ ὁποῖοι συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐξασθένησιν τῶν Ἑλλήνων, γενικῶς ἦσαν αἱ πολιτικαὶ φιλονεικίαι. Ἐφθείραν μὲ τὸν καιρὸν τὴν δύναμιν τῶν ἀποικιῶν καὶ τὰς ἔκαμαν εὐκόλον λείαν εἰς τοὺς πολεμικοὺς Ρωμαίους.

ΟΙ ΛΑΤΙΝΟΙ

Τὸ σημαντικώτερον ὅμως πρόσωπον ἀπὸ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λαοὺς ἐπρόκειτο νὰ διαδραματίσουν οἱ κάτοικοι τῆς μικρᾶς χώρας τοῦ Λατίου, οἱ **Λατῖνοι**. Οἱ Λατῖνοι προῆλθαν ἀπὸ τὴν ἀνάμειξιν τῶν διαφόρων λαῶν, οἱ ὁποῖοι κατὰ καιροὺς εἶχαν ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐπεκράτησεν ὅμως τὸ ἰνδοευρωπαϊκὸν στοιχεῖον καὶ τοιοῦτοτρόπως διεμορφώθη μία ἀπὸ τὰς ἰσχυροτάτας φυλάς, οἱ Λατῖνοι.

Εἰς τὸ Λάτιον πολὺ ἔνωρις ἐκτίσθησαν μικροὶ συνοικισμοί, ἡ Ἄλβα Λόγγα, τὸ Τούσκουλον, τὸ Λαβίνιον, τὸ Τίβουρον κτλ. Αἱ μικραὶ αὐταὶ κῶμαι εἶχαν συνδεθῆ μὲ ἓνα εἶδος θρησκευτικῆς ἀμφικτιονίας, διότι ὅλοι ἐλάτρευαν τὸ κοινὸν ἱερὸν τοῦ Διὸς εἰς τὴν ὑψηλοτέραν κορυφὴν τοῦ Ἄλβανου ὄρους. Μὲ τὸν καιρὸν ὅμως ἡ ἀμφικτιονία ἔγινε πολιτικὴ ὀργάνωσις. Ἀργότερα οἱ Λατῖνοι ἐξεπολιτίσθησαν ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Τυρρηνῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἰταλιώτας. Εἰς τὴν μικρὰν αὐτὴν χώραν ἔμελλε νὰ ἀναπτυχθῆ ἡ Ρώμη, ἡ ὁποία ἦτο πεπρωμένον νὰ ἐξουσιάσῃ τὸν ἀρχαῖον κόσμον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ—ΟΙ ΒΑΣΙΛΕΙΣ

ΟΙ ΡΩΜΑΪΚΟΙ ΜΥΘΟΙ

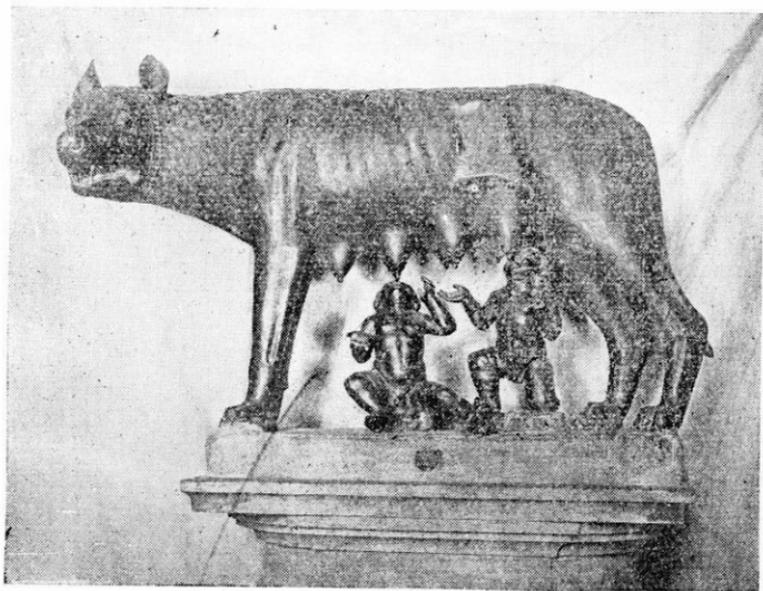
Οἱ Ρωμαῖοι εἶχαν λησμονήσει τὴν παλαιότεραν ἱστορίαν των καὶ διηγοῦντο διαφόρους μύθους, διὰ νὰ ἐξηγήσουν τὴν καταγωγὴν των, τὴν κτίσιν τῆς Ρώμης καὶ τὰς συνηθείας των.

Διηγῆθησαν λοιπὸν ὅτι οἱ παλαιότεροι Ρωμαῖοι ἦλθαν ἀπὸ τὴν Τροίαν μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως τοῦ Πριάμου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ ἦρωρ τῆς Τροίας Αἰνεΐας μὲ πολλοὺς συντρόφους του ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσίαν ὕστερα ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τῆς Τροίας καὶ μετὰ πολλὰς περιπλανήσεις εἰς τὴν θάλασσαν ἔφθασεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐκυρίευσεν μέρος τοῦ Λατίου καὶ ἔγινε βασιλεὺς τῆς χώρας. Ἀπὸ τὸν Αἰνεΐαν καὶ τοὺς Τρῶας λοιπὸν λέγεται ὅτι κατὰγονται οἱ Ρωμαῖοι. Ὁ υἱὸς τοῦ Αἰνεΐου Ἀσκάνιος ἢ Ἴουλος ἔκτισε μακρὰν τῆς θαλάσσης εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ἀλβανοῦ τὴν Ἀλβαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐβασίλευσαν οἱ ἀπόγονοί του.

Ἀπόγονος τοῦ Αἰνεΐου ἦτο ὁ Ρωμύλος. Οἱ Ρωμαῖοι ἔλεγαν ὅτι, ὅταν ἐγεννήθη ὁ Ρωμύλος μὲ τὸν ἀδελφόν του Ρῶμον, ὁ θεὸς των ἠθέλησε νὰ τοὺς ἐξαφανίσῃ καὶ τοὺς ἔρριπεν εἰς τὸν Τίβεριν ἐντὸς καλαθίου, διὰ νὰ ἔχη αὐτὸς τὴν βασιλείαν. Ἀλλὰ τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ εἶχαν πλημμυρῆσει, παρέσυραν τὸ καλάθι καὶ τὸ ἔφεραν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Παλατινοῦ λόφου. Ἐκεῖ μία λύκαινα ἐθήλασε τὰ δύο δίδυμα καὶ τὰ ἔσωσεν ἀπὸ τὸν θάνατον. Ἀπ' ἐκεῖ τὰ ἔλαβεν ἕνας βοσκὴς, ὁ ὁποῖος τὰ υἱοθέτησεν. Ὅταν ἐμεγάλωσαν οἱ δύο ἀδελφοί, ἐφόνευσαν τὸν ἄγριον θεῖον καὶ ἀπεφάσισαν νὰ κτίσουν ἰδικὴν των πόλιν.

Τοιουτοτρόπως ἐκτίσθη ἡ Ρώμη. Τὸ γεγονός αὐτὸ κατὰ τὴν παράδοσιν ἔγινε τὸ 753 π. Χ.

Ἡ Ρώμη ὅμως δὲν εἶχεν ἀρκετοὺς κατοίκους. Διὰ τοῦτο ὁ Ρωμύλος ἐκήρυξεν αὐτὴν ἄσυλον καὶ τοιουτοτρόπως κατέφυγαν εἰς οὐτὴν πολλοὶ τυχοδιῶκται καὶ κακοῦργοι. Δὲν

Ἡ Λύκαινα

Ρώμη, Μουσεῖον Καπιτωλίου

Ἡ λύκαινα εἶται ἀπὸ ὀρείχαλκον καὶ κατεσκευάσθη ἀπὸ Ἕλληνα ἢ τυρρηνὸν τεχνίτην τὸν βον ἢ τὸ πολὺ τὸν 5ον π. Χ. αἰῶνα. Οἱ Σίδυμοι, οἱ ὅποιοι θηλάζουν, παριστάνουν τὸν Ρωμύλον καὶ τὸν Ρῶμον, ἀλλὰ προστέθησαν ἀργότερα. Πιθανώτατα ἡ λύκαινα ἦτο τὸ ἱερὸν ζῷον, τὸ ὅποῖον οἱ Ρωμαῖοι ἐθεώρησαν ὡς γενάρχην των.

ὑπῆρχαν ὅμως γυναῖκες. Ὁ Ρωμύλος τότε ἔκαμε μεγάλην πανήγυριν, εἰς τὴν ὁποίαν ἦλθαν αἱ γυναῖκες καὶ τὰ κορίτσια τῶν Σαβίνων, οἱ ὅποιοι ἦσαν γειτονικὸς λαός. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἑορτῆς οἱ Ρωμαῖοι ἤρπασαν τὰς γυναῖκας καὶ τὰς θυγατέρας τῶν Σαβίνων. Ἀλλὰ τὸ γεγονός αὐτὸ ἔδωκεν ἄφορμὴν εἰς πόλεμον. Αἱ Σαβίνοι ὅμως ἐρρίφθησαν εἰς τὸ

μέσον και τους έουμβίβασαν και από τότε απέφασισαν να βασιλεύη με την σειράν ένας ρωμαίος και ένας σαβίνος.

Μετὰ τὸν Ρωμύλον ἐβασίλευσαν ὁ **Νουμᾶς Πομπήλιος** σαβίνος, **Τύλλος Ὀστίλιος**, ρωμαίος, και **Ἄγκος Μάρκιος**, σαβίνος, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ παράδοσις ἀποδίδει πολλὰς κατακτήσεις και σημαντικὰς πολιτικὰς πράξεις. Ὁ Νουμᾶς κυρίως ἐφημίσθη ὡς εἰρηνικὸς και συνετὸς βασιλεὺς. Μετ' αὐτοὺς τὴν Ρώμην ἐκυβέρνησαν βασιλεῖς καταγόμενοι ἀπὸ τὴν Τυρρηνίαν, ὁ **Ταρκύνιος ὁ Πρεσβύτερος**, ὁ **Σέρβιος Τύλλιος** και ὁ **Ταρκύνιος ὁ ὑπερήφανος**. Εἰς τοὺς βασιλεῖς αὐτοὺς οἱ Ρωμαῖοι ἀπέδωσαν πολλὰ ἔργα εἰρηνικὰ και πολεμικὰ.

Ὁ τελευταῖος βασιλεὺς ἐκυβέρνησε κατὰ τὴν παράδοσιν τυραννικῶς. Ἰδίως κατεδίωξε τοὺς εὐγενεῖς, οἱ ὅποιοι τέλος ἐξηγέρθησαν και ἠνάγκασαν τὸν Ταρκύνιον νὰ φύγη τὸ 509 π.Χ. Ἀπὸ τότε ἔληξεν ἡ βασιλεία.

ΑΙ ΑΡΧΑΙ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

Ὅλα αὐτὰ εἶναι μῦθοι, τοὺς ὁποίους ἔπλασαν οἱ Ρωμαῖοι διὰ νὰ ἐξηγήσουν τὴν ἀρχὴν τῆς πόλεως και τοῦ κράτους των. Ἀλλ' εἰς τὸ βάθος τῶν μύθων κρύπτεται συνήθως ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια, τὴν ὁποίαν θὰ προσπαθήσωμεν νὰ διευκρινίσωμεν.

Ἡ Ρώμη ἐκτίσθη εἰς θέσιν σπουδαιοτάτην. Ἐπτὰ λόφοι ἐκ φύσεως ὄχυροὶ ἀπετέλουν ἕνα ἰσχυρὸν σύμπλεγμα, τὸ ὁποῖον ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη προστατεύεται ἀπὸ φυσικὰ ὄχυρώματα, τὸν Τίβεριν, τὴν θάλασσαν και τὰ πρὸς ἀνατολὰς και νότον ὄρη. Ἡ παράδοσις λέγει ὅτι ἐκτίσθη ἡ Ρώμη τὸ 753 π.Χ. Φαίνεται ὅμως ὅτι μερικοὶ ἀπὸ τοὺς λόφους αὐτοὺς εἶχαν κατοικηθῆ πολὺ ἐνωρίτερα.

Ἀργότερα, περὶ τὸ 600 π.Χ., οἱ Τυρρηνοὶ κατέκτησαν, καθὼς εἶδαμεν, τὸ Λάτιον και ἔφεραν εἰς αὐτὸ τὸν ἀνώτερον πολιτισμὸν των. Αὐτοὶ συνήνωσαν τὰς κώμας τῶν λόφων εἰς μίαν πόλιν και κατεσκεύασαν με ὀγκῶδεις λίθους τεῖχος τετράγωνον. Οἱ Τυρρηνοὶ ἔκαμαν και ἄλλα σημαντικὰ ἔργα. Ἀπεξήραναν τὰ μεταξὺ τῶν λόφων ἔλη κατασκεύασαντες μεγάλας ὑπονόμους. Μεταξὺ τῶν λόφων Καπιτωλίνου και

Παλατινίου ἐγκατέστησαν τὴν ρωμαϊκὴν ἀγορὰν (Forum Romanum). Αὐτὸ σημαίνει ἢ παράδοσις, ὅτι τυρρηνοὶ βασιλεῖς ἐκυβέρνησαν τὴν Ρώμην.

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ αὐτὰ ἡ Ρώμη ἐκτίσθη εἰς χρόνους παλαιότερους τοῦ 753 π. Χ., ἡ δὲ λεγομένη εἰς τοὺς μύθους κτίσις τῆς Ρώμης ὑπὸ τοῦ Ρωμύλου εἶναι ἴσως συνένωσις τῶν μικρῶν κωμῶν εἰς μίαν πόλιν, ἓνα εἶδος σ υ ν ο ι κ ι σ μ ο ὦ, ὅπως εἶχε κάμει ὁ Θησεύς εἰς τὴν Ἀττικὴν.

Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας ἡ κοινωρία τῆς Ρώμης ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς τάξεις 1) τοὺς πατρικίους 2) τοὺς πελάτας καὶ 3) τοὺς πληβείους.

Πατρίκιοι ἦσαν οἱ γνήσιοι Ρωμαῖοι, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν τὰς μεγάλας ρωμαϊκὰς οἰκογενεῖας. Εἰς τὴν Ρώμην ὅλοι, ὅσοι κατήγοντο ἀπὸ τὸν αὐτὸν πατέρα, ἦσαν μέλη μιᾶς οἰκογενεῖας, ἡ ὁποία δὲν περιελάμβανε μόνον τὸν πατέρα, τὴν μητέρα καὶ τὰ τέκνα, ἀλλὰ πολὺ περισσότερα ἄτομα. Ἡ οἰκογένεια αὕτη ὀνομάζεται γένος καὶ τὰ μέλη Πατρικιοί, διότι κατάγονται ἀπὸ τὸν αὐτὸν πατέρα. Ὅλα τὰ μέλη ἀνεγνώριζαν ὡς ἀρχηγὸν τὸν γεροντότερον τοῦ γένους, ὁ ὅποιος ἦτο θρησκευτικὸς ἀρχηγός, ὁ ἀνώτατος δικαστής, ὁ ἀρχηγός ἐν καιρῶ πολέμου καὶ εἶχε δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου ἐπὶ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενεῖας.

Πελάται, δηλαδὴ ὑπήκοοι, ἦσαν ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν κατοίκων τοῦ Λατίου, τῶν Λιγούρων, τοὺς ὁποίους ὑπέταξαν οἱ κατακτηταὶ Λατῖνοι καὶ τοὺς ἔκαμαν δουλοπαροίκους. Ἦσαν δηλαδὴ ὅπως οἱ εἰλωτες τῆς Σπάρτης. Ἀργότερα οἱ πελάται ἀπετέλεσαν μέρος τῶν γενῶν καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον συνεχωνεύθησαν μὲ τοὺς πατρικίους.

Πληβεῖοι ἦσαν νεώτεροι κάτοικοι τῆς Ρώμης, οἱ ὅποιοι ἐγκατεστάθησαν εἰς αὐτὴν κατὰ διαφόρους τρόπους. Οἱ Ρωμαῖοι ὅταν κατέστρεφαν μίαν γειτονικὴν πόλιν, ὑπεχρέωναν τοὺς κατοίκους νὰ μετοικήσουν εἰς τὴν Ρώμην. Ἐκτὸς τούτου εἰς τὴν Ρώμην ἦλθαν πολλοὶ ἔμποροι καὶ τεχνῖται καὶ πολλοὶ τυχοδιώκται. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ νεώτεροι κάτοικοι ἀπέτελεσαν ἐντελῶς ἰδιαιτέρον λαόν, ὁ ὅποιος δὲν εἶχε κανένα

δεσμὸν μὲ τοὺς πατρικίους καὶ πελάτας καὶ ὠνομάσθη Πληβεῖοι ἢ πλῆθος. Οἱ πληβεῖοι δὲν εἶχαν δικαίωμα νὰ νυμφεύωνται μὲ γυναῖκας ἐκ τῶν πατρικίων καὶ ἔστεροῦντο πολιτικῶν δικαιωμάτων.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ

Τὸ πρῶτον πολίτευμα τῆς Ρώμης ἦτο ὅπως εἰς ὅλας τὰς παλαιὰς πολιτείας ἢ πατρικὴ βασιλεία. Ὅπως εἰς τὸ γένος ὁ πατήρ, τοιουτοτρόπως καὶ εἰς τὴν πολιτείαν ὁ βασιλεὺς ἦτο ὁ ἀνώτατος θρησκευτικὸς ἀρχηγός, ὁ ἀνώτατος δικαστὴς καὶ ἀρχηγός εἰς τὸν πόλεμον. Τὴν δύναμιν ὅμως αὐτὴν τοῦ βασιλέως εἰς τὴν πολιτείαν περιώριζαν δύο σώματα, ἡ ἐκκλησία τοῦ λαοῦ καὶ ἡ σύγκλητος.

Ἡ ἐκκλησία ἦτο συνάθροισις ὅλων τῶν πατρικίων μετὰ τῶν πελατῶν. Ἐπειδὴ συνήρχοντο διηρημένοι εἰς 30 τμήματα, φράτρας ὅπως ἔλεγαν, ἡ πρώτη αὐτὴ ἐκκλησία ὠνομάζετο φρατρικὴ. Ἡ ρωμαϊκὴ ἐκκλησία ὠμοίαζε τὴν ὀμηρικὴν. Δὲν ἀπεφάσιζεν, ἀλλ' ἐνέκρινεν ἢ ἀπέρριπτε τὰς προτάσεις τοῦ βασιλέως διὰ βοῆς «ναί» ἢ «ὄχι». Ἡ ἐκκλησία ἐξέλεγε τὸν βασιλέα καὶ ἀπεφάσιζε περὶ τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ πολέμου.

Ἡ σύγκλητος εἶχεν 100 καὶ ἀργότερα 300 μέλη. Τὴν ἀπετέλουν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν γενῶν καὶ ὠμοίαζε μὲ τὸν Ἄρειον Πάγον τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν Γερουσίαν τῆς Σπάρτης, δηλαδή ἦτο τὸ συμβούλιον τοῦ βασιλέως. Ἡ σύγκλητος ἐπεκύρωνε τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐκκλησίας καὶ προπάντων ἐπέβλεπε τὴν διαφύλαξιν τῶν παραδόσεων τῆς πόλεως.

Ἡ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ 509

Τὸ 509 π. Χ. ἔγινε σημαντικώτατον γεγονός εἰς τὴν Ρώμην. Οἱ πατρικιοὶ ἐξεθρόνισαν τὸν τελευταῖον βασιλέα Ταρκύνιον κατήργησαν τὴν βασιλείαν καὶ ἐκυβέρνησαν οἱ ἴδιοι. Τὸ πολίτευμα λοιπὸν ἔγινεν ἀριστοκρατικόν. Συνέβη δηλαδή καὶ εἰς τὴν Ρώμην ὅ,τι εἶχε συμβῆ πολὺ ἐνωρίτερα εἰς τὰς ἑλληνικὰς πολιτείας, ὅπου οἱ εὐγενεῖς ἐξεδίωξαν τοὺς βασιλεῖς καὶ ἐκυβέρνησαν οἱ ἴδιοι.

Τὴν περίοδον ἀπὸ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας τοῦ Ρωμαῖοι ὀνομάζουν δημοκρατίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ΄

Η ΠΑΛΗ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

ΤΟ ΝΕΟΝ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 509 ἦτο ἔργον τῶν πατρικίων, οἱ ὅποιοι κατέλυσαν τὴν βασιλείαν, διότι ἐκινδύνευαν ἡ δύναμις καὶ τὰ προνόμια τῶν ἀπὸ τὴν πολιτικὴν τοῦ Ταρκυνίου. Τὸ νέον πολίτευμα οἱ Ρωμαῖοι ὠνόμασαν δημοκρατίαν. Κατ' οὐσίαν ὅμως ἦτο κυβέρνησις ὀλιγαρχική, διότι ὄλην τὴν ἐξουσίαν εἶχαν οἱ πατρικιοὶ. Ἡ δημοκρατία διήρκεσε πεντακόσια χρόνια (509—31 π. Χ.).

Εἰς τὴν ρωμαϊκὴν δημοκρατίαν ἀνώτατοι ἄρχοντες εἶναι δύο ὑπάτοι, οἱ ὅποιοι ἔλαβαν ὄλην τὴν ἐξουσίαν τῶν βασιλέων. Ἦσαν ἀνώτατοι ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ, πρόεδροι τῆς συγκλήτου καὶ τῆς ἐκκλησίας, ἀνώτατοι θρησκευτικοὶ λειτουργοὶ καὶ ἀνώτατοι δικασταί. Ἐπίσης διετήρησαν ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ ἐμβλήματα τοῦ βασιλέως, τὴν περιπόρφυρον τήβεννον, τὸν ἐλεφάντινον θρόνον, τοὺς δώδεκα ραβδούχους. Ἄλλ' ἡ ἀρχὴ τῶν ὑπάτων διέφερεν ἀπὸ τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν σημαντικῶς, διότι ὑπεβλήθη εἰς πολλοὺς περιορισμοὺς. Ἡ ἐξουσία διεμοιράσθη εἰς δύο καὶ ἡ ἔνστασις τοῦ ἑνὸς ἠδύνατο νὰ ματαιώσῃ πᾶσαν πράξιν τοῦ ἄλλου. Ἐκτὸς τούτου ἐξελέγοντο μόνον δι' ἓν ἔτος, ἐνῶ ὁ βασιλεὺς ἦτο ἰσόβιος.

Εἰς στιγμὰς ὅμως κρισίμουσιν οἱ Ρωμαῖοι ἐξέλεγον ἓνα μόνον ἄρχοντα, τοῦ ὁποίου ἡ ἐξουσία δὲν εἶχε κανένα περιορισμόν. Αὐτὸς ἦτο ὁ δικτάτωρ. Τὸν δικτάτωρα ἐξέλεγον οἱ ὑπάτοι καὶ ἡ ἀρχὴ του διήρκει μόνον ἐφόσον ὑπῆρχεν ὁ κίνδυνος, ἀλλὰ ποτὲ περισσότερον ἀπὸ ἕξ μῆνας.

Εἰς τὸ νέον πολίτευμα ἀπέκτησε μεγάλην δύναμιν ἡ σύγκλητος, ἡ ὁποία κατ' οὐσίαν ἐκυβέρνησε τὸ ρωμαϊκὸν κράτος. Ἐδειξε μεγάλην σταθερότητα καὶ σύνεσιν καὶ δι-

καίως θεωρείται ὁ κυριώτερος δημιουργὸς τοῦ ρωμαϊκοῦ μεγαλείου.

ΠΑΤΡΙΚΙΟΙ ΚΑΙ ΠΛΗΒΕΙΟΙ

Τὸ νέον πολίτευμα ὠφέλησε κυρίως τοὺς πατρικίους, οἱ ὁποῖοι κατώρθωσαν νὰ συγκεντρώσουν ὅλην τὴν δύναμιν καὶ ὅλον τὸν πλοῦτον εἰς χεῖρας των. Οἱ πληβεῖοι δὲν ἐλάμβαναν μέρος εἰς τὰ δημόσια ἀξιώματα, δὲν ἠδύναντο νὰ γίνουν οὔτε ὕπατοι οὔτε συγκλητικοί. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἶχαν θέσιν μειονεκτικὴν καὶ εἰς τὰς δίκας ἦσαν ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν αὐθαίρεσίαν τῶν πατρικίων.

Κυρίως ὁμως ὑπῆρχε μεγάλη ἀντίθεσις οἰκονομικὴ μεταξὺ τῶν δύο τάξεων. Οἱ πληβεῖοι ἦσαν μικροκτηματῆαι γεωργοὶ καὶ ἔνεκα τῶν μακρῶν πολέμων παρημέλησαν τὰ κτήματά των. Ἐκτὸς τούτου ἦλθαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ δανεισθοῦν, διὰ νὰ συντηρήσουν τὰς οἰκογενεῖας των. Ἀλλὰ οἱ νόμοι τοῦ δανεισμοῦ τότε ἦσαν σκληρότατοι. Ὁ δανειστὴς εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ πωλήσῃ τὸ κτῆμα τοῦ χρεώστου καὶ τὸν ἴδιον νὰ κάμῃ δοῦλον. Ἡ θέσις τῶν πληβείων τοιοῦτοτρόπως ἐγένεν ἐλεινή, πολλοὶ κατήντησαν δοῦλοι καὶ σχεδὸν ὅλοι ἔζων βίον ἄθλιον. Ἡ σκληρότης τῶν πλουσίων δανειστῶν πρὸς τοὺς πτωχοὺς πληβείους ἦτο παροιμιώδης. Ἴδου πῶς περιγράφει τὴν θέσιν ἑνὸς πτωχοῦ πληβείου ὁ ἱστορικὸς Λίβιος:

Παρουσιάσθη κάποιος γέρον εἰς τὴν ἀγορὰν φέρων καταφανῆ τὰ σημεῖα ἀπὸ τὰ μαρτύριά του. Τὰ ἐνδύματά του ἦσαν ρυπαρότατα, τὸ πρόσωπόν του ὠχρὸν καὶ ἀδύνατον. Ἡ μεγάλη του γενειὰ καὶ ἡ μακρὰ κόμη προσέδιδαν εἰς αὐτὸν ὄψιν ἀγρίου. Ἀλλ' ὅλοι τὸν ἀνεγνώριζαν. Ἦτο ἐκατόνταρχος καὶ ἐγένετο πολὺς λόγος διὰ τὰς τιμὰς, τὰς ὁποίας εἶχε λάβει κατὰ τὸν πόλεμον διὰ τὸ θάρρος του. Ὁ ἴδιος ἐδείκνυεν ἐπὶ τοῦ στήθους του τὰ τραύματα, δείγματα τῆς ἀνδρείας του ... Τὸν ἠρώτησαν: διατί φορεῖ αὐτὰ τὰ ράκη καὶ πῶς κατήντησεν εἰς αὐτὴν τὴν τρομερὰν δυστυχίαν. Ὑπερέτει, εἶπεν, εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Σαβίνων, ὅποτε οἱ ἐπιδρομεῖς ἤρπασαν τὴν ἐσοδείαν του, τοῦ ἔκαυσαν τὴν οἰκίαν καὶ τὰ ἐπιπλα καὶ ἀπήγαγον τὰ ποίμνιά του. Διὰ νὰ πληρῶσῃ τοὺς φόρους, ἐδανείσθη. Ἀλλὰ τὸ χρέος μὲ τοὺς τόκους ἐμεγάλωσε, τοῦ ἀφήρσαν τὸν ἀγρόν, τὸν ὅποιον εἶχε κληρονομήσει ἀπὸ τὸν πάππον του, καὶ ὅλα τὰ ὑπάρχοντά του. Ἀργότερα ἔκαμαν δοῦλον καὶ τὸν ἴδιον, ὁ δὲ δανειστὴς δὲν ἦτο κύριός του, ἀλλὰ δεσμοφύλαξ, ἀληθὴς δήμιος. Ἐδείξε τότε τὴν ράχιν του αὐλακωμένην καὶ πληγωμένην ἀπὸ τὸ μαστίγιον.

Διὰ τοῦτο οἱ πληβεῖοι ἀνέλαβαν ἀπεγνωσμένον ἀγῶνα κατὰ τῶν πατρικίων, ὁ ὁποῖος διήρκεσε 200 περίπου ἔτη (500—300) καὶ κατέληξεν εἰς πλήρη νίκην τῶν πληβείων, διότι ἦσαν περισσότεροι καὶ ἀπετέλουν τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ στρατοῦ.

Η ΔΗΜΑΡΧΙΑ

Ἡ αὐθαιρεσία καὶ αἱ καταπιέσεις τῶν πατρικίων ἐγέννησαν πολλὰς πικρίας εἰς τὸν λαόν. Διὰ τοῦτο τὸ 493 π.Χ. ἀφοῦ ἐπέστρεψαν ἀπὸ ἑνα νικηφόρον πόλεμον, ἠθέλησαν νὰ ἐπιβάλουν τὰς ἀπαιτήσεις των. Ἀπεσύρθησαν εἰς ἕνα λόφον βορείως τῆς πόλεως, εἰς τὸ λεγόμενον Ἰερόν ὄρος, καὶ ἠπειλήσαν ὅτι θὰ κτίσουν ἰδικήν των πόλιν διὰ νὰ ζήσουν ἐλεύθεροι. Αὐτὸ ὀνομάζεται **ἀποχώρησις τῶν πληβείων**. Οἱ πατρίκιοι ἐταράχθησαν πολὺ καὶ ἠναγκάστησαν νὰ ὑποχωρήσουν. Ἐλευθέρωσαν ὅλους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν γίνει δοῦλοι καὶ τοὺς ἀπήλλαξαν ἀπὸ τὰ χρέη.

Οἱ πληβεῖοι ἐζήτησαν τότε νὰ διορισθοῦν δύο ἰδιαίτεροι ἄρχοντες, διὰ νὰ τοὺς προστατεύουν ἀπὸ τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν πατρικίων. Οἱ ἄρχοντες αὐτοὶ ὀνομάσθησαν **Δήμαρχοι**. Ἡ δύναμις τῶν δημάρχων ἦτο πολὺ μεγάλη. Εἶχαν τὴν δύναμιν νὰ ἐμποδίζουσαν τὴν ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς τῶν ὑπάτων καὶ τῶν ἄλλων ἀρχόντων. Αὐτὸ ἦτο τὸ περίφημον δικαίωμα τοῦ *Veto*, τὸ ὁποῖον σημαίνει ἀπαγορεύω. Ἐπροστάτευαν μὲ ὅλα τὰ μέσα τοὺς πληβεῖους κατὰ τῆς ἀδικίας καὶ αὐθαιρεσίας τῶν πατρικίων. Ἐκτὸς τούτων τὸ πρόσωπον τῶν δημάρχων ἦτο ἱερὸν καί, ἐὰν κανεὶς ἐπειράζε τὸν δήμαρχον, κατεδικάζετο εἰς θάνατον. Οἱ δήμαρχοι ἦσαν 2, κατόπιν ἐγίναν 5 καὶ τελευταῖον 10, ἐξελέγοντο μόνον ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν πληβείων καὶ ἡ ἀρχὴ των διήρκει ἕν ἔτος.

Ἀργότερα οἱ Ῥωμαῖοι ἐπλασαν ἕνα μῦθον. Διηγήθησαν δηλαδή ὅτι οἱ πατρίκιοι ἔστειλαν εἰς τοὺς πληβεῖους τὸν **Μενήιον Ἀγρίππαν**, ὁ ὁποῖος τοὺς διηγήθη τὸν μῦθον τοῦ στομάχου καὶ τῶν μελῶν τοῦ σώματος. Ὅτι δηλ. τὰ μέλη ἐβαρύνθησαν νὰ ἐργάζωνται διὰ τὸν στομάχον καὶ ἐστασίασαν, ἀλλὰ, προτοῦ πάθῃ ὁ στομάχος, ἤρχισαν νὰ ἀδυνατίζουν αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες. Μὲ τὸν μῦθον ἤθελε νὰ δειξῇ ὅτι

πατρίκιοι καὶ πληβεῖοι εἶναι ἀπαραίτητοι ὁ ἕνας διὰ τὸν ἄλλον καὶ ὅτι ἀπὸ τὰς φιλονεικίας κινδυνεύουν νὰ πάθουν περισσότερο οἱ πληβεῖοι. Οἱ πληβεῖοι ὅμως ἐγύρισαν εἰς τὴν πόλιν, ὄχι τόσον διότι ἐπέισθησαν ἀπὸ τὸν μῦθον τοῦ Ἀγρίππα, ὅσον διότι ἔγιναν δεκτὰ ὅσα ἐζήτησαν.

Η ΕΖΙΣΩΣΙΣ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

Οἱ πληβεῖοι ἔχοντες τώρα ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς δημάρχους ἐξηκολούθησαν τὸν ἀγῶνα, διὰ νὰ ἀποκτήσουν πλήρη ἰσότητα κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν.

Πρῶτον ἐζήτησαν γραπτοὺς νόμους, διότι οἱ πατρίκιοι ἐδίκαζαν σύμφωνα μὲ τὰ ἄγραφα ἔθιμα, τὰ ὅποια ἐρμήνευαν πάντοτε πρὸς τὸ συμφέρον τῆς τάξεώς των. Τὸ 450 π.Χ. λοιπὸν ἔγιναν οἱ παλαιότεροι γραπτοὶ νόμοι τῆς Ρώμης, ἡ **Δωδεκάδελτος**. Ὦνομάσθησαν τοιοιτοτρόπως, διότι ἐχαράχθησαν ἐπάνω εἰς δώδεκα χαλκᾶς πλάκας, δέλτους ὅπως ἔλεγον.

Τὸ 445 οἱ πληβεῖοι ἐπέτυχαν νὰ καταργηθῇ ὁ νόμος, ὁ ὁποῖος ἀπηγόρευε τοὺς γάμους μεταξὺ πατρικίων καὶ πληβείων. Ἀπὸ τότε οἱ πληβεῖοι ἠδύναντο ἐλευθέρως νὰ εἰσέρχονται εἰς τὰς οἰκογενείας τῶν πατρικίων καὶ κομμία πλέον κοινωνικὴ διαφορά δὲν ἐχώριζε τὰς δύο τάξεις.

Οἱ πατρίκιοι ὅμως ἐφάνησαν ἀνένδοτοι εἰς τὴν ἀπαίτησιν τῶν πληβείων ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς ὑπάτους νὰ εἶναι πληβεῖος. Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε μακρὸς καὶ ἐχρειάσθη αἰὼν ὀλόκληρος, διὰ νὰ ἐπιτύχουν οἱ πληβεῖοι τὴν πολιτικὴν ἰσότητα. Τέλος ὅμως οἱ πατρίκιοι ὑπεχώρησαν καὶ ἔδωκαν εἰς τοὺς πληβείους τὸ δικαίωμα τῆς ὑπατείας.

Τὴν τελειωτικὴν νίκην ἐκέρδισαν οἱ πληβεῖοι τὸ 300 π. Χ., ὅτε ἔλαβαν τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγωνται **Μέγιστοι ἀρχιερεῖς**. Τοιοιτοτρόπως ἀπέκτησαν καὶ θρησκευτικὴν ἰσότητα μὲ τοὺς πατρικίους. Ἀπὸ τότε ἠνωμένωι πλέον προχωροῦν εἰς τὰς μεγάλας κατακτήσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'

ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΓΕΙΤΟΝΙΚΟΥΣ ΛΑΟΥΣ

Μετὰ μακροὺς καὶ αἱματηροὺς ἀγῶνας, οἱ ὅποιοι διήρκεσαν περίπου τρεῖς αἰῶνας (μέχρι τοῦ 272), οἱ Ρωμαῖοι κατώρθωσαν νὰ ὑποτάξουν εἰς τὴν ἐξουσίαν των ὅλην τὴν ἰταλικὴν χερσόνησον.

Οἱ πρῶτοι πόλεμοι τῆς Ρώμης ἦσαν ἴσως οἱ δυσκολώτεροι, διότι ἡ ρωμαϊκὴ δύναμις εὐρίσκετο ἀκόμη εἰς τὰ σπάργανα καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς λαοὺς τῆς Ἰταλίας ἦσαν πολεμικοί. Οἱ Ρωμαῖοι ἐπολέμησαν πρῶτον μὲ τοὺς γείτονάς των. Οἱ σημαντικώτεροι ἀπ' αὐτοὺς ἦσαν οἱ Λατῖνοι, ἔπειτα οἱ Σαβῖνοι, οἱ Αἴκουοι, οἱ Οὐόλσκοι, καὶ εἰς ὀλίγων χιλιομέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν Ρώμην εὐρίσκετο ἡ τυρρηνικὴ πόλις Βήιοι.

Οἱ Ρωμαῖοι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 5ου αἰῶνος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου διεξάγουσιν πόλεμον καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις. Δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς τὴν ἱστορίαν τῶν πολέμων αὐτῶν, διότι ἡ παράδοσις ἀνέμειξε πολλοὺς μύθους, διὰ νὰ κολακεύσῃ τὴν ρωμαϊκὴν φιλοτιμίαν. Μὲ τοὺς πολέμους π.χ. πρὸς τοὺς Αἰκούους συνέδεσαν τὸν μῦθον τοῦ **Κιγκιννάτου**, ὅτι δηλαδὴ διωρίσθη δικτάτωρ ὑπὸ τῆς συγκλήτου καί, ἀφοῦ ἐνίκησε τοὺς ἐχθροὺς, ἐπέστρεψε πάλιν εἰς τὸν ἀγρὸν του. Ὁ ὑπερήφανος πατρίκιος **Κοριολανός**, ἐπειδὴ ἤλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς δημάρχους, ὠδήγησε κατὰ τῆς Ρώμης τοὺς Οὐόλσκους. Περὶ τῆς πόλεως τῶν Βηίων διηγήθησαν ὅτι ἐχρειάσθη νὰ τὴν πολιορκήσουν οἱ Ρωμαῖοι ἐπὶ 10 ἔτη,

ὅπως ἄλλοτε οἱ Ἕλληνες τὴν Τροίαν. Εἰς τὸν πόλεμον αὐτὸν ἐδοξάσθη ἰδίως ὁ **Φούριος Κάμιλλος**.

Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι ὁ ρωμαϊκὸς λαὸς ἔδειξε μεγάλην ἀντοχήν καὶ κατώρθωσε νὰ ὑπερισχύσῃ καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν κυριαρχίαν του ἐπὶ τῶν γειτονικῶν λαῶν (396).

Οἱ ΓΑΛΑΤΑΙ (390)

Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας αὐτὰς οἱ Ρωμαῖοι ἠθέλησαν νὰ γίνουσι κύριοι τῆς Τυρρηνίας. Ἀλλὰ βλέψεις ἐπ' αὐτῆς εἶχαν οἱ Γαλάται, οἱ κατοικοῦντες εἰς τὴν σημερινὴν βόρειον Ἰταλίαν, τὴν ὁποίαν οἱ Ρωμαῖοι, καθὼς εἶδαμεν, ὠνόμαζαν ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν.

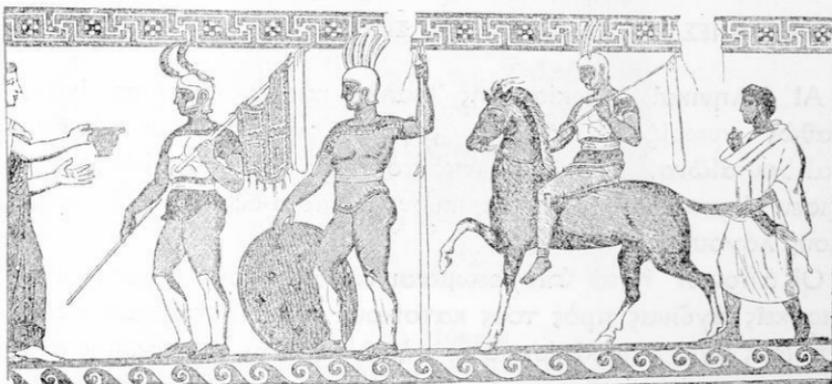
Τὸ 390 οἱ Γαλάται ἐπολιόρκησαν τὴν ὄχυρὰν τυρρηνικὴν πόλιν Κλούσιον, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ρωμαίων. Οἱ Γαλάται, ἀφοῦ ἐνίκησαν τὴν ρωμαϊκὴν ἐπικουρίαν, ὤρμησαν κατὰ τῆς Ρώμης. Οἱ δύο στρατοὶ συνεκρούσθησαν εἰς τὸν Ἀλλίαν, παραπόταμον τοῦ Τιβέρεως. Οἱ ξανθοὶ καὶ μεγαλόσωμοι Γαλάται μὲ τὰς κραυγὰς τῶν διέσπειραν τὸν πανικὸν εἰς τὰς τάξεις τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ. Ὀλίγοι μόνον Ρωμαῖοι ἐσώθησαν καὶ αὐτοὶ μετέδωσαν τὸν δρόμον εἰς τὴν Ρώμην. Οἱ Γαλάται εἰσῆλθαν εἰς τὴν πόλιν χωρὶς μάχην, διότι οἱ κάτοικοι εἶχαν σκορπισθῆ εἰς τὰ περίχωρα. Οἱ συγκλητικοὶ ὅμως καὶ οἱ ἄρχοντες μὲ ἀρκετοὺς πολεμιστὰς ἐκλείσθησαν εἰς τὸ Καπιτώλιον, δηλαδὴ τὴν ἀκρόπολιν τῆς Ρώμης, τὴν ὁποίαν οἱ ἄπειροι εἰς τὴν πολιορκητικὴν τέχνην Γαλάται δὲν κατώρθωσαν νὰ κυριεύσουσι ἐπὶ ἐπτὰ μῆνας. Μολαταῦτα οἱ Ρωμαῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσουσι καὶ ἔδωσαν πολὺν χρυσὸν εἰς τοὺς Γαλάτας, οἱ ὁποῖοι μόνον τοιοῦτοτρόπως ἐπέισθησαν νὰ φύγουν.

Ἐπωφελούμενοι ἀπὸ τὴν ἀδυναμίαν τῆς Ρώμης ἐξηγέρθησαν οἱ Οὐόλσκοι, οἱ Αἴκουσι καὶ οἱ Τυρρηνοὶ καὶ τούτους ἠκολούθησεν ἐπικίνδυνος ἐξέγερσις τῶν λατινικῶν πόλεων (340). Ἀλλ' οἱ Ρωμαῖοι κατώρθωσαν πάλιν νὰ ἐπιβληθοῦν. Ὑπέταξαν ὀριστικῶς τὰς πόλεις τοῦ Λατίου (338) καὶ ἐξέτειναν τὴν κυριαρχίαν των εἰς τὴν Καμπανίαν. Αἱ πόλεις τῆς συνῆ-

φαν φιλικούς δεσμούς πρὸς τὴν Ρώμην καὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ παρακολουθοῦν τὸν ρωμαϊκὸν στρατὸν εἰς τοὺς πολέμους ὡς σύμμαχοι.

ΟΙ ΣΑΜΝΙΤΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ (343-290)

Μετ' ὀλίγον οἱ Ρωμαῖοι εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παλαίσουν πρὸς τὸν πολεμικώτατον λαὸν τῶν Σαμνιτῶν. Οἱ Σαμνῖται ἦσαν τραχεῖς ὄρειοὶ κατοικοῦντες εἰς τὰς ἀποκρήμους πλαγιάς τῶν Ἀπεννίνων νοτιοανατολικῶς τῆς Ρώμης, μεταξύ τῆς Ἀπουλίας καὶ Καμπανίας, ἐπικίνδυνοι διὰ τὰς ἐπιδρομὰς των εἰς τὰς γειτονικὰς πεδιάδας.

Σαμνῖται ἐπιστρέφουν ἀπὸ τὸν πόλεμον

τοιχογραφία Παιστοῦ—Νεάπολις

Οἱ Σαμνῖται πολεμιστὰι διακρίνονται ἀπὸ τὰ μεγάλα πτερά, τὰ ὅποια φέρουν εἰς τὴν περικεφαλαίαν των, αἱ ἐσπίδες των εἶναι σχετικῶς μικραὶ καὶ στρογγυλαί. Παριστάνονται ἐπιστρέφοντες ἀπὸ ἐπιτυχή πόλεμον.

Ἐφορμὴ τοῦ πολέμου ἦτο κυρίως ἡ πλουσία πεδιάς τῆς Καμπανίας. Ρωμαῖοι καὶ Σαμνῖται ἐπάλαισαν περισσότερον ἀπὸ ἡμισυν αἰῶνα. Ἄριθμοῦν τρεῖς σαμνιτικοὺς πολέμους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ τύχη ἤλλαξεν ἄλλοτε ὑπὲρ τῶν Ρωμαίων καὶ ἄλλοτε ὑπὲρ τῶν Σαμνιτῶν. Τὸ 321 ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ὑπέστη μεγάλην ἥτταν εἰς τὰ λεγόμενα Καυδιανὰ στενὰ, μεταξύ Καπύης καὶ Βενεβέντου, καὶ ὑπεχρεώθη νὰ περάσῃ κάτω ἀπὸ ζυγόν, δηλαδὴ κάτω ἀπὸ ὀριζόντιον ἀκόντιον, τὸ ὅποιον εἰς τὰ ἄκρα ἐστηρίζετο ἐπὶ δύο ἄλλων καθέτων ἐπὶ τῆς γῆς. Τοῦτο ἔθεωρεῖτο πολὺ ταπεινωτικόν.

Κατὰ τὴν τελευταίαν φάσιν τοῦ πολέμου τοὺς Σαμνίτας ὑπεστήριξαν διάφοροι λαοὶ τῆς κεντρικῆς καὶ βορείου Ἰταλίας, Τυρρηνοί, Ὀμβροί, Ἐρνικοί, Σαβίνοι, Λουκανοὶ καὶ Γαλάται, καὶ ὁ ἄγων ἔλαβε χαρακτῆρα ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως τῶν Ἰταλιωτῶν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας. Ἡ Ρώμη περιήλθεν εἰς δύσκολον θέσιν. Εἰς τὸ τέλος ὁμως ὑπερίσχυσε πάλιν ἡ ἀντοχὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ κατὰ τῶν μεμονωμένως ἐνεργούντων ἀντιπάλων καὶ τὸ 282 ἡ Ρώμη ἦτο κυρία τῆς κεντρικῆς Ἰταλίας. Τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἐκτείνεται τώρα ἀπὸ τὸν Ρουβίκωνα μέχρι τῆς νοτίου Ἰταλίας, περιλαμβάνει δηλαδὴ τὰ 3)4 τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΣΙΚΕΛΙΑΣ

Αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας εἶχαν, καθὼς γνωρίζομεν, περίοδον μεγάλης ἀκμῆς, ἰδίως τὸν 6ον καὶ 5ον αἰῶνα. Ἄλλ' ἤδη ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰῶνος ἤρχισεν ἡ παρακμὴ τῶν ἀποικιῶν, ἡ ὁποία ὀφείλεται εἰς πολλοὺς λόγους.

Οἱ ἀποικοὶ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ διεξάγουν μακροὺς καὶ διαρκεῖς ἀγῶνας πρὸς τοὺς κατοίκους τοῦ ἐσωτερικοῦ, τοὺς ὁποίους εἶχαν ἀποκλείσει ἀπὸ τὴν θάλασσαν. Οἱ ἀγῶνες αὐτοὶ ἔφθειραν τὰς δυνάμεις τῶν ἀποικῶν. Ἄλλ' ἰδίως τοὺς ἀποίκους ἔβλαψαν οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι, οἱ ὁποῖοι ὀφείλονται εἰς ἀντίθεσιν οἰκονομικῶν συμφερόντων, ἀντίθεσιν φυλετικὴν καὶ διαφορὰν πολιτευμάτων. Οἱ Καρχηδόνιοι δὲν ἔπαυσαν νὰ ἔχουν βλέψεις ἐπὶ τῆς Σικελίας. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ὁ περίφημος τύραννος τῶν Συρακουσῶν **Διονύσιος ὁ πρεσβύτερος** (406—367), ἀφοῦ ἀπέκρουσεν ἐπικίνδυνον ἐπίθεσιν τῶν Καρχηδονίων, ἐπιχειρεῖ νὰ ἰδρύσῃ μέγα κράτος ἐκτεινόμενον εἰς τὴν Σικελίαν καὶ Ἰταλίαν. Ἐγίνε τότε κύριος τοῦ στενοῦ τῆς Μεσσηνίας, κατέλαβεν εἰς τὸ Τυρρηρικὸν πέλαγος τὴν νῆσον Ἐλβαν καὶ ἱδρυσεν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀδριατικῆς τὸν Ἀγκῶνα καὶ τὸν Ἀδρίαν. Ὁ υἱὸς του **Διονύσιος ὁ νεώτερος** (367—344) ἐξηκολούθησεν ἐπιτυχῶς τὰς προσπάθειάς τοῦ πατρός. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τῶν Διονυσίων κατέρρευσε μετὰ τὸν θάνατόν του.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν κυρίως ἀρχίζει ἡ ἀκμὴ τοῦ

Τάραντος. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰῶνος ὁ **Τάρας** διεξάγει σπουδαιότατον ἐμπόριον, ἔχει στόλον καὶ χρήματα καὶ εἶναι ἀξιόλογος στρατιωτικὴ δύναμις διαθέτουσα 50 χιλιάδ. πεζοὺς καὶ 3 χιλ. ἵππεῖς. Οἱ Ταραντῖνοι ἐβλεπαν τὴν διαρκῆ ἐξά-

Ὁ Πύρρος
μαρμάρινον ἄγαλμα—Νεάπολις, Ἐθνικὸν Μουσεῖον

πλωσιν τῶν Ρωμαίων μὲ ἀνησυχίαν καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἰταλικὸν πόλεμον ἐβοήθησαν μὲ χρήματα τοὺς συμμάχους. Ἡ Ρώμη ἐν τούτοις τὸ 303 ἐκ φόβου μήπως ἐξεγείρη ἐναντίον της τοὺς Ἕλληνας τῆς Μ. Ἑλλάδος συγκατένευσε νὰ ὑπογράψῃ συνθήκην μὲ τοὺς Ταραντῖνους, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπηγορεύετο εἰς τὰ ρωμαϊκὰ πλοῖα νὰ πλέουν πέραν τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Βρουττίας Λακινίου, δηλαδὴ ἀπεκλείοντο ἀπὸ τὴν Ἀδριατικὴν. Ἄλλ' ὅταν οἱ Ρωμαῖοι ἐνίκησαν τοὺς συμμάχους λαοὺς, κατῆλθαν εἰς τὰ σύνορα τῆς Μ. Ἑλλάδος. Οἱ Θούριοι, οἱ Λοκροὶ, ἡ Κρότων καὶ τὸ Ρήγιον ἐδέχθησαν ρωμαϊκὰς φρουράς. Ἡ μοιραία σύγκρουσις μεταξὺ τῶν δύο πόλεων δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπέλθῃ.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΤΑΡΑΝΤΙΝΩΝ (281-275)

Ἐφορμηὴν εἰς τὴν ρῆξιν ἔδωκε τυχαῖον ἐπεισόδιον. Δέκα ρωμαϊκὰ πλοῖα διέβησαν τὸ ὑπὸ τῆς συνθήκης τοῦ 303 καθορισθὲν ὄριον καὶ ἔπλεαν πρὸς ἀνατολάς. Ὁ στόλος τῶν Ταραντίνων προσέβαλεν αὐτά, ἐβύθισε τέσσαρα καὶ συνέλαβεν ἓν. Οἱ Ταραντῖνοι ἐπειδὴ ἐγνώριζαν ὅτι δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἀντιμετωπίσουν μόνοι τοὺς Ρωμαίους, προσεκάλεσαν τὸν περὶ φημον βασιλέα τῆς Ἡπείρου Πύρρον.

Ὁ Πύρρος ἀπεβιβάσθη εἰς τὸν Τάραντα ἐν μέσῳ γενικοῦ ἐνθουσιασμοῦ μὲ 20 χιλ. στρατόν, 3 χιλ. ἵππεις καὶ 20 πολεμικοὺς ἐλέφαντας. Παρὰ τὴν Ἡράκλειαν (280) πρώτην φοράν ἡ ρωμαϊκὴ λεγεὼν εὐρέθη ἀντιμέτωπος πρὸς τὴν μακεδονικὴν φάλαγγα. Τὸ θεσσαλικὸν ἱππικὸν καὶ οἱ ἐλέφαντες μετέδωσαν τὸν τρόπον εἰς τὰς τάξεις τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ. Ὁ Πύρρος ἐνίκησεν, ἀλλ' ἔχασε 4 χιλ. στρατιώτας καὶ ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ὑπεχώρησεν ἐν τάξει εἰς τὴν Ἀπουλίαν. Ὁλητὴ ἢ νότιος Ἰταλία προσεχώρησεν εἰς τὸν Πύρρον, ὁ ὁποῖος ἐπροχώρησε πρὸς τὴν κεντρικὴν Ἰταλίαν διὰ τῆς παραλίας τῆς Τυρρηνικῆς θαλάσσης. Δὲν ἐτόλμησεν ὅμως νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Ρώμης, διότι δὲν διέθετε τὰ ἀναγκαῖα μέσα πρὸς κατάληψιν πόλεως ὀχυρᾶς. |

Τὴν ἀνοιξιν τοῦ 279 ἐπανέλαβε τὴν ἐπίθεσιν διὰ τῆς Ἀδριατικῆς παραλίας. Εἰς τὸ Ἄσκουλον τῆς Ἀπουλίας ἐδόθη ἡ δευτέρα μάχη πρὸς τοὺς Ρωμαίους. Ὁ Πύρρος ἐνίκησεν, ἀλλ' ὑπέστη πάλιν ὀδυνηρὰς ἀπωλείας (3500, ἐνῶ οἱ Ρωμαῖοι ἔχασαν 6 χιλ.), ἀντελήφθη ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συνεχίσῃ τὴν πορείαν του καὶ ὑπεχώρησεν εἰς Τάραντα.

Ὁ Πύρρος περιῆλθεν εἰς δύσκολον θέσιν. Ἐδέχθη λοιπὸν τὴν πρόσκλησιν τῶν Συρακοσίων ἐναντίον τῶν Καρχηδονίων καὶ ἀπεχώρησεν εὐσχήμως ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν. Εἰς τὴν Σικελίαν ἔμεινεν ἀρκετὰ ἔτη, εἶχεν ἐπιτυχίας, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Καρχηδονίους ἀπὸ τὴν νῆσον καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου οἱ σύμμαχοί του ἐκινδύνευαν. Παρὰ τὸ Βενεβέντον (275) τοῦ Σαμνίου ἔδωκε τὴν
272 τελευταίαν μάχην καὶ ἠττηθεὶς εἶδε τὰ ὄνειρά του νὰ μεταιώνωνται ὀριστικῶς. Ἀφοῦ ἄφησε φρουρὰν εἰς τὸν Τάραντα, ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατόν

του ὀρχηγὸς τῆς φρουρᾶς Μίλων παρέδωκεν εἰς τοὺς Ρωμαίους τὸν Τάραντα (272).

Ἡ ὑποταγὴ τοῦ Τάραντος ἐσήμαινε τὴν κυριαρχίαν τῆς Ρώμης ἐπὶ ὅλοκληρου τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου. Ἡ Ἰταλία ἐντὸς ὀλίγου ὑπὸ τὴν κυβέρνησιν τῆς Ρώμης ἀποβαίνει κράτος ἰσχυρὸν καὶ λαμβάνει θέσιν μεταξὺ τῶν μεγάλων δυνάμεων τῆς Μεσογείου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Αἰγύπτου, τῆς Συρίας, τῆς Καρχηδόνας.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

Ἡ Ἰταλία ἠνώθη ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ρώμης, δὲν διωργανώθη ὁμως εἰς κράτος ἐνιαῖον ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἔννοιαν. Ἡ Ρώμη ἔμεινε κυρίαρχος πόλις καὶ ἡ λοιπὴ χώρα ὡς ὑπο-

τελής εἰς αὐτήν. Ἄλλ' ἢ σχέσις τῶν ὑποτεταγμένων πρὸς τὴν Ρώμην δὲν ἦτο ἡ αὐτὴ δι' ὅλους. Εἰς μερικοὺς ἀπ' αὐτοὺς ἢ σύγκλητος ἔδωκε τὸ δικαίωμα τοῦ ρωμαίου πολίτου, εἰς ἄλλους μόνον τὸ δικαίωμα νὰ ἀποκτήσουν κτήματα εἰς τὴν Ρώμην καὶ νὰ νυμφεύωνται Ρωμαῖας, εἰς ἄλλους ἐπέτρεπεν ἀπλῶς νὰ αὐτοδιοικοῦνται καὶ εἰς ἄλλους τέλος διώρισε ρωμαίους διοικητάς. Τὴν ποικιλίαν αὐτὴν ἐδημιούργησε σκοπίμως, διὰ νὰ διατηρῆ ἀντίθεσιν καὶ ἀντιζηλίαν μεταξὺ τῶν ὑποτελῶν, ὥστε νὰ καταστῆ ἀδύνατος πᾶσα μεταξὺ των συνεννόησις.

ΑΠΟΙΚΙΑΙ—ΟΔΟΙ

Τὰ πολιτικώτατα αὐτὰ μέτρα συνεπλήρωσεν ἡ σύγκλητος μὲ τὰς ἀποικίας καὶ τὰς στρατιωτικὰς ὁδοὺς.

Εἰς στρατηγικὰς θέσεις τῶν χωρῶν, τὰς ὁποίας ὑπέταξαν, οἱ Ρωμαῖοι ἐγκατέστησαν παλαιοὺς στρατιώτας, εἰς τοὺς ὁποίους ἔδωσαν κλῆρον γῆς. Οἱ ἀποικοὶ ὠχύρωσαν τὴν θέσιν, ἐκαλλιέργουν τὴν γῆν καὶ προπάντων ἐπετήρουν τοὺς ὑπηκόους. Εἰς τὰς ἀποικίας αὐτὰς ὀφείλεται ἡ σωτηρία τῆς Ρώμης κατὰ τοὺς πολέμους πρὸς τὸν Πύρρον καὶ ἀργότερα πρὸς τὸν Ἀννίβαν, οἱ ὁποῖοι ματαίως ἐπεχείρησαν νὰ ἐξεγείρουν τὴν Ἰταλίαν κατὰ τῆς Ρώμης.

Ἡ σημασία τῶν ἀποικιῶν ηὐξήθη περισσότερο μὲ τὰς μεγάλας στρατιωτικὰς ὁδοὺς. Τὸ σύστημα τῆς ρωμαϊκῆς ὁδοποιίας ἦτο ἐξαιρετόν. Αἱ ὁδοὶ ἐκτίζοντο μὲ μεγάλους λίθους καὶ ἄσβεστον καὶ κατόπιν ἐστρώνοντό, ἦσαν πλατεῖαι καὶ στερεώταται. Καὶ σήμερον ἀκόμη σφύζονται ἰχνη τῶν ρωμαϊκῶν ὁδῶν, εἰς τὰ ὁποῖα θαυμάζομεν τὴν στερεότητα τῆς κατασκευῆς. Αἱ ὁδοὶ προσέφεραν μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τοὺς Ρωμαίους. Ὁ στρατὸς ἦτο δυνατὸν νὰ διατρέξῃ ὀλόκληρον τὴν Ἰταλίαν ἐντὸς 10 ἡμερῶν, ἐβόηθει τὰ ἀπειλούμενα σημεῖα καὶ κατέπνιγε τὰς στάσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'

Ο ΡΩΜΑΪΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

Ο ΡΩΜΑΙΟΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ

Ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ἀνεδείχθη ὁ ἀνώτερος τῶν ἀρχαίων χρόνων, ἐνίκησε τὸν ἕνα κατόπιν τοῦ ἄλλου τοὺς στρατοὺς ὅλων τῶν μεγάλων κρατῶν τῆς ἐποχῆς του καὶ ἄφησε μεγάλην φήμην εἰς τὴν ἱστορίαν.

Ὁ στρατὸς αὐτὸς ἀπετελεῖτο κυρίως ἀπὸ τὴν μεσαίαν τάξιν, ἀπὸ τοὺς μικροκτηματίας γεωργοὺς τῆς ὑπαίθρου, τοὺς ὁποίους ἡ ἐργασία τῶν ἀγρῶν εἶχε σκληραγωγῆσει καὶ εἶχε κάμει ρωμαλέους. Ὅλοι οἱ ρωμαῖοι πολῖται ἀπὸ τοῦ 17ου μέχρι τοῦ 60οῦ ἔτους ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ὑπηρετήσουν εἰς τὸν στρατόν, μέχρι τοῦ 45ου ὡς τακτικοὶ στρατιῶται καὶ ἀπὸ τοῦ 46ου ὡς ἑφεδροί. Ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴν ὑποχρέωσιν ἦσαν ἀπηλλαγμένοι οἱ προλετάριοι, δηλαδὴ ὅσοι δὲν εἶχαν διόλου περιουσίαν, διότι οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἠδύναντο νὰ

Λεγιονάριος

ἐννοήσουν καλὸν στρατιώτην, ἂν δὲν εἶχεν ἀγρὸν ἢ οἰκίαν νὰ ὑπερασπίσῃ¹. Ὡστε ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸν στρατὸν δὲν ἐσημαίνειν εὐνοιαν τῆς πολιτείας, ἀλλὰ κοινωνικὴν ταπεινότητα.

Ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς δὲν ἦτο μόνιμος. Οἱ στρατιῶται ἐκαλοῦντο εἰς τὰ ὄπλα, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ ἐκστρατεύσουν, καὶ ἐπέστρεφαν εἰς τὰς ἐργασίας των, μόλις ἐτελείωνεν ἡ ἐκστρατεία.

Ρωμαῖος ἱππεὺς
ἐπιτύμβιος στήλη

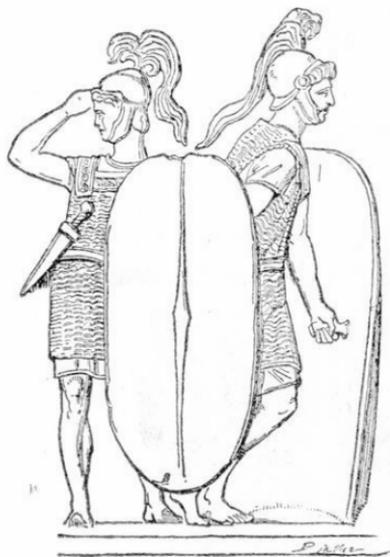
Τοξότης τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ

Η ΛΕΓΕΩΝ

Ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς εἶχεν ἰδιαιτέραν παράταξιν, τὴν ὁποίαν ὀνομάζουν λεγεῶνα. Ἡ λεγεὼν ἀποτελεῖτο ἀπὸ 4200 πεζοῦς, οἱ ὅποιοι ἦσαν παρατεταγμένοι εἰς τρεῖς γραμμάς.

1. Προλετάριος ἀπὸ τὴν λατινικὴν λέξιν proles—τέκνον, ὅσοι δηλαδὴ εἰς τὸ βιβλίον τῶν τιμητῶν, εἰς τὸ μητρῶον ἀρρένων ὅπως θὰ ἐλέγαμεν ἡμεῖς, ἦσαν γραμμένοι ὡς ἄποροι, ὡς ἔχοντες δηλαδὴ μόνον τέκνα.

Εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν παρετάσσοντο οἱ νεώτεροι, εἰς τὴν δευτέραν οἱ ἔχοντες ὄριμον ἡλικίαν καὶ εἰς τὴν τρίτην οἱ παλαιμαχοί. Ἐκάστη γραμμὴ ἦτο διηρημένη εἰς 10 τμήματα, τὰς

Ῥωμαῖοι στρατιῶται μὲ τὴν μακρὰν ἀσπίδα (scutum)

Ἐκατόνταρχος ἀνάγλυφον ἐπὶ ἐπιτυμβίου

Ὁ ἐκατόνταρχος φορεῖ χιτῶνα μὲ μετάλλινα ἐλάσματα καὶ παράσημα. Εἰς τὴν δεξιὰν κρατεῖ ράβδον ἀπὸ κλῆμα, ἡ ὁποία ἦτο ἔμβλημα τοῦ βαθμοῦ του.

λεγομένας σ π ε ῖ ρ α ς, ἑκάστη δὲ σπείρα εἰς 2 λόχους. Τοιοῦτοτρόπως ἡ λεγεὼν εἶχε 30 σπείρας καὶ 60 λόχους. Αἱ γραμμαὶ τῆς λεγεῶνος δὲν ἐσχημάτιζαν συνέχειαν, ἀλλὰ αἱ σπείραι ἄφιναν μεταξὺ των κενὸν ὅσον ἡ ἕκτασις μιᾶς σπείρας.

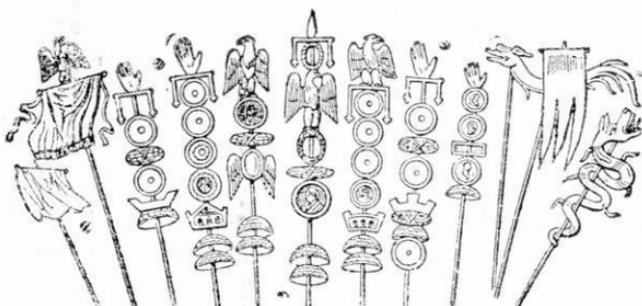
Ἐκτὸς τῶν πεζῶν ἡ λεγεὼν εἶχε 300 ἵππεις, οἱ ὁποῖοι ἦσαν διηρημένοι εἰς 10 ἴλας ἀνὰ 30 ἄνδρας. Ἡ λεγεὼν ἀπετελεῖτο ἀπὸ ρωμαίους πολίτας. Πολὺ ἐνωρὶς ὅμως οἱ Ῥωμαῖοι ἔστρα-

τολόγησαν τοὺς κατοίκους τῶν ἰταλικῶν πόλεων καὶ ἐσχημάτισαν ἀπ' αὐτοὺς ἰδιαίτερα σώματα πεζῶν καὶ κυρίως ἰπ-

Ἵποδήματα

πέων. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ λεγόμενοι σὺμμαχοί. Ἐπίσης μετεχειρίζοντο ξένους μισθοφόρους, ὀπλισμένους ἐλαφρῶς μὲ

Σημαῖαι τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ

τόξα καὶ μὲ σφενδόνας, οἱ ὅποιοι ὠνομάζοντο ἐπίκουροί. Οἱ ἐξιωματικοὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ ἦσαν οἱ περίφημοι

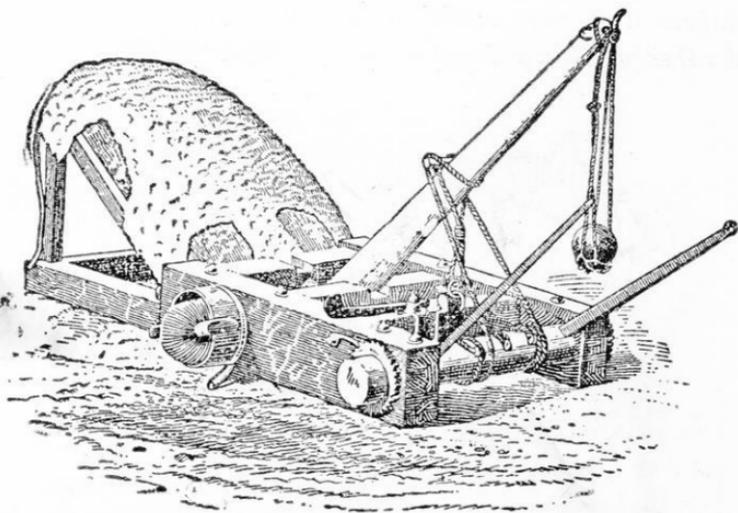
Περικεφαλαῖαι

χιλίαρχοι καὶ ἑκατόνταρχοι, ἄνθρωποι μὲ μεγάλην στρατιωτικὴν πείραν, τολμηροὶ καὶ ἀποφασιστικοὶ εἰς

τούς πολέμους. Εἰς αὐτούς χρεωστεῖ κατὰ μέγα μέρος τὴν δόξαν του ὁ ρωμαϊκὸς στρατός. Ἀρχηγὸς ὅλου τοῦ στρατοῦ ἦτο συνήθως ὁ ὑπάτος.

ΟΠΛΑ—ΜΗΧΑΝΑΙ

Οἱ ρωμαῖοι στρατιῶται εἶχαν ἐπιθετικὰ ὄπλα τὸ ξίφος, τὸ δόρυ καὶ τὸ ἀκόντιον, τὸ ἐθνικὸν ὄπλον τῶν Ρωμαίων, τὸ ὁποῖον ἔφεραν οἱ ἄνδρες τῶν δύο πρώτων γραμμῶν. Ἀμυντικὰ ἦσαν ἡ περικεφαλαία, ὁ θώραξ, ἡ ἀσπίς καὶ αἱ κνημίδες.

Ἵναγρος (ἀναπαράστασις)

Πολεμικὴ μηχανή, ἡ ὁποία ἐκσφεδονίζει μεγάλους λίθους πολλὰκις ἀπὸ ἀπόστασιν 500 μ.

Οἱ Ρωμαῖοι διεκρίθησαν πολὺ εἰς τὰς πολιορκίας. Διὰ τοῦτο ἐδημιουργήθη πλῆθος μηχανῶν, οἱ ξύλινοι πύργοι, οἱ ὁποῖοι ἔφθαναν εἰς τὸ ὕψος τοῦ τείχους καὶ ἐχρησίμευαν νὰ ἀπομακρύνουν τοὺς ἐχθροὺς ἀπὸ τὰς ἐπάλξεις, ἡ Ἵναγρος, ὁ καταπέλτης, ὁ σκορπιός, ὁ κριὸς κλπ. Ἐπίσης οἱ Ρωμαῖοι ὅταν ἐστρατοπέδευαν εἰς ἀνοικτὴν πεδιάδα, κατεσκεύαζαν στρατόπεδον, τὸ ὁποῖον ἦτο πραγματικὸν φρούριον.

Θεοδωρίδου—Λαζάρου. Ἱστορία Ἑλληνικὴ καὶ Ρωμαϊκὴ Ἔκδοσ. Γ. 14

Η ΠΕΙΘΑΡΧΙΑ

Τὸν ρωμαϊκὸν στρατὸν ἔκαμνε προπάντων ἀνώτερον ἀπὸ ὅλους τοὺς συγχρόνους στρατοὺς ἡ σιδηρᾶ πειθαρχία.

Ἡ παραβίασις τῆς στρατιωτικῆς πειθαρχίας ἐτιμωρεῖτο σκληρῶς. Εἰς τὰς ἐλαφρὰς ἀπειθείας ἐπέβαλλον τὸν ρ α β δ ι - σ μ ὸ ν ἢ ἐξέθετον τοὺς στρατιώτας ἐπὶ πολλὰς ὥρας με σί - δερα εἰς τοὺς πόδας. Εἰς βαρύτερα σφάλματα ἀπέπεμπον τοὺς στρατιώτας εἰς τὰς πατρίδας των, τὸ ὁποῖον ἐθεωρεῖτο ἀτιμωτικώτατον καὶ ἰσοδυναμεῖ με τὴν σημερινὴν στρατιωτικὴν καθαίρεσιν. Συνηθέστατα ἐπέβαλλον τὴν π ο ι ν ἦ ν τ οῦ θ α ν ἄ τ ο υ. Ὁ καταδικαζόμενος ἐδένετο εἰς πάσσαλον, ἐρραβδίζετο ὑπὸ τῶν ραβδούχων καὶ κατόπιν ἀπεκεφαλίζετο με πέλεκυν. Εἰς ὁμαδικὰς ἀπειθείας ἐπέβαλλον οἱ Ρωμαῖοι τὸν

Σκορπιὸς (ἀναπαράστασις)
Ρίπτει βέλη

δεκατισμόν. Ὁ στρατηγὸς δηλαδὴ ἐκλήρωνεν ἐκ τοῦ στασιάζσαντος σώματος ἀνὰ ἓνα μεταξύ δέκα ἀνδρῶν καὶ ἐφόνευεν αὐτούς. Ὁ Λίβιος διηγεῖται τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Μανλίου Τουρκοάτου (340), τὸ ὁποῖον ἔγινε παροιμιῶδες εἰς τὴν ἀρχαιότητα.

Ὁ υἱὸς τοῦ Τουρκοάτου ἐμονομάχησε με ἓνα ἐχθρὸν παρὰ τὰς αὐστηρὰς διαταγὰς τοῦ πατρός του, ὁ ὁποῖος ἦτο ὑπάτος, καὶ γεμᾶτος ἀπὸ χαρὰν διὰ τὴν νίκην ἔσπευσε εἰς τὸν πατέρα του. «Διὰ νὰ ἀποδείξω ὅτι εἶμαι γνήσιος υἱὸς σου, εἶπε, σοῦ φέρω τὰ λάφυρα ἐνὸς ἵππέως, τὸν ὁποῖον ἐφόνευσα». Εἰς τοὺς λόγους αὐτοὺς ὁ ὑπάτος γυρίζει τὸ πρόσωπον ἀπὸ τὸν υἱὸν του καὶ χωρὶς νὰ βραδύνη διατάσσει τοὺς σαλπικτὰς νὰ σαλπίσουν συνάθροισιν τοῦ στρατοῦ. «Τίτε Μάνλιε, εἶπεν, εἰς τὴν συνέλευσιν, ἐπειδὴ χωρὶς σεβασμὸν πρὸς τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα καὶ τὴν προγονικὴν μεγαλειότητα ἐμονομάχησες παρὰ τὰς διαταγὰς μου καί, ὅσον ἐξηρτᾶτο ἀπὸ σέ, κατέστρεψες τὴν

στρατιωτικὴν πειθαρχίαν, εἰς τὴν ὁποίαν μέχρι τοῦδε ἡ Ρώμη ὀφείλει τὴν δύναμίν της..... Ἐμπρός, ραβδοῦχε, δέσε τον εἰς τὸν πάσσαλον». Καὶ διέταξε νὰ τὸν φονεύσουν.

Ο ΘΡΙΑΜΒΟΣ

Οἱ Ρωμαῖοι ἔδιδαν πλουσίας ἀμοιβὰς εἰς τοὺς καλοὺς στρατιώτας, ὅπλα πολύτιμα, παράσημα, στεφάνους, χρηματικὰς δωρεὰς καὶ μέρος ἀπὸ τὰ λάφουρα. Ἄλλ' ἢ μεγαλυτέρα τιμὴ διὰ τοὺς νικητὰς στρατιώτας καὶ προπάντων διὰ τὸν στρατηγὸν ἦτο ὁ θρίαμβος.

Ὁ θρίαμβος ἦτο μεγάλη πομπή, ἣ ὁποία ἐξεκίνηει ἀπὸ τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως. Προηγούντο οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ συγκλητικοί, ἠκολούθει ἡ μουσικὴ καὶ μετ' αὐτὴν ἄμαξαι μὲ τὰ λάφουρα, οἱ αἰχμάλωτοι καὶ τὰ πρὸς θυσίαν ζῶα. Κατόπιν ἤρχετο ὁ στρατηγὸς καθήμενος ἐπὶ ἐλεφαντίνου θρόνου ἐν σχήματι ἀμάξης, ἣ ὁποία ἐσύρετο ὑπὸ τεσσάρων ἵππων. Ἐφόρει πορφυρᾶν ἐσθῆτα καὶ εἰς τὴν κεφαλὴν ἔφερε στέφανον δάφνης. Πρὸ αὐτοῦ ἐβάδιζαν οἱ ραβδοῦχοι. Τὴν πομπὴν ἔκλειαν οἱ νικηταὶ στρατιώται ψάλλοντες διάφορα ἐμβατήρια.

Ἡ συνοδεία παρήλαυεν ἀργὰ διὰ μέσου τῆς πόλεως, ὅπου αἱ οἰκίαι ἦσαν καταστόλιστοι, ὁ λαὸς ἐπευφήμει τοὺς νικητὰς καὶ οἱ ναοὶ τῶν θεῶν μετέχοντες τρόπον τινὰ εἰς τὴν κοινὴν χαρὰν παρέμεναν ἀνοικτοί. Κατόπιν ἡ πομπὴ ἀνέβαινεν εἰς τὸ Καπιτώλιον, ὅπου ὁ στρατηγὸς ἐθυσίαζεν εἰς τὸν Δία, καθ' ἣν στιγμὴν εἰς τὰ ὑπόγεια τοῦ ναοῦ ἐστραγγαλίζοντο οἱ ἀρχηγοὶ τῶν αἰχμαλώτων. Μετὰ τὸν θρίαμβον ἐπηκολούθει συμπόσιον τοῦ στρατοῦ καὶ ὁ λαός, συμμετέχων εἰς τὴν χαρὰν, ἐπανηγύριζε.

Σημαιοφόρος

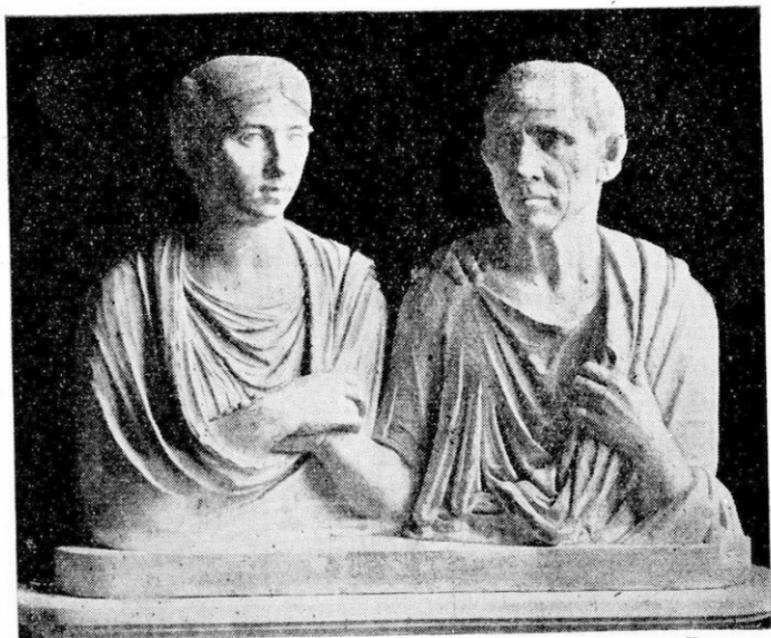
ἀνάγλυφον ἐπὶ ἐπιτυμβίου στήλης—Βόννη Γερμανίας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'

ΤΑ ΗΘΗ ΚΑΙ Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΛΑΟΥ

ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ

Οἱ Ρωμαῖοι εἶναι μετὰ τοὺς Ἕλληνας ὁ δεύτερος μέγας λαὸς τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ διαφέρουν πολὺ ἀπ' ἐκείνους. Εἶχαν ἀνάστημα μέτριον καὶ μᾶλλον μικρόν, σῶμα εὐρωστον

Τύποι Ρωμαίων

Ρώμη, Βατικανόν

Ἄνδρόγυνον ρωμαϊκόν (Πορκία καὶ Κάτων). Τὰ χαρακτηριστικὰ εἶναι ἔντονα, ὄχι ὅμως τόσο λεπτὰ ὅσον εἰς τοὺς Ἕλληνας.

καὶ ρωμαλέον. Ἐκαλλιέργουν μὲ ἀφοσίωσιν τοὺς ἀγροὺς των, περιεφρόνουν τοὺς κόπους καὶ ὄνειρόν των ἤτο νὰ καλυτερεύσουν τὸ κτῆμα των. Ἠγάπων τὰς φιλονικίας καὶ δὲν ἔκουράζοντο ἀπὸ τὰς μακρὰς δίκας, ὅταν ἐγνώριζαν ὅτι κινδυνεύει ἡ περιουσία των.

Οἱ ρωμαῖοι χωρικοὶ ἦσαν ἀνθρωποὶ συντηρητικοί, ἐδυσπίστων εἰς τοὺς νεωτερισμοὺς καὶ πολὺ δυσκόλως ἠλλάσαν τὰς παλαιάς των συνηθείας. Εἶχαν πρακτικὸν πνεῦμα, ἀλλ' ἐστεροῦντο φαντασίας, ἤρκοῦντο μόνον εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα διὰ τὴν ζωὴν των καὶ ἐθεώρουν ὡς περιττὴν πολυτέλειαν τὴν ἐνασχόλησιν εἰς τὰ γράμματα, τὰς τέχνας καὶ τὴν φιλοσοφίαν.

Εἶχαν ὁμῶς οἱ Ρωμαῖοι μεγάλα προτερήματα. Ἦσαν λαὸς πειθαρχικός, ὑπήκουαν εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν γενῶν, εἰς τοὺς ἄρχοντας, εἰς τὴν σύγκλητον. Διὰ τοῦτο ἦσαν ἄριστοι στρατιῶται, κατάλληλοι ὄχι μόνον δι' ἠρωικὰ κατορθώματα, ἀλλὰ καὶ διὰ βαρυτάτας ἐργασίας. Σημαντικώτατον ἐπίσης χάρισμα τοῦ Ρωμαίου ἦτο ἡ διοικητικὴ ἱκανότης. Οἱ Ρωμαῖοι ἐκυβέρνησαν καλῶς τοὺς οἴκους των, τὴν οἰκογένειαν, τὴν πόλιν καὶ βραδύτερον κατώρθωσαν νὰ ὀργανώσουν τὸ μεγαλύτερον κράτος τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ τὸ ἐκυβέρνησαν κατὰ τρόπον ἐξαιρετον.

ΤΑ ΗΘΗ

Ὁ βίος τῶν Ρωμαίων ἦτο μονότονος καὶ τραχύς. Ἀπὸ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου εἰργάζοντο εἰς τοὺς ἀγροὺς τῶν, ἀνεπαύοντο ὀλίγον τὴν μεσημβρίαν, ἐξηκολούθουν κατόπιν τὴν ἐργασίαν μέχρις ἑσπέρας, ἐδειπνοῦν καὶ ἐκοιμῶντο. Μόνον κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἐκκλησιῶν διατετράσσετο ἡ μονοτονία τῆς ἐργασίας, ἢ ὅταν ἤρχοντο εἰς τὴν πόλιν κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἀγορᾶς.

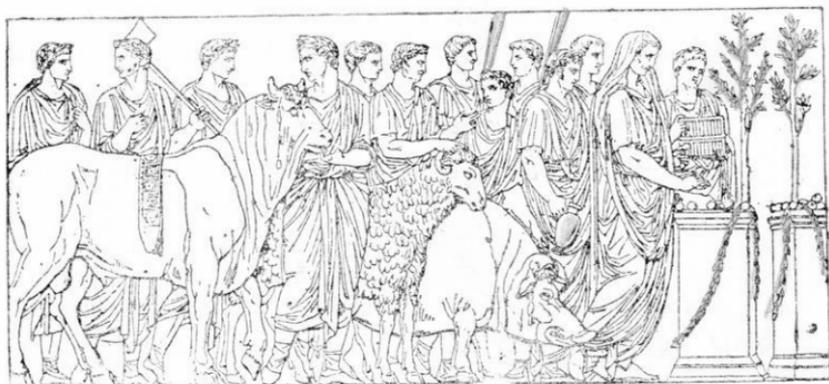
Ἡ βιομηχανία εὐρίσκετο εἰς πρωτόγονον κατάστασιν. Ὁ Ρωμαῖος κατεσκεύαζε μόνος του ὅσα ἐχρειάζετο διὰ τὴν οἰκίαν του. Ἐπίσης δὲν ὑπῆρχε σχεδὸν ἐμπόριον. Ὅταν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀνατολὴν ἐγένετο μεγάλη ἐμπορικὴ κίνησις, ὁ Ρωμαῖος δὲν εἶχεν ἀκόμη νομίσματα καὶ ἔκαμνε τὸς συναλλαγὰς του μὲ ζῶα, μὲ βοῦς ἢ μὲ πρόβατα.

Παροιμιώδης ἦτο ἡ ἀπλότης τῶν Ρωμαίων εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν. Ἡ οἰκία των εἶχεν ἓν μόνον δωμάτιον, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευε διὰ τὴν ὑποδοχὴν τῶν ξένων, διὰ τὰ γεύματα, διὰ τὸν ὕπνον, ἀκόμη καὶ διὰ τὸ μαγεῖρευμα. Τὸ δεῖπνον ἦτο λιτότατον. Ὀλίγος ἄρτος, χόρτα, ὄσπρια καὶ τυρὸς ἦσαν τὰ

συνήθη φαγητά τῶν Ρωμαίων, κρέας καὶ οἶνον μόνον κατὰ τὰς θυσίας ἔτρωγαν. Τὸ ἔνδυμα ἐπίσης ἦτο πολὺ ἀπλοῦν. Συνίστατο κυρίως ἀπὸ ἓνα χιτῶνα, τὸν ὁποῖον ἔσφιγγαν εἰς τὴν μέσην καὶ σπανίως ἐφόρουν ἐπάνω εἰς αὐτὸν ἱμάτιον, τὸ ὁποῖον ἦτο τεμάχιον ὑφάσματος.

ΑΙ ΠΡΟΓΟΝΙΚΑΙ ΑΡΕΤΑΙ

Ἄλλ' ὁ Ρωμαῖος μὲ ὄλην τὴν ἀπλότητά του ἐκοσμεῖτο ἀπὸ ἐξόχους ἀρετάς, τὸν σεβασμὸν πρὸς τοὺς ἄνωτέρους, τὴν ἀφοσίωσιν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τοὺς νόμους, τὴν ἀφιλοκέρδειαν.

Θυσία Ρωμαϊκὴ
ἀνάγλυφον—Παρίσιον, Λουβρον

Πανηγυρικὴ θυσία, εἰς τὴν ὁποίαν ἔσφαζαν χοῖρον, κριὸν καὶ ταῦρον.

Ἀναφέρουν πολλὰ παραδείγματα ὑπακοῆς εἰς τὸν πατέρα. Ὅταν ἐπρόκειτο περὶ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς νόμους, ὑπεχώρει κάθε ἄλλο συναίσθημα καὶ αὐτὸ τὸ πατρικὸν φίλτρον.

Ὁ Βροῦτος διέταξεν ὁ ἴδιος νὰ φονεύσουν τοὺς υἱούς του, διότι ἐσκέφθησαν νὰ ἀποκαταστήσουν τὴν βασιλείαν. Ὁ Μάνλιος Τουρκοῦτος κατεδίκασεν εἰς θάνατον τὸν υἱὸν του, διότι παρεβίασε τὴν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν. Ἔχομεν ἐπίσης ἔξοχα παραδείγματα ἀφιλοκερδείας καὶ ἀδιαφορίας διὰ τιμὰς καὶ θέσεις. Ὁ Κούριος Δεντᾶτος ἔτρωγε χόρτα ἐντὸς ξυλίνου πινακίου, ὅταν ἦλθαν οἱ Σαμνῖται διὰ νὰ τὸν δελεάσουν μὲ δῶρα. Ἄλλ' ἐκεῖνος ἀπήντησεν ὅτι προτιμᾷ νὰ ἐξουσιάσῃ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἔχουν τὸν χρυ-

σὸν παρὰ νὰ τὸν ἔχη ὁ ἴδιος. Τέλος ὁ Κιγκιννᾶτος ἐνῶ ἐκαλλιέργει τὸν μικρὸν του ἀγρόν, ἔλαβε τὴν εἶδησιν ὅτι ἐξέλεγη δικτάτωρ καί, ἀφοῦ ἔσωσε τὴν πατρίδα του, μετὰ 16 ἡμέρας ἐπέστρεψε πάλιν εἰς τὸ ἄροτρον του.

Η ΡΩΜΑ·Ι·ΚΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Οἱ Ρωμαῖοι ἦσαν θρησκευτικώτατοι. Δὲν ὑπῆρχε δημοσία ἢ ἰδιωτικὴ πρᾶξις, τὴν ὁποῖαν νὰ μὴ ἤρχιζαν μὲ θρησκευτικὴν τελετὴν. Προτοῦ συνέλθη ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ σύγκλητος, οἱ Ρωμαῖοι ἐπεκαλοῦντο τοὺς θεοὺς καὶ οἱ ἄρχοντες δὲν προέβαιναν εἰς καμίαν ἐπίσημον πρᾶξιν χωρὶς νὰ ζητήσουν τὴν γνώμην τῶν θεῶν. Ἄλλὰ καὶ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον οἱ Ρωμαῖοι πιστεύουν ὅτι οἱ θεοὶ ἐπεμβαίνουν καὶ κανονίζουν ὅλα, τὰ εὐχάριστα ἢ δυσάρεστα γεγονότα, τὴν γέννησιν, τὸν γάμον, τὸν θάνατον, τὰ γεύματα κτλ.

Ἡ ρωμαϊκὴ θρησκεία εἶχε μεγάλην ἐξέλιξιν. Εἰς τὰς ἀρχὰς παρουσιάζεται ὡς θρησκεία ποιμένων καὶ γεωργῶν. Ἀργότερα, ὅταν οἱ Τυρρηνοὶ ἐκυρίευσαν τὸ Λάτιον, ἔδωκαν πολλὰ στοιχεῖα τῆς θρησκείας τῶν εἰς τοὺς Ρωμαίους. Κυρίως ὁμῶς ἡ ρωμαϊκὴ θρησκεία ἐδέχθη τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνικῆς. Ὅταν οἱ Ρωμαῖοι ὑπέταξαν τὴν Ἑλλάδα, ἐγνώρισαν τοὺς ἑλληνικοὺς θεοὺς καὶ τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν, ἐγοητεύθησαν ἀπὸ τὴν ὠραιότητά των καὶ ἀσυναίσθητως ἐταύτισαν τοὺς παλαιοὺς θεοὺς τῶν μετὰ τοὺς θεοὺς τῶν Ἑλλήνων. Ἀργότερα, ὅταν τέλος οἱ Ρωμαῖοι ὑπέταξαν τὴν Ἀνατολήν, εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἐλατρεύθησαν μαζί με τοὺς ἄλλους καὶ οἱ θεοὶ τῆς Φρυγίας, τῆς Συρίας, τῆς Αἰγύπτου κτλ.

ΟΙ ΘΕΟΙ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ

Οἱ Ρωμαῖοι δὲν εἶχαν τὴν ζωηρὰν φαντασίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ δὲν ἔδωσαν εἰς τοὺς θεοὺς τῶν χαρακτηριστικὰ καὶ ἰδιαιτέραν φυσιογνωμίαν, ὅπως οἱ Ἕλληνες εἰς τοὺς ἰδικούς των, οὔτε διηγῆθησαν δι' αὐτοὺς μύθους καὶ τερπνὰς περιπετείας. Εἰς τοὺς παλαιότερους καιροὺς οἱ θεοὶ τῶν Ρωμαίων εἶναι ὄντα ἄμορφα καὶ ἀκαθόριστα. Περὶ τῶν θεῶν τῶν οἱ Ρωμαῖοι τίποτε δὲν γνωρίζουν. Πολλάκις ἀγνοοῦν καὶ τὸ ὄνομά των. Διὰ τοῦτο δὲν κατασκευάζουν οὔτε ἀγάλματα

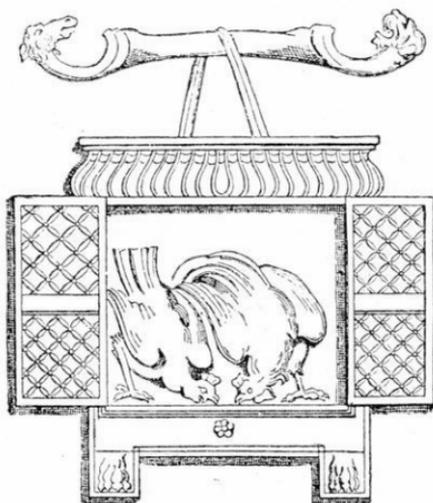
οὔτε ναούς, ἀλλὰ φαντάζονται ὅτι οἱ θεοὶ κατοικοῦν εἰς ὠρισμένα ἀντικείμενα, εἰς τὴν θύραν, εἰς τὸ κατώφλιον, εἰς τὴν φλόγα τῆς ἐστίας, καὶ τοὺς παριστάνουν μὲ λίθους, ξύλα, χόρτα κτλ.

Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι εἶχαν ἄπειρον πλῆθος θεῶν. «Εὐκολώτερον εἶναι νὰ συναντήσης ἓνα θεὸν παρά ἓνα ἄνθρωπον», ἔλεγεν ἓνας Ῥωμαῖος ἀστειευόμενος. Ἡ θύρα ἔχει

Οἰωνοσκόπος

Εἰς τὴν δεξιὰν κρατεῖ τὴν
μαντικὴν ράβδον.

**Κλωβὸς τῶν ἱερῶν ὄρνιθων
ἀνάγλυφον**

τὸν ἰδιαίτερον θεὸν τῆς, ἀλλὰ καὶ τὸ κατώφλιον καὶ αἱ στρόφιγγες τῆς θύρας ἔχουν τοὺς ἰδικούς των θεούς. Ἄλλος θεὸς κάμνει τὰ παιδιά νὰ ὀμιλοῦν, ἄλλος τὰ μανθάνει νὰ πίνουν, ἄλλος νὰ τρώγουν, ἄλλος νὰ ἐξέρχωνται ἀπὸ τὴν οἰκίαν καὶ ἄλλος νὰ ἐπιστρέφουν. Ὁ γεωργὸς καλλιεργεῖ τὸν ἀγρὸν, λιπαίνει ἢ θερίζει ὑπὸ τὴν προστασίαν ἰδιαιτέρων θεῶν.

Εἰς τὴν Ῥώμην διακρίνομεν δύο εἶδη θρησκείας, τὴν θρησκείαν τῶν ἰδιωτῶν καὶ τὴν θρησκείαν τῆς πολιτείας. Τὴν πρώτην ἀντιπροσωπεύουν οἱ ἐφέστιοι καὶ οἱ ἀγροτικοὶ θεοί, τὴν ἄλλην οἱ ἐπίσημοι θεοὶ τῆς πολιτείας.

Μεταξὺ τῶν ἐφεστίων θεῶν τὴν πρώτην θέσιν κατέχουν οἱ νεκροί, τοὺς ὁποίους οἱ Ῥωμαῖοι ἐλάτρευαν ὡς

θεούς, ὅπως καὶ οἱ Ἕλληνες. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας ἦτο ἱερεὺς τῆς λατρείας τῶν νεκρῶν, εἰς τοὺς ὁποίους καθημερινῶς προσέφερε σπονδὰς. Αἱ μεγάλαι ρωμαϊκαὶ οἰκογένειαι διατηροῦν εἰδώλια ἀπὸ κηρὸν τῶν προγόνων καὶ εἰς τὰς οἰκογενειακὰς ἑορτὰς δοῦλοι περιάγουν αὐτά. Ἄλλοι ἐφέστιοι θεοὶ ἦσαν ὁ **Ἰανὸς**, ὁ θεὸς τῆς θύρας τῆς οἰκίας, καὶ ἡ **Ἑστία**, θεὰ τοῦ οἰκιακοῦ πυρός.

Οἱ ἀγροί, μὲ τοὺς ὁποίους τόσον ἦτο συνδεδεμένη, ἰδίως κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους, ἡ ζωὴ τῶν Ρωμαίων, εἶχαν ἕκαστος τὸν θεὸν του. Αὐτοὶ εἶναι οἱ ἀ γ ρ ο τ ι κ οὶ θ ε οὶ. Οἱ ἀγρόται ὅμως ἐλάτρευαν εἰς ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους καὶ ἄλλους πολλοὺς θεοὺς, οἱ ὅποιοι ἐπροστάτευαν τὴν γεωργίαν, τὴν σποράν, τὸν θερισμόν, τὴν ἀμπελον, τὰ δάση κτλ. Εἰς τοὺς θεοὺς αὐτοὺς ἔκαμναν διαφόρους ἑορτὰς.

Οἱ ἐπίσημοι θεοὶ τῆς πολιτείας ἦσαν ὁ **Ἰανὸς**, ἡ **Ἑστία**, ὁ **Ζεὺς** καὶ ὁ **Ἄρης**.

Ὁ **Ἰανὸς** ἦτο ὁ θεὸς τῆς κυρίας πύλης τῆς Ρώμης, ἡ ὁποία ἔφερεν εἰς τὴν ἀγοράν, καὶ παριστάνετο μὲ δύο μορφάς, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία ἔβλεπεν ἔξω καὶ ἡ ἄλλη εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πόλεως. Ὁ **ναὸς** του ἦτο εἰς τὴν ἀγοράν καὶ ἔμενε κλειστός ἐν εἰρήνῃ, ἀνοικτὸς ἐν καιρῷ πολέμου.

Ἡ **Ἑστία** ἦτο ἡ θεὰ τοῦ ἱεροῦ πυρός τῆς πολιτείας, τὸ ὅποιον διετηρεῖτο ἐντὸς ναοῦ περιφερικοῦ. Ὁ **Ζεὺς** ἦτο ὁ θεὸς τοῦ οὐρανοῦ, τοῦ ἀέρος καὶ τῆς θεῆλης καὶ ἐλατρεῦετο πολὺ. Ὁ **ναὸς** του ἦτο εἰς τὸ Καπιτώλιον. Ὁ **Ἄρης** τέλος ἦτο ὁ θεὸς τῆς βλαστήσεως καὶ τοῦ πολέμου καὶ ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ὡς ὁ πατὴρ τοῦ ρωμαϊκοῦ ἔθνους, διότι ἀπ' αὐτὸν κατὰ τὴν παράδοσιν ἐγεννήθη ὁ Ρωμύλος.

Η ΛΑΤΡΕΙΑ

Οἱ κυριώτεροι τύποι τῆς ρωμαϊκῆς λατρείας ἦσαν αἱ π ρ ο σ ε υ χ α ί, αἱ σ π ο ν δ α ί, αἱ θ υ σ ί α ι, αἱ λ ι τ α ν ε ῖ α ι καὶ αἱ ἑ σ τ ι ᾶ σ ε ι ς τ ῶ ν θ ε ῶ ν. Ἡ προσευχή, αἱ σπονδαὶ καὶ αἱ θυσίαι δὲν διέφεραν κατ' οὐσίαν ἀπὸ τὰς ἑλληνικὰς.

Αἱ λ ι τ α ν ε ῖ α ι ἐγένοντο εἰς ὠρισμένας ἡμέρας. Εἰς αὐτὰς παρευρίσκοντο οἱ ἱερεῖς, οἱ μεγάλοι ἱερατικοὶ σύλλογοι καὶ οἱ θεοὶ, τῶν ὁποίων τὰ σύμβολα ἐτοποθετοῦντο ἐπάνω εἰς

άμάξας καὶ παρηκολούθουν τὴν πομπήν. Εἰς τὰς ἑστιά-
σεις προετοιμάζαν διὰ τοὺς θεοὺς κλίνας, ὅπως εἰς τὰ
συνήθη γεύματα, καὶ ἔτοποθέτουν εἰς αὐτὰς τὰ σύμβολα ἢ τὰς
προτομάς τῶν θεῶν καὶ προσέφεραν φαγητὰ ἀπὸ θυσίαν ἢ
δεῖπνα, τὰ ὅποια ἐγίνοντο συγχρόνως εἰς ὅλην τὴν πόλιν.

Ἑστίας

Ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς λατρείας συ-
νηθίζετο εἰς κρισίμους περιστάσεις
καὶ εἶχε χαρακτῆρα γενικῆς ἰκεσίας.
Διὰ νὰ γνωρίσουν τὴν θέλησιν τῶν
θεῶν, οἱ Ῥωμαῖοι μετεχειρίζοντο τὴν
οἰωνοσκοπίαν. Ἰδιαίτεροι ἱε-
ρεῖς, οἱ λεγόμενοι οἰωνοσκό-
πιοι, παρετήρουν τὸν οὐρανόν, τὴν
πτῆσιν καὶ τὴν φωνὴν τῶν πτηνῶν
ἢ τὰς ἀστραπάς. Πολλάκις συνεβου-
λεύοντο τὰς ἱεράς ὄρνιθας, τὰς
ὁποίας ἔτρεφαν εἰς ἰδιαίτερον κλω-
βόν. Ἐρριπταν τροφήν εἰς τὰ πτηνὰ
καὶ ἀπὸ τὴν ὄρεξιν, μὲ τὴν ὁποίαν
ἔτρωγαν αὐτὴν, ἐμαντεύοντο.

Οἱ σημαντικώτεροι ἱερεῖς τῶν Ῥω-
μαίων ἦσαν οἱ Σάλιοι, ἱερεῖς τοῦ Ἄρεως κυρίως, οἱ ὅποιοι
ἐφύλαττον τὰς 12 ἱεράς ἀσπίδας. Αἱ Ἑστιάδες ἦσαν ἱέρειαι
τῆς θεᾶς Ἑστίας καὶ εἶχαν ἔργον τὴν λατρείαν τῆς θεᾶς καὶ τὴν
τήρησιν τοῦ ἱεροῦ πυρός, τὸ ὅποιον νύκτα καὶ ἡμέραν ἔ-
καιεν εἰς τὸν ναόν.

Μὲ τὸν καιρὸν ἐδημιουργήθησαν καὶ διάφοροι ἱερατικοὶ σύλ-
λογοι, οἱ ὅποιοι ἔργον εἶχαν νὰ διαφωτίζουν τὸν βασιλέα καὶ
τοὺς ὑπάτους περὶ τῶν θρησκευτικῶν τύπων. Σημαντικώτεροι
ἀπὸ τοὺς συλλόγους αὐτοὺς ἦσαν οἱ ποντιφικες καὶ οἱ
οἰωνοσκόποι. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν ποντιφίκων, μέγιστος ἀρ-
χιερεὺς ὀνομαζόμενος, μὲ τὸν καιρὸν ἐγίνεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς ρω-
μαϊκῆς θρησκείας καὶ τὸ ἀξίωμά του ἔθεωρεῖτο ἕνα ἀπὸ τὰ
ἀξιοσεβαστότερα τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'

Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

Ἀπὸ τῆς ἐξισώσεως τῶν δύο τάξεων μέχρι τῆς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀρχίζουν αἱ μεγάλοι κατακτήσεις (300—133 π.Χ.), ἡ Ρώμη διέρχεται μακρὰν περίοδον ἐσωτερικῆς γαλήνης. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ τὸ ρωμαϊκὸν πολίτευμα διαμορφώνεται καὶ λειτουργεῖ κανονικῶς. Ὁ ἱστορικὸς Πόλυβιος, ὁ ὁποῖος ἔζησεν ὡς αἰχμάλωτος εἰς τὴν Ρώμην κατὰ τὸν 2ον αἰῶνα, μᾶς ἔδωκεν ἀκριβῆ περιγραφὴν αὐτοῦ.

Οἱ Ρωμαῖοι ὠνόμαζαν τὸ πολίτευμά των **δημοκρατία**. Θεωρητικῶς κυρίαρχος ἦτο ὁ λαός, κατ' οὐσίαν ὅμως τὴν κυβέρνησιν εἶχαν μόνον οἱ πλούσιοι. Διὰ τοῦτο τὸ πολίτευμα τῆς Ρώμης δύναται νὰ ὀνομασθῇ **ἀριστοκρατικὴ δημοκρατία**.

Αἱ ἐξουσίαι τοῦ ρωμαϊκοῦ πολιτεύματος ἦσαν 1) αἰέκκλησῖαι 2) οἱ ἄρχοντες καὶ 3) ἡ σύγκλητος.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ

Εἰς τὴν Ρώμην ἐδημιουργήθησαν, καθὼς γνωρίζομεν, μετὰ τὸν καιρὸν τρεῖς ἐκκλησίαι 1) φρατρικὴ ἐκκλησία 2) λοχιῖτις καὶ 3) φυλετικὴ.

Ἡ φρατρικὴ ἐκκλησία ἦτο εἰς τοὺς παλαιοὺς χρόνους ἡ συνάθροισις τῶν πατρικίων, ὑφίστατο μόνον ἀπὸ σεβασμὸν πρὸς τὴν παράδοσιν καὶ δὲν εἶχε καμμίαν ἐξουσίαν.

Ἡ λοχιῖτις ἐκκλησία ἦτο, ὅπως εἶπαμεν, ἡ συνάθροισις τοῦ στρατευομένου λαοῦ, ἀποτελεῖτο δηλαδὴ ἀπὸ ὅλους τοὺς ρωμαίους πολίτας, πατρικίους καὶ πληβείους, διηρημένους εἰς 193 λόχους. Οἱ Ρωμαῖοι ἐψήφίζαν ὄχι κατὰ κεφαλὰς, ἀλλὰ κατὰ λόχους, δηλαδὴ ἕκαστος λόχος ἐλάμβανε χωριστὰ ἀποφάσεις καὶ ἡ γνώμη του ἀντεπροσώπευε μίαν ψῆφον. Ἡ λοχιῖτις ἐκκλησία ἐξέλεγε τοὺς ἀνωτέρους ἄρχοντας, ὑπάτους, τιμητάς,

πραίτωρας, καὶ συνήρχετο εἰς τὸ πεδῖον τοῦ Ἄρεως μεταξύ Καπιτωλίου καὶ Ἰανίκλου λόφου.

Ἡ φυλετική, ἡ ὁποία κατ' ἀρχὰς ἦτο συνάθροισις τῶν πληβείων ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῶν δημάρχων, μετὰ τὴν ἐξίσωσιν τῶν τάξεων ἐγινε κοινὴ συνάθροισις ὄλων τῶν Ῥωμαίων, οἱ ὅποιοι συνήρχοντο κατὰ φυλάς. Ὁ Ῥωμαϊκὸς λαὸς εἶχε διαιρεθῆ εἰς φυλάς ἀναλόγως τοῦ τόπου τῆς κατοικίας. Οἱ κοιτοικοῦντες εἰς τὴν πόλιν ἀπετέλεσαν τὰς 4 ἀστικὰς φυλάς, οἱ δὲ διαμένοντες εἰς τὴν ὑπαιθρον τὰς 21 ἀγροτικὰς φυλάς. Καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν αὐτὴν ἐψήφίζαν κατὰ φυλάς. Ἡ φυλετικὴ ἐκκλησία συνήρχετο εἰς τὴν ἀγοράν, ἐξέλεγε τοὺς κατωτέρους ἄρχοντας καὶ ἐψήφισε τοὺς νόμους.

ΟΙ ΑΡΧΟΝΤΕΣ

Αἱ ἐκκλησῖαι εἶχαν κυρίως τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν. Οἱ ἄρχοντες εἶχαν τὴν ἐκτελεστικὴν. Ἐνεκα τῆς πάλης τῶν τάξεων εἰς τὴν Ῥώμην ἐδημιουργήθησαν μὲ τὸν καιρὸν πλῆθος ἀρχόντων.

Οἱ ὕπατοι ἦσαν δύο καὶ εἶχαν κατ' ἀρχὰς ὄλην τὴν ἐξουσίαν τῶν βασιλέων. Ἀλλὰ παρ' ὅλους τοὺς περιορισμούς, τοὺς ὁποίους ὑπέστη ἡ ἀρχὴ αὐτὴ μὲ τὸν καιρὸν, οἱ ὕπατοι διετήρησαν πάντοτε μεγάλην δύναμιν εἰς τὴν πολιτείαν. Ἐν εἰρήνῃ προήδρευαν τῆς συγκλήτου καὶ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας καὶ ἐπέβλεπαν τὴν τήρησιν τῶν νόμων. Ἐν πολέμῳ διενήργουν τὴν στρατολογίαν καὶ εἶχαν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ.

Οἱ τιμηταὶ εἶχαν μεγάλην θέσιν εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν πολιτείαν. Ἦσαν 2 καὶ ἐξελέγοντο κατὰ πενταετίαν διὰ 18-μῆνας. Τὸ ἔργον τῶν τιμητῶν ἦτο σημαντικώτατον.

1) Ἐκαμαν τὴν τίμησιν τῶν πολιτῶν, κατέτασσαν δηλαδὴ αὐτοὺς ἀναλόγως τῆς κατοικίας καὶ περιουσίας εἰς τὰς φυλάς, τὰς τάξεις καὶ τοὺς λόχους. 2) Συνέτασσαν τὸν κατάλογον τῶν συγκλητικῶν, ὠρίζαν δηλαδὴ ποῖοι ἐξ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐχρημάτισαν ἄρχοντες, ἐδικαιοῦντο νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν σύγκλητον καὶ ποῖοι δι' ἀνάρμοστον διαγωγὴν ἔπρεπε νὰ ἐκβληθοῦν ἢ νὰ ἀποκλεισθοῦν ἀπ' αὐτὴν. 3) Συνέτασσαν εἶδος προϋπολογισμοῦ τοῦ

κράτους. 4) Τὸ σπουδαιότερον ἔργον τῶν τιμητῶν ἦτο ἡ ἐπίβλεψις τῶν ἡθῶν. Εἰς τοὺς δεικνύοντας ἀσυμβίβαστον συμπεριφορὰν μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ Ρωμαίου ἐπέβαλλαν τὴν στέρησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων. Διὰ τοῦτο οἱ Ρωμαῖοι ἐσέβοντο καὶ ἐφοβοῦντο πολὺ τοὺς τιμητὰς καὶ ἦτο παροιμιώδης ἡ ἀυστηρότης πολλῶν ἐξ αὐτῶν.

Οἱ **πραίτωρες** ἦσαν δικασταί, στρατηγοὶ καὶ διοικηταὶ ἐπαρχιῶν. Κατ' ἀρχὰς ὑπῆρχεν εἰς πραίτωρ, ὁ ὁποῖος ἐδίκασε τὰς δίκας μεταξὺ τῶν ρωμαίων πολιτῶν καὶ ἐλέγετο ἀστυδικῆς. Βραδύτερον διὰ τὰς ὑποθέσεις τῶν ξένων ὠρίσθη νέος πραίτωρ, ὁ λεγόμενος ξενοδικῆς. Ὅταν ὁμως αἱ ρωμαϊκαὶ στρατιαὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ οἱ δύο ὑπατοὶ δὲν ἐπῆρκον διὰ τὴν διοίκησιν αὐτῶν, ἐξελέγοντο καὶ ἄλλοι πραίτωρες καὶ διοικηταὶ στρατιῶν. Ἀργότερα ἐστέλλοντο ὡς διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν πραίτωρες. Διὰ τοῦτο ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν διαρκῶς ηὔξάνετο.

Οἱ **ταμίαι** ἐπίσης ἦσαν πολλοὶ καὶ εἶχαν τὴν οἰκονομικὴν διαχείρισιν. Δύο ἕμεναν εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἐφύλατταν τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἄλλοι παρηκολούθουν τοὺς ὑπάτους καὶ τοὺς πραιτῶρας εἰς τὰς ἐκστρατείας ἢ εἰς τὴν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν.

Οἱ **ἀγορανόμοι** ἐπέβλεπταν τὸν ἐπισιτισμὸν τῆς Ρώμης, τὴν συντήρησιν τῶν δρόμων καὶ διωργάνων τὰ δημόσια θεάματα.

Οἱ **δημάρχοι**, οἱ ὁποῖοι ἔφθασαν μέχρι τοῦ ἀριθμοῦ τῶν 10, εἶχαν πάντοτε μεγίστην δύναμιν, ἡ ὁποία συνίστατο κυρίως εἰς τὸ veto ἐπὶ τῶν πράξεων τῶν ἀρχόντων καὶ εἰς τὸ ἱερὸν καὶ ἀπαραβίαστον τοῦ προσώπου των. Μόνον ἐπὶ τῶν πράξεων τῶν δικτατῶρων καὶ τῶν τιμητῶν ἤργει τὸ veto τῶν δημάρχων.

Ὁ **δικτάτωρ**, καθὼς γνωρίζομεν, ἦτο ἕκτακτος ἄρχων, ἐκλεγόμενος εἰς μεγάλους ἐξωτερικοὺς ἢ ἐσωτερικοὺς κινδύνους τῆς πολιτείας. Ἀπὸ τὸ τέλος ὁμως τοῦ δευτέρου καρρηγονικοῦ πολέμου οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἐξέλεγαν πλέον δικτάτωρας, ἀλλ' ἀνέθεταν εἰς τοὺς ὑπάτους δικτατωρικὴν ἐξουσίαν.

Ἐκτὸς τῶν τιμητῶν καὶ τῶν δικτατῶρων οἱ ἄρχοντες ἦσαν ἐνιὰ σιοι, ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἦσαν ὑπεύθυνοι, δηλαδή μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἀρχῆς των ἔδιδαν

λόγον. Μερικοί ἐκ τῶν ἀρχόντων εἶχαν ἰδιαίτερα διακριτικὰ σημεῖα. Τοὺς ὑπάτους ἠκολούθουν 12 ρ α β δ ο ὕ χ ο ι, τοὺς πραιτῶρας 6.

Ὅταν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπαρχιῶν ηὐξήθη πολὺ, οἱ Ρωμαῖοι ἐδημιούργησαν νέους ἄρχοντας, ἀναπληρωτὰς τῶν ὑπάτων καὶ πραιτῶρων, τοὺς ὁποίους ὠνόμαζαν ἀνθυπάτους καὶ ἀντιπραιτῶρας.

Ἡ ἐξουσία τοῦ διοικητοῦ τῆς ἐπαρχίας ἦτο πολὺ μεγάλη, διότι ἀντεπροσώπευε τὴν ρωμαϊκὴν ἀρχήν. Ἦτο συγχρόνως στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς διοικητής, δηλαδὴ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, ἀνώτατος δικαστὴς καὶ ἐπόπτης τῆς τάξεως καὶ ἀσφαλείας. Ἐπίσης ἐφρόντιζε διὰ τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων.

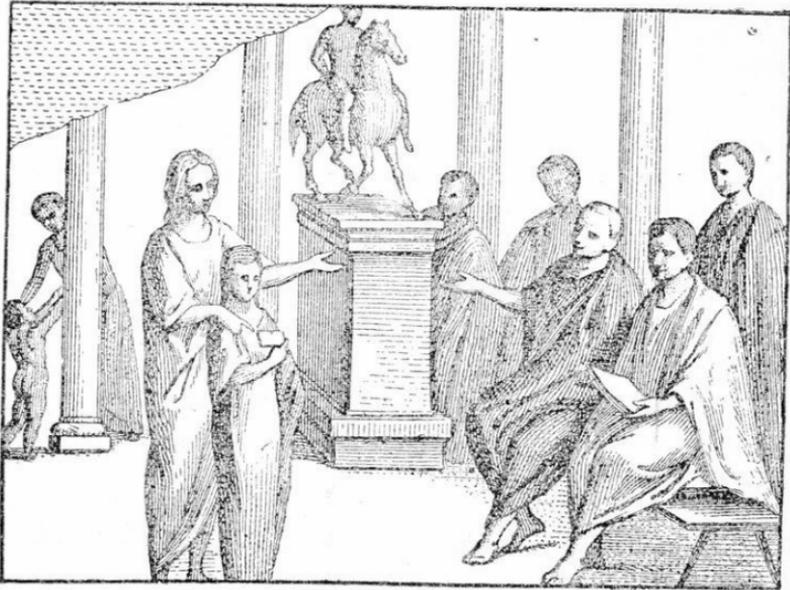
Η ΣΥΓΚΛΗΤΟΣ

Ὅλην τὴν ἐξουσίαν τῆς πολιτείας εἶχε συγκεντρώσει μὲ τὸν καιρὸν ἡ σύγκλητος, ἡ ὁποία μὲ τὴν ἀξιοθαύμαστον σταθερότητα πολλὰκις ἔσωσε τὴν Ρώμην εἰς κρισιμωτάτας στιγμάς. Τὴν σύγκλητον κατήρτιζαν οἱ τιμηταὶ καὶ τὰ μέλη αὐτῆς δὲν ὑπερέβαιναν τὰ 300. Συγκλητικοὶ ἐγίνοντο οἱ χρηματίσαντες ἀνώτεροι ἄρχοντες ἢ δήμαρχοι. Σημαντικὴ ἦτο ἡ ἐξουσία τῆς συγκλήτου εἰς τὰ οἰκονομικά, θρησκευτικὰ καὶ ἐξωτερικὰ ζητήματα. Ὦριζε τοὺς φόρους, διέθετε τὰ χρήματα τοῦ δημοσίου ταμείου, ἐψήφιζε τὰ ἔξοδα καὶ ἐν γένει εἶχε τὴν διαχείρισιν τῶν οἰκονομικῶν, ὅταν δὲν ὑπῆρχαν τιμηταί. Διέτασσε τὰς μεγάλας θρησκευτικὰς τελετάς, τὰς ὁποίας ὑπεδείκνυαν οἱ ἱερεῖς, ἐπέβλεπε τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας καὶ εἶχε τὴν ἐποπτείαν τῆς ἐθνικῆς λατρείας. Ἐδέχετο καὶ ἀπέστελλε πρεσβευτάς, διεπραγματεύετο μὲ ξένα κράτη, ἐπρότεινε τὸν πόλεμον ἢ τὴν εἰρήνην εἰς τὴν ἐκκλησίαν κτλ.

Ἡ σύγκλητος συνήρχετο εἰς ἰδιαίτερον οἶκημα, τὸ β ο υ λ ε υ τ ἤ ρ ι ο ν. Αἱ ἀποφάσεις τῆς συγκλήτου ὠνομάζοντο συγκλητικὰ δόγματα καὶ εἶχαν ἰσχὺν νόμου. Εἰς τοὺς ξένους ἐπροξένει καταπληκτικὴν ἐντύπωσιν ἡ σοβαρότης καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς συγκλήτου.

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Ὅπως ἡ διοίκησις τῆς Ρώμης, τοιοῦτοτρόπως καὶ ὁ ἰδι-

Σκηναί ἀπό τήν ζωήν τῶν παιδιῶν

τοιχογραφία Πομπηίας

Ἡ πρώτη παριστάνει πιθανώτατα μίαν μητέρα, ἡ ὅποια ὀδηγεῖ τήν κόρην της εἰς τὸ σχολεῖον. Ἡ μικρὰ στέκεται μέ δειλίαν καί σεμνότητα. Ἡ δευτέρα παριστάνει σχολεῖον. Ἐνας μαθητῆς τιμωρεῖται μέ ραβδισμούς, ἐνῶ οἱ ἄλλοι κἀήνται φοβισμένοι καί σιωπηλοί.

ωτικὸς βίος διακρίνεται διὰ τὴν τάξιν καὶ τὴν αὐστηρότητα. Τὴν ζωὴν τῆς οἰκογενείας, τὴν γέννησιν, τὸν γάμον, τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων, τὴν κηδεῖαν κλπ. κανονίζει αὐστηρὰ ἔθιμοτυπία.

Ὁ πατὴρ εἶναι ἄρχων τῆς οἰκογενείας μὲ ἀπεριόριστον ἐξουσίαν, τὰ ἄλλα μέλη, ἢ σύζυγος, τὰ τέκνα, οἱ ὑπηρέται ὀφείλουσι ὑπακοῆν εἰς αὐτόν. Αὐτὸς δίδει εἰς τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τὴν ἄδειαν τοῦ γάμου, εἶναι ὁ ἀνώτατος δικαστὴς καὶ ἔχει δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου ἐπ' αὐτῶν.

Ἄλλὰ ἡ ρωμαία οἰκοδέσποινα ἔχει μεγάλην ἐκτίμησιν καὶ ἐπιβολὴν. Αὐτὴ διοικεῖ τὸν οἶκον καὶ διευθύνει τὰς οἰκιακὰς ἐργασίας, συμμερίζεται ὅλας τὰς τιμὰς τοῦ ἀνδρὸς καὶ χαίρει μὲγάλον σεβασμόν.

Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ

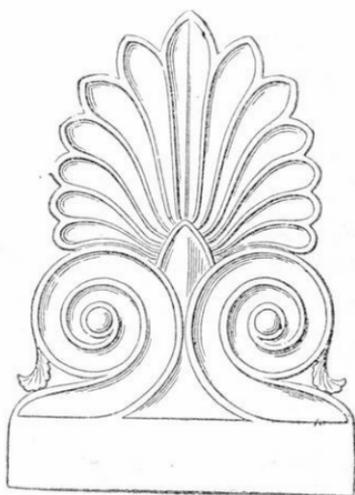
Ἡ γέννησις τέκνου ἦτο μεγάλη χαρὰ εἰς τὴν οἰκογένειαν. Διὰ τοῦτο ὅταν ἐγεννᾶτο παιδίον, ἡ ἐξώθυρα τῆς οἰκίας ἐκοσμεῖτο μὲ ἄνθη. Τὴν ὀγδόην ἡμέραν διὰ τὰ κοράσια καὶ τὴν ἐνάτην διὰ τὰ ἀγόρια ἐγένετο ἡ τελετὴ τοῦ καθαρμοῦ, ἡ ὁποία ἦτο μεγάλη ἑορτὴ τῆς οἰκογενείας. Παρίσταντο ὅλοι οἱ συγγενεῖς καὶ ἔδιδαν τὸ ὄνομα εἰς τὸ νεογέννητον. Οἱ Ρωμαῖοι εἶχαν τρία ὀνόματα, τὸ κύριον, τὸ ὄνομα τοῦ γένους καὶ τὸ ἐπώνυμον. Τοιοῦτοτρόπως τὸ πλήρες ὄνομα τοῦ ρήτορος Κικέρωνος, ἦτο Μάρκος Τύλλιος Κικέρων. Τὰ κοράσια ὠνομάζοντο συνήθως μὲ τὸ ὄνομα τοῦ γένους, π.χ. Τυλλία ὠνομάζετο ἡ κόρη τοῦ Κικέρωνος.

Η ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ

Οἱ Ρωμαῖοι καὶ εἰς τὴν ἀγωγὴν τῶν παιδῶν ἔδωκαν χαρακτηριστικὰ πρακτικόν. Ἀπέβλεπαν τὰ τέκνα των νὰ γίνουσι καλοὶ στρατιῶται, καλοὶ πολῖται καὶ καλοὶ ἄρχοντες. Τὰ σχολεῖα, τὰ ὁποία ἦσαν μικρὰ καὶ συνοικιακά, συνετήρουν συνήθως δοῦλοι ἐγγράμματοι, οἱ ὁποῖοι ἐδίδασκαν ἀνάγνωσιν, γραφὴν καὶ ἀριθμητικὴν καὶ ἐπέβαλλαν εἰς τοὺς μικροὺς μαθητὰς τὴν ἀποστήθισιν γνωμικῶν καὶ νόμων.

Ἀπὸ τὸ 13ον ἔτος τὰ παιδία ἐφοίτων εἰς τὸν γυμνασιακόν, ὁ ὁποῖος ἀνεγίνωσκε καὶ ἡρμήνευε τὰ κείμενα τῶν συγ-

γραφέων καὶ τὴν δωδεκάδελτον. Γενικῶς ὅμως ἡ ἀγωγή τῶν παιδῶν εἰς τὴν Ρώμην μέχρι τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος παρέμεινε στοιχειώδης καὶ μόνον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἤρχισαν οἱ Ρωμαῖοι νὰ αἰσθάνωνται τὴν ἀνάγκην ἀνωτέρας μορφώσεως. Τότε ἰδρύθησαν ρητορικὰ ἰσχυο-λαί, ὅπου οἱ νέοι ἠσκούντο εἰς τὴν ρητορείαν. Ἄλλ' οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἔφθασαν τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν μόρφωσιν. Ἐθεώρουν περὶ τὸν ὅτι δὲν τοὺς ὠφέλει πρακτικῶς καὶ δὲν εἶχαν ἀγάπην πρὸς τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας ὅπως οἱ Ἕλληνες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄

Η ΠΑΛΗ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΚΑΡΧΗΔΟΝΟΣ

ΤΑ ΑΙΤΙΑ

Μὲ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰταλίας ἡ Ρώμη ἔγινε μεγάλη δύναμις καὶ ἤρχισε νὰ ἔχη βλέψεις εἰς τὴν θάλασσαν. Αὐτὸ τὴν ἔφε-
ρεν εἰς σύγκρουσιν μὲ τὸν πλησιέστερον γείτονά της, τὴν
Καρχηδόνα. Ἀφορμὴν εἰς τὴν σύγκρουσιν ἔδωσεν ἡ Σικελία,
τὴν ὁποίαν οἱ Ρωμαῖοι ἔθεώρουν ὡς φυσικὴν προέκτασιν τῆς
ἰταλικῆς χερσονήσου, ἐνῶ διὰ τοὺς Καρχηδονίους ἦτο σπου-
δαία βάσις τοῦ ἀποικιακοῦ των κράτους. Ὁ Πύρρος εἶχε
διακρίνει τὴν μεγάλην σημασίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἡ μεγαλό-
νησος διὰ τοὺς δύο λαούς, καὶ διὰ τοῦτο ὅταν ἔφευγεν ἀπ' αὐ-
τῆν, εἶπε: Τί ὠραῖον πεδῖον ἀγῶνων ἀφίνο-
μεν εἰς τοὺς Ρωμαίους καὶ Καρχηδονίους!
Αἱ ἀντίζηλοι πόλεις ἐπάλαισαν πράγματι περισσότερο ἀπὸ
ἓνα αἰῶνα (264—146) καὶ ἔγιναν τρεῖς μεγάλοι πόλεμοι, οἱ
ὁποῖοι εἰς τὴν ἱστορίαν ὀνομάζονται Καρχηδονικοὶ
πόλεμοι.

Η ΚΑΡΧΗΔΩΝ

Ἡ Καρχηδὼν ἦτο φοινικικὴ ἀποικία τῆς Τύρου καὶ ἰδρύ-
θη περὶ τὸ 800 π.Χ. εἰς τὴν θέσιν τῆς σημερινῆς Τύνιδος. Εἶχε
θέσιν ἐξαιρετον. Εὐρίσκετο ἐπάνω εἰς λόφον εἰς τὸ κέντρον
μιᾶς χερσονήσου καὶ ἀπὸ τὸν ἀσφαλῆ της λιμένα ἐξουσίαζε
τὸ μεταξὺ τῆς Σικελίας καὶ Ἀφρικῆς στενόν, τὸ ὁποῖον ἐνώνει
τὰς δύο μεγάλας λεκάνας τῆς Μεσογείου. Μετὰ τὴν κατασ-
τροφὴν τῆς μητροπόλεως Τύρου ἡ Καρχηδὼν ἐξουσίασεν
ὅλους τοὺς φοινικικοὺς σταθμούς εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰσπα-
νίας, τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Σικελίας, τῆς Σαρδηνίας καὶ τῶν Βα-
λεαρίδων νήσων. Τέλος ἐσχημάτισεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἐκτε-

ταμένον κράτος, ἀφοῦ ὑπέταξε τὰς ἰθαγενεῖς φυλάς μέχρι τῶν Ἡρακλείων στηλῶν καὶ τῶν συνόρων τῆς Αἰγύπτου.

Οἱ Καρχηδόνιοι ἐπλούτησαν ἀπὸ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν, ἐδημιούργησαν ἰσχυρὸν πολεμικὸν στόλον καὶ ἐκόσμησαν τὴν πόλιν τῶν μὲ ὠραιότατα οἰκοδομήματα. Δικαίως ἔλεγαν ὅτι ἡ Καρχηδὼν ἦτο ἡ πλουσιωτέρα πόλις τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ἡ ἰσχυροτέρα ναυτικὴ δύναμις τῶν χρόνων τῆς. Τὸ κράτος ἐκυβέρνην οἱ πλούσιοι ἔμποροι, οἱ ὅποιοι ἐκράτουν τὸν λαὸν μακρὰν τῆς διοικήσεως καὶ τὸν ἐπετήρουν αὐστηρῶς. Τὴν ἐξουσίαν εἶχε κυρίως τὸ συμβούλιον τῶν 100, δηλαδή ἡ **σύγκλητος** τῆς Καρχηδόνος.

Οἱ Καρχηδόνιοι δὲν εἶχαν ἔθνικὸν στρατόν, ἀλλὰ ξένον μισθοφορικόν. Μόνον οἱ ἀξιωματικοὶ ἦσαν καρχηδόνιοι. Ἐστηρίζοντο ὅμως εἰς τὸ πολυπληθές ναυτικὸν τῶν, τὸ ὅποιον ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὰ τελειότερα πλοῖα τῆς ἐποχῆς, ἀπὸ πεντήρεις.

Νόμισμα Καρχηδόνος.
χάλκινον, 4ος αἰών, τέχνη ἑλληνική

1. Κεφαλὴ τῆς θεᾶς τῆς γεωργίας. 2. *Αλογο νομιδικό, λεπτὸ καὶ εὐκίνητο, ποῦ θυμίζει τοὺς ἀραβικοὺς ἵππους τῆς ἐποχῆς μας.

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (264—241)

Ἐφορμὴ καὶ κύριον θέατρον τοῦ πρώτου πολέμου ἦτο ἡ Σικελία. Δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς τὰς λεπτομερείας του, ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι οἱ ἀντίπαλοι ἐπάλασαν μὲ πείσμα 264 23 ἔτη εἰς τὴν ξηρὰν καὶ εἰς τὴν θάλασσαν.

Οἱ Ρωμαῖοι ἐπεκράτησαν εἰς τὴν ξηρὰν καὶ περιώρισαν τοὺς Καρχηδόνιους εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς νήσου. Ἦτο

φανερὸν ὅμως ὅτι ὁ πόλεμος δὲν θὰ ἐτελείωνεν, ἐφόσον οἱ Καρχηδόνιοι ἐξουσίαζαν τὴν θάλασσαν. Οἱ Ρωμαῖοι λοιπὸν κατεσκεύασαν στόλον ἀπὸ 130 πλοῖα καὶ ὁ ὕπατος Γάϊος Δουίλιος ἐνίκησε τοὺς Καρχηδόνιους. Μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτὴν οἱ Ρωμαῖοι ἔλαβαν θάρρος καὶ ἔστειλαν στρατὸν εἰς τὴν Ἀφρικὴν ὑπὸ τὸν ὕπατον **Ρήγουλον**. Ἀλλὰ τὸν μισθοφορικὸν στρατὸν τῆς Καρχηδόνος διωργάνωσεν ὁ ἐξόριστος σπαρτιάτης **Ξάνθιππος** καὶ οἱ ἰθαγενεῖς, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχαν ἐλπίσει οἱ Ρωμαῖοι, δὲν ἐκινήθησαν. Ὁ Ρήγουλος ἐνίκηθη καὶ ἔπεσεν αἰχμάλωτος (255).

Μετὰ τὴν μεγάλην αὐτὴν ἀποτυχίαν τῶν Ρωμαίων ὁ πόλεμος πάλιν περιωρίσθη εἰς τὴν Σικελίαν. Οἱ Καρχηδόνιοι εἶχαν στείλει τὸν δραστήριον στρατηγὸν **Ἀμίλκαν Βάρκαν**, ὁ ὁποῖος ἀντέταξε ζωηρὰν ἀντίστασιν. Τέλος ὅμως οἱ Ρωμαῖοι κατεσκεύασαν νέον στόλον καὶ εἰς τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τῆς Σικελίας κατέστρεψαν τὸν καρχηδονικὸν στόλον (241). Οἱ **241** Καρχηδόνιοι κουρασμένοι ἐζήτησαν εἰρήνην. Παρέδωσαν τὴν Σικελίαν καὶ τὰς περίξ νήσους καὶ ἐπλήρωσαν μεγάλην πολεμικὴν ἀποζημίωσιν (241).

ΜΕΤΑΖΥ ΔΥΟ ΠΟΛΕΜΩΝ

Ἡ εἰρήνην διήρκεσεν 22 ἔτη (241—218) καὶ ἦτο μόνον προσωρινή ἀνακωχή. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτῆς συνέβησαν μερικά ἀξιοσημείωτα γεγονότα.

Ἀμέσως μετὰ τὴν εἰρήνην εἰς τὴν Καρχηδόνα ἐστασίαν οἱ μισθοφόροι καὶ οἱ ἰθαγενεῖς. Οἱ Ρωμαῖοι ἐπωφεληθήσαν ἀπὸ τὸν κίνδυνον, τὸν ὁποῖον διέτρεξε τότε ἡ Καρχηδών, καὶ ἐκυρίευσαν δύο ἄλλας νήσους, τὴν Σαρδηνίαν καὶ τὴν Κορσικήν.

Ὁ ὀνομαστός καὶ γνωστός στρατηγὸς Ἀμίλκας Βάρκας ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς μιᾶς μερίδος, ἡ ὁποία ἤθελε νὰ κάμῃ τὸ πολίτευμα τῆς Καρχηδόνας δημοκρατικόν, νὰ καταρτίσῃ ἐθνικὸν στρατὸν ὅπως καὶ ἡ Ρώμη καὶ νὰ ἐκδικηθοῦν τοὺς Ρωμαίους. Ἡ κυβέρνησις διὰ νὰ τὸν ἀπομακρύνῃ, τὸν ἔστειλεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἐκεῖ ὁ Ἀμίλκας ἐκυρίευσεν τὴν νοτιοανατολικὴν Ἰσπανίαν καὶ ἱδρυσεν ἀληθινὸν κράτος. Τὸ ἔργον του ἐσυνέχισεν ὁ υἱὸς του Ἀννίβας, ὁ ὁποῖος ἦτο προωρισμένος νὰ ἀποκτήσῃ μεγάλην δόξαν.

Οἱ Ρωμαῖοι εἰς τὸ διάστημα αὐτὸ εἶχαν σημαντικὰς ἐπιτυχίας. Ἐκυρίευσαν τὴν Ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν (225—218) ἐκαθάρισαν τὴν Ἀδριατικὴν ἀπὸ τοὺς Ἰλλυριοὺς πειρατὰς καὶ ἔκαμαν συμμάχους τὰς ἑλληνικὰς πόλεις Ἀπολλωνίαν, Ἐπίδαμνον καὶ Κέρκυραν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀνησύχησε πολὺ τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας καὶ ἤρχισαν αἱ πρῶται προστριβαὶ μεταξὺ Μακεδονίας καὶ Ρώμης.

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (218—201)

Ἡ ἀφορμὴ διὰ νέον πόλεμον μεταξὺ Ρώμης καὶ Καρχηδόνος δὲν ἄργησε νὰ δοθῇ. Ὁ Ἀννίβας ἀφοῦ κατέκτησε τὴν Ἰσπανίαν μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἰβηρος, ἐπολιόρησε τὴν πόλιν Ζάκανθαν, ἡ ὁποία ἦτο σύμμαχος τῆς Ρώμης. Οἱ Ρωμαῖοι ἠθέλησαν νὰ προστατεύσουν τὴν πόλιν, ἀλλ' ὁ Ἀννίβας ἀπέκρουσε τὴν ρωμαϊκὴν ἀνάμειξιν καὶ ἐκυρίευσεν τὴν πόλιν μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν (219). Ὁ πόλεμος τότε ἐκηρύχθη τὸ 218. Ὁ δεῦτερος καρχηδονικὸς πόλεμος εἶναι ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους καὶ δραματικωτέρους τῆς ἱστορίας.

218

Ο ANNIBΑΣ

Ἦρως τοῦ μεγάλου αὐτοῦ πολέμου εἶναι ὁ Ἀννίβας. Ἐγεννήθη τὸ 247 καὶ ἐξεπαιδεύθη ὑπὸ τοῦ πατρός του, ὁ ὅποιος τοῦ ἐνέπνευσεν ἄσπονδον μῖσος κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Εἰς πολὺ μικρὰν ἡλικίαν ἦλθεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ ὑπηρετήσεν ὡς ἀξιωματικὸς μέχρι τοῦ 221, ὅποτε ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ στρατηγός.

Ἀννίβας

μαρμαρίνη προτομή—Νεάπολις

Ἡ ἀνωτέρω προτομή ὑποθέτουσιν ὅτι παριστάνει τὸν Ἀννίβαν. Τὸ πρόσωπον, τριγυρισμένον ἀπὸ κοντὴν γενειάδα, εἶναι ἐκφραστικόν.

Ἡ φύσις εἶχε προικῆσει τὸν Ἀννίβαν μὲ ἔξαιρετικά προτερήματα. Ἦτο τολμηρὸς εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις καὶ ψυχραίμος εἰς τοὺς κινδύνους καὶ διὰ τοῦτο ἐκέρδισε τὴν λατρείαν καὶ ἀφοσίωσιν τοῦ στρατοῦ. Ἀκαταπόνητος εἰς τοὺς κόπους, εἰς τὴν ἀϋπνίαν καὶ εἰς τὰς στερήσεις συνεμερίζετο ὅλας τὰς περιπετείας τῶν στρατιωτῶν του καὶ πρῶτος ἔδιδε τὸ παράδειγμα αὐστηρᾶς στρατιωτικῆς ἀγωγῆς. Διὰ τοῦτο ἐγοήτευσεν τοὺς στρατιώτας του καὶ τοὺς ἔσυρεν ὅπου ἤθελεν.

Ἄλλ' ὁ Ἄννιβας εἶχε κυρίως τὰ προσόντα μεγάλου στρατηγοῦ. Ἦξευρε νὰ παρασύρη τὸν ἐχθρὸν ὅπου ἤθελεν, ἐλάμβανε καὶ ἐξετέλει μὲ ταχύτητα καταπληκτικὴν τὰς πλέον τολμηρὰς ἀποφάσεις, ποτὲ δὲν ἔχανε τὸ θάρρος του καὶ εἰς τὰς δυσμενεῖας τῆς τύχης συνήθιζε νὰ ὑπομένῃ. Ὑπῆρξεν ἀπὸ τοὺς ἀξιολογωτέρους πολεμιστὰς τῆς ἀρχαιότητος συγκεντρῶντων τὴν πονηρίαν τοῦ Φιλίππου καὶ τὴν ἀνδρείαν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Θεωρεῖται ἓνας ἀπὸ τοὺς μεγίστους στρατηγούς ὄλων τῶν χρόνων.

Η ΔΙΑΒΑΣΙΣ ΤΩΝ ΑΛΠΕΩΝ

Ὁ Ἄννιβας ἐσκέφθη νὰ μεταφέρῃ τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἰταλίαν. Τὴν ἀνοιξιν τοῦ 218 ἐπέρασε τὸν Ἰβηρα, τὰ Πυρρηναῖα καὶ ἔφθασεν εἰς τὸν Ροδανὸν ποταμὸν μὲ ἀξιόλογον στρατὸν ἀπὸ 50 χιλ. πεζοὺς καὶ 9 χιλ. ἵππεις. Περίπου 40 πολεμικοὶ ἐλέφαντες παρηκολούθουν τὸ στράτευμα, διὰ νὰ χρησιμεύουν ὡς προχώματα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, νὰ διασποῦν τὰς τάξεις του καὶ τέλος διὰ νὰ θραύουν μὲ τὸν ὄγκον τοῦ σώματός των τὸ ρεῦμα τῶν ποταμῶν καὶ νὰ διευκολύνουν τὴν διάβασιν. Κατόπιν ὁ Ἄννιβας ἐπέρασε τὸν Ροδανὸν καὶ

τόν Ὀκτώβριον εὐρίσκετο εἰς τὰ ὄροπέδια τῶν Ἄλπεων. Ἄπο τόν σημερινόν μικρόν ἅγιον Βερνάρδον, καθὼς ὑποθέτουν, ὁ καρχηδονικὸς στρατὸς κατόπιν ἀπεριγράπτων δυσκολιῶν κατέβη εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὑπέστη ὅμως τρομερὰς ἀπωλείας καὶ ἔμειναν μόνον 20 χιλ. πεζοί, 5 χιλ. ἵππεις καὶ 20 ἑλέφαντες.

ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΝΙΚΑΙ

Ὁ ὕπατος Κορνήλιος Σκιπίων ἐνόμιζε τὸν Ἀννίβαν ἐξητλημένον καὶ ἔσπευσε νὰ τὸν συναντήσῃ, ἀλλ' ἠττήθη παρὰ τὸν παραπτόταμον τοῦ Πάδου Τίκινο. Εἰς δευτέραν μάχην εἰς τὸν παραπτόταμον Τρεβιάν ὁ Ἀννίβας ἐπέφερε τελείαν καταστροφὴν εἰς τὸν ρωμαϊκὸν στρατὸν (Δεκεμβ. 218). Αἱ νῖκαι αὐταὶ περιέβαλαν μὲ δόξαν τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀννίβα. Ὁλη ἡ ἄνω Ἰταλία προσεχώρησεν εἰς αὐτὸν καὶ 20 χιλ. Γαλάται ἐνίσχυσαν τὸν στρατὸν του.

Οἱ Ρωμαῖοι ἐπεχείρησαν μὲ δύο νέας στρατιάς νὰ ἐμποδίσουν τὴν κάθοδον τοῦ Ἀννίβα εἰς τὴν μέσην Ἰταλίαν. Ἀλλ' ὁ καρχηδόνιος στρατηλάτης ἐπέρασε τὰ Ἀπέννινα ἀπὸ ἄλλα σημεῖα καὶ εὐρέθη εἰς τὰ νῶτα τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ. Ὁ ὕπατος Φλαμίνιος παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ πονηροῦ ἀφρικανοῦ εἰς τὸ στενὸν μεταξύ τῆς λίμνης Τρασιμένης καὶ τῶν παρακειμένων λοφίσκων καὶ μὲ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ στρατοῦ του κατεστράφη (217). Περίπου 15 χιλ. στρατιῶται ἐφονεύθησαν χωρὶς νὰ προφθάσουν νὰ παραταχθοῦν εἰς μάχην.

ΦΑΒΙΟΣ

Ὁ δρόμος πρὸς τὴν Ρώμην ἦτο ἀνοικτός. Ἀλλ' ὁ Ἀννίβας δὲν ἔθεώρησε φρόνιμον νὰ βαδίσῃ ἐναντίον αὐτῆς ὅπως πρὸ 70 περίπου ἐτῶν καὶ ὁ Πύρρος. Ἦθελε πρῶτον νὰ ἀπογυμνώσῃ αὐτὴν ἀπὸ τοὺς συμμάχους της. Ἐπέρασε λοιπὸν τὸ ὄρεινὸν Σάμνιον καὶ κατέβη εἰς τὴν Καμπανίαν διὰ νὰ κυριεύσῃ τὴν Καπύην, σπουδαιοτάτην θέσιν διὰ τὰς ἐπιχειρήσεις του. Ἐν τῷ μεταξύ εἰς τὴν Ρώμην ἐγίνοντο σοβαραὶ προετοιμασίαι. Ἐστρατολόγησαν νέον στρατὸν καὶ διώρισαν δικτάτωρα τὸν Φάβιον, ὁ ὁποῖος ἐφήρμοσε νέαν τα-

κτικήν. Ἀπέφευγε νὰ δώσῃ μάχην καὶ παρηκολούθει τὸν ἐχθρὸν προσπαθῶν νὰ τὸν ἐξαντλήσῃ μὲ αἰφνιδιαστικὰς ἐπιθέσεις καὶ μικροσυμπλοκάς. Διὰ τὴν τακτικὴν αὐτὴν ὠνομάσθη ὁ Φάβιος μελλήτης.

ΚΑΝΝΑΙ (216)

Τὸ σχέδιον ὅμως τοῦ συνετοῦ δικτάτωρος δὲν ἤρρεσεν εἰς τοὺς Ρωμαίους καὶ προπάντων εἰς τοὺς συμμάχους Ἰταλοὺς, οἱ ὅποιοι ὑπέφεραν ἀπὸ τὰς καταστροφὰς τῶν Καρχηδονίων. Διὰ τοῦτο τὸ ἐπόμενον ἔτος οἱ Ρωμαῖοι ἔπαυσαν τὸν δικτάτωρα καὶ διώρισαν πάλιν δύο ὑπάτους, τὸν **Αἰμίλιον Παῦλον** καὶ τὸν **Τερέντιον Βάρρωνα**, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνέθεσαν τὴν διοίκησιν τοῦ νέου μεγάλου στρατοῦ.

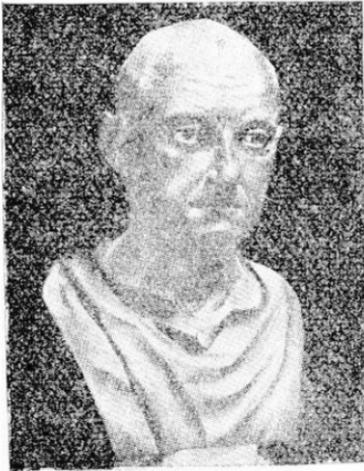
Οἱ ὕπατοι ὠδήγησαν τὸν ρωμαϊκὸν στρατὸν εἰς τὴν καταστροφὴν. Ἡ μοιραία σύγκρουσις ἐγίνε τὴν 2 Αὐγούστου 216 εἰς τὴν ἀμμώδη πεδιάδα τῆς Ἀπουλίας πλησίον τῆς πόλεως Κάνναι. Ἡ μάχη αὐτὴ εἶναι κλασσικὸν παράδειγμα κυκλώσεως διὰ τῶν πτερύγων καὶ τὸ ἀριστούργημα τῆς τακτικῆς τοῦ Ἀννίβα. Ἐπύκνωσε τὰς πτέρυγας καὶ ἠραίωσε τὸ κέντρον, ἐνῶ οἱ Ρωμαῖοι εἶχαν κάμει τὸ ἀντίθετον. Ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς περιεκυκλώθη καὶ ἔπαθε τρομερὰν καταστροφὴν. Τὸ ἥμισυ σχεδὸν ἐσφάγη, σημαντικὸν μέρος ἠχμαλωτίσθη καὶ μόλις 15 χιλ. ἐσώθησαν ὑπὸ τὸν Βάρρωνα. Ὁ Αἰμ. Παῦλος καὶ σχεδὸν ὅλοι οἱ ἀξιωματικοὶ ἔπεσαν εἰς τὸ πεδίου τῆς μάχης.

Αἱ συνέπειαι τῆς νίκης ἦσαν σοβαρώταται. Αἱ πόλεις τῆς κάτω Ἰταλίας παρεδόθησαν, ἡ Καπύη ἤνοιξε τὰς πύλας εἰς τὸν νικητὴν. Ὁ Φίλιππος τῆς Μακεδονίας ἔκλεισε συμμαχίαν μὲ τὸν Ἀννίβαν καὶ οἱ Συρακοῦσαι συνετάχθησαν μὲ τοὺς Καρχηδονίους. Ὁ Ἀννίβας διεχέμασεν εἰς τὴν Καπύην.

ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΗΣ ΤΥΧΗΣ

Παρ' ὅλας ὅμως τὰς ἐπιτυχίας του ὁ Ἀννίβας δὲν κατάρθωσε νὰ ἐξεγείρῃ τὰς πόλεις τῆς μέσης Ἰταλίας κατὰ τῶν Ρωμαίων. Οἱ Ρωμαῖοι ἀντιθέτως δὲν ἔχασαν τὸ θάρρος των, ἐδιηλασίασαν τὰς προσπάθειάς των καὶ ἐπολιόρκησαν τὸ ὄρμητῆριον τοῦ Ἀννίβα, τὴν Καπύην. Ὁ Ἀννίβας πρὸς ἀν-

ἀντιπερισπασμὸν ἔκαμε τότε τὴν περίφημον πορείαν κατὰ τῆς Ρώμης, τὴν ὁποίαν ἐπλησίασε μέχρις ἑνὸς μιλίου (Hannibal ante portas). Ἄλλ' ὁ ἀντιπερισπασμὸς ἀπέτυχε καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἐκυρίευσαν τὴν Καπύην, τὴν ὁποίαν ἐτιμώρησαν σκληρότατα.

Σκιπίων Ἀφρικανὸς

χαλκίνη προτομή 2ου αἰῶνος-Νεάπολις

Ἐπίσης ὑποθέτουν ὅτι ἡ προτομή αὐτὴ παριστάνει τὸν νικητὴν τοῦ Ἀννίβα. Ὁ περίφημος στρατηγὸς εἰκονίζεται γέρον ἤδη. Αἱ γραμμαὶ τοῦ προσώπου εἶναι λεπταί, τὸ βλέμμα βαθύ, ἡ φυσιογνωμία στοχαστική, ἀλλὰ συγχρόνως ψυχρά.

Εἰς τὴν Σικελίαν οἱ Ρωμαῖοι εἶχαν μεγάλην ἐπιτυχίαν. Κατάρθωσαν νὰ κυριεύσουν τὰς Συρακούσας παρὰ τὴν πεισματώδη ἀντίστασιν τῶν κατοίκων καὶ τὰ μηχανικὰ μέσα τοῦ περιφήμου μαθηματικοῦ Ἀρχιμήδους, ὁ ὁποῖος μὲ τὰς ἐφευρέσεις του ἔκαμε τὰ ρωμαϊκὰ πλοῖα καὶ ἐματαίωνε τὰ σχέδια τῶν πολιορκητῶν (212). Τὸν Φίλιππον τῆς Μακεδονίας ἠμπόδισαν μὲ πλοῖα νὰ στείλῃ βοήθειαν εἰς τὸν Ἀννίβαν.

Ἄλλ' ἡ κρίσις τοῦ μεγάλου πολέμου ἤρχισε νὰ φαίνεται κυρίως εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ὁ νεαρὸς στρατηγὸς Πόπλιος Κορνήλιος Σκιπίων, υἱὸς τοῦ Σκιπίωνος, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν ἤτταν του εἰς τὸν

Τρεβίαν εἶχε μεταφέρει τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἰσπανίαν, κατάρθωσε τὸ 209 νὰ κυριεύσῃ τὴν πρωτεύουσαν τῶν Καρχηδονίων Καρθαγένην καὶ ν' ἀποκτήσῃ φήμην μεγάλην. Τὴν Ἰσπανίαν τότε ἐκυβέρνηα ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἀννίβα Ἀσδρούβας, ὁ ὁποῖος ἔσπευσε νὰ φέρῃ ἐπικουρίαν εἰς τὸν ἀδελφόν του εἰς τὴν Ἰταλίαν. Οἱ Ρωμαῖοι ὅμως συνεκέντρωσαν ὅλας τὰς δυνάμεις ἐναντίον του καὶ εἰς τὸν μικρὸν ποταμὸν Μέταυρον, νοτίως τοῦ Ρουβίκωνος, κατέστρεψαν ἕξ ὀλοκλήρου τὸν στρατὸν του (207). Ὁ ἴδιος ὁ Ἀσδρούβας ἐφονεύθη. Ὁ Ἀννίβας περιῆλθεν εἰς δύσκολον θέσιν. Ἡ κυβέρ-

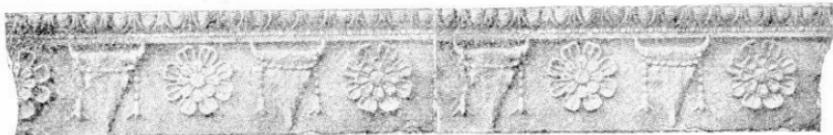
νηζις τῆς Καρχηδόνας, τὴν ὁποίαν κατεῖχαν οἱ ἀντιπολιτευόμενοι, ἄφησαν εἰς τὴν τύχην του τὸν μέγαν στρατηλάτην εἰς ὄλον αὐτὸ τὸ διάστημα. Ἄφοῦ τέλος δὲν κατώρθωσε νὰ λάβῃ ἐνισχύσεις καὶ ἀπὸ τὸν ἀδελφόν του, ἦλθεν εἰς δυσκολωτάτην θέσιν καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν Βρουττίαν.

Η ΠΑΡΑ ΤΗΝ ZAMAN MAXH—Η ΕΙΡΗΝΗ

Οἱ Ρωμαῖοι παρακινούμενοι τότε ἀπὸ τὸν Σκιπίωνα, τὸν νικητὴν τῆς Ἰσπανίας, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ μεταξῷ εἶχεν ἐπιστρέφει εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἔγινεν ὕπατος εἰς ἡλικίαν 30 ἐτῶν, ἀπεράσισαν νὰ μεταφέρουν τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Τὴν τολμηρὰν ἐπιχείρησιν ἀνέλαβεν ὁ ἴδιος ὁ Σκιπίων. Τὸ 204 ἀπεβιβάσθη βορείως τῆς Καρχηδόνας πλησίον τῆς πόλεως Ὑτίκης καὶ ἔλαβεν ὡς σύμμαχον τὸν βασιλέα τῆς Νουμιδίας Μασσανάσην.

Οἱ Καρχηδόνιοι ἠναγκάσθησαν νὰ προσκαλέσουν τὸν Ἀννίβαν. Ἡ κρίσιμος μάχη ἐδόθη πλησίον τῆς Ζάμας εἰς τὴν κεντρικὴν Τύνιδα (σημ. Naragara) τὸ 202. Οἱ Καρχηδόνιοι ἔπαθαν τόσῃν καταστροφῇ, ὥστε ὁ Ἀννίβας τοὺς συνεβούλευσε νὰ κλείσουν εἰρήνην καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὰ κτήματά του.

Ἡ εἰρήνην ὑπεγράφη τὸ 201 μὲ ὄρους βαρυτάτους. Οἱ Καρχηδόνιοι παρέδωσαν ὄλον τὸν πολεμικὸν στόλον ἐκτὸς 10 πλοίων, παρεχώρησαν ὅλας τὰς ἔξω τῆς Ἀφρικῆς κτήσεις, ὁ Μασσανάσης ἀνεγνωρίσθη ἀνεξάρτητος βασιλεὺς τῆς Νουμιδίας, ἀνέλαβαν νὰ πληρώσουν εἰς διάστημα 50 ἐτῶν πολεμικὴν ἀποζημίωσιν 10 χιλ. τάλαντα (50 ἑκατ. χρυσῶν δραχμῶν) καὶ δὲν εἶχαν δικαίωμα νὰ ἐπιχειροῦν πόλεμον χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν τῆς Ρώμης. Οἱ Ρωμαῖοι ἔδωσαν εἰς τὸν Σκιπίωνα τὴν τιμητικὴν προσωνυμίαν Ἀφρικανός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ΄

ΑΙ ΜΕΓΑΛΑΙ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ

✓ Η ΝΕΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΙΣ

Ὁ πόλεμος πρὸς τοὺς Καρχηδονίους ἦτο ἀκόμη πόλεμος ἔθνικὸς διὰ τὴν Ρώμην, δηλαδὴ ἀγὼν διὰ τὴν ὑπαρξίν της. Ἄλλ' οἱ Ρωμαῖοι ἀφοῦ ἐνίκησαν τοὺς Καρχηδονίους καὶ ἐκυριάρχησαν εἰς τὴν δυτικὴν Μεσόγειον, ἀπέκτησαν συνείδησιν τῆς ὑπεροχῆς των καὶ ἀπὸ τότε ζητοῦν νὰ ἐπικρατήσουν εἰς ὅλας τὰς διευθύνσεις καὶ νὰ κανονίσουν τὴν πολιτικὴν τῶν γειτονικῶν κρατῶν κατὰ τὸ συμφέρον των. Ἐπειδὴ δὲ παρετήρησαν τὴν ἀδυναμίαν τῶν μεγάλων κρατῶν τῆς ἐποχῆς των, ἀποκτοῦν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ὑποτάξουν καὶ νὰ προσαρτήσουν τὰς χώρας αὐτῶν. Τοιοῦτοτρόπως δίδεται ἐλεύθερον στάδιον εἰς τὴν κατακτητικὴν ὁρμὴν τῶν Ρωμαίων, εἰς τὸν ρωμαϊκὸν ἰμπεριαλισμὸν, ὅπως λέγουν, καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος ἡ Ρώμη ὑποτάσσει ὅλας τὰς περὶ τὴν Μεσόγειον χώρας.

ΑΝΑΜΕΙΞΙΣ ΕΙΣ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Ἀμέσως μετὰ τὸ τέλος τοῦ β' καρχηδονικοῦ πολέμου ἡ Ρώμη ἀναμειγνύεται εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς. Εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἡ Ἀνατολὴ παρουσιάζει τὴν ἐξῆς εἰκόνα.

Ἡ **Μακεδονία**, εἰς τὴν ὁποίαν βασιλεύουν οἱ Ἀντιγονίδαι, εἶναι κράτος ἄρκετὰ ἰσχυρόν. Ὁ βασιλεὺς **Φίλιππος Ε'** (220-179) ἀναδιωργάνωσε τὸ κράτος του, προσπαθεῖ νὰ κυριαρχήσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, νὰ ἀπομακρύνῃ τοὺς Ρωμαίους ἀπὸ τὰ ἰλλυρικὰ παράλια καὶ νὰ ἰδρύσῃ ἰσχυρὰν μοναρχίαν. Ἡ **Συρία**, τὴν ὁποίαν κυβερνοῦν οἱ Σελευκίδαι, εἶναι κρά-

τος πολὺ ἐκτεταμένον. Ὁ Ἄντιοχος Γ' ὁ μέγας (222—187), σύγχρονος τοῦ Φιλίππου, κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ τὰς ἀσιατικὰς κτήσεις μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ, εἶχε πλοῦτον καὶ δύναμιν καὶ ἐθεωρεῖτο ὁ ἰσχυρότερος μονάρχης τῆς Ἀνατολῆς.

Ἡ Αἴγυπτος, εἰς τὴν ὁποίαν ἐβασίλευαν οἱ Πτολεμαῖοι, εὑρίσκετο εἰς παρακμὴν. Οἱ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ἐκυβέρνων τὸ κράτος, ἀπετέλουν μικρὰν μειονότητα, μισητὴν εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς, καὶ οἱ διαρκεῖς πόλεμοι πρὸς τοὺς Σελευκίδας ἐξηντλήσαν τὰς δυνάμεις τοῦ κράτους.

Τὸ βασίλειον τῆς Περγᾶμου ἦτο μικρόν, ἀλλὰ συγκεντρω-

Φίλιππος Ε'
ἀπὸ ἑνα νόμισμα

μένον καὶ καλῶς ὀργανωμένον. Σπουδαία ναυτικὴ δύναμις ἦτο κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἡ Δημοκρατία τῆς Ρόδου, ἡ ὁποία εἶχε γίνῃ σημαντικὸν κέντρον ἐμπορίου καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως.

Ἡ Ἑλλάς κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς εὑρίσκετο εἰς τελείαν ἀναρχίαν. Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ ἔριδες ἐλυμαίνοντο αὐτὴν. Αἱ δύο συμπολιτεῖαι, Ἀχαϊκὴ καὶ Αἰτωλική, ἐξηντλήθησαν εἰς ἐμφυλίους πολέμους καὶ δὲν ἀπετέλουν δύναμιν σοβαράν.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ (200—197)

Διηρημένη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ ἐξηντλημένη ἡ Ἀνατολή δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἀναχαιτίσῃ τοὺς Ρωμαίους, οἱ ὁ-

ποῖοι προσβάλλουν πρῶτον τὴν Μακεδονίαν. Ὁ Φίλιππος Ε' καὶ ὁ Ἀντίοχος Γ' εἶχαν συνεννοηθῆ νὰ διαμοιράσουν τὰς ἀποικιακὰς κτήσεις τῆς Αἰγύπτου. Ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας διεβίβασε στρατὸν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἄλλ' αἱ δύο μικρασιατικαὶ δυνάμεις, Πέργαμος καὶ Ρόδος, ἐζήτησαν τὴν μεσολάβησιν τῶν Ρωμαίων καὶ ἡ σύγκλητος, ἡ ὁποία ἤθελε νὰ τιμωρήσῃ τὸν σύμμαχον τοῦ Ἀννίβα Φίλιππον Ε', ἀπήτησε τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν μακεδονικῶν στρατευμάτων ἀπὸ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ὁ Φίλιππος ἠρνήθη καὶ ἡ Ρώμη ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατ' αὐτοῦ (200).

Οἱ Ρωμαῖοι ἤρχισαν μὲ ὀλίγην ὄρεξιν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Μακεδονίας. Ἐξήρχοντο ἐξηντλημένοι ἀπὸ τὸν τραχὺν ἀγῶνα πρὸς τὸν Ἀννίβαν καὶ μόλις πρὸ ἑνὸς ἔτους εἶχαν κλείσει εἰρήνην πρὸς τὴν Καρχηδόνα. Ὁ στρατὸς των ἀποβίβασθεις εἰς τὴν Ἀπολλωνίαν τῆς Ἠπείρου δὲν κατῴρθωσεν ἐπὶ δύο ἔτη νὰ προχωρήσῃ ἀπὸ τὴν παραλίαν, ὅπου περιώρισεν αὐτὸν ὁ Φίλιππος. Ἀλλὰ τὸ θέρος τοῦ 198 ὁ νεαρὸς ὑπάτος **Φλαμινῖνος** ἐπανέλαβε τὴν ἐπίθεσιν ἀπὸ τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀφού ποταμοῦ (Ἀλβανία) καὶ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἐπροχώρησε μέχρι τῆς Κορίνθου καὶ προσείλκυσε πολλὰς ἑλληνικὰς πόλεις καὶ τὴν Αἰτωλικὴν συμπολιτείαν.

Τὸ θέρος τοῦ 197 ἐδόθη ἡ ἀποφασιστικὴ μάχη εἰς τὴν θέσιν Κ υ ν ὀ ς κ ε φ α λ α ἰ τῆς Θεσσαλίας, μεταξύ Λαρίσης καὶ Φαρσάλου. Ἐκεῖ αἱ ρωμαϊκαὶ λεγεῶνες συνέτριψαν τὴν μακεδονικὴν φάλαγγα. Εἰς τὴν νίκην συνετέλεσε πολὺ τὸ ἵππικὸν τῶν Αἰτωλῶν. Ὁ Φίλιππος ὑπεχρέωθη νὰ ἐκκενώσῃ τὰς πόλεις τῆς Ἰλλυρίας καὶ τὰς ὄχυρὰς θέσεις, τὰς ὁποίας **197** κατεῖχεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν Ἑλλησποντον, καὶ νὰ πληρώσῃ χίλια τάλαντα ὡς πολεμικὴν ἀποζημίωσιν.

Μετὰ τὴν νίκην ὁ Φλαμινῖνος κατῆλθεν εἰς Κόρινθον (196), ὅπου ἐτελοῦντο τὰ Ἴσθμια. Ἐκεῖ ἐν μέσῳ ἀπεριγράπτου ἐνθούσιασμοῦ ἐκήρυξε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Δι' αὐτοῦ τοῦ μέσου οἱ Ρωμαῖοι κατῴρθωσαν μὲ τὴν γνωστὴν διπλωματικὴν ἱκανότητα νὰ χωρίσουν τὴν Ἑλλάδα εἰς ἀναρίθμητα μικρὰ κρατίδια καὶ νὰ τὴν καταστήσουν ἀνίκανον δι' ἄμυναν.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΤΙΟΧΟΥ (192—190)

Ὁ Ἀντίοχος Γ' ἐφάνη ἀδιάφορος διὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἄλλοτε συμμάχου του Φιλίππου καὶ ἠθέλησε μᾶλλον νὰ ἐπωφεληθῆ ἀπὸ τὴν δυστυχίαν του. Κατέλαβε τὰς κτήσεις τοῦ Πτολεμαίου εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τὸ 196 ἐπέρασε τὸν Ἑλλησποντον καὶ ἔγινε κύριος τῆς Θράκης. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Αἰτωλοὶ εἶχαν δυσαρεστηθῆ κατὰ τῶν Ρωμαίων, διότι δὲν ὠφελήθησαν ὅσον ἠλπιζαν ἀπὸ τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Φιλίππου.

Ἀντίοχος Γ'

μαρμαρινὴ προτομὴ—Παρίσιοι, Λουβρον

Συνενοήθησαν λοιπὸν μὲ τὸν Ἀντίοχον. Ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας ἤρχισε τότε νὰ κάμνη προετοιμασίας, διὰ νὰ προσβάλλῃ τοὺς Ρωμαίους. Εἰς τὰ σχέδιά του τὸν ἐνεθάρρυνε πολὺ ὁ Ἀννίβας, ὁ ὁποῖος εἶχε καταφύγει εἰς τὴν αὐλήν του. Τὸ 192 ὁ Ἀντίοχος ἀπεβίβασε 10 χιλ. στρατὸν εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Οἱ Ρωμαῖοι τότε ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατ' αὐτοῦ. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ρώμη ἤρχето εἰς σύγκρουσιν μὲ τὴν δευτέραν μεγάλην δύναμιν τῆς Ἀνατολῆς. Ἄλλ' ὁ Ἀντίοχος διεξήγαγεν ἀδεξιῶς τὸν πόλεμον καὶ δὲν ἠκολούθησε τὸ σχέδιον τοῦ Ἀννίβα.

Ἀντιθέτως οἱ Ρωμαῖοι κατώρθωσαν νὰ σχηματίσουν ἰσχυρὰν συμμαχίαν προσελκύσαντες τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν, τὸν Εὐμένη τῆς Περγάμου καὶ τὴν Ρόδον. Καὶ αὐτὸς ὁ Φίλιππος τῆς Μακεδονίας ἐτάχθη μὲ τὸ μέρος των. Τοιοῦτοτρόπως ἐδιχάζετο πάλιν ὁ ἑλληνισμὸς καὶ ἔχανε διὰ παντὸς τὴν εὐκαιρίαν νὰ σώσῃ τὴν ἐλευθερίαν του. Ὁ Ἀντίοχος ἀπεκρούσθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἀποσυρθῆ εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐνῶ οἱ σύμμαχοί του Αἰτωλοὶ ἐζήτησαν ἀνακωχὴν.

Οἱ Ρωμαῖοι διεβίβασαν ἰσχυρὸν στρατὸν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ὑπὸ τὸν Λεύκιον Σκιπίωνα, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχαν δώσει ὡς σύμβουλον τὸν ἀδελφόν του Σκιπίωνα τὸν Ἀφρικανόν. Τὸ 190 ἐδόθη ἀποφασιστικὴ μάχη εἰς τὴν Μαγνησίαν, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Σιπύλου πλησίον τῆς Σμύρνης. Ὁ Ἀντίοχος ἠττήθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ συνάψῃ εἰρήνην ταπεινωτικὴν. Ἐξεκένωσε τὴν Μ. Ἀσίαν, ὑπεχρεώθη νὰ μὴ διατηρῆ πολεμικοὺς ἐλέφαντας καὶ στόλον πλέον τῶν 10 πλοίων καὶ ἐπλήρωσεν ἀποζημίωσιν 15 χιλ. τάλαντα. Πρὸς τούτοις ὑπεχρεώθη νὰ παραδώσῃ τὸν Ἀννίβαν. Ὁ Ἀννίβας κατέφυγε τότε εἰς τὸν βασιλέα τῆς Βιθυνίας Προυσίαν. Ἄλλ' οἱ Ρωμαῖοι κατεδίωξαν καὶ ἐκεῖ τὸν καρχηδόνιον στρατηλάτην, ὁ ὁποῖος κινδυνεύων νὰ πέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν ἔπιε δηλητήριον καὶ ἑτερμάτισε τὸν βίον.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΠΕΡΣΕΩΣ (171–168)

Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ρώμη ἀπέβαινε πανίσχυρος εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῶν γεγονότων αὐτῶν ἔγινε βαθεῖα μεταβολὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ δημοκρατικοὶ ὄλων τῶν πόλεων καὶ οἱ φίλοι τῆς ἀνεξαρτησίας ἦσαν κατὰ τῶν Ρωμαίων καὶ ἐστήριζαν τὰς ἐλπίδας των εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὴν τελευταίαν δύναμιν, ἡ ὁποία ἀπέμενε εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Πράγματι ὁ Φίλιππος Ε' ἀπὸ τὴν ἐπομένην τῆς ἡττης εἰργάζετο δραστηρίως διὰ τὴν ἐκδίκησιν καὶ ἐπωφεληθεὶς τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Ἀντιόχου ἐνέτεινε τὰς προπαρασκευάς.

Τὸ 179 ἀπέθανεν ὁ Φίλιππος καὶ ἦλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ υἱὸς του Περσεύς, ὁ ὁποῖος ἐκληρονόμησεν ἀπὸ τὸν πατέρα του τὸ μῖσος κατὰ τῶν Ρωμαίων καὶ ἐτοιμάζετο μὲ μεγαλυτέραν δραστηριότητα διὰ τὸν πόλεμον. Διὰ τοῦτο ἔγινε τὸ ἀντικεί-

μενον τῆς ἀγάπης τῶν φίλων τῆς ἐλευθερίας, ἐνῶ οἱ ἀριστοκρατικοὶ δὲν ἔπαυαν νὰ ἐργάζωνται ὑπὲρ τῆς Ρώμης. Ἀλλὰ καὶ τὴν τελευταίαν στιγμὴν δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐνωθοῦν οἱ Ἕλληνες. Ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία καὶ ἡ Πέργαμος ἦσαν σύμμαχοι τῆς Ρώμης. Ὁ Εὐμένης μάλιστα τῆς Περγάμου κατήγγειλεν εἰς τὴν Ρώμην (172) τὰς μυστικὰς προετοιμασίας τοῦ Περσέως. Οἱ Ρωμαῖοι ἀφοῦ συνεκέντρωσαν στρατὸν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἐκήρυξαν κατὰ τοῦ Περσέως τὸν πόλεμον (171).

Κατ' ἀρχὰς ὁ Περσεὺς εἶχε σημαντικὰς ἐπιτυχίας. Ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ματαίως προσεπάθησεν ἐπὶ τρία ἔτη νὰ ἐκβιάσῃ τὰ στενὰ τοῦ Ὀλύμπου, διὰ νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Τέλος ἡ σύγκλητος ἔστειλε τὸν ὑπατον **Παῦλον Αἰμίλιον** δραστήριον καὶ ὀργανωτικὸν στρατηγόν. Ὁ Αἰμίλιος ἀπόθθησεν τὸν μακεδονικὸν στρατὸν καὶ ἔδωκεν ἀποφασιστικὴν μάχην εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Πύδνης (21 Ἰανουαρ. 168). Ἡ μακεδονικὴ φάλαγξ ἐξεμηδενίσθη, ὁ Περσεὺς συνελήφθη αἰχμάλωτος. Ἡ λεία ἦτο τόσοσ μεγάλη, ὥστε οἱ Ρωμαῖοι δι' ἀρκετὸν χρόνον ἀπηλλάγησαν ἀπὸ τοὺς ἀμέσους φόρους. 168 Ὁ Παῦλος Αἰμίλιος ἐτέλεσε τὸν λαμπρότερον θρίαμβον ἀπὸ ὅσους εἶχεν ἴδει ἡ Ρώμη ἕως τότε.

Ὁ θρίαμβος διήρκεσε 3 ἡμέρας. Ἡ πρώτη μόλις ἐξήρκεσε διὰ τὴν παρέλασιν τῶν ἀνδριάντων καὶ πινάκων ζωγραφικῆς, οἱ ὅποιοι ἐφέροντο ἐπὶ 200 ἀμαξῶν. Τὴν ἐπομένην παρήλασαν ἐπὶ πλήθους ἀμαξῶν τὰ ὠραιότερα καὶ πλουσιώτερα μακεδονικὰ ὄπλα..... κατόπιν 3 χιλ. ἄνθρωποι ἔφεραν ἀργυρᾶ νομίσματα ἐντὸς 750 δοχείων, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἐβαστάζετο ὑπὸ τεσσάρων ἀνδρῶν. Ἄλλοι ἐβαστάζαν κρατῆρας ἀργυροῦς, ποτήρια καὶ ἄλλα πολύτιμα σκεύη..... Τὴν τρίτην ἡμέραν ἐπροπορεύοντο 100 βόες προωρισμένοι πρὸς θυσίαν, ἠκολούθουν 77 δοχεῖα πλήρη χρυσῶν νομισμάτων, οἱ βασιλόπαιδες καὶ ὁ Περσεὺς ἐνδεδυμένος καστανόχρουν ἱμάτιον καὶ φορῶν τὰ μακεδονικὰ πέδιλα..... Κατόπιν ἤρχοντο 400 χρυσοὶ στέφανοι σταλέντες εἰς τὸν Αἰμίλιον ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Τέλος ἐπεφαίνετο ὁ θριαμβευτὴς ἐπιβαίνων ἐπὶ μεγαλοπρεπεστάτου ἄρματος. Τὴν πομπὴν ἔκλειεν ὁ στρατὸς μὲ κλάδους δάφνης εἰς τὰς χεῖρας καὶ ψάλλων ἕσματα ἔθνικὰ καὶ νικητηρίους παιᾶνας πρὸς τιμὴν τοῦ νικητοῦ στρατηγοῦ (Πλουτ. βίος Παύλου Αἰμιλίου).

Ἡ Μακεδονία διηρέθη εἰς τέσσαρα μέρη μὲ ἰδιαιτέραν διοίκησιν. Ἡ Ἠπειρος, ἡ ὁποία εἶχε βοηθήσει τὸν Περσέα, ὑπέστη

Θεοδωρίδου—Λαζάρου. Ἱστορία Ἑλληνικῆ καὶ Ρωμαϊκῆ Ἐκδοσ. Γ' 16

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

πρωτοφανή καταστροφήν, 70 πόλεις ἐξηφανίσθησαν καὶ 150 χιλ. ἄνθρωποι ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι. Ἄλλ' ἦλθε καὶ τῶν συμμάχων ἡ σειρά. Κατὰ τὸν πόλεμον εἰς πολλὰς πόλεις τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας εἶχεν ἀκουσθῆ φωνὴ ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος τοῦ Περσέως. Διὰ τοῦτο οἱ πρῶνν σύμμαχοι ἐθεωρήθησαν ὑποπτοί. Ἡ Ρώμη ἀπήτησε τότε ἀπὸ τὰς πόλεις τῆς Ἀχαΐας ὡς ὁμήρους 1000 ἐπιφανεῖς ἄνδρας, τοὺς ὁποίους ὑπέδειξεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς ρωμαϊκῆς μερίδος Κ α λ λ ι κ ρ ά τ η ς. Οἱ Ρωμαῖοι μετέφεραν αὐτοὺς εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τοὺς ἐσκόρπισαν εἰς διαφόρους πόλεις. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς ἦτο καὶ ὁ ἱστορικὸς Π ο λ ὕ β ι ο ς, υἱὸς τοῦ στρατηγοῦ Λυκόρτα ἐκ Μεγαλοπόλεως τῆς Ἀρκαδίας. Οἱ Ρωμαῖοι ἐφρόντισαν ἐπίσης νὰ ταπεινώσουν τὸν βασιλέα τῆς Περγάμου καὶ τὴν Ρόδον.

ΥΠΟΤΑΓΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ (148) ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΟΣ (146)

Εἰς τὸ διάστημα 22 ἐτῶν μετὰ τὴν μάχην τῆς Πύδνης οἱ Ρωμαῖοι ἐκανόνισαν ὀριστικῶς τὰ πράγματα τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλλάδος.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπελείποντο δύο κέντρα ἀντιστάσεως, ἡ Μακεδονία, ἡ ὁποία δὲν ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ τὸ ἔνδοξον παρελθόν, καὶ ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία, ὅπου τελευταίως εἶχεν ἀφυπνισθῆ ἡ ἐθνικὴ συνείδησις. Τὸ ἔτος 150 μετὰ 17 ἐτῶν ἐξορίαν ἐπανῆλθαν εἰς τὰς πατρίδας των οἱ ἐπιζῶντες Ἀχαιοὶ διαπνεόμενοι ἀπὸ ἀδιάλλακτον μῖσος κατὰ τῶν Ρωμαίων. Οἱ ἐξόριστοι κατῶρθωσαν νὰ μεταστρέψουν τὴν πολιτικὴν τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας. Τὴν ἀρχὴν κατέλαβον ὁ **Δημόκριτος**, ὁ **Κριτόλαος** καὶ ὁ **Δίαιος**, οἱ ὁπαδοὶ τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Ρωμαίων μέχρις ἐσχάτων. Ἡ στιγμή ἦτο κατάλληλος, διότι ἡ Ρώμη εἶχε περιπλακῆ εἰς τὸν τρίτον καρχηδονικὸν πόλεμον καὶ διεξῆγε σκληρὸν ἀγῶνα εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἀλλὰ καὶ τὴν τελευταίαν στιγμὴν οἱ Ἕλληνες δὲν κατῶρθωσαν νὰ ἐνωθοῦν.

Τὸ 149 εἰς τὴν Μακεδονίαν κάποιος **Ἀνδρίσκος**, ὁ ὁποῖος ἔλεγεν ὅτι ἦτο υἱὸς τοῦ Περσέως καὶ ἐπωνομάζετο Φίλιππος, ἐξήγειρε τὸν μακεδονικὸν λαὸν κατὰ τῶν Ρωμαίων. Ἀλλὰ τὸ 148 ὁ ὑπάτος **Καικίλιος Μέτελλος** συνέτριψε τὰς ὀλίγας δυνάμεις τοῦ Ἀνδρίσκου καὶ τὸν ἴδιον συνέλαβεν αἰχμάλωτον. Ἡ

τύχη τῆς Μακεδονίας ἔκανονίσθη ὀριστικῶς. Μετὰ τῆς
Ἡπείρου, Θεσσαλίας καὶ νοτίου Ἰλλυρίας ἀπετέλεσε 148
ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα Μακεδονία.

Οἱ Ἀχαιοὶ δὲν συνέπραξαν μὲ τοὺς Μακεδόνας. Ἀλλ'
οἱ Ῥωμαῖοι ἐπενέβησαν εἰς τὰς διαφορὰς τῆς Ἀχαικῆς συμπο-
λιτείας μὲ τὴν Σπάρτην, ἡ ὁποία ἐζήτηε νὰ ἀποσπασθῆ, καὶ
ἀπήτησαν τὸν ἀποχωρισμὸν τῆς Σπάρτης, τοῦ Ἄργους καὶ
τῆς Κορίνθου, δηλαδὴ τὴν διάλυσιν τῆς συμπολιτείας. Ὁ πα-
τριωτισμὸς τῶν Ἑλλήνων ἐξηγέρθη καὶ τὸ 147 ἐκηρύχθη ὁ
πόλεμος. Παρὰ τὸν ἥρωισμὸν τῶν τελευταίων ὑπερασπιστῶν
τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας οἱ Ῥωμαῖοι ἐνίκησαν. Ὁ Μέτελλος
συνέτριψε τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν Σκάρφειαν τῆς Λοκρί-
δος καὶ ἔγινε κύριος τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδος. Ὁ Κριτό-
λαος ἔπεσεν εἰς τὴν μάχην. Τὸ ἐπόμενον ἔτος 146 ὁ ὕπατος
Μόμμιος κατέστρεψε τὸν τελευταῖον ἑλληνικὸν στρατὸν εἰς
τὴν Λευκόπετραν πλησίον τοῦ ἰσθμοῦ. Ὁ στρατηγὸς
Δίαιος δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπιζήση μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς
146 πατρίδος του καὶ ἠτύκτονησε. Μετὰ ταῦτα ὁ Μόμμιος
διέβη τὸν ἰσθμὸν καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Κόρινθον, τὴν
ὁποίαν κατὰ διαταγὴν τῆς συγκλήτου μετέβαλεν εἰς ἔρειπια.
Οἱ Ἕλληνες ἔχασαν ὀριστικῶς τὴν ἐλευθερίαν των καὶ ἡ Ἑλ-
λὰς προσηρτήθη εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Μακεδονίας.

Τὸ ἔτος 133 ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς τῆς Περγάμου **Ἀτταλος**
Γ' καὶ ἄφησε διὰ διαθήκης κληρονόμον τοῦ κράτους του
τὸν ρωμαϊκὸν λαόν. Τὸ 129 οἱ Ῥωμαῖοι κατέλαβαν αὐτὸ καὶ
ἐσχημάτισαν τὴν πρώτην ἀσιατικὴν ἐπαρχίαν, ἡ ὁποία
ὠνομάσθη Ἀσία, περιελάμβανε τὸ ἡμισυ τῆς Μ. Ἀσίας
καὶ ἔθεωρεῖτο ἡ πλουσιωτέρα ἐπαρχία τῶν Ῥωμαίων.

ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΚΑΡΧΗΔΟΝΟΣ (146)

Ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ β' καρχηδονικοῦ πολέμου ἡ Καρχηδὼν
ἔξεπλήρωσε πιστῶς τοὺς ὄρους τῆς συνθήκης καὶ ἐπροσπά-
θησε μὲ κάθε τρόπον νὰ μὴ δυσαρεστήσῃ τοὺς Ῥωμαίους.

Ἀλλ' ἡ ἐμπορικὴ ἀκμὴ τῆς πόλεως ἀνησύχει τοὺς Ῥωμαίους,
ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν Καρχηδόνα ὑπῆρχαν ἄνθρωποι,
οἱ ὁποῖοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λησμονήσουν τὰς ταπεινώσεις
τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος.

Ὁ κακὸς δαίμων τῆς Καρχηδόνος ἦτο ὁ γείτων βασιλεὺς τῆς Νουμιδίας Μασσανάσης. Ὁ ἡμιβάρβαρος ἀλλὰ πονηρὸς καὶ φιλόδοξος αὐτὸς Ἀφρικανὸς διαρκῶς ἀφήρει χώρας τῆς Καρχηδόνος, ἡ ὁποία, πιστὴ εἰς τὴν συνθήκην, κατέφευγε πάντοτε εἰς τὴν διαιτησίαν τῆς Ρώμης. Οἱ Ρωμαῖοι ἐδικαίωσαν πάντοτε τὸν Μασσανάσην. Τὸ 153 εἶχε μεταβῆ ὡς διαιτητὴς ὁ Κάτων, ὁ ὁποῖος ἐπέστρεψε φανατικώτερος ἀπὸ πρὶν καὶ εἰς ὅλους τοὺς λόγους του εἰς τὴν σύγκλητον ἐτελείωνε μὲ τὴν φράσιν: π ρ έ π ε ι ν ἄ κ α τ α σ τ ρ α φ ῆ ἡ Κ α ρ χ η δ ὶ ν.

Ὅταν ὁμως τὸ 150 ὁ Μασσανάσης ἀφήρησε νέα ἐδάφη, ἡ ὑπομονὴ τῶν Καρχηδονίων ἐξηντλήθη καὶ παρὰ τὴν συνθήκην ἔλαβαν τὰ ὄπλα. Ἡ σύγκλητος ἐθεώρησε τοῦτο ἀφορμὴν πολέμου. Ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Ὑτίκην. Ἐντρομοὶ οἱ Καρχηδόνιοι ἐδήλωσαν ὅτι εἶναι πρόθυμοι νὰ παράσχουν πᾶσαν ἱκανοποίησιν. Ἐδωσαν ὁμήρους καὶ παρέδωκαν τὰ ὄπλα καὶ τὰς μηχανάς των. Τότε ὁ ὕπατος ἀνεκοίνωσε τὰς βραεῖας προτάσεις τῆς συγκλήτου. Οἱ Καρχηδόνιοι ἔπρεπε νὰ ἐκκενώσουν τὴν πόλιν των καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν 15 χιλιομ. μακρὰν τῆς θαλάσσης (149). Οἱ Καρχηδόνιοι ἐξαγριωθέντες ἀπὸ τὴν δολίαν αὐτὴν συμπεριφορὰν παρεσκευάσθησαν εἰς ἀπεγνωσμένην ἀντίστασιν. Ἠγωνίσθησαν ἥρωικῶς ἐπὶ τρία ἔτη (149—146). Ἄλλὰ τὸ 147 οἱ Ρωμαῖοι ἔστειλαν εἰς τὴν Ἀφρικὴν τὸν **Σκιπίωνα Αἰμιλιανόν**, υἱὸν τοῦ Παύλου Αἰμιλίου, τὸν ὁποῖον εἶχεν υἱοθετήσῃ ὁ Σκιπίων ὁ Ἀφρικανός. Ὁ ἀγὼν ἀπὸ τότε εἰσῆλθεν εἰς νέαν φάσιν. Οἱ Ρωμαῖοι τὸ 146 εἰσῆλθαν εἰς τὴν πόλιν, οἱ δὲ Καρχηδόνιοι μετὰ λυσσώδη μάχην εἰς τὰς ὁδοὺς, ἡ ὁποία διήρκεσεν 6 ἡμερονύκτια, ἐκλείσθησαν εἰς τὴν ἀκρόπολιν Βύρσσαν. Ὁ Ἀσδρούβας, ὁ ὁποῖος διηύθυνε τὸν ἀγῶνα, παρεδόθη μὲ 50 χιλ. μαχητάς, οἱ ὁποῖοι ὑπερήσπιζαν τὴν ἀκρόπολιν. Ἄλλ' ἡ σύζυγός του καὶ χίλιοι ἄλλοι Καρχηδόνιοι κατέφυγαν εἰς ἓνα ναὸν καὶ εὗρηκαν οἰκτρὸν θάνατον εἰς τὸ μέσον τῶν φλογῶν.

Ἡ διαταγὴ τῆς συγκλήτου ἐξετελέσθη κατὰ γράμμα. Ἡ Καρχηδὼν κατεστράφη συστηματικῶς καὶ ἀπηγορεύθη νὰ ἀνεγερθῆ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς νέας πόλις. Ἡ χώρα μετεβλήθη εἰς ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀφρικὴ καὶ ὁ Σκι-

πίων έτέλεσε θρίαμβον καί έπωνομάσθη Ἄφρικανός ὀνεώτερος. Τοιοιυοτρόπως έξηφανίσθη ή ύπερήφανος φοινικική άποικία τής Ἄφρικῆς.

ΑΙ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΥΣΙΝ

Οί Ρωμαῖοι άμέσως μετά την μάχην τής Ζάμας έγκατεστάθησαν όριστικῶς εις την Ἰσπανίαν. Ἄλλά ή κακή διοίκησις έπροκάλεσε περι τά μέσα τοῦ 2ου αἰῶνος φοβερὰν έξέγερσιν εις όλην την χώραν, ή όποία διήρκεσεν 21 έτη. Τέλος τὸ 134 έστάλη εις την Ἰσπανίαν ὁ Σκιπίων Αἰμιλιανός, ὁ πορθητής τής Καρχηδόνος. Ἡ Ἰσπανία ύπετάχθη όριστικῶς εις τοὺς Ρωμαῖους τὸ 133 καί απέβη ή πλουσιωτέρα έπαρχία τής Δύσεως. Οί Ρωμαῖοι από τὸ 198—180 είχαν ἤδη ύποτάξει την έντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν, την όποίαν ώργάνωσαν με άποικίας καί ὁδοὺς.

Τὸ 125 ύπέταξαν την μεσημβρινήν Γαλατίαν, ή όποία έξισφάλιζεν εις αὐτοὺς την συγκοινωνίαν με την Ἰσπανίαν. Ἐκ τής χώρας αὐτῆς έδημιούργησαν ἰδίαν έπαρχίαν, την όποίαν ώνόμασαν Ναρβωνίτιδα.

Τοιοιυοτρόπως κατὰ τὸ τέλος τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος οί Ρωμαῖοι έκυριάρχησαν εις ὅλας τὰς άκτὰς τής ανατολικῆς καί δυτικῆς Μεσογείου καί διὰ τοῦτο δικαίως από τότε ώνόμαζαν την Μεσόγειον ή θάλασσαν. R

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ
ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Α' ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ε' αἰών

499-493	»	Ἴωνική ἐπανάστασις
490	»	Μάχη ἐν Μαραθῶνι
480	»	Θερμοπύλαι—Σαλαμίς
479	»	Πλαταιαί—Μυκάλῃ—Ἱμέρα
477	»	Ἰδρυσις Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας—Ἀριστείδης
465	»	Νίκη τοῦ Κίμωνος εἰς τὸν Εὐρυμέδοντα
449-429	»	Κυβέρνησις Περικλέους
431-404	»	Πελοποννησιακὸς πόλεμος
425	»	Σφακτηρία
421	»	Νικίειος εἰρήνη
415-413	»	Ἐκστρατεία Σικελίας—Ἀλκιβιάδης
405	»	Ὁ Λύσανδρος νικᾷ εἰς Αἰγὸς ποταμοὺς
404	»	Ἄλωσις τῶν Ἀθηνῶν
404-403	»	Οἱ τριάκοντα τύραννοι
400	»	Κάθοδος τῶν μυρίων

Δ' αἰών

399	»	Θάνατος Σωκράτους
395	»	Βοιωτικὸς ἢ Κορινθιακὸς πόλεμος
396-394	»	Ἐκστρατεία τοῦ Ἀγησιλάου εἰς Ἀσίαν
387	»	Ἀνταλκίδειος εἰρήνη
379	»	Ὁ Πελοπίδας ἐλευθερώνει τὰς Θήβας
371	»	Νίκη τῶν Θηβαίων εἰς τὰ Λεῦκτρα
362	»	Μάχη Μαντινείας—θάνατος Ἐπαμεινώνδα
360	»	Ὁ Φίλιππος βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας
352	»	Ἐπέμβασις Φιλίππου εἰς τὸν ἀ' ἱερὸν πόλεμον
339	»	β' ἱερὸς πόλεμος—ὁ Φίλιππος κυριεῦει τὴν Ἐλλάτειαν
338	»	Μάχη Χαιρωνείας
336	»	Δολοφονία Φιλίππου—ὁ Ἀλέξανδρος βασιλεὺς
335	»	Καταστροφή Θηβῶν
		Ἐκστρατεία Μεγάλου Ἀλεξάνδρου εἰς Ἀσίαν—Μάχη
334	»	Γρανικοῦ
333	»	Μάχη Ἴσσοῦ
332	»	Καταστροφή Τύρου—Ὑποταγὴ Αἰγύπτου
331	»	Μάχη Γαυγαμήλων—Κατάλυσις Περσικοῦ κράτους
330-327	»	Ὑποταγὴ τῆς Ἄνω Ἀσίας
327 325	»	Ἐκστρατεία εἰς τὰς Ἰνδίας

	Δ' αἰὼν	
323	»	Θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου
		Ἐξέγερσις Ἑλλήνων—Μάχη Κρανῶνος—θάνατος Δημο- σθένους
322	»	
321-301	»	Πόλεμος τῶν Διαδόχων
301	»	Μάχη Ἴψου—Διαιρέσις κράτους Μ. Ἀλεξάνδρου
281	»	Ἰδρυσις κράτους Περγάμου
280-277	»	Ἐπιδρομή τῶν Γαλατῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα
245	»	Μεταρρυθμίσεις τοῦ Ἀγίδος εἰς τὴν Σπάρτην
227	»	Μεταρρυθμίσεις τοῦ Κλεομένου
222	»	Μάχη Σελλασίας
183	»	Θάνατος τοῦ Φιλοποίμενος
148	»	Ὑποταγή Μακεδονίας εἰς τοὺς Ρωμαίους
146	»	Ὑποταγή τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς Ρωμαίους

Β'. ΡΩΜΑ·Ι·ΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Περί τὸ 1700	π.Χ.	Κάθοδος α' Ἰταλιωτῶν εἰς Ἰταλίαν (ὄρειχαλκος)
1000	»	Κάθοδος β' Ἰταλιωτῶν εἰς Ἰταλίαν (σίδηρος)
950	»	Ἀφίξις Τυρρηνῶν εἰς Ἰταλίαν
753	»	Κτίσις τῆς Ρώμης κατὰ τὴν παράδοσιν
753-509	»	Περίοδος βασιλείας ἐν Ρώμῃ
509	»	Ἐξωσις βασιλέων κατὰ τὴν παράδοσιν
493	»	Δημαρχία
450	»	Δωδεκάδελτος
390	»	Οἱ Γαλάται κυριεύουσι τὴν Ρώμην
338	»	Ἡ Ρώμη κυριαρχεῖ εἰς τὸ Λάτιον
300	»	Ἐξίσωσις πατρικίων καὶ πληβείων
272	»	Ἡ Ρώμη κυριαρχεῖ εἰς τὴν Ἰταλίαν
264-241	»	Α' Καρχηδονικὸς πόλεμος
241-218	»	Ἀνακωχὴ μετὰξὺ Ρώμης—Καρχηδόνος
237-221	»	Οἱ Καρχηδόνιοι κυριεύουσι τὴν Ἰσπανίαν
218-201	»	Β' Καρχηδονικὸς πόλεμος
202	»	Μάχη παρὰ τὴν Ζάμαν
201	»	Εἰρήνη Ρώμης καὶ Καρχηδόνος
200-197	»	Πόλεμος κατὰ Φιλίππου Ε' Μακεδονίας
192-190	»	Πόλεμος κατὰ Ἀντιόχου Γ' τῆς Συρίας
171-168	»	Πόλεμος κατὰ τοῦ Περσέως
149-146	»	Γ' Καρχηδονικὸς πόλεμος
148	»	Ὑποταγή τῆς Μακεδονίας
146	»	Ὑποταγή τῆς Ἑλλάδος—Καταστροφή τῆς Καρχηδόνος

ΣΥΓΧΡΟΝΙΣΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ε' αίων (500-400)	Μηδικοί πόλεμοι 'Ακμή αθηναϊκού κράτους Περικλής *Εναρξίς του Πελοποννησιακού πολέμου. 404.—Πτώσις τῶν 'Αθηνῶν	493.—*Ίδρυσις τῆς δημορχίας 'Ηγεμονία τῆς Ρώμης ἐπὶ Λατίου
Δ' αίων (400-300)	399.—Θάνατος Σωκράτους 371.—Μάχη εἰς τὰ Λεύκτρα 338.—Μάχη τῆς Χαιρωνείας 'Ηγεμονία τοῦ Φιλίππου Κατακτήσεις Μ. 'Αλεξάνδρου	405.—Πολιορκία Βηίων-ἀρχὴ παρακμῆς τῶν Τυρρηνῶν 390.—*Αλωσις τῆς Ρώμης ὑπὸ τῶν Γαλατῶν 338.—'Υποταγὴ τῶν Λατίνων Πόλεμοι κατὰ τῶν Σαμιτιῶν καὶ Τυρρηνῶν
Β' αίων (200-100)	323.—Θάνατος Μ. 'Αλεξάνδρου 146.—'Υποταγὴ τῆς 'Ελλάδος εἰς τοὺς Ρωμαίους	146.—Καταστροφὴ τῆς Καρχηδόνος

ΟΙ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΙ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Πτολεμαῖος Α'	ὁ Σωτῆρ	323—283
» Β'	ὁ Φιλάδελφος	285—247
» Γ'	ὁ Εὐεργέτης	247—222
» Δ'	ὁ Φιλοπάτωρ	222—205
» Ε'	ὁ 'Επιφανῆς	205—181
» ΣΤ'	ὁ Φιλομήτωρ	181—146
» Ζ'	ὁ Εὐπάτωρ	146
» Η'	ὁ Εὐεργέτης Β'	146—117
» Θ'	συμβασιλεὺς	121—119
» Ι'	ὁ Σωτῆρ Β'	117—107 καὶ 88—81
» ΙΑ'	ὁ 'Αλέξανδρος Α'	107— 88
» ΙΒ'	ὁ 'Αλέξανδρος Β'	81— 80
» ΙΓ'	ὁ Αὐλητῆς	80— 52
» ΙΔ'		52— 47
» ΙΕ'	ὁ Παῖς	47— 44
	Κλεοπάτρα	47— 30
» ΙΣΤ'	ὁ Καισαρίων	42— 30

ΟΙ ΑΤΤΑΛΙΔΑΙ ΤΗΣ ΠΕΡΓΑΜΟΥ

Εὐμένης	Α'	263—241
*Ατταλος	Α'	241—197
Εὐμένης	Β'	197—159
*Ατταλος	Β'	159—138
*Ατταλος	Γ'	138—133

ΟΙ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΟΙ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΣΕΛΕΥΚΙΔΑΣ

Σέλευκος	Α'		321—281
*Αντίοχος	Α'	ὁ Σωτήρ	281—261
*Αντίοχος	Β'	ὁ Θεός	261—246
Σέλευκος	Β'	ὁ Καλλίνικος	246—226
Σέλευκος	Γ'	ὁ Κεραυνός	226—223
Αντίοχος	Γ'	ὁ Μέγας	223—187
Σέλευκος	Δ'	ὁ Φιλοπάτωρ	187—175
*Αντίοχος	Δ'	ὁ Ἐπιφανής	175—164
*Αντίοχος	Ε'	ὁ Εὐπάτωρ	164—162
Δημήτριος	Α'	ὁ Σωτήρ	162—150
*Αλέξανδρος	Α'	ὁ Βάλας	150—146
Δημήτριος	Β'	ὁ Νικάτωρ	146—138 καὶ 130—125
*Αντίοχος	Ζ'	ὁ Εὐεργέτης	138—130
Σέλευκος	Ε'	ὁ Νικάτωρ	125—124
*Αντίοχος	Η'	ὁ Ἐπιφανής	121
Σέλευκος	ΣΤ'	ὁ Ἐπιφανής	95— 93
Δημήτριος	Γ'	ὁ Εὐκαιρος	93— 88
*Αντίοχος	ΙΓ'	ὁ Εὐσεβής	69— 65

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΜΕΤΡΑ, ΣΤΑΘΜΑ, ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ

ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

1. ΜΕΤΡΑ

α) <i>Μήκους</i>		Ἴππικόν	= 4	στάδια
Δάκτυλος	= 0,0193 μ.	Δόλιχος	= 7 ἢ 12	>
Παλαιστή = 4 δάκτυλοι	= 0,0771 μ.	δ) <i>Ἐπιφανείας</i>		
Σπιθαμὴ = 12 »	= 0,2302 μ.	Ποὺς τετράγωνος	= 0,830	τετρ. μ.
Ποὺς = 16 »	= 0,3083 μ.	Πλέθρον >	= 87, 50	> μ.
Πήχυς = 1 ¹ / ₂ πόδες	= 0,4624 μ.	ε) <i>Χωρητικότητας</i>		
Βῆμα = 2 ¹ / ₂ »	= 0, 771 μ.	1) <i>Ἔγρᾶ</i>		
Ὀργυιὰ = 4 πήχεις	= 1, 85 μ.	Κοτύλη	= 0,27	λίτρ.
β) <i>Πορείας</i>		Χοῦς = 12 κοτύλαι	= 3,28	>
Ποὺς	= 0,30 μ.	Μετρητῆς = 144 >	= 39,39	>
Πλέθρον = 100 πόδες	= 30,83 μ.	2) <i>Ἐγρᾶ</i>		
Στάδιον = 6 πλ. ἢ 600 πόδ.	= 184,98 μ.	Κοτύλη	= 0,27	λίτρ.
Παρασάγγης = (περσικ.)	= 30 στάδια	Χοῖνιξ = 4 κοτύλαι	= 1,10	>
γ) <i>Ἐπὶ ἀγώνων</i>		Ἐκτέδς = 32 »	= 8,75	>
Δίαυλος	2 Στάδια	Μέδιμος = 199 >	= 52,53	>

2. ΣΤΑΘΜΑ

Ὀβολός	= 0,728 γραμ.	Μνα	= 100 δραχ. =	436,60
Δραχμὴ = 6 ὀβολοὶ	= 4,366 >	Τάλαντον = 60 μναὶ	=	26,196,20

3. ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

Αἱ ὀνομασίαι τῶν ἑλληνικῶν σταθμῶν καὶ νομισμάτων εἶναι αἱ ἴδιαι, ἢ ἀκριβέστερον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες μετεχειρίσθησαν τὰ ὀνόματα τῶν σταθμῶν, διὰ τὸ δηλώσουν καὶ τὰ νομίσματα, διότι δι' αὐτοὺς τὸ νόμισμα ἦτο βάρος πολυτίμου μετάλλου ἐγγυημένον μὲ τὸ σῆμα τῆς πολιτείας (ὀμισμα, ἐπίσημον ἀργύριον). Τὰ νομίσματα τῶν ἀρχαίων ἦσαν κυρίως ἀπὸ ἀργυρον. Ὁ χρυσὸς ἐπὶ μακρὸν ἦτο ἐμπόρευμα, τοῦ ὁποίου ἡ τιμὴ ὥριζετο εἰς νομίσματα ἀργυρᾶ. Χρυσᾶ νομίσματα ἔκοπταν οἱ βασιλεῖς τῆς Περσίας. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν ἦσαν ἀγνωστα. Ἡ μογὰς τοῦ χρυσοῦ νομίσματος ἐλέγετο *στατήρ* (ἀντὶ δραχμὴ) καὶ ἦτο τὸ διπλάσιον τῆς δραχμῆς εἰς βάρος. Διὰ τοῦτο ἔλεγαν *στατήρ δαρεϊκός*, *στατήρ φιλιππικός* κτλ. Οἱ ὀνομαστοὶ *Κυζικηνοὶ* στατήρες ἦσαν μείγμα ἀργύρου καὶ χρυσοῦ.

Ἀπὸ τοῦ Σόλωνος οἱ Ἀθηναῖοι μετεχειρίζοντο τὰ ἑξῆς νομίσματα:

Ὀβολός	βάρος	= 0,16 φρ.	Τετράδραχμ.	= 4 δραχ. =	3,93 φρ.
Δραχμὴ	= 6 ὀβολοὶ	= 0,98 >	Μνα	= 100 >	= 98,20 >
Δίδραχμον	= 2 δραχμαὶ	= 1,96 >	Τάλαντον	= 60 μναὶ	= 5,894,00 >

4. ΑΡΙΘΜΟΙ

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες μετεχειρίσθησαν διάφορα ἀριθμητικὰ συστήματα. Τὸ παλαιότερον σύστημα ἦτο τὸ λεγόμενον ἀκρωνυμικόν, δηλ. ὁ ἀριθμὸς ἐσημειοῦτο διὰ τοῦ ἀρχικοῦ τῆς λέξεως ἢ ὅποια ἐσήμαινε τὸν ἀριθμὸν. Οὕτω π.χ. Π(έντε)=5. Δ(έκα)=10 κτλ.

Τὸ μᾶλλον ἐν χρήσει σύστημα ἦτο ἡ διὰ τῶν γραμμάτων παράστασις τῶν ἀριθμῶν ὡς ἐξῆς:

α' = 1	κ' = 20	σ' = 200	,α = 1000
β' = 2	λ' = 30	τ' = 300	,β = 2000
γ' = 3	μ' = 40	υ' = 400	,γ = 3000
δ' = 4	ν' = 50	φ' = 500	,θ = 9000
ε' = 5	ξ' = 60	χ' = 600	α̇ = 10000
ς' = 6	ο' = 70	ψ' = 700	β̇ = 20000
ζ' = 7	π' = 80	ω' = 800	γ̇ = 30000
η' = 8	ι' = 90	κ' = 900	δ̇ = 40000
θ' = 9	ρ' = 100		
ι' = 10	ρα' = 101		
ια' = 11	ρι' = 110		
ιβ' = 12	ρκ' = 120		

5. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ

Τὸ ἡμερολόγιον ἢ μηνολόγιον τῶν ἀρχαίων ἐχρησίμευε μᾶλλον διὰ νὰ κανονίζῃ τὰς ἐορτάς. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν ἀναθέσει τὴν φροντίδα αὐτὴν εἰς ἰδιαιτέρον ὑπάλληλον, τὸν ἱερομνήμονα.

Μόλις ἐπὶ Ἀλεξάνδρου οἱ Ἕλληνες παρέλαβαν τὴν βαβυλωνιακὴν διαίρεσιν τῆς ἡμέρας (νυχθήμερον) εἰς 24 ὥρας. Προηγουμένως εἶχαν ἄλλας, ὀλίγον ἀκαθορίστους διαιρέσεις τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς εἰς μέρη (μοίρας).

Οὕτω ἡ Νύξ διαιρεῖται εἰς τρεῖς μοίρας 1) Ἐσπερος, ἐσπέρα, νύξ πρώτη, περὶ λύχων ἀφάς, περὶ πρῶτον ὕπνον, 2) ἀμολγὸς (Ὀμηρος), νυκτὸς μεσοῦσης, μεσονύκτιον, 3) ἡὼς (Ὀμηρος), ἔως, ὄρθρος, ἀμφιλύκη. Εἰς τὸ στρατόπεδον ἡ νύξ διαιρεῖται εἰς τρεῖς φυλακάς, περὶ τὴν πρώτην φυλακὴν κτλ.

Ἡ ἡμέρα ἐπίσης διαιρεῖται εἰς τρία μέρη: 1) Πρῶτῆς ἡμέρας, 2) Μέσον ἡμαρ (Ὀμηρος), μεσημβρία, 3) δεῖλη, ὄψις τῆς ἡμέρας, βουλευτός.

Οἱ ἀρχαῖοι μετεχειρίζοντο τοὺς σεληνιακοὺς μῆνας μὲ 30 ἡμέρας (πληρεῖς) καὶ 29 (κοίλους), οἱ ὅποιοι διεδέχοντο ἀλλήλους. Ὁ μὴν διηρεῖτο εἰς τρεῖς δεκάδας, μηνὸς ἱσταμένου, μεσοῦντος, φθίνοντος.

Τὸ ἔτος (ἐνιαυτός) διαιρεῖται εἰς 12 μῆνας καὶ ἀρχίζει κατὰ διάφορον ἐποχὴν εἰς τὰς διαφόρους πόλεις. Ἡ συνήθης ὁμῶς ἀρχὴ τοῦ ἔτους εἶναι ἡ νομηνία μετὰ τὸ θερινὸν ἡλιοστάσιον (μετὰ τὰς θερινὰς τροπὰς)

Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ σεληνιακοὶ μῆνες δὲν εἶναι σταθεροί, διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ ἐρίσωμεν ἀκριβῶς τὴν ἀντιστοιχίαν τῶν ἀρχαίων μηνῶν μὲ τοὺς ἰδικούς μας. Ἐπίσης ἡ ὀνομασία τῶν μηνῶν δὲν εἶναι ἡ ἴδια εἰς ὅλας τὰς πόλεις. Ἴδου τὰ ὀνόματα τῶν ἀθηναϊκῶν μηνῶν:

Θερινοὶ

Ἐκατομβαιῶν (15 Ἰουν.-15 Ἰουλ.)
 Μεταγεινιῶν (15 Ἰουλ.-15 Αὐγ.)
 Βοηδρομιῶν (15 Αὐγούστ.-15 Σεπτ.)

Φθινοπωρινοὶ

Πυανεφίων (15 Σεπτεμ.-15 Ὀκτωβρ.)
 Μαιμακτηριῶν (15 Ὀκτ.-15 Νοεμ.)
 Ποσειδεῶν (15 Νοεμβρ.-15 Δεκεμ.)

Χειμερινοὶ

Γαμηλιῶν (15 Δεκεμ.-15 Ἰανουαρ.)
 Ἀνθεστηριῶν (15 Ἰαν.-15 Φεβρ.)
 Ἐλαφηβολιῶν (15 Φεβρ.-15 Μαρτ.)

Ἑαρινοὶ

Μουνηχιῶν (15 Μαρτ.-15 Ἀπριλ.)
 Θαργηλιῶν (15 Ἀπριλ.-15 Μαΐου)
 Σχιροφοριῶν (15 Μαΐου-15 Ἰουν.)

Οἱ ἀρχαῖοι διὰ νὰ τακτοποιήσουν τὴν διαφοράν τοῦ σεληνιακοῦ ἔτους (354 ἡμέραι) πρὸς τὸ ἡλιακὸν (365 ἡμ.) κατέφυγαν εἰς τὴν προσθήκην τῶν λεγομένων ἐ μ β ο λ ί μ ω ν μ η ν ῶ ν. Εἰς τὸν κύκλον 8 ἔτων καὶ συγκεκριμένως εἰς τὸ 3ον, 5ον καὶ 8ον ἔτος ὀκταετοῦς κύκλου προσθέτου ἕνα ἐμβόλιμον μῆνα ἐκ 30 ἡμερῶν. Ἡ προσθήκη ἐγένετο μετὰ τὸν μῆνα Ποσειδεῶνα καὶ ὁ ἐμβόλιμος ὠνομάζετο Ποσειδεῶν δεύτερος.

Εἰς τοὺς κλασσικοὺς χρόνους οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχαν κοινὴν χρονολογίαν. Τὸ ἔτος λαμβάνει τὴν ὀνομασίαν ἐκ τοῦ ἀρχοντος ἢ τοῦ ἱερέως τῆς πόλεως. Οἱ Ἀθηναῖοι ὀνομάζουν τὸ ἔτος ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐπωνύμου ἀρχοντος, οἱ Σπαρτιάται ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ πρώτου ἐφόρου, οἱ Ἀργεῖοι ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς ἱερείας τῆς Ἡρας. Ὁ Θουκυδίδης θέλων νὰ ὀρίσῃ ἀκριβῶς τὸν χρόνον τῆς αἰφνιδιαστικῆς ἐπιθέσεως τῶν Θηβαίων κατὰ τῶν Πλαταιῶν γράφει: «.....ἐπὶ Χρυσίδος ἐν Ἀργεῖ τότε πεντήκοντα δυοῦν δέοντα ἔτη ἱερωμένης καὶ Αἰνησίου ἐφόρου ἐν Σπάρτῃ καὶ Πυθοδώρου ἔτι τέσσαρας μῆνας ἀρχοντος Ἀθηναίους κλπ.»

Πολὺ βραδύτερον μετὰ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον (300 π.Χ.) ἐγίνετο χρῆσις ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν τῆς κατ' Ὀλυμπιάδας χρονολογίας. Ἐκάστη Ὀλυμπιάς ἀποτελεῖ κύκλον 4 ἔτων. Ὅθεν ὁ καθορισμὸς τοῦ ἔτους γίνεται διὰ δύο ἀριθμῶν, π.χ. Ὀλυμπ. 72,3, τὸ ὁποῖον σημαίνει τρίτον ἔτος 72ας Ὀλυμπιάδος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ὑποτιθεμένη ἀρχὴ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων εἶναι κατὰ τὴν ἰδικὴν μας χρονολογίαν τὸ ἔτος 776π.Χ., μετατρέπομεν ὡς ἐξῆς τὴν κατ' Ὀλυμπιάδας χρονολογίαν εἰς χρονολογίαν χριστιανικὴν: Ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη π.χ. ἐγίνετο 72,3 φθινόπωρον:

$$71 \times 4 = 284 \quad 284 + 2 = 286 \quad 776 - 286 = 490 \text{ π. Χ.}$$

Ἐὰν τὸ γεγονός συνέβη τὸ φθινόπωρον ἢ τὸν χειμῶνα, προσθέτομεν εἰς τὸ γινόμενον τῶν Ὀλυμπιάδων τὸν ἀριθμὸν τοῦ ἔτους ἡλαττωμένου κατὰ ἕν ὅπως εἰς τὸ παράδειγμα. Ἐὰν ὁμως συνέβη τὸ ἔαρ ἢ τὸ θέρος, προσθέτομεν τὸν ἀριθμὸν τοῦτον ὀλόκληρον.

Διὰ χρονολογίας μετὰ Χριστὸν ἀφαιροῦμεν τὸ 776 ἀπὸ τὸ σύνολον τῶν ἔτων. Ὁ Αὐγούστος π.χ. ἀπέθανεν Ὀλυμπ. 198,2 τὴν 19 Αὐγούστου.

$$197 \times 4 = 788 \quad 788 + 2 = 790 \quad 790 - 776 = 14 \text{ μ. Χ.}$$

ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΧΑΡΤΑΙ

1. Ὁ μέγας βασιλεὺς	σελ. 4
2. Ὀπλίται τῶν μηδικῶν πολέμων	7
3. Χάρτης Περσικῶν πολέμων	» 8
4. Ἀθηναῖος ἱππεύς	» 9
5. Ὁ Μιλτιάδης	» 10
6. Ὁ τάφος τοῦ Μαραθῶνος	» 11
7. Πολεμικὸν πλοῖον	» 12
8. Ἀθηναϊκὴ τριήρης	» 13
9. Θερμοπύλαι	» 15
10. Ναυμαχία Σαλαμῖνος	» 19
11. Ὀστρακὸν ὄστρακισμοῦ	» 25
12. Τὰ μακρὰ τεῖχη	» 35
13. Ὁ Περικλῆς	» 36
14. Χυτήριον ὀρειχάλκου	» 38
15. Σιδηρουργεῖον	» 39
16. Ὑποδηματοποιεῖον	» 39
17. Ἐργαστήριον ἀγγείων	» 40
18. Ἐνδυμασίαι γυναικῶν	» 42
19. Ἀθηναϊκὸν σχολεῖον	» 44
20. Τὴν ἐπομένην τοῦ γάμου	» 45
21. Τὸ δῶρον	» 46
22. Ἡ ζωὴ εἰς τὰς παλαιστρας	» 47
23. Εἰς τὸν τάφον	» 48
24. Ἠγησώ, ἐπιτύμβιον	» 49
25. Κοῦρος	» 53
26. Κόρη	» 53
27. Ὁ δορυφόρος	» 54
28. Ὁ δισκοβόλος	» 54
29. Ἡ κεφαλὴ τῆς Λημνίας Ἀθηνᾶς	» 55
30. Ὁ Ζεὺς τῆς Ὀλυμπίας (νόμισμα)	» 56
31. Ποσειδῶν, Ἀπόλλων, Ἄρτεμις	» 57
32. Κίονες (δωρικός-ἰωνικός-κορινθιακός)	» 58
33. Ἡ ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν	» 60
34. Ὁ Παρθενῶν	» 61
35. Μελανόμορφος οἶνοχόη	» 62
36. Κορινθιακὴ πυξίς	» 62
37. Μελανόμορφος ἀμπορεύς	» 63
38. Ἐρυθρόμορφος στάμος	» 64
39. Σαπφὼ καὶ Ἄλκαῖος	» 67
40. Σοφοκλῆς	» 69
41. Εὐριπίδης	» 69
42. Σωκράτης	» 71
43. Νόμισμα Ἀθηνῶν	» 75
44. Ἀρχίδαμος	» 76

45. Νόμισμα Μυτιλήνης	σελ. 80
46. Νόμισμα Ἀμφιπόλεως	» 82
47. Νόμισμα Συρακουσῶν	» 83
48. Λατρεία τοῦ Ἑρμοῦ	» 84
49. Ἐπιτύμβιον ναύτου	» 90
50. Πελτασταί	» 96
51. Βοιωτοὶ ὀπλίται	» 98
52. Εἰδώλια τῆς Τανάγρας	» 100
53. Μακεδῶν ἵππευς (νόμισμα)	» 104
54. Μακεδῶν ὀπλίτης	» 105
55. Δημοσθένης	» 109
56. Ἡ Μακεδονία ἐπὶ Φιλίππου	» 110
57. Ὁ λέων τῆς Χαιρωνείας	» 113
58. Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος	» 115
59. Ἑλλησποντος	» 117
60. Πύλαι Κιλικίας καὶ Συρίας	» 118
61. Ἡ μάχη τῆς Ἴσσοῦ	» 119
62. Ἐκστρατεία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.	» 121
63. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐπὶ νομίσματος	» 124
64. Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἐπὶ νομίσματος	» 126
65. Ἡ θόλος τῆς Ἐπιδαύρου	» 130
66. Εἰρήνη Κηφισοδότου	» 131
67. Ἀπόλλων σαυροκτόνος	» 131
68. Κεφαλή τοῦ Ἑρμοῦ	» 133
69. Κεφαλή Μελεάγρου	» 133
70. Ἀποξυόμενος	» 135
71. Κεφαλή Νιόβης	» 136
72. Ὁ ἔφηβος τῶν Ἀντικυθήρων	» 138
73. Ἀπόλλων τοῦ Μπελβεντέρε	» 138
74. Πλάτων	» 139
75. Ἀριστοτέλης	» 139
76. Δημήτριος ὁ Πολιορκητῆς (νόμισμα)	» 143
77. Διαίρεσις τοῦ κράτους τοῦ Μ. Ἀ- λεξάνδρου	» 145
78. Πτολεμαῖος Α΄. (νόμισμα)	» 146
79. Ἀρσινόη (νόμισμα)	» 146
80. Πτολεμαῖος Β΄ καὶ Ἀρσινόη	» 147
81. Θεὰ Ἀντιόχεια	» 151
82. Ἀττάλος Α΄.	» 152
83. Νόμισμα Αἰτωλικῆς συμπολιτείας	» 157
84. Ἡ Ἑλλάς πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατα- κτήσεως	» 159
85. Βιβλιοθήκη	» 163
86. Τμήμα ἀπὸ τῆν στοὰν τοῦ Ἀττάλου	» 164

87. Τὸ Ἄρσινόειον	σελ. 165
88. Ἡ νίκη τῆς Σαμοθράκης	» 166
89. Μενέλαος καὶ Πάτροκλος	» 168
90. Γαλάτης φονεύων τὴν γυναῖκα του	» 169
91. Ἀποθνήσκων Γαλάτης	» 170
92. Ἀφροδίτη τῆς Μήλου	» 171
93. Ὁ μέγας βωμὸς Διὸς	» 172
94. Τὸ παιδί μετὴν χῆνα	» 173
95. Ψηφιδωτὸν μετὰ περιστέρας	» 175
96. Κατοικίαι	» 178
97. Ἡ ἀρχαία Ἰταλία	» 179
98. Ὀρειχάλκινα ἀντικείμενα	» 180
99. Τυρρηνὸς γεωργός	» 181
100. Τυρρηνὸς πολεμιστής	» 182
101. Τυρρηνικὸς βωμὸς	» 183
102. Ἡ Δυτικὴ Μεσόγειος ἀπὸ 800-600 π.Χ.	» 184
103. Τυρρηνικὸς καθρέπτης	» 185
104. Τυρρηνικὴ σαρκοφάγος	» 186
105. Τὸ Λάτιον	» 187
106. Ἡ λύκαινα	» 189
107. Σαμνῖται πολεμισταί	» 199
108. Ὁ Πύρρος	» 201
109. Οἱ ρωμαϊκοὶ δρόμοι	» 203
110. Λεγιονάριος	» 205
111. Ρωμαῖος ἵππεύς	» 206
112. Τοξότης τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ	» 206
113. Ρωμαῖοι στρατιῶται	» 207
114. Ἐκατόνταρχος	» 207
115. Ὑποδήματα	» 208
116. Σημαῖαι τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ	» 208
117. Περικεφαλαῖαι	» 208
118. Ὀναγρος	» 209
119. Σκορπιός	» 210
120. Σημαιοφόρος	» 211
121. Τύποι Ρωμαίων	» 212
122. Θυσία ρωμαϊκὴ	» 214
123. Οἰωνοσκόπος	» 216
124. Κλωβὸς ἱερῶν ὀρνίθων	» 216
125. Ἐστίας	» 218
126. Σκηναὶ ἀπὸ τὴν ζωὴν τῶν παιδιῶν	» 223
127. Νόμισμα Καρχηδόνος	» 227
128. Πρῶτος Καρχηδονικὸς πόλεμος	» 228
129. Ἀνίβας	» 230
130. Δεύτερος Καρχηδονικὸς πόλεμος	» 231

131. Σκυπίων Ἀφρικανός	σελ. 234
132. Φίλιππος Ε' (νόμισμα)	» 237
133. Ἀντίοχος Γ'	» 239
134. Χάρτης Ἑλλάδος ἔγχρωμος	»80-81

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ	Α'	Μηδικὸς πόλεμος
»	Β'	Δημιουργία τοῦ Ἀθηναϊκοῦ κράτους
»	Γ'	Κοινωνία καὶ πολίτευμα τῶν Ἀθηναίων
»	Δ'	Ὁ βίος τῶν Ἀθηναίων
»	Ε'	Ἀκμὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ .....
»	ΣΤ'	Πελοποννησιακὸς πόλεμος
»	Ζ'	Ἡ Ἑλλάς μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον
»	Η'	Ἡ ἐπικράτησις τῶν Μακεδόνων
»	Θ'	Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος
»	Ι'	Αἱ τέχναι καὶ τὰ γράμματα τὸν 4ον αἰῶνα
»	ΙΑ'	Οἱ διάδοχοι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου
»	ΙΒ'	Ἡ Ἑλλάς κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους.
»	ΙΓ'	Ὁ πολιτισμὸς τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων
»	ΙΔ'	Ἀρχαία Ἰταλία - Χώρα καὶ κάτοικοι
»	ΙΕ'	Ἀρχαιοτάτη ἱστορία τῆς Ρώμης - οἱ βασιλεῖς
»	ΙΣΤ'	Ἡ πάλῃ τῶν τάξεων
»	ΙΖ'	Κατάκτησις τῆς Ἰταλίας.
»	ΙΗ'	Ὁ ρωμαϊκὸς στρατός
»	ΙΘ'	Ἡθὴ καὶ θρησκεία τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ.
»	Κ'	Ἡ πολιτεία καὶ ἡ οἰκογένεια ....
»	ΚΑ'	Ἡ πάλῃ Ρώμης καὶ Καρχηδόνος
»	ΚΒ'	Αἱ μεγάλα κατακτήσεις

